

KULTURA FIZYCZNA XIII

NR 1

RADA NAUKOWA

Ryszard ASIENKIEWICZ (Uniwersytet Zielonogórski)

Tomáš DOHNAL (Uniwersytet Techniczny w Libercu)

Karol FEČ (Uniwersytet Pavla Jozefa Šafárika w Koszycach)

Elena GODINA (Rosyjski Państwowy Uniwersytet Wychowania Fizycznego, Sportu i Turystyki)

Wiktor Władimirowicz GRIGORIEWICZ (Grodzieński Uniwersytet Państwowy im. Janki Kupały)

Jerzy KOSIEWICZ (Akademia Wychowania Fizycznego w Warszawie)

Wojciech LIPONSKI (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Akademia Wychowania Fizycznego w Poznaniu)

Andrzej MALINOWSKI (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu)

Eligiusz MAŁOLEPSZY (Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie)

Josef OBORNÝ (Uniwersytet Komeńskiego w Bratysławie)

Mirosław PONCZEK (Akademia Wychowania Fizycznego w Katowicach)

Joanna RODZIEWICZ-GRUHN (Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie)

Lidia TEHAKO (Narodowa Akademia Nauk Białorusi)

Barbara WOYNAROWSKA (Uniwersytet Warszawski)

LISTA RECENZENTÓW

doc. PaedDr. Jaroslav BROŽÁNI, PhD.; doc. MUDr. Mirianna BRTKOVÁ, PhD.;
dr hab. prof. URz Wojciech CYNARSKI; dr hab. prof. URz Wojciech CZARNY;
Doc. PaedDr. Rastislav FEČ, PhD.; dr hab. prof. AWF Tomasz JUREK;
dr hab. prof. UZ Piotr GODLEWSKI; doc. PaedDr. Janka KÁNASOVÁ, PhD.;
prof. dr hab. Jerzy KOSIEWICZ; dr hab. prof. AWF Maciej ŁUCZAK;
dr hab. prof. AWF Leonard NOWAK; dr hab. prof. UwB Artur PASKO;
dr hab. prof. OSW Jerzy URNIAŻ; prof. dr hab. Stanisław ZABORNIAK;
doc. PaedDr. Klaudia ZUSKOVÁ, PhD.

Nadesłane do redakcji artykuły są oceniane anonimowo przez dwóch Recenzentów

PRACE NAUKOWE
AKADEMII IM. JANA DŁUGOSZA W CZĘSTOCHOWIE

KULTURA FIZYCZNA

TOM XIII

NR 1

Częstochowa 2014

Redaktor Naczelny
Eligiusz MAŁOLEPSZY

Redaktorzy naukowi
Joanna RODZIEWICZ-GRUHN, Teresa DROZDEK-MAŁOLEPSZA

Sekretarz redakcji
Arkadiusz PŁOMIŃSKI

Redaktor statystyczny
Paulina UCIEKLAK-JEŻ

Redaktorzy językowi
Dariusz JAWORSKI
Andrzej WĄTROBA

Redaktor Naczelny Wydawnictwa
Andrzej MISZCZAK

Korekta
Dariusz JAWORSKI

Redaktor techniczny
Piotr GOSPODAREK

Projekt okładki
Sławomir SADOWSKI

PISMO RECENZOWANE

Pierwotną wersją periodyku jest publikacja papierowa

Strona internetowa czasopisma
<http://www.wp.ajd.czyst.pl/kultura-fizyczna>

© Copyright by Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie
Częstochowa 2014

ISSN 1895-8680

Wydawnictwo im. Stanisława Podobińskiego
Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie
42-200 Częstochowa, ul. Waszyngtona 4/8
tel. (34) 378-43-29, faks (34) 378-43-19
www.ajd.czyst.pl
e-mail: wydawnictwo@ajd.czyst.pl

SPIS TREŚCI

Wstęp	9
CZĘŚĆ I	
DZIEJE KULTURY FIZYCZNEJ W POLSCE I NA ŚWIECIE	
Ewa POLAK, Maciej HUZARSKI Participation of Members of Polish Gymnastic Society “Sokol” in Rzeszow in Polish and International Sokol Slets until 1939	13
Tomasz SIWIŃSKI, Maciej ŁUCZAK Sport w Nowym Tomysłu do 1939 roku (zarys problematyki)	29
Eligiusz MAŁOLEPSZY Wychowanie fizyczne i sport w działalności organizacji młodzieżowych i społecznych na wsi w województwie łódzkim w latach 1919–1939	43
Teresa DROZDEK-MAŁOLEPSZA Women’s World Games (1922–1934)	59
Maciej ŁUCZAK, Julian JAROSZEWSKI Zbigniew Czajkowski – praktyk i teoretyk szermierki	75
Jerzy URNIAŻ, Marzena JURGIELEWICZ-URNIAŻ Studium o początkach rozwoju piłki nożnej na Warmii i Mazurach (1945–1956)	99
Daniel BAKOTA, Arkadiusz PŁOMIŃSKI Sport w działalności Zrzeszenia Ludowe Zespoły Sportowe w Polsce w latach 1975–1998. Zarys problematyki	113
Arkadiusz PŁOMIŃSKI, Daniel BAKOTA Wybrane uwarunkowania rozwoju kultury fizycznej w województwie sieradzkim w latach 1975–1998	125
CZĘŚĆ II	
TEORIA WYCHOWANIA FIZYCZNEGO I SPORTU	
Jacek WĄSIK Wpływ ilości podejmowanych działań ofensywnych i defensywnych na rezultat walki sportowej w taekwon-do	141

CZĘŚĆ III

UWARUNKOWANIA ZDROWIA, POSTAWY PROZDROWOTNE

Peter LOPATA

- The Impact of Compensation Exercises on the Muscle Imbalance
at 15-Year-Old Students 151

Oliver RÁČZ Ništiar FRANTIŠEK, Peter DOMBROVSKÝ,
Krzysztof JAKUBOWSKI, Zuzana KÜCHELOVÁ, Denisa MACEKOVÁ,
Iveta CIMBOLÁKOVÁ, Daniela KUZMOVÁ

- Obesity, the Pandemic of XXIst Century 161

CZĘŚĆ IV

BIOGRAMY, DYSKUSJE, POLEMIKI, RECENZJE, PRZEGLĄD WYDAWNICTW

Eligiusz MAŁOLEPSZY

- Biogram Mirosława Ponczka (1947–2014) 177

Tomasz JUREK

- [rec.] Wojciech Lipoński, *Historia sportu. Na tle rozwoju kultury fizycznej*,
Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012, ss. 765 181

Artur PASKO

- [rec.] Daniel Bakota, *Sport w województwie częstochowskim
w latach 1975–1998*, Wydawnictwo AJD, Częstochowa 2013, ss. 461 185

CONTENTS

Introduction	9
PART I	
THE HISTORY OF PHYSICAL CULTURE IN POLAND AND WORLDWIDE	
Ewa POLAK, Maciej HUZARSKI Participation of Members of Polish Gymnastic Society “Sokol” in Rzeszow in Polish and International Sokol Slets until 1939	13
Tomasz SIWIŃSKI, Maciej ŁUCZAK From the History of Sport in Nowy Tomysl before 1939	29
Eligiusz MAŁOLEPSZY Physical Education and Sport in Activity of Youth and Social Organizations in Rural Areas in the Lodzkie Voivodeship in the Years 1919–1939	43
Teresa DROZDEK-MAŁOLEPSZA Women’s World Games (1922–1934)	59
Maciej ŁUCZAK, Julian JAROSZEWSKI Zbigniew Czajkowski – Fencing Coach and Academic Teacher	75
Jerzy URNIAŻ, Marzena JURGIELEWICZ-URNIAŻ Study of the Beginnings of Football in the Warmia and Masuria (1945–1956)	99
Daniel BAKOTA, Arkadiusz PŁOMIŃSKI Sport in the Activities of the Association of Rural Sports Teams in Poland in the Years 1975–1998. Outline of the Issues	113
Arkadiusz PŁOMIŃSKI, Daniel BAKOTA Selected Conditions for the Development of Physical Culture in the Sieradzkie Province in the Years 1975–1998	125
PART II	
THE THEORY OF PHYSICAL EDUCATION AND SPORT	
Jacek WAŚNIK The Effect of Offensive and Defensive Actions on Taekwon-do Sparring	141

PART III

DETERMINANTS OF HEALTH, PRO-HEALTH ATTITUDES

Peter LOPATA

- The Impact of Compensation Exercises on the Muscle Imbalance
at 15-Year-Old Students 151

Oliver RÁČZ Ništiar FRANTIŠEK, Peter DOMBROVSKÝ,
Krzysztof JAKUBOWSKI, Zuzana KÜCHELOVÁ, Denisa MACEKOVÁ,
Iveta CIMBOLÁKOVÁ, Daniela KUZMOVÁ

- Obesity, the Pandemic of XXIst Century 161

PART IV

BIOGRAPHIES, DISCUSSIONS, POLEMICS, REVIEWS, OVERVIEW OF PUBLICATIONS

Eligiusz MAŁOLEPSZY

- Mirosław Ponczek Biography (1947–2014) 177

Tomasz JUREK

- [rev.] Wojciech Lipoński, *Historia sportu. Na tle rozwoju kultury fizycznej*,
Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012, pp. 765 181

Artur PASKO

- [rev.] Daniel Bakota, *Sport w województwie częstochowskim
w latach 1975–1998*, Wydawnictwo AJD, Częstochowa 2013, pp. 461 185

WSTĘP

XIII tom czasopisma „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Kultura Fizyczna” ukazuje się w drugim roku edycji periodyku jako półrocznika. W pierwszym tegorocznym numerze zostały zaprezentowane prace Autorów z różnych ośrodków naukowych krajowych i zagranicznych.

Część I pracy – *Dzieje kultury fizycznej w Polsce i na świecie* – odnosi się do następującej problematyki:

- udział członków Polskiego Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Rzeszowie w Złotach Sokolstwa Polskiego i Słowiańskiego do 1939 roku;
- dzieje sportu w Nowym Tomyślu do 1939 roku;
- wychowanie fizyczne i sport w działalności organizacji młodzieżowych i społecznych na wsi w województwie łódzkim w latach 1919–1939;
- Światowe Igrzyska Kobiet (1922–1934);
- Zbigniew Czajkowski jako praktyk i teoretyk szermierki;
- początki rozwoju piłki nożnej na Warmii i Mazurach (1945–1956);
- sport w działalności Zrzeszenia Ludowe Zespoły Sportowe w Polsce w latach 1975–1998;
- uwarunkowania rozwoju kultury fizycznej w województwie sieradzkim w latach 1975–1998.

Części II czasopisma – *Teoria wychowania fizycznego i sportu* – zawiera artykuły dotyczące wpływu ilości podejmowanych działań ofensywnych i defensywnych na rezultat walki sportowej w taekwon-do.

W III części – *Uwarunkowania zdrowia, postawy prozdrowotne* – zostały ukazane następujące aspekty:

- wpływ ćwiczeń kompensacyjnych na brak równowagi mięśniowej u 15-latków;
- otyłość – pandemia XXI wieku.

W końcowej części – pt. *Biogramy, dyskusje, polemiki, recenzje, przegląd wydawnictw* – został ukazany biogram prof. zw. dr. hab. Mirosława Ponczka – który wchodził w skład Rady Naukowej czasopisma „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Kultura Fizyczna”, oraz przedstawiono opinie i informacje o wydawnictwach z zakresu dziejów sportu w Polsce i na świecie.

Pragnę złożyć serdeczne podziękowania Recenzentom za cenne, życzliwe uwagi, sugestie i spostrzeżenia podnoszące wartość niniejszego periodyku. Dziękuję za współpracę Autorom publikacji zamieszczonych w czasopiśmie naukowym. Jednocześnie wyrażam nadzieję, że liczba osób zainteresowanych publikowaniem własnych osiągnięć naukowych w kolejnych wydaniach „Prac Naukowych Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Kultura Fizyczna” będzie stale wzrastać.

Eligiusz Małolepszy

CZĘŚĆ I
DZIEJE KULTURY FIZYCZNEJ W POLSCE
I NA ŚWIECIE

Ewa POLAK*, Maciej HUZARSKI*

Participation of Members of Polish Gymnastic Society “Sokol” in Rzeszow in Polish and International Sokol Slets until 1939

Abstract

This paper is a contribution to the history of activities of the Polish Gymnastic Society “Sokol” in Rzeszow, which was created in 1886. Slets’ activity of the “Sokol” nest in Rzeszow was a reflection of the state of interest and support for the Sokol idea among the inhabitants of Rzeszow from the late 19th century to the outbreak of the Second World War.

Slets constituted an important aspect of the Sokol movement and they were a manifestation of ties with the society. Their main goal was to promote the Sokol idea, to present the strength of the Sokol movement, to exchange mutual experiences and to integrate the representatives of individual units called “nests”. They also had a wider patriotic and national context. Each “Sokol” slet had its purpose and idea, a thought and a motto which they followed. The participation in slets was of primary importance for “Sokol” members. The representatives of the nest from Rzeszow participated in nationwide Polish “Sokol” slets organized by the Association of Gymnastic Societies in Austria before the First World War. According to historical sources, they were present at the slets organized in Lviv (in 1892, 1894, 1903, 1913) and Cracow (in 1896, 1910). The members of Rzeszow “Sokol” were also present at some slets abroad: in Prague (in 1901) and in Zagreb (in 1906). Between 1919 and 1939 the representatives of Rzeszow nest did not participate in the slets organized by the “Sokol” Gymnastic Society in Poland as actively as in the earlier years. They took part only in the slets in Poznan (in 1929) and Katowice (in 1937).

Key words: history, Rzeszow, Polish Gymnastic Society “Sokol”.

Introduction

The issue of Sokol slets was frequently the subject of Polish historical publications. Research on the circumstances of the organization and proceedings of Sokol slets were conducted, among others, by J. Snopko, K. Toporowicz,

* Dr, Department of Sport, Faculty of Physical Education, University of Rzeszow.

Z. Pawluczuk, E. Małolepszy, M. Ponczek, P. Godlewski, and many other scientists engaged in the issues of activity of the Polish Gymnastic Society “Sokol”. Many of these publications describe the circumstances of the participation of some nests in slets with various extent, from regional to all-association and international. The Rzeszow “Sokol” has not been found among the described nests and, the available historical sources, especially memoirs and reports of “Sokol” members which contain interesting information. That is why the objective of this publication is to try to determine where and when the representatives of the Rzeszow Gymnastic Society “Sokol” participated in the most important slets.

Slets constituted an important aspect of the Sokol movement and were a manifestation of ties with the society. They were primarily aimed as a promotion of the Sokol idea, a presentation of strength of the Sokol movement, an exchange of mutual experiences and the integration of representatives of individual units called “nests”. They also had a wider patriotic and national context. Each Sokol slet had its purpose and idea, a thought and a motto. The organization of slets was combined with the celebration of anniversaries of important events in the history of the Polish nation. The slets were of various extent and importance: all-society, interdistrict, district, interregional or regional. It also happened that a single nest organized “jubilee slets”. The slets were organized by the departments of the “Sokol” Society, district departments, regions or nests respectively. The characteristic feature of Sokol slets was almost a uniform program, consisting of two main parts. The first part of every slet was of cultural and educational nature and it included a parade of participants combined with a church service and a ceremonial opening in the presence of invited guests. The second part, of gymnastic and sports nature, included shows of collective exercise and, with time, sports competitions in different sports disciplines. Participation in slets was always a matter of prestige for the members of “Sokol”. With the permission of the Board of the “Sokol” Society, the representatives of the Polish “Sokol” Associations operating in other countries and the Associations of Czech Sokols and the Association of Yugoslavian Sokols, as well as the representatives of other international gymnastic organizations, were invited to slets.

Polish slets before the First World War

Rzeszow at the end of 19th century was a typical provincial town of Galicia. In the mid-19th century Rzeszow had around 7,500 inhabitants. The town’s population was composed of Roman Catholics and Jews in almost equal numbers. In 1858, Galician Railway of Archduke Charles Louis reached Rzeszow, which resulted in further development of the town. Total population of the town has increased steadily, reaching about 20,000 in 1902¹.

¹ F. Kiryk (ed.), *Dzieje Rzeszowa*, t. 2, Rzeszów (*The history of Rzeszow*, vol. 2, Rzeszow) 1998, pp. 47–59.

The idea of the Sokol movement reached Galicia in 1866, and the first nest of the “Sokol” was established in 1867 in Lviv. Subsequent Sokol nests began to emerge after 1884. The “Sokol” Gymnastic Society in Rzeszow, established in 1886, was the seventh successive nest formed in Galicia. According to the idea of the Sokol movement, Rzeszow Gymnastic Society were operating in the field of promulgation of patriotic behavior and promotion of physical fitness. These activities involved organizing sports activities for both adults and students of local schools, gala evenings to celebrate patriotic anniversaries and participate in official events important to the inhabitants of the town. One important element of the activity was to represent the local nest in slets. Members of Rzeszow Gymnastic Society “Sokol” participated in all slets organized before the First World War.

The first nationwide Polish Sokol slet was held in Lviv on 5–6 June 1892 and it was organized on the occasion of the celebration of the 25th anniversary of the Lviv nest. The slet was attended by over a thousand participants from 23 “Sokol” nests from the Austrian partition, (the number of active nests in Galicia was 34 at that time), 40 Sokols from Wielkopolska and 150 from Czech. The Rzeszow nest was represented by 38 “Sokol” members, who appeared in full uniform. On the first day of the slet the main item on the agenda was a procession of more than 1,000 participants along the city streets to the cathedral church, the Holy Mass and the consecration of the Lviv “Sokol” flag. On the second day there were public exercises on a field in the Kilinski Park, prepared specifically for that occasion. The exercises were attended by 600 athletes, including 15 from Rzeszow. The exercise program consisted of free exercises (performed by 600 athletes, including 40 Czechs), club exercise (40 athletes), gymnastic apparatus exercise (60 Polish and 11 Czech hosts) and exercise of groups of teachers (8 hosts)². In cooperation with the local authorities and other organizations of Lviv, a series of accompanying events was also prepared, such as dinner parties, meetings, picnics, theatre performances, art exhibitions, sight-seeing tours of the city and its surroundings³. During the slet, Sokol delegates debated on the issues of unification into one organization. The meeting was attended by the then President of the Rzeszow nest, Wiktor Zbyszewski.

The second slet of Polish “Sokol” also took place in Lviv between the 14th and the 15th July, 1894. At the same time a great National Kosciuszko Exhibition was held in Lviv, which was a significant event. The slet was first organized by

² *Sprawozdanie z czynności Wydziału Towarzystwa Gimnastycznego „Sokol” w Rzeszowie za rok 1892*, Rzeszów (*Report on the Activities of the Faculty of Gymnastic Society “Sokol” in Rzeszow for the Year 1892*, Rzeszow), 1893, p. 6.

³ J. Snopko, *I Zlot Sokolstwa Polskiego w 1892 r. we Lwowie* (*The First Polish Sokols Slet in 1892 in Lviv*, [in:] A. Nowakowski (ed.), *Szkice z dziejów „Sokoła” w południowej i wschodniej Polsce*, Wadowice (*Sketches from the History of the “Sokol” in the Southern and Eastern Poland*, Wadowice), 2002, p. 9.

the Union of Polish Gymnastic Associations in Austria, and was attended by over 1,500 representatives of “Sokol” organization. The solemn march was attended by 1,502 Sokols, including 50 on horseback. Slet exercises were attended by a total of about 768 athletes. The exercises consisted of: free exercises (performed by 768 participants), gymnastic stick exercise (720), club exercise (250), pyramid building (80), gymnastic apparatus exercise (72 hosts) and “rej kolarski”⁴ (30). There were also sports competitions with 30 participating athletes⁵. The Rzeszow nest was represented by 56 uniformed members, 20 of whom participated in slet exercises. Delegates from Rzeszow (Roderyk Als and Karol Stary) also took part in the debates of the convention of Sokol Association delegates⁶.

Krakow was the host of the next Polish Sokol slet, between June 28 and June 29, 1896. It was organized to celebrate the 10th anniversary of the “Sokol” nest in this city. The slet was attended by 1,488 participants, including 60 Sokols from Wielkopolska and four delegates of the Czech and Ruthenian “Sokol” in Lviv. The slet exercises included free exercises (performed by 660 athletes), gymnastic stick exercise (165), pyramids (183), club exercise (120), drill show (80), gymnastic apparatus exercise (72), “rej kolarski” (a type of cycling demonstration) (57), pentathlon (10) and horse exercise of Krakow Sokol (20). The total number of exercisers was approximately 900⁷. This time Rzeszow was represented by 40 Sokols, 24 of whom participated in free exercise, also 24 in gymnastic stick exercise, 20 in building pyramids, 12 in pair exercise (called “igrzyska”) and 12 in a game of football⁸.

The fourth nationwide Polish Sokol slet under the Austrian rule took place in Lviv on June 28 and June 29, 1903. The slet was organized on the occasion of the 40th anniversary of the January Uprising. The total number of participants was 4,628, including several hundred Czechs and Croats and 85 Sokols of the “Sokol” Association in Germany. In the annual report on the activities of the “Sokol” nest in Rzeszow we can read about that slet: “This meeting turned into a great manifestation of the heyday of Polish Sokol, with the participation of Rzeszow Society not being inferior at all”⁹. The exercise program consisted of

⁴ „Rej kolarski” was a kind of a show bike ride.

⁵ *Pamiętnik IV Złotu Sokolstwa Polskiego we Lwowie w dniach 27–29 czerwca 1903*, Lwów (*Memoir of the Fourth Slet of Polish Sokols in Lviv on 27–29 June 1903*, Lviv), 1904, p. 9.

⁶ *Sprawozdanie z czynności Wydziału Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Rzeszowie za rok 1894*, Rzeszów (*Report on the Activities of the Faculty of Gymnastic Society “Sokol” in Rzeszow for the Year 1894*, Rzeszow), 1895, p. 3.

⁷ *Pamiętnik IV Złotu Sokolstwa Polskiego we Lwowie w dniach 27–29 czerwca 1903*, Lwów (*Memoir of the Fourth Slet of Polish Sokols in Lviv on 27–29 June 1903*, Lviv), 1904, p. 9.

⁸ *Sprawozdanie z czynności Wydziału Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Rzeszowie za rok 1896*. Rzeszów (*Report on the Activities of the Faculty of Gymnastic Society “Sokol” in Rzeszow for the Year 1896*, Rzeszow), 1897, p. 15, 22.

⁹ *Sprawozdanie z czynności Wydziału Polskiego Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Rzeszowie za rok 1903*, Rzeszów (*Report on the Activities of the Faculty of Gymnastic Society “Sokol” in Rzeszow for the Year 1903*, Rzeszow), 1904, p. 8.

free exercise, lance exercise, gymnastic apparatus exercise, pyramids, fun and games, Swedish gymnastics, athletics, club exercise, and gymnastic apparatus exercise performed by the Czechs. The program also included women's exercises: gymnastic stick exercise, fun and games as well as show bike ride called "rej kolarski". Slet exercises were performed by 2,500 people in total, including 126 women. Rzeszow "Sokol" nest "provided 68 people to perform the exercise – and thus the number was more than three times higher than in previous general slets"¹⁰. They participated in the following exercises: free, club, lance and gymnastic apparatus (horse, parallel bars and horizontal bar). On the second day of the slet a group competition was held, with the participation of 54 hosts. 284 participants (including only 71 from Polish nests) competed in the individual competition in apparatus gymnastics and 75 people in athletics competition (running, throwing and jumping). Rzeszow Sokols taking part in the competition won several prizes. Karol Stary, Franciszek Stein and Stefan Czaplinski competed in gymnastic apparatus competition, which consisted of parallel bars, horizontal bar, horse across and along. Among 71 competitors, they took places in the following order: 38, 58, and 65, for which they received letters of commendation. In athletics Jan Weglarz won the second prize for a 10 kg stone throw for a distance of 8.65 m. Moreover, Rzeszow nest was awarded a diploma¹¹.

Krakow again became the place of the Polish "Sokol" slet, held from 14 to 16 July, 1910. It was the fifth all-society slet, organized to commemorate the 500th anniversary of the Battle of Grunwald. That slet, called "Grunwald", was attributed a particular importance. It was to serve as propaganda, but also had a political role. An important event, attended by many participants of the "Sokol" slet, was the unveiling of the monument of Jagiello in Krakow (called the Grunwald Monument), funded by Ignacy Paderewski. The slet started on July 15th in the evening with the official welcome of the guests. Next day, in the afternoon, slet exercises began and they were attended by 3,106 participants. A solemn Mass and a march from the field of Krakow Błonie to the Wawel Hill did not take place until July 17th before noon. The march was attended by 7,097 people in total, including a 70-people equestrian squad. In the afternoon, on the same day, slet exercises were continued. The program consisted of the following exercises: free (performed by 3,312 athletes), with clubs (652), with lances (781), with rifles (235), with scythes (169), and with hatchets, which were combined with the dance of the Tatra highlanders (72). Women also performed exercises with a short "wywijadło"¹² (640 participants), common exercise of Sokols from Wielkopolska (free exercises in five routines, performed by 316 partici-

¹⁰ *Sprawozdanie z czynności Wydziału Polskiego Towarzystwa Gimnastycznego „Sokol” w Rzeszowie za rok 1903*, Rzeszów (*Report on the Activities of the Faculty of Gymnastic Society "Sokol" in Rzeszow for the Year 1903*, Rzeszow), 1904, pp. 8, 12.

¹¹ *Pamiętnik IV Zlotu Sokolstwa Polskiego we Lwowie w dniach 27–29 czerwca 1903*, Lwów (*Memoir of the Fourth Slet of Polish Sokols in Lviv on 27–29 June 1903*, Lviv), 1904, pp. 120–122.

¹² "Wywijadło" – a flexible cane stick with a thickness of 1 cm and a length of about 1,5 m.

pants), free exercise of the guests from the Polish Kingdom (in five routines, performed by 215 participants)¹³.

The total number of exercisers was estimated by organizers at about 5,000, including about 800 women. Rzeszów "Sokol" was prepared very carefully to participate in that slet. Ultimately, Rzeszów was represented at Grundwald slet by 74 uniformed male and female members of "Sokol", of whom 54 took part in exercises. For the first time the all-society slet was attended by a Rzeszów female unit¹⁴. A competition that included individual rivalry in sports exercises took place on July 14th and on July 15th. The program of the competition consisted of running, jumping, throws, wrestling, exercise with gymnastic apparatus, shooting, fencing, swimming, rowing and cycling. In addition, on July 16th, in the late morning, equestrian competitions were held. At the end of the slet, on July 18th, tournament games on the field, which included football and Polish traditional bat-and-ball game called "palant"¹⁵, took place. The competition was attended by 272 athletes, but Sokols from Rzeszów did not compete in any of the sports. The only representative of the Rzeszów nest, A. Kowalski, was one of the referees¹⁶.

The last slet of the Sokol unions before the outbreak of the First World War took place on July 6, 1913 in Lviv. It was the first immediate slet. Those types of slets, also known as mobilization, had been organized at a district level since 1906. What distinguished them from general slets was the fact they were not previously announced, not preceded by earlier preparations and they were to be organized at the cheapest cost¹⁷. Officially, Lviv immediate slet was organized to celebrate the 50th anniversary of the January Uprising. In fact, it became a presentation of military training of permanent Sokol and scout troops. The slet was attended by about 7,000 armed and militarily organized Sokols and about 2,000 scouts. That slet was a kind of military exercise. It was organized as a battle of Lviv, where scouts attacked Lviv from the south, pretending to be the Muscovite army and Sokol troops defended the city of Lviv. The official slet exercise program consisted of free exercises, exercises with rifles and drill (development of teams in line formations and attack on the enemy)¹⁸. Rzeszów nest

¹³ *Pamiętnik V Zlotu Sokolstwa Polskiego w Krakowie w dniach 14–16 lipca 1910*, Lwów (*Memoir of the Fifth Slet of Polish Sokols in Krakow on 14–16 July 1910*, Lviv), 1911, pp. 45–51; 63–64; 133.

¹⁴ *Sprawozdanie z czynności Wydziału Polskiego Towarzystwa Gimnastycznego „Sokol” w Rzeszowie za rok 1910*, Rzeszów (*Report on the Activities of the Faculty of Polish Gymnastic Society "Sokol" in Rzeszow for the Year 1910*, Rzeszow), 1911, p. 56.

¹⁵ Palant is a traditional old Polish game, similar to baseball.

¹⁶ *Pamiętnik V Zlotu Sokolstwa Polskiego w Krakowie w dniach 14–16 lipca 1910*, Lwów (*Memoir of the Fifth Slet of Polish Sokols in Krakow on 14–16 July 1910*, Lviv), 1911, pp. 122–133.

¹⁷ „Przewodnik Gimnastyczny «Sokół»”, Lwów („Gymnastic Guide «Sokol»”, Lviv) 1908, no 9, p. 72.

¹⁸ P. Godlewski, M. Tybiszewski, *Masowe pokazy gimnastyczne w działalności Towarzystwa Gimnastycznego „Sokol” na ziemiach polskich pod zaborami w latach 1879–1918* (*The Mass*

was represented by 66 Sokols of the Permanent Sokol Troop, equipped with twelve Werndl and two Manlicher rifles. They took part in slet exercises¹⁹. The slet was also attended by a group of 42 members of the scouting organization, acting within the structures of Rzeszow "Sokol". Scouts came to Lviv under the care of Karol Stary, Julian Woiński, Szpunar and doctor Zdzislaw Maurer. By participating in slet exercises scouts formed a part of the Samaritan squad under the direction of doctor Maurer²⁰.

Polish Slets in Interwar Period

After Poland regained independence in 1918, Rzeszow continue to expand. It became the capital of the district of Rzeszow, which was the westernmost administrative unit the province of Lviv, bordering on the province of Cracow. Underway in Poland from 1928 great economic crisis also has affected the inhabitants of Rzeszow. The real effect of this crisis was impoverishment of all classes of the local society and, reduced involvement in social activities. In 1921 25,000 people lived there, in 1931 27,500, and in 1939 as many as 42,000. Such an immense increase of population in the 1930's was connected with the creation of the Central Industrial District from 1937. The town developed and became a Polish center of defense industry. The increasing number of inhabitants changed the local ethnic structure and decreased the percentage of the Jewish population²¹.

In 1919 "Sokol" organizations were united, which resulted in the formation of the Union of Gymnastic Societies "Sokol" in Poland. It became the organizer of nationwide slets in the years 1919–1939. The representatives of Rzeszow slet did not participate in all slets anymore. First "Sokol" slet organized in independent Poland was held in Warsaw between July 8 and July 10, 1921. It was the sixth nationwide slet. It was attended by more than 7000 Sokols and representatives of highest state authorities with the Speaker of the Sejm of the Republic of Poland Wojciech Trapczynski, the Minister of Military Affairs, General Kazimierz Sosnkowski, Wojciech Korfanty and others. Free exercise was attended by about 2,000 female and male participants²². For the first time the rep-

Gymnastic Show in the Activities of Gymnastic Society "Sokol" in the Polish Lands under Occupation in the Years 1879–1918, [in:] M. Mirkiewicz (ed.) *Działalność Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”*. Rzeszów (*The activities of Gymnastic Society "Sokol"*. Rzeszow), 1996, p. 96.

¹⁹ *Sprawozdanie z czynności Wydziału Polskiego Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Rzeszowie za rok 1913*, Rzeszów 1914, p. 15.

²⁰ *Ibidem*, p. 11.

²¹ F. Kiryk (ed.), *Dzieje Rzeszowa*, vol. 3, Rzeszów (*The History of Rzeszow*, vol. 3, Rzeszow) 2001, pp. 53–102.

²² E. Małolepszy, *Wychowanie fizyczne, sport, przysposobienie wojskowe, zloty (Physical Education, Sport, Military Preparation, Slets)*, [in:], E. Małolepszy, Z. Pawluczuk (ed.), *Zarys dziejów Sokolstwa Polskiego w latach 1867–1997*, Częstochowa (*The Outline of the History of Polish Sokol in the Years 1867–1997*, Częstochowa) 2001, p. 130.

representatives of Rzeszow "Sokol" did not attend the union slet. The reason for that were organizational and personnel issues, with which the Rzeszow nest struggled after the First World War.

The next nationwide slet in independent Poland and the 7th successive slet was organized in Poznan between June 28th and July 1st, 1929. It took place at the Polish General Exhibition. Poznan slet was dedicated to commemoration of the 10th anniversary of regaining independence and signing the Treaty of Versailles and the "Vistula's Wedding to the Baltic Sea". Due to numerous participation of the representatives of the Polish "Sokol" Societies from America and Europe, and Sokols affiliated with the Slavic "Sokol" Association, it gained the name of All-Slavic "Sokol" Slet. Eminent Poles, such as Roman Dmowski, Jozef Haller, Ignacy Paderewski, Wladyslaw Grabski, and others participated in the slet as guests. It was attended by 24,535 Polish Sokols, 900 Czechoslovakian, 200 Yugoslavian, 25 Russian emigrant Sokols and 25 Serbian Sokols. The exercise was attended by over 2,000 female Sokols and 3,700 male Sokols, as well as, 20 French, 32 Italian and 16 English gymnasts and one gymnast from Belgium and one from Finland²³. The members of Rzeszow Sokol nest probably marked their presence at that slet. Available historical sources only say that at the end of 1927 preparations began to participate the slet in Poznan. The following information was found in the local press in Rzeszow: "All-Slavic Sokol Slet will be held on 29th and 30th of June and on 1st of July, 1929 in Poznan, where our local Sokol team goes. People willing to join the slet can go on a trip with them, if they pay a fee – the head of Sokols, professor Wrobel said"²⁴.

The last all-association slet, which took place in Poland before the World War II, was organized on 26–29 June 1937 in Katowice. Officially, it was dedicated to the commemoration of the 70th anniversary of Polish Sokols and the 15th anniversary of the return of Silesia to Poland. It was also a tribute to the fallen Silesian insurgents. The slet was attended by Polish and foreign Sokols, Slavic Sokols from Czechoslovakia, Yugoslavia, Bulgaria, Russian emigrants, and representatives of the International Federation of Gymnastics. In total, the slet was attended by about 25,000 Sokols, including 20,000 from the Association of Gymnastic Societies "Sokol" in Poland. The slet was organized under the patronage of Polish Marshal Edward Rydz-Smigly. The exercise was attended by about 6,000 people, including 1,500 youth. As the cost of the organization of that slet was huge, some of them had to be covered by participants. In addition, each slet, depending on the number of members, paid the so-called slet tax to the Association²⁵. The slet in Katowice was attended by a group of more than a doz-

²³ Ibidem.

²⁴ „Gazeta Rzeszowska”, Rzeszów (“Rzeszow Newspapers”, Rzeszow) 1929, no 18, p. 4.

²⁵ E. Małolepszy, *Wychowanie fizyczne, sport, przysposobienie wojskowe, zloty (Physical Education, Sport, Military Preparation, Slets)*, [in:] E. Małolepszy, Z. Pawluczuk (ed.), *Zarys dziejów Sokolstwa Polskiego w latach 1867–1997*, Częstochowa (*The Outline of the History of Polish Sokol in the Years 1867–1997*, Czestochowa) 2001, p. 130.

en Sokols from Rzeszow. During the solemn procession the flag of the Rzeszow "Sokol" Society was carried by Wladyslaw Waller²⁶.

E. Malolepszy states that: in June, 1938, in Lviv, a nationwide and all slavic slet was to be held to commemorate the 20th anniversary of the defence of Lviv against the Ukrainians. Marshal Edward Rydz-Smigly and Prime Minister Felicjan Slawoj-Skladkowski gave the slet their patronage. At the last moment the slet did not receive the consent of provincial authorities and of the Ministry of Home Affairs, as a result of Ukrainian nationalist organizations protest. That decision of administrative authorities was very severely criticized by the whole "Sokol" organization and its press organs, as well as the writings of the national camp²⁷. A nationwide Sokol slet in Gdynia²⁸, planned for the year 1940, also did not come into effect – the outbreak of the Second World War interrupted the tradition of organizing Sokol slets in Poland for many years.

International Slets

The representatives of the Rzeszow nest participated in Sokol slets also beyond the borders of our country. The slets organized by Czech "Sokol", known as all-Sokols slets were among the most important ones. The first slet of the Czech Sokol movement took place in 1882, the second one was to be held in 1887, but it was cancelled due to lack of consent of the Austrian government for its organization. Next all-Sokols slets were held in the Czech Republic in the years: 1891, 1895, 1901, 1907, 1912, 1920, 1926, 1932, 1938. Available historical sources confirm participation of Rzeszow Sokols only in the fourth slet, which took place in Prague from June 28th to July 1st, 1901. Rzeszow was represented by ten Sokols, four of which took part in the lance exercise. In addition, Karol Stary, the then head of Rzeszow nest, participated in the apparatus gymnastics competition winning a silver medal and a distinction in the form of a diploma of recognition. The Rzeszow "Sokol" also received a diploma of recognition from the Association of Czech "Sokol" Societies for the participation of the society members in the competition in Prague. This diploma was sent to Rzeszow in November 1901²⁹.

²⁶ *Informator VIII Zlotu Sokolstwa Polskiego w Katowicach 26–29 VI 1937 r.*, Katowice (*The Guide of the Eight Slet of Polish Sokols in Katowice*, Katowice), 1937, p. 11.

²⁷ E. Malolepszy, *Wychowanie fizyczne, sport, przysposobienie wojskowe, zloty* (*Physical Education, Sport, Military Preparation, Slets*), [in:] E. Malolepszy, Z. Pawluczuk (ed.), *Zarys dziejów Sokolstwa Polskiego w latach 1867–1997*, Częstochowa (*The Outline of the History of Polish Sokol in the Years 1867–1997*, Czestochowa) 2001, p. 131.

²⁸ „Przegląd Rzeszowski”, Rzeszów (“Rzeszow Review”, Rzeszow) 1939, No 9, p. 2.

²⁹ *Sprawozdanie z czynności Wydziału Towarzystwa Gimnastycznego „Sokol” w Rzeszowie za rok 1901*, Rzeszów (*Report on the Activities of the Faculty of Gymnastic Society “Sokol” in Rzeszow for the Year 1901*, Rzeszow), 1902, p. 7, 12.

Sokols from Rzeszow also participated in the Slavic slet in Zagreb, which took place between the 4th and the 5th September 1906. During the slet, six Rzeszow Sokols participated in free exercise, lance exercise and pyramids. Among the participants of the slet were Stanislaw Krukowski, Wojciech Ksiazek, Karol Mokrzycki, Karol Stary, Franciszek Stein and Julian Woinski³⁰.

Another slet, which Rzeszow Sokols were to take part in, was the 8th all-Sokols slet in Prague, organized in 1926. Unfortunately, the Gymnastics Association of Sokol Societies in Poland decided not to give their consent to participation of Polish representatives in the slet. Rzeszow Sokol obeyed the recommendation of the Association. The reason for that decision was an idea to combine the Sokol slet with the celebrations in honor of Jan Hus, the Czech national hero, religious reformer and founder of Hussitism³¹. The decision of the Association of Gymnastic Society was the result of the pressures from the Catholic clergy, which became a manifestation of religious intolerance. That event triggered a strong response, which manifested itself in a number of polemics and media publications across the country. Rzeszow press also posted releases on that matter. Rzeszow "Nowy Glos" published a long article entitled "The attitude of Polish Sokol towards the celebrations of Jan Hus in Prague in 1926" on its pages³². An extensive analysis of the situation concluded with a strong criticism of the attitude of Polish Sokol: "A few more such incidents, and Polish Sokols will be crossed out from a number of national and social bodies and enter a bunch of confraternities, and ideological activities of Sokol intelligence will become the subject of scholastic thinking"³³.

Conclusion

Summarizing the above facts is a table showing the number of Rzeszow "Sokol" slet participants against the total number of participants in subsequent slets:

³⁰ F. Stein, *Pamięci 25-lecia „Sokoła” Rzeszowskiego (The Memory of the Twenty-fifth Anniversary of Rzeszow "Sokol")*, [in:] *Sprawozdanie z czynności Wydziału Polskiego Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Rzeszowie za rok 1910, Rzeszów (Report on the Activities of the Faculty of Polish Gymnastic Society "Sokol" in Rzeszow for the Year 1910, Rzeszow)*, 1911, p. 27.

³¹ Devotees to Hussitism are known in many European countries as the Czech Brethren, later called Moravian brethren.

³² „Nowy Głos”, Rzeszów (“New Voice”, Rzeszow) 1926, No 4, p. 2; No 5, p. 2; No 6, p. 2.

³³ „Nowy Głos”, Rzeszów (“New Voice”, Rzeszow) 1926, No 6, p. 2.

Table 1. Comparison of the number of Rzeszow “Sokol” members against the total number of participants in nationwide slets of the Polish Sokol movement

Item no.	Date and place	Name of the slet	No. of participants		No. of exercisers	
			Total	Rzeszow	Total	Rzeszow
1	5–6 June 1892 Lviv	1 st Slet of Polish Sokols to celebrate the 25 th anniversary of the Polish Gymnastic Society “Sokol” in Lviv	approx 1,000	38	600	15
2	14–15 July 1894 Lviv	2 nd Slet of Polish Sokols on the occasion of the National Kosciuszko Exhibition in Lviv	1,502	56	approx 1,000	20
3	28–29 June 1896 Krakow	3 rd Slet of Polish Sokols on the occasion of the 25 th anniversary of the Polish Gymnastic Society “Sokol” in Krakow	1,488	40	approx 900	24
4	27–29 June 1903 Lviv	4 th Slet of Polish Sokols on the occasion of the 50 th anniversary of the January Uprising	4,628	127	2,500	68
5	14–16 July 1910 Krakow	5 th Slet of Polish Sokols “Grunwald Slet”, to commemorate the 500 th anniversary of the Battle of Grunwald.	7,097	74	approx 5,000	54
6	6–7 July 1913 Lviv	Immediate Slet of Polish Sokols on the occasion of the 40 th anniversary of the January Uprising	approx 7,000 Sokols approx 2,000 scouts	110, including 66 Sokols 42 scouts	3244	110, including 66 Sokols 42 scouts
7	8–10 July 1921 Warsaw	6 th Slet of Polish Sokols (The slet of Polish Gymnastic Societies “Sokol”)	approx 7,000	—	approx 2000	—
8	28 June – 1 July 1929 Poznan	7 th Slet of Polish Sokols to commemorating the 10 th anniversary of regaining independence and signing of the Treaty of Versailles and the “Vistula’s Wedding to the Baltic Sea”.	25,685	no data	5,770	no data
9	26–29 June 1937 Katowice	8 th Slet of Polish Sokols to commemorating the 70 th anniversary of Polish Sokols and the 15 th anniversary of the return of Silesia to Poland	approx 25,000	15	6,000	approx 15

Source: our own calculations based on various historical sources.

It can be concluded that members of the Polish Gymnastic Society “Sokol” in Rzeszow took an active part in all the Polish Sokol slets organized until the outbreak of the Second World War. Analyzing the number of Rzeszow representatives at Sokol slets as compared to all participants it should be noted that number of members of Rzeszow “Sokol” participating in the next slets has steadily increased – from 38 in 1892 to 127 in 1903. The largest number of Sokols from Rzeszow took an active part in Polish Sokol slets of 1913. These statements show an increase in the involvement of Rzeszow Sokols in preparation for active participation in slets and sporting events. This is undoubtedly a positive effect of participation in such important events which were nationwide slets. Willingness to participate in any subsequent slet was the reason for the mobilization of forces inserted to promoting physical activity in Rzeszow. Diplomas and awards won by the Rzeszow Sokols during sporting events reinforce the belief in the sense of realization of the Sokol idea among members of the organization.

Minor involvement in nationwide events of the Sokol could be observed in the interwar period. Compared to the pre-war period, the members of “Sokol” from Rzeszow only episodically appeared on the general all-society slets. The interest in slets clearly decreased both among members of the Rzeszow nest, as well as inhabitants of the town. That situation was a consequence of putting all the strength and financial resources for active participation in regional and district slets. It was also the consequence of the decline in popularity of the Gymnastic Society “Sokol” in Rzeszow, expressed in a small number of active members, as well as significant financial difficulties of the society.

Bibliography

A. Archive sources

I. Printed sources

Informator VIII Zlotu Sokolstwa Polskiego w Katowicach 26–29 VI 1937 r., Katowice (The guide of the Eight Slet of Polish Sokols in Katowice, Katowice), 1937.

Pamiętnik IV Zlotu Sokolstwa Polskiego we Lwowie w dniach 27–29 czerwca 1903, Lwów (Memoir of the Fourth Slet of Polish Sokols in Lviv on 27–29 June 1903, Lviv), 1904.

Pamiętnik V Zlotu Sokolstwa Polskiego w Krakowie w dniach 14–16 lipca 1910, Lwów (Memoir of the Fifth Slet of Polish Sokols in Krakow on 14–16 July 1910, Lviv), 1911.

Sprawozdanie z czynności Wydziału Towarzystwa Gimnastycznego „Sokol” w Rzeszowie za rok 1892, Rzeszów (Report on the Activities of the Faculty of Gymnastic Society “Sokol” in Rzeszow for the Year 1892, Rzeszow), 1893.

- Sprawozdanie z czynności Wydziału Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Rzeszowie za rok 1894, Rzeszów (Report on the Activities of the Faculty of Gymnastic Society “Sokol” in Rzeszow for the Year 1894, Rzeszow), 1895.*
- Sprawozdanie z czynności Wydziału Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Rzeszowie za rok 1896, Rzeszów (Report on the Activities of the Faculty of Gymnastic Society “Sokol” in Rzeszow for the Year 1896, Rzeszow), 1897.*
- Sprawozdanie z czynności Wydziału Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Rzeszowie za rok 1901, Rzeszów (Report on the Activities of the Faculty of Gymnastic Society “Sokol” in Rzeszow for the Year 1901, Rzeszow), 1902.*
- Sprawozdanie z czynności Wydziału Polskiego Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Rzeszowie za rok 1903, Rzeszów (Report on the Activities of the Faculty of Polish Gymnastic Society “Sokol” in Rzeszow for the Year 1903, Rzeszow), 1904.*
- Sprawozdanie z czynności Wydziału Polskiego Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Rzeszowie za rok 1910, Rzeszów (Report on the Activities of the Faculty of Polish Gymnastic Society “Sokol” in Rzeszow for the Year 1910, Rzeszow), 1911.*
- Sprawozdanie z czynności Wydziału Polskiego Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Rzeszowie za rok 1913, Rzeszów (Report on the Activities of the Faculty of Polish Gymnastic Society “Sokol” in Rzeszow for the Year 1913, Rzeszow), 1914.*
- Stein F., *Pamięci 25-lecia „Sokoła” Rzeszowskiego (The Memory of the Twenty-fifth Anniversary of Rzeszow “Sokol”)*, [in:] *Sprawozdanie z czynności Wydziału Polskiego Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Rzeszowie za rok 1910, Rzeszów (Report on the Activities of the Faculty of Polish Gymnastic Society “Sokol” in Rzeszow for the Year 1910, Rzeszow), 1911, p. 27.*

II. Press

- „Gazeta Rzeszowska”, Rzeszów („Rzeszow Newspaper”, Rzeszow) 1929
- „Nowy Głos”, Rzeszów („New Voice”, Rzeszow) 1926
- „Przegląd Rzeszowski”, Rzeszów („Overview of Rzeszow”, Rzeszow) 1939
- „Przewodnik Gimnastyczny »Sokół«”, Lwów („Gymnastic Guide «Sokol»”, Lviv) 1908, 1939

B. Literature

- Draus M., *Polskie Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” w Rzeszowie 1886–1947, „Prace Historyczno-Archiwalne” (Polish Gymnastic Society in Rzeszow 1886–1947, „Historical and Archival Research”)*, Rzeszów 2002, Vol. XII, pp. 121–150.
- Drozdek-Małołepsza T., *Zjednoczenie ruchu sokolego w Polsce 1919–1923, „Zeszyty Metodyczno-Naukowe AWF w Katowicach” (The Unification of*

- the Sokol Movement in Poland 1919–1923*, “Scientific and Methodological Papers of Academy of Physical Education in Katowice”) 2000, no 10, pp. 5–13.
- Godlewski P., Tybiszewski M., *Masowe pokazy gimnastyczne w działalności Towarzystwa Gimnastycznego „Sokol” na ziemiach polskich pod zaborami w latach 1879–1918* (*The Mass Gymnastic Show in the Activities of Gymnastic Society “Sokol” in the Polish Lands under Occupation in the Years 1879–1918*), [in:] M. Mirkiewicz (ed.), *Działalność Towarzystwa Gimnastycznego „Sokol”*, Rzeszów (*The activities of Gymnastic Society “Sokol”*, Rzeszow), 1996, pp. 93–100.
- Godlewski P., Tybiszewski M., *Masowe pokazy gimnastyczne w działalności Towarzystwa Gimnastycznego „Sokol” na ziemiach polskich pod zaborami w latach 1918–1939* (*The Mass Gymnastic Show in the Activities of Gymnastic Society “Sokol” in the Polish Lands under Occupation in the Years 1918–1939*), [in:] M. Mirkiewicz (ed.), *Działalność Towarzystwa Gimnastycznego „Sokol”*, Rzeszów (*The activities of Gymnastic Society “Sokol”*, Rzeszow), 1996, pp. 101–107.
- Hoff J., „Sokol” w Rzeszowie, „Widnokrag” (“Sokol” in Rzeszow, „Horizon”) 1986, no 17, p. 3.
- Kiryk F. (red.), *Dzieje Rzeszowa*, t. 2, Rzeszów (*The History of Rzeszow*, vol 2, Rzeszow) 1998.
- Kiryk F. (red.), *Dzieje Rzeszowa*, t. 3, Rzeszów (*The History of Rzeszow*, vol. 3, Rzeszow) 2001.
- Kubalski E., *Krótki zarys historii i organizacji Sokolstwa Polskiego*, Kraków (*Brief Outline of the History and Organization of the Polish “Sokol”*, Krakow), 1931.
- Kuriańska-Wołoszyn J., *Udział Towarzystwa Gimnastycznego „Sokol” w międzynarodowych pokazach i zawodach gimnastycznych do pierwszej wojny światowej* (*Participation of Gymnastic Society “Sokol” in International Shows and Gymnastic Competition to the First World War*), [in:] B. Woltmann (ed.), *Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce*, t. 5, Gorzów Wlkp. (*With the Recent History of Physical Culture in Poland*, vol. 5, Gorzow Wielkopolski) 2002, pp. 33–40.
- Łopata A., *130 lat sokolstwa polskiego*, Kraków (*130 Years of Polish Sokols*, Krakow) 1997.
- Łopata A. (ed.), *Krajowy Zlot Sokolstwa Polskiego. 100 lat Towarzystwa Gimnastycznego „Sokol” w Zakopanem*, Kraków (*National Slet of Polish Sokols. 100 Years of Gymnastic Society “Sokol” in Zakopane*, Krakow) 2004.
- Małolepszy E., *Wychowanie fizyczne, sport, przysposobienie wojskowe, zloty* (*Physical Education, Sport, Military Preparation, Slets*), [in:] E. Małolepszy, Z. Pawluczuk (ed.), *Zarys dziejów Sokolstwa Polskiego w latach 1867–1997*, Częstochowa (*The Outline of the History of Polish Sokol in the Years 1867–1997*, Czestochowa) 2001, pp. 106–133.

- Polak E., *Wkład działaczy krakowskiego „Sokoła” w popularyzację ćwiczeń akrobatycznych w latach 1885–1914 (The Contribution of the “Sokol” Activists from Cracow in the Popularization of Acrobatics in the years 1885–1914)*, [in:] R. Wasztyl (ed.), *Polska kultura fizyczna w czasach zaborów i Drugiej Rzeczypospolitej*, Seria: Zeszyty Naukowe, nr 85, Kraków (*Polish Physical Culture at the Time of Annexation and the Second Polish Republic*, Series: Scientific Papers, no 85, Krakow) 2002, pp. 113–120.
- Polak E., *Kobiety w działalności Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Rzeszowie w latach 1886–1918 (Women in the Activity of Gymnastic Society “Sokol” in Rzeszow in the Years 1886–1918)*, [in:] S. Zaborniak, M. Obodyński (ed.), *Wkład Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w rozwój kultury fizycznej na ziemiach polskich w 120-lecie powstania Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Rzeszowie 1886–2007*, Rzeszów (*The Contribution of the Gymnastic Society „Sokol” in the Development of Physical Culture in Polish Lands in 120th Anniversary of the Gymnastic Society “Sokol” in Rzeszow 1886–2007*, Rzeszow) 2008, pp. 23–37.
- Snopko J., *Polskie Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” w Galicji 1867–1914*, Białystok (*Polish Gymnastic Society “Sokol” in Galicia 1867–1914*, Bialystok), 1997.
- Snopko J., *I Zlot Sokolstwa Polskiego w 1892 r. we Lwowie (The First Polish Sokols Slet in 1892 in Lviv)*, [in:] A. Nowakowski (ed.), *Szkice z dziejów „Sokoła” w południowej i wschodniej Polsce*, Wadowice (*Sketches from the history of the “Sokol” in the Southern and Eastern Poland*, Wadowice), 2002, pp. 6–11.
- Snopko J., Dudek D., *Rozwój ruchu sokolego w zaborze austriackim (The Development of the Sokol Movement in Austrian Partition)*, [in:] E. Małolepszy, Z. Pawluczuk (ed.), *Zarys dziejów Sokolstwa Polskiego w latach 1867–1997*, Częstochowa (*The Outline of the History of Polish Sokol in the Years 1867–1997*, Czestochowa) 2001, pp. 13–29.
- Zaborniak S., *120 rocznica Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Rzeszowie i jego wkład w rozwój rzeszowskiego sportu 1886–2006*, „Przegląd Sokoli” (*120th Anniversary of the Gymnastic Society “Sokol” in Rzeszow and Its Contribution to the Development of Sport in Rzeszow 1886–2006*, „Sokol Review”), 2006, no 21, pp. 7–13.

Streszczenie

Udział członków Polskiego Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Rzeszowie w zlotach sokolstwa polskiego i zlotach wszechsokolich do 1939 roku

Praca stanowi przyczynek do dziejów działalności Polskiego Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Rzeszowie, które zostało utworzone w 1886 roku. Aktywność zlotowa członków rzeszowskiego gniazda jest odzwierciedleniem stanu zainteresowania i poparcia dla idei sokolej wśród mieszkańców Rzeszowa od końca XIX wieku do wybuchu II wojny światowej.

Zloty stanowiły istotny element integracji ruchu sokolego i były przejawem więzi ze społeczeństwem. Ich celem było przede wszystkim propagowanie idei sokolej, prezentacja siły ruchu sokolego, wymiana wzajemnych doświadczeń i zintegrowanie przedstawicieli poszczególnych gniazd. Miały one również szerszy kontekst patriotyczno-narodowy. Każdy zlot sokoli miał swój cel i ideę, myśl i hasło, które mu przyświecało. Uczestnictwo w zlotach zawsze było dla członków „Sokoła” sprawą prestiżową. Przedstawiciele rzeszowskiego gniazda PTG „Sokół” brali udział we wszystkich ogólnozwiązkowych zlotach sokolstwa polskiego przed I wojną światową, organizowanych przez Związek Towarzystw Gimnastycznych w Austrii. Źródła historyczne potwierdzają ich obecność na zlotach organizowanych we Lwowie (1892, 1894, 1903, 1913) oraz w Krakowie (1896, 1910). Członkowie rzeszowskiego „Sokoła” zaznaczyli również swój udział w zagranicznych zlotach sokolich: w Pradze (1901 r.) i w Zagrzebiu (1906 r.). W latach 1919–1939 przedstawiciele rzeszowskiego gniazda nie uczestniczyli już tak aktywnie w zlotach ogólnozwiązkowych, których organizatorem był Związek Towarzystw Gimnastycznych „Sokół” w Polsce. Uczestniczyli jedynie w zlotach w Poznaniu (1929 r.) i w Katowicach (1937 r.).

Słowa kluczowe: historia, Rzeszów, Polskie Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół”.

Tomasz SIWIŃSKI*
Maciej ŁUCZAK**

Sport w Nowym Tomysłu do 1939 roku (zarys problematyki)

Streszczenie

W pracy przybliżone zostały początki zorganizowanej aktywności sportowej mieszkańców Nowego Tomysłu narodowości polskiej do 1939 roku. Zaakcentowano powiązania nowotomyskiej społeczności z powstałym wcześniej bractwem kurkowym oraz postawę władz wobec Polaków – członków niemieckich towarzystw o charakterze sportowo-rekreacyjnym. Nakreślono też kontekst historyczny – dwudziestolecia międzywojennego w Nowym Tomysłu – na który przypadły początki działalności sportowej w mieście. Istotny dla zrozumienia specyfiki tego okresu jest fakt, że ludność polska w 1919 roku stanowiła w Nowym Tomysłu mniejszość, a sport był jedną z form manifestowania przynależności narodowej oraz oznaką nowego stylu życia.

Sport jako zjawisko nowoczesne doskonale wpisał się w funkcjonowanie towarzystw ukierunkowanych na aktywność fizyczną. Stał się czynnikiem sprzyjającym integracji społecznej, inspirowanym do tworzenia nowych dyscyplin i infrastruktury sportowej w mieście.

Słowa kluczowe: Nowy Tomysłu, sport, towarzystwa.

Wstęp

Tematyka rozwoju sportu w Nowym Tomysłu do 1939 roku podejmowana była jak dotąd sporadycznie w publikacjach dotyczących historii miasta¹ i przy okazji kolejnych, okrągłych rocznic istnienia Klubu Sportowego „Polonia” w Nowym Tomysłu², który wywarł istotny wpływ na życie społeczne i sportowe miasta.

* Mgr, pracownik Szkoły Podstawowej nr 1 im. Tadeusza Kościuszki w Nowym Tomysłu.

** Dr hab. prof. Akademii Wychowania Fizycznego im. Eugeniusza Piaseckiego w Poznaniu.

¹ Rozdziały poświęcone rozwojowi sportu autorstwa Z. Kościańskiego znajdowały się w: B. Polak (red.), *Zarys dziejów Nowego Tomysłu*, Nowy Tomysłu 1986, oraz B. Polak (red.), *Dzieje Nowego Tomysłu*, Nowy Tomysłu 1998.

² *Referat z okazji 60-lecia KS Polonia w Nowym Tomysłu*, 1982, zasoby Miejskiej i Powiatowej Biblioteki Publicznej w Nowym Tomysłu, oraz *Na marginesie jubileuszu 65-lecia Polonii*, „Wiadomości Nowotomyskie” 1987, nr 10 (15), s. 5.

W dotychczasowych opracowaniach przybliżano jedynie w zarysie historię sportu. Nie wyczerpało to jednak tej tematyki. Autorzy opracowań nie w pełni dokonali analizy wszystkich źródeł, a zawężony obszar poszukiwań nie dawał kompleksowego obrazu poruszanej problematyki. Aby go uzyskać, należało dokonać powtórnej kwerendy znanych już źródeł oraz poszerzyć zakres badań i spojrzenia na problematykę badawczą.

Podjęte prace miały na celu analizę:

1. wpływu działalności organizacji sportowych na życie mieszkańców miasta,
2. okoliczności inspirujących do aktywności sportowej społeczeństwa Nowego Tomysła,
3. czynników determinujących rozwój sportu (w tym organizacji zajmujących się jego propagowaniem).

W artykule skupiono się na działalności sportowej Polaków, niemniej analiza źródeł dotyczących ludności niemieckiej pozwoliła wzbogacić wiedzę o rzeczywistości społecznej, politycznej i kulturowej, jaka była w omawianym okresie w Nowym Tomysłu.

W trakcie prac dokonano weryfikacji zasobów Archiwum Państwowego w Poznaniu³ oraz poznańskich bibliotek, w których zdeponowano prasę regionalną z lat 1922–1939⁴. Zapoznano się również ze zbiorami osób prywatnych, a także z „Kroniką Klubu Sportowego Polonia”⁵.

Niezbadanym do tej pory źródłem były komunikaty Poznańskiego Związku Okręgowego Piłki Nożnej⁶, Związku Towarzystw Gimnastycznych „Sokół” w Warszawie oraz źródła niemieckie⁷. Istotne ponadto okazały się także przeprowadzone wcześniej badania własne⁸, w wyniku których ustalono niepublikowane do tej pory dokumenty i nieznanne fakty.

³ W Archiwum Państwowym w Poznaniu (dalej: APP) znajdują się Akta Starostwa Powiatowego w Nowym Tomysłu oraz Akta Miasta Nowy Tomyśl z lat 1816–1950.

⁴ W latach 1922–1939 na terenie Nowego Tomysła ukazywały się następujące tytuły prasowe: „Orędownik Powiatowy”, „Kurjer Zachodni”, „Orędownik Nowotomyski”, „Orędownik na powiaty nowotomyski i wolsztyński”, „Orędownik na powiaty Nowy Tomyśl, Wolsztyn i Międzychód”.

⁵ „Kronika Klubu Sportowego Polonia”, zawiera informacje z lat 1922–1995, jednak nie była prowadzona od początku istnienia klubu. Kronikę prowadził od lat 60. XX wieku m.in. W. Owczarczak, opierając się na informacjach uzyskanych z relacji słownych oraz z zachowanych dokumentów.

⁶ „Komunikaty Zarządu Poznańskiego Okręgowego Związku Piłki Nożnej” oraz „Komunikaty Wydziału Gier i Dyscypliny” z lat 1934–1937 znajdują się w prywatnych zbiorach i dotychczas nie zostały poddane analizie badawczej.

⁷ A. Kraft, *...und dazwischen Neutomischel*, Berlin 1998, oraz Akta Starostwa Powiatowego Nowy Tomyśl znajdujące się w zasobach Archiwum Państwowym w Poznaniu, dotyczące funkcjonowania stowarzyszeń niemieckich.

⁸ Badania własne Tomasza Siwińskiego, efekty badań opublikowane zostały w: J. Owsiański, T. Siwiński, *Historia futbolu wielkopolskiego*, Poznań 2013, oraz w kwartalniku „Przegląd Nowotomyski”.

Nowy Tomysł

Nowy Tomysł jest miastem leżącym w zachodniej części województwa wielkopolskiego, obecnie zamieszkały jest przez blisko 15 tysięcy mieszkańców⁹.

Początki osadnictwa w miejscowości Tomysł przypadają na XIII wiek, jednak jego rozwój nastąpił w XVIII wieku, gdy w okolice Tomysła zostali sprowadzeni, przez gospodarujących tu Polaków, koloniści ołędzcy, wśród których przeważali osadnicy niemieccy. To oni wybudowali świątynię protestancką, której fundatorem był właściciel ziemi Feliks Szoldrski, który następnie wokół świątyni postanowił utworzyć ośrodek przemysłowo-handlowy¹⁰.

W 1786 roku Nowy Tomysł uzyskał prawa miejskie. W okresie rozbiorów Polski miasto było pod zaborem pruskim, jedynie w latach 1807–1815 znajdowało się w granicach Księstwa Warszawskiego, a w 1848 roku zostało miastem powiatowym.

3 stycznia 1919 roku Nowy Tomysł został wyzwolony przez powstańców wielkopolskich¹¹. Po zakończeniu działań wojennych w Nowym Tomysłu mieszkało nieco ponad 200 osób narodowości polskiej, co stanowiło 10% ogólnej populacji miasta. Z biegiem lat struktura zmieniała się i w 1931 roku liczba ta wzrosła do 1446, stanowiąc 59,6% ludności, a w 1937 roku Polacy w liczbie 1884 czynili 68% mieszkańców miasta¹².

Sport w Nowym Tomysłu do 1939 roku

Zanim w Nowym Tomysłu powstały pierwsze polskie towarzystwa sportowe, wcześniej założyła je ludność niemiecka. Były to Männer-Turn-Verein (Męski Klub Gimnastyczny, który powstał w 1885 roku)¹³ i Radfahrerverein Wandrlust von Neutomischel (Towarzystwo Cyklistów w Nowym Tomysłu działające od 1908 roku)¹⁴. Wymienione stowarzyszenia promowały aktywny sposób spędzania czasu poprzez jazdę na rowerze i turystykę poznawczą. Działał tu również Turnverein „Germania” – odpowiednik polskiego, funkcjonującego w Wielkopolsce od 1884 roku, Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”. „Germania” zrzeszała zarówno kobiety, jak i mężczyzn. Towarzystwo popularyzowało ćwiczenia gimnastyczne, organizowało pokazy sprawności fizycznej oraz festyny dla ludności niemieckiej¹⁵.

⁹ Główny Urząd Statystyczny. Stan w dniu 30 VI 2013 r., Warszawa 2013, s. 103.

¹⁰ I. Mameczak-Gadkowska, *Lokacja Nowego Tomysła. W ostatnich latach Rzeczypospolitej*, [w:] B. Polak (red.), *Dzieje Nowego Tomysła*, Nowy Tomysł 1998, s. 52–53.

¹¹ B. Polak (red.), *Dzieje Nowego Tomysła*, s. 110.

¹² Z. Kościański, *Nowy Tomysł w dwudziestoleciu międzywojennym*, [w:] B. Polak (red.), *Dzieje Nowego Tomysła*, s. 122.

¹³ APP, Akta Starostwa Powiatowego Nowy Tomysł 1919–1939, sygn. 717, k. 2.

¹⁴ Tamże, sygn. 717, k. 31.

¹⁵ A. Kraft, *...und dazwischen Neutomischel*, s. 370–375.

Polityka działaczy towarzystw niemieckich zmierzała do izolowania ich od ludności polskiej. Jej przejawem było nieprzyjmowanie Polaków do niemieckich stowarzyszeń. Sytuacja ta uwidoczniła się tuż po odzyskaniu niepodległości, Niemcy demonstrowali swą odrębność narodową i niezależność. Po zakończeniu I wojny światowej i powstania wielkopolskiego Polacy stanowili mniejszość narodową na terenie Nowego Tomyśla. Uprawiany sport przez ludność polską był sposobem na propagowanie solidarności narodowej i wolności w ciągle zgermanizowanym społeczeństwie. Po dziesiątkach lat pruskiego zniewolenia, w Nowym Tomyślu pojawiały się stopniowo polskie organizacje. W dwudziestoleciu międzywojennym zarejestrowano ich ponad 40. Były wśród nich takie, które w swoim statucie nawiązywały do propagowania wychowania fizycznego. Do najbardziej zaangażowanych w tej kwestii należały: Bractwo Strzeleckie, Związek Harcerstwa Polskiego, Towarzystwo Powstańców i Wojaków, Stowarzyszenie Młodzieży Polskiej, Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” oraz kluby sportowe propagujące konkretne dyscypliny sportowe¹⁶.

Bractwo Strzeleckie (zwane też Kurkowym, niem. Schützenbruderschaft) to najstarsze, założone przez Niemców, stowarzyszenie powstałe w Nowym Tomyślu. Początek jego działalności datuje się na 1789 rok – trzy lata po otrzymaniu praw miejskich przez Nowy Tomyśl. Nowotomyskie bractwo, podobnie jak inne organizacje strzeleckie, organizowało cykliczne zawody, apelując do swych członków o czynne spędzanie wolnego czasu. Bractwo w okresie rozbiorów tworzyli Niemcy. Tylko sporadycznie zezwalano na wstępowanie do niego ludności proweniencji żydowskiej¹⁷ oraz Polakom, którzy skutecznie oparli się akcji germanizowania. Niemieccy członkowie bractwa brali udział w opanowaniu powstania wielkopolskiego z 1848 roku, dopuszczając się mordu na powstańcu¹⁸. Wydarzenie to na lata pozostało w pamięci mieszkańców Nowego Tomyśla i wpłynęło na relacje pomiędzy Polakami a Niemcami.

Dopiero w sierpniu 1920 roku zmieniono ustawę (statut) Bractwa Strzeleckiego w celu umożliwienia Polakom wstępowania w jego szeregi. Nowy statut uzupełniono o zapis dotyczący przestrzegania obowiązków państwowych i obywatelskich wobec Rzeczypospolitej Polskiej. Mimo iż celem bractwa było nabywanie przez jego członków umiejętności używania broni palnej, bractwo uczestniczyło również w imprezach o charakterze sportowym organizowanych w mieście.

W roku 1922 w Nowym Tomyślu powstała Drużyna Harcerska im. Juliusza Słowackiego, choć nieformalne początki tego ruchu sięgają lata 1919 roku. Cztery lata później nowotomyscy harcerze zostali przyjęci do Związku Harcerstwa Polskiego¹⁹. W pierwszych latach po wojnie powstało również wspomniane

¹⁶ Z. Kościański, *Nowy Tomyśl w dwudziestoleciu międzywojennym*, s. 158–165.

¹⁷ *Olędry Nowotomyskie* [<http://oledry.pl>], Goldmann K.E. – *Historia Bractwa Kurkowego w Nowym Tomyślu 1914*, [stan z 27.12.2013].

¹⁸ „Orędownik Nowotomyski” 1932, nr 8, s. 1.

¹⁹ „Kurjer Zachodni” 1928, nr 43, s. 1.

Towarzystwo Powstańców i Wojaków oraz Stowarzyszenie Młodzieży Polskiej. Wszystkie te organizacje propagowały rozwój wychowania fizycznego.

Odzyskanie niepodległości stworzyło możliwość rozwoju polskich organizacji stricte sportowych. Pierwszym takim klubem na terenie Nowego Tomyśla był, powstały 14 września 1921 roku, Polski Klub Kręglarski, z którym sympatyzował ostatni w okresie międzywojennym burmistrz pochodzenia niemieckiego, o nazwisku Weise²⁰.

W styczniu 1922 roku w Nowym Tomyślu powstało gniazdo Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”. W swych poczynaniach postawiono na rozwój fizyczny Polaków poprzez ćwiczenia gimnastyczne, ale też niezależność narodową manifestowaną w każdym aspekcie tej działalności. Towarzystwo posiadało, jako pierwsza w mieście polska organizacja, swój sztandar. Przy TG „Sokół” erygowano orkiestrę dętą. Członkowie „Sokoła” organizowali też różne imprezy kulturalne (m.in. przedstawienia teatralne).

Latem 1922 roku Antoni Kaźmierczak, Stanisław Pakuła, Stefan Patalas, Stefan Polach powołali do życia Klub Sportowy „Huragan”. W kolejnych latach do klubu dołączyli m.in.: Zygmunt Kabza, Stanisław Kroma, Czesław Mania, Kazimierz Rulewicz czy Włodzimierz Rulewicz. Działacze ci stworzyli podstawy funkcjonowania pierwszego wielosekcyjnego klubu sportowego w Nowym Tomyślu, mając tym samym wpływ na rozwój fizyczny młodzieży. Zawodnicy „Huragana” ćwiczyli i odbywali treningi na łące, będącej własnością Niemki Marty Tepper. Klub otrzymywał niewielkie wsparcie materialne ze strony Fabryki Siatek Żarowych „Żar”. Przejawiało się to w postaci pomocy przy organizacji imprez sportowych oraz przekazywaniu np. bramek do gry w piłkę nożną²¹. „Huragan” nigdy jednak nie został zgłoszony do rozgrywek prowadzonych przez Poznański Związek Okręgowy Piłki Nożnej, brał jedynie udział w spotkaniach towarzyskich²².

W 1923 roku w Starostwie Nowotomyskim utworzono Powiatową Radę Wychowania Fizycznego i Przyniesienia Wojskowego (PRWFIPW), która w tym samym roku zorganizowała, po raz pierwszy, dwudniową „Wielką Olimpiadę Wiosenną”. Celem zawodów było propagowanie wychowania fizycznego wśród młodzieży, wzbudzenie zainteresowania różnymi dyscyplinami sportowymi, sprawnością fizyczną i przysposobieniem wojskowym. Impreza miała być również polską odpowiedzią na organizowany przez Niemców „Sportfest”. Organizatorzy zadbali o zakwaterowanie i wyżywienie przyjeżdżających zawodników. O rozmachu zawodów świadczy liczba przeprowadzonych konkurencji. Uczestnicy brali udział w zawodach strzeleckich, marszu na 10 kilometrów, biegach na 100, 400, 800 metrów i 60 metrów z przeszkodami, rzutach dyskiem, granatem, kulą, oszczepem, jak również w skokach w dal, wzwyż

²⁰ Z. Kościański, *Nowy Tomyśl w dwudziestolecie międzywojennym*, s. 167.

²¹ *Kronika Klubu Sportowego Polonia w Nowym Tomyślu*.

²² „Sportowiec” 1924, nr 2, s. 4.

i o tyczce, a także ćwiczeniach gimnastycznych. Imprezę koordynowali wyszkoleni oficerowie Wojska Polskiego. Zawodom sportowym towarzyszyły wydarzenia kulturalne, a całość została przeprowadzona w duchu patriotycznym²³.

Olimpiady wiosenne PRWFiPW organizowała przy współudziale towarzystw wojskowo-wychowawczych, tj. Bractwa Strzeleckiego, Towarzystwa Powstańców i Wojaków, Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”, ZHP, Stowarzyszenia Młodzieży Polskiej i innych²⁴.

Drugą ważną imprezą, organizowaną od 1923 roku, były jesienne zawody wojskowo-sportowe absolwentów kursów wojskowych i towarzystw działających na terenie powiatu. Wśród konkurencji było m.in. strzelanie, bieg na 100 metrów, rzut granatem, skok w dal i marsz na 3 kilometry. Rozgrywki miały wysoką rangę i patriotyczne przesłanie, a obserwatorem i delegatem władzy wojskowej był płk Bronisław Sikorski, dowódca 58 Pułku Piechoty. W kolejnych latach jesienne zawody uzyskały miano „Święta Przysposobienia Wojskowego i Wychowania Fizycznego Powiatu Nowy Tomyśl”. Program rozszerzono do 10 dyscyplin lekkoatletycznych, pięcioboju wojskowo-sportowego oraz strzelania sportowego. Święto cieszyło się dużym zainteresowaniem i estymą ze strony członków towarzystw powiatu nowotomyskiego²⁵.

Zarówno „Olimpiady Wiosenne”, jak i „Święta Przysposobienia Wojskowego i Wychowania Fizycznego Powiatu Nowy Tomyśl” odbywały się cyklicznie raz w roku.

Wszystkie ważniejsze wydarzenia sportowe odbywały się na terenie udostępnianym przez PRWFiPW, mieszczącym się w okolicach Parku Miejskiego. Na tym obszarze rozgrywano większość imprez sportowych (m.in. ćwiczenia gimnastyczne „Sokołów” i harcerzy, w pewnym okresie również mecze „Huraganu”).

Działacze „Huraganu” starali się pozyskać działkę pod budowę boiska, jednak władze miejskie oddalały wszelkie prośby o przekazanie gruntu. Przedstawiciele klubu doszli do porozumienia z właścicielem łąki mieszczącej się blisko centrum miasta, nieopodal restauracji „Kresowianka”. Tam powstało nowe boisko, na którym rozgrywano większość imprez sportowych. Obiekt ten nadzorowany był przez Stanisława Kozę²⁶.

Mecze piłki nożnej cieszyły się dużym zainteresowaniem mieszkańców miasta. Młodzi ludzie byli nie tylko kibicami, ale też czynnie uprawiali futbol. Fascynacja młodzieży szkolnej piłką nożną doprowadziła do powstania drugiej drużyny piłkarskiej „Huraganu II”²⁷. Rozgrywano m.in. mecze międzyszkolne z rówieśnikami z innych miejscowości²⁸. Zarówno pierwsza, jak i druga drużyna

²³ „Orędownik Powiatowy” 1923, nr 43, s. 1.

²⁴ Tamże.

²⁵ „Orędownik Powiatowy” 1923, nr 83, s. 1.

²⁶ *Kronika Klubu Sportowego Polonia w Nowym Tomysłu*.

²⁷ „Kurjer Zachodni” 1926, nr 44, s. 2.

²⁸ „Kurjer Zachodni” 1926, nr 50, s. 2.

„Huraganu” rywalizowały m.in. z: „Koroną” Bukowiec, „Promieniem” Opalenica, „Obrą” Zbąszyń. „Strzałą” Buk czy „Zorzą” Grodzisk Wielkopolski.

TG „Sokół” aktywnie propagowało rozwój fizyczny poprzez organizację imprez masowych, takich jak „zabawy letowe”, „wieczory sokole” czy „Dzień Sokola”. Spotkania plenerowe służyły rozgrywaniu zawodów lekkoatletycznych oraz prezentowaniu ćwiczeń gimnastycznych. Gimnastykę upowszechniano również podczas zimowych pokazów odbywających się w sali pana Tuszyńskiego²⁹.

W okresie zimowym wśród młodzieży szczególną popularnością cieszyły się spotkania na pobliskich Glińskich Górach, gdzie oddawano się saneczkowaniu³⁰.

W pierwszym półroczu 1929 roku „Huragan” nie rozegrał żadnego meczu, powodem tego były poważne kłopoty organizacyjne i finansowe. Działacze klubu zwołali walne zebranie, podczas którego rozważano połączenie się z TG „Sokół”³¹.

Od połowy lat dwudziestych coraz większym zainteresowaniem w Nowym Tomysłu cieszył się tenis. Powstawały nieformalne kluby, których członkowie mogli korzystać z placu tenisowego mieszczącego się w Parku Miejskim, warunkiem było jednak otrzymanie wcześniejszej zgody z magistratu oraz uiszczenie 50 gr za godzinę³².

Zainteresowanie tenisem rzutowało na to, że część osób związanych do tej pory z „Huraganem” opuściła jego szeregi i zajęła się uprawianiem oraz rozpowszechnianiem białego sportu. W 1929 roku działał w Nowym Tomysłu, jeszcze nieformalnie, klub tenisowy, zrzeszający miłośników tenisa z terenu miasta. Organizacja ta przeprowadziła pierwsze tenisowe mistrzostwa powiatu, zwyciężył w nich zawodnik Świącicki³³. Systematyczny wzrost zainteresowania tenisem ziemnym doprowadził do powstania 8 września 1930 roku Nowotomyskiego Klubu Tenisowego (NKT). Skład zarządu tworzyli: prezes Eligiusz Preisler³⁴, zastępca prezesa S. Pakuła, skarbnik L. Łepski oraz sekretarz M. Wieruszewski³⁵.

Na przełomie lat dwudziestych i trzydziestych coraz bardziej popularne stawały się wycieczki rowerowe organizowane przez TG „Sokół” do sąsiednich miejscowości, gdzie poprzez wspólne ćwiczenia i zabawę obchodzono święta narodowe. W wyjazdach brało udział po kilkadziesiąt osób, zarówno kobiet, jak i mężczyzn.

²⁹ „Kurjer Zachodni” 1930, nr 53, s. 1.

³⁰ „Kurjer Zachodni” 1926, nr 17, s. 1.

³¹ „Kurjer Zachodni” 1929, nr 63, s. 1.

³² „Kurjer Zachodni” 1926, nr 63, s. 1–2.

³³ „Kurjer Zachodni” 1926, nr 81, s. 1.

³⁴ Prof. dr hab. med., mgr wychowania fizycznego Eligiusz Preisler (1908–2008) był asystentem prof. dr. hab. Eugeniusza Piaseckiego na Uniwersytecie Poznańskim, kierownikiem Katedry Medycyny Sportu oraz Katedry i Zakładu Fizjologii Akademii Medycznej w Poznaniu. Z Nowym Tomysłem związany był od 1924 roku, dokąd rodzina Preislerów przeprowadziła się z Jarocina. Był współzałożycielem Nowotomyskiego Klubu Tenisowego (1930) oraz KS „Polonia” (1932).

³⁵ „Kurjer Zachodni” 1930, nr 74, s. 2.

W tym czasie rowery stawały się coraz bardziej dostępne, a rowerzyści zrzeszali się w grupach cyklistycznych. Szczególnie aktywne były towarzystwa niemieckie, a najbardziej Towarzystwo Cyklistów Niemieckich „Wanderlust” z przylegającej do granic Nowego Tomyśla wsi Przyłęk. Polacy w połowie lat trzydziestych stanowili nawet jedną trzecią uczestników imprez organizowanych przez „Wanderlust”³⁶. Podczas jednej z imprez organizowanych przez cyklistów niemieckich w pobliskiej wsi Kąkolewo doszło do awantur pomiędzy Polakami a osobami narodowości niemieckiej³⁷.

W drugiej połowie lat dwudziestych TG „Sokół” przeżywało kryzys. Aktywni do tej pory działacze występowali z jego szeregów, przechodząc do innych organizacji. Dzięki dużemu zaangażowaniu kilku społeczników stagnację udało się zażegnać i odbudować utraconą pozycję tej organizacji w mieście³⁸.

Z nadejściem kolejnej dekady problemy, które dotknęły „Sokoła”, nie ominęły również NKT i KS „Huragan”. Obie organizacje nastawione były na rozwój jednej dyscypliny sportowej: NKT tenisa ziemnego, a „Huragan” piłki nożnej. Hamowało to rozwój sportowców, chcących realizować się w innych dyscyplinach. Dochodziło do sytuacji, w której czołowi zawodnicy NKT i „Huraganu” reprezentowali oba kluby³⁹.

W 1932 roku, wychodząc naprzeciw zapotrzebowaniu społecznemu, NKT utworzył sekcje lekkiej atletyki oraz piłki koszykowej. W tym czasie kryzys organizacyjny nie ominął również „Huraganu”. Drużyna tego ostatniego nie uczestniczyła w treningach. Jednak przykład NKT wpłynął mobilizująco na członków klubu. Wkrótce udało się zorganizować nawet dwa zespoły piłkarskie⁴⁰.

W kwietniu 1932 roku działacze NKT zaproponowali Klubowi Sportowemu „Huragan” fuzję i utworzenie jednego, wielosekcyjnego klubu. Kierownictwa obu organizacji sportowych w dniu 15 kwietnia 1932 roku powołały Klub Sportowy „Polonia”. Zarząd ukonstytuował się w składzie: prezes Zygmunt Fabrowski, wiceprezes Eligiusz Preisler, II wiceprezes Bronisław Kozłowski, skarbnik Leon Budzyński i sekretarz Teodor Pohl. W dniu powstania „Polonia” liczyła około 40 członków czynnych i 20 członków tzw. Przyjaciół Sportu. Statut zawierał istnienie sekcji gier ruchowych, kolarstwa turystycznego, lekkiej atletyki, piłki nożnej oraz tenisa ziemnego. Stworzono również możliwość uprawiania koszykówki i tenisa ziemnego przez kobiety⁴¹.

Pierwszy mecz piłki nożnej drużyna „Polonii” rozegrała 17 kwietnia 1932 roku. Przeciwnikiem był zespół Seminarium Nauczycielskiego z Wolsztyna. Mecz zakończył się niestety porażką piłkarzy „Polonii” aż 0:6. Wyniki kolej-

³⁶ APP. Akta Starostwa Powiatowego Nowy Tomyśl 1919–1939, sygn. 717, k. 69.

³⁷ „Kurjer Zachodni” 1930, nr 74, s. 1.

³⁸ „Przewodnik Gimnastyczny «Sokół»” 1928, nr 14/15, s. 168.

³⁹ *Kronika Klubu Sportowego Polonia w Nowym Tomyślu*.

⁴⁰ „Orędownik Nowotomyski” 1932, nr 31, s. 1.

⁴¹ „Orędownik Nowotomyski” 1932, nr 32, s. 4.

nych spotkań były już bardziej korzystne, a mianowicie zwycięstwa w stosunku 7:2 nad zespołem „Korony” Bukowiec i 5:1 „Promienia” Opalenica. Ważnym wydarzeniem dla działaczy KS „Polonia” był akces do Poznańskiego Związku Okręgowego Piłki Nożnej w lipcu 1932 roku⁴².

Likwidacja powiatu grodziskiego z dniem 1 kwietnia 1932 roku i włączenie go do powiatu nowotomyskiego sprzyjała nawiązaniu bliższych kontaktów „Polonii” Nowy Tomyśl z Klubem Sportowym „Dyskobolia” z Grodziska Wielkopolskiego. Już 26 czerwca tego samego roku w Grodzisku Wlkp. odbyły się zawody pomiędzy „Polonią” a „Dyskobolią”. Udział w nich wzięło około 100 sympatyków różnych sportów, a wśród nich zawodnicy trzech sekcji: piłki nożnej, piłki siatkowej kobiet oraz tenisa ziemnego. Poziom współzawodnictwa był wyrównany, mecz tenisowy zakończył się wynikiem 2:2, a spotkanie piłkarskie 1:1. Jedynie w meczu siatkówki „Dyskobolia” wygrała 2:1⁴³.

Zawody pomiędzy „Polonią” i „Dyskobolią” z reguły odbywały się – na otwartym w 1925 roku – grodziskim „Stadionie Powiatowym”. Mieszkańcy Grodziska Wlkp. sprzeciwiali się takiemu nazewnictwu tego obiektu, a włączenie powiatu grodziskiego do nowotomyskiego i ustanowienie lokalizacji siedziby powiatu w Nowym Tomyślu doprowadziło do wieloletnich animozji pomiędzy mieszkańcami obu miast, również na płaszczyźnie sportowej⁴⁴.

W sierpniu 1932 roku po raz pierwszy odbył się „Dzień Sportowy” nawiązujący do organizowanych wcześniej „Olimpiad Wiosennych”. W latach późniejszych zawody nazywano „Dniem Sportu Klubu Sportowego Polonia”⁴⁵. Ważnym punktem programu pierwszego „Dnia Sportu” był mecz piłkarski pomiędzy „Polonią” a „Wartą” III Poznań. Przyjazd poznańskiej drużyny, w składzie której wystąpili również zawodnicy grający w I lidze, był dużym wydarzeniem w mieście, a wynik 4:4 uznano za dobrą prognozę przed rozpoczęciem rozgrywek piłkarskiej klasy „C”⁴⁶.

Zespół „Polonii” w pierwszym sezonie gry, w rozgrywkach organizowanych przez PZOPN, został zakwalifikowany do grupy III klasy „C”, obok takich klubów jak: „Sokół” Opalenica, „Promień” Opalenica i „Dyskobolia II” Grodzisk Wlkp.⁴⁷ Inauguracyjny sezon był dla „Polonii” udany. Drużyna zajęła pierwsze miejsce i awansowała do grupy zespołów rywalizujących w spotkaniach barażowych o awans do klasy „B”. Niestety zawodnicy „Polonii” musieli uznać wyższość drużyn z bardziej doświadczonych klubów, m.in. poznańskiej „Admiry” czy „Posnanii”⁴⁸.

⁴² „Orędownik Nowotomyski” 1932, nr 69, s. 4.

⁴³ „Orędownik Nowotomyski” 1932, nr 53, s. 4.

⁴⁴ A. Hojan, *KS Dyskobolia Grodzisk Wielkopolski 1922–1997*, Poznań 1997, s. 82.

⁴⁵ „Orędownik Nowotomyski” 1932, nr 66, s. 1.

⁴⁶ „Orędownik Nowotomyski” 1932, nr 68, s. 1.

⁴⁷ „Orędownik Nowotomyski” 1933, nr 26, s. 4.

⁴⁸ „Orędownik Nowotomyski” 1933, nr 78, s. 4.

W latach 1934 i 1935 „Polonia” nie zdołała awansować do klasy „B”. Działo się to w atmosferze skandali i odwołań klubu od decyzji PZOPN⁴⁹.

Działacze „Polonii” dbali o poziom sportowy piłkarzy, zapraszając do Nowego Tomyśla wyżej notowane i doświadczone zespoły z Poznania⁵⁰, a także grodziską „Dyskobolię”. W październiku 1934 roku, na zaproszenie „Polonii”, do Nowego Tomyśla przybyła niemiecka drużyna „Preußen” z Międzyrzecza. Było to pierwsze międzynarodowe spotkanie „Polonii”. Niemcy zostali przyjęci bardzo gościnnie, a mecz miał należytą oprawę. Specjalnie na tę okoliczność zaproszono sędziego związkowego, którym był Roman Dabert – wcześniej znakomity piłkarz „Warty” Poznań, a później arbiter sędziujący mecze z udziałem zespołów pierwszoligowych⁵¹. Spotkanie rozegrano w przyjaznej atmosferze. Piłkarzy obu drużyn dopingowali zarówno polscy, jak i niemieccy kibice, którzy stawili się na mecz w liczbie 500 osób⁵². Spotkanie zakończyło się rezultatem 3:3, choć do przerwy to zespół „Polonii” prowadził z wyżej notowanym rywalem 2:0⁵³.

W 1938 roku „Polonia” zajęła I miejsce w klasie „C” i uzyskała promocję do wyższej klasy rozgrywkowej⁵⁴. Klub z Nowego Tomyśla w rozgrywkach klasy „B” rywalizował z „Sokołem” Wolsztyn, „Pogonią” Śmigiel i „Obrą” Zbąszyń⁵⁵.

Oprócz piłki nożnej w KS „Polonia” działały inne sekcje. W 1934 roku sprowadzono z „Warty” Poznań trenera Jerzego Temme, który w „Polonii” był odpowiedzialny głównie za szkolenie lekkoatletów. W 1938 roku założono sekcję bokserską⁵⁶.

Na początku lat trzydziestych uaktywniło się Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Męskiej (KSMM), którego działacze organizowali zawody lekkoatletyczne oraz letnie zloty. KSMM od 1932 roku propagowało również tenis stołowy, organizując mistrzostwa sekcji, a od 1935 roku coroczne mistrzostwa powiatu w tej dyscyplinie⁵⁷. W 1936 roku młodzież, własnym sumptem, zorganizowała na jednym z placów mieszczących się przy kamienicach w centrum miasta boisko do uprawiania lekkiej atletyki oraz sportów drużynowych. KSMM było organizatorem międzymiastowych zawodów w pięcioboju, siatkówce i koszykówce oraz biegach. Stowarzyszenie młodzieżowe zachęcało również do gry w szachy⁵⁸.

⁴⁹ „Komunikaty Wydziału Gier i Dyscypliny Poznańskiego Związku Okręgowego Piłki Nożnej” 1934–1935.

⁵⁰ M.in. w czerwcu 1937 roku „Polonia” rozegrała mecz z KPW Poznań (dzisiejszy Lech Poznań), czołowym zespołem poznańskim, niestety, przegrana była wysoka 2:10.

⁵¹ J. Owsiański, T. Siwiński, *Historia futbolu wielkopolskiego*, Poznań 2013, s. 1032.

⁵² APP. Akta Starostwa Powiatowego Nowy Tomyśl 1919–1939, sygn. 717, k. 94.

⁵³ „Orędownik Nowotomyski” 1934, nr 34, s. 4.

⁵⁴ „Orędownik na powiaty nowotomyski i wolsztyński” 1938, nr 65, s. 4.

⁵⁵ „Orędownik na powiaty Nowy Tomyśl, Wolsztyn i Międzychód” 1938, nr 96, s. 4.

⁵⁶ „Orędownik na powiaty nowotomyski i wolsztyński” 1938, nr 21, s. 3.

⁵⁷ „Orędownik Nowotomyski” 1935, nr 34, s. 3.

⁵⁸ „Orędownik Nowotomyski” 1935, nr 17, s. 3.

Harcerze z drużyny im. J. Słowackiego popularyzowali grę w tenisa stołowego. Od 1934 roku odbywały się zajęcia z tej dyscypliny sportowej. W 1935 roku zorganizowali pierwsze mistrzostwa Nowego Tomysłu w tenisie stołowym⁵⁹. W marcu 1939 roku, w budynku strzelnicy, nowotomyscy harcerze zorganizowali mecz bokserski z harcerzami z Grodziska Wlkp. Było to pierwszy mecz bokserski Polaków na terenie miasta. Wcześniej kontakty z sekcją bokserką poznańskiej „Warty” nawiązali Niemcy z „Männer-Turn-Verein”⁶⁰.

Ważnym wydarzeniem dla Nowego Tomysłu w 1936 roku był „Złot Sokoła” okręgu lwóweckiego, w którym uczestniczyło ponad 1500 osób. W trakcie zawodów można było podziwiać m.in.: ćwiczenia wolne wszechsłowiańskie druhen, ćwiczenia wolne druhów, ćwiczenia na sprzętach, piramidy oraz krakowiaka.

W 1937 roku zawiązał się Policyjny Klub Sportowy, blisko współpracujący ze stowarzyszeniem Rodzina Policyjna. Klub organizował wycieczki, brał udział w konkursach strzeleckich, a także w ćwiczeniach fizycznych⁶¹.

W tym samym roku utworzono Powiatowy Oddział Polskiego Związku Strzelectwa Sportowego, którego założycielami były nowotomyskie organizacje: Bractwo Kurkowe, Pocztove Przysposobienie Wojskowe, ZHP, Związek Pracowników Skarbowych, a także organizacje strzeleckie ze Zbąszynia⁶².

W 1939 roku ludność Nowego Tomysłu m.in. dzięki cyklicznym wydarzeniom sportowym oddalała cień nadchodzącej wojny. Jeszcze w sierpniu, w przededniu rozpoczęcia działań wojennych, organizowane były konkursy strzelectwa sportowego z okazji zakończonych żniw, a „Polonia” zwyciężyła 5:2 w meczu z „Promieniem” Opalenica⁶³. Były to ostatnie, przed wybuchem II wojny światowej, wydarzenia sportowe na terenie Nowego Tomysłu organizowane przez Polaków.

Zakończenie

Analiza wydarzeń sportowych z udziałem sportowców z Nowego Tomysłu do 1939 roku pozwala stwierdzić, iż znaczący wpływ na postęp w tej dziedzinie miały uwarunkowania społeczne. Polscy mieszkańcy miasta (wówczas przygranicznego i zamieszkanego w większości przez ludność narodowości niemieckiej) po odzyskaniu niepodległości w 1919 roku nieustannie manifestowali swoją polskość i patriotyzm. Społeczność ta była również aktywna w wielu dziedzinach życia, które dotychczas były zwalczane przez zaborców. Polacy zakładali więc towarzystwa, uprawiali sport i organizowali imprezy masowe.

⁵⁹ „Orędownik Nowotomyski” 1935, nr 43, s. 3.

⁶⁰ APP. Akta Starostwa Powiatowego Nowy Tomysł 1919–1939, sygn. 717, k. 28.

⁶¹ „Orędownik na powiaty nowotomyski i wolsztyński” 1937, nr 133, s. 3.

⁶² „Orędownik na powiaty nowotomyski i wolsztyński” 1937, nr 28, s. 4.

⁶³ „Orędownik na powiaty Nowy Tomysł, Wolsztyn i Międzychód” 1939, nr 91, s. 4.

Nie bez znaczenia była też rywalizacja z towarzystwami niemieckimi, zwłaszcza na polu organizacyjnym. Znaczący wpływ na rozwój sportu wywarły migracje ludności polskiej do Nowego Tomysła po 1919 roku, gdyż nowi mieszkańcy, m.in. Z. Fabrowski, Z. Kabza oraz członkowie rodziny Preislerów, posiadali już doświadczenie w pracy organizacyjnej towarzystw. Cechy te okazały się pomocne w szybkim i harmonijnym rozwoju sportu na terenie miasta.

Dojrzałość społeczna oraz patriotyzm pionierów nowotomyskiego sportu były czynnikami wpływającymi na ciągłe i systematyczne działania, które prowadziły do powstawania i wzmocnienia pozycji towarzystw sportowych. Organizacje prosportowe zachęcały do uczestnictwa w sporcie i rekreacji młodzież męską i żeńską, zachęcano do uczestnictwa w nieuprawianych dotychczas w mieście nowych dyscyplinach sportowych. Sprzyjało to narodzinom kolejnych sekcji sportowych. Wizyty w Nowym Tomysłu wyżej klasyfikowanych rywali, zatrudnianie trenerów, podnoszenie kwalifikacji rodzimych szkoleniowców, czy organizowanie międzymiastowych turniejów, wpływały znacząco na rozwój organizacji sportowych w mieście i wzrost poziomu sportowego zawodników.

W okresie dwudziestolecia międzywojennego w Nowym Tomysłu, wraz z sukcesami sportowymi, powstawała i stopniowo rozwijała się infrastruktura sportowa. Zbudowano boisko do piłki nożnej, siatkówki, koszykówki, lekkiej atletyki oraz korty tenisowe. Z powstałych obiektów sportowych korzystały nie tylko osoby uprawiające sport, ale również uczniowie szkół i osoby prywatne. Korzyścią, wynikającą z działalności sportowej towarzystw i klubów, było także organizowanie czasu wolnego mieszkańców, którzy mogli brać udział w szeregu imprez – zarówno kameralnych, jak i masowych. Były to nie tylko zawody sportowe, ale również wydarzenia kulturalne i patriotyczne. Członkowie towarzystw i klubów sportowych uczestniczyli w procesie wychowania i kształtowania postaw patriotycznych i obywatelskich Polaków zamieszkujących Nowy Tomyśl w latach 1919–1939.

Bibliografia

A. Źródła

I. Źródła archiwalne

Archiwum Państwowe Poznań

— Akta Starostwa Powiatowego Nowy Tomyśl 1919–1939, sygn. 717.

Miejska i Powiatowa Biblioteka Publiczna w Nowym Tomysłu

— Klub Sportowy „Polonia” w Ośrodku Wiedzy o Regionie.

II. Źródła drukowane i pisane

Główny Urząd Statystyczny. Warszawa 2013.

Komunikaty Poznańskiego Związku Okręgowego Piłki Nożnej. Poznań 1934–1935.

Kronika Klubu Sportowego „Polonia” Nowy Tomyśl. Nowy Tomyśl do 1995.

III. Prasa

„Kurjer Zachodni”, Nowy Tomyśl 1926–1930.

„Orędownik na powiaty nowotomyski i wolsztyński”, Nowy Tomyśl 1932–1935.

„Orędownik na powiaty Nowy Tomyśl, Wolsztyn i Międzychód”, Nowy Tomyśl 1938–1939.

„Orędownik Nowotomyski”, Nowy Tomyśl 1932–1935.

„Orędownik Powiatowy”, Grodzisk Wielkopolski 1922–1923.

„Przegląd Nowotomyski” 2013.

„Przewodnik Gimnastyczny «Sokół»”, Warszawa 1928.

„Sportowiec”, Poznań 1923–1924.

„Wiadomości Nowotomyskie”, Nowy Tomyśl 1988–1990.

IV. Strony internetowe

Ołędry Nowotomyskie [<http://oledry.pl>], Goldmann K.E. – Historia Bractwa Kurkowego w Nowym Tomysłu 1914, [stan z 27.12.2013].

B. Literatura

Hojan A., *KS Dyskobolia Grodzisk Wielkopolski 1922–1997*, Poznań 1997.

Kraft A., *...und dazwischen Neutomischel*, Berlin 1998.

Kościański Z., *Nowy Tomyśl w dwudziestoleciu międzywojennym*, [w:] B. Polak (red.), *Dzieje Nowego Tomysła*, Nowy Tomyśl 1998.

Kościański Z., *Nowy Tomyśl w dwudziestoleciu międzywojennym*, [w:] B. Polak (red.), *Zarys dziejów Nowego Tomysła*, Nowy Tomyśl 1986.

Mamczak-Gadkowska I., *W ostatnich latach Rzeczypospolitej*, [w:] B. Polak (red.), *Dzieje Nowego Tomysła*, Nowy Tomyśl 1998.

Owsiański J., Siwiński T., *Historia futbolu wielkopolskiego*, Poznań 2013.

Polak B. (red.), *Dzieje Nowego Tomysła*, Nowy Tomyśl 1998.

Abstract

From the History of Sport in Nowy Tomysl before 1939

This article describes the beginnings of sport in Nowy Tomysl up to 1939, focusing mainly on Polish-born people with reference to established earlier marksmen's society and other German societies. At the beginning of this paper the results of previous investigations were described together with the presentation of the town's history and the research question. The primary focus is put on the interwar period during which the origins and later development of sports organisations could be observed.

The important fact is that Polish people were in the minority in Nowy Tomysl in 1919 and that is why sport became one of the ways to demonstrate their national identity. Moreover, this article describes the societies which were geared towards physical development of individuals. This work also mentions the evolution of sport infrastructure and sports disciplines as well as the influence of sport societies on social relations at that time.

Keywords: Nowy Tomysl, sport, organizations.

Eligiusz MAŁOLEPSZY*

Wychowanie fizyczne i sport w działalności organizacji młodzieżowych i społecznych na wsi w województwie łódzkim w latach 1919–1939

Streszczenie

W pracy przedstawiono wychowanie fizyczne i sport w działalności organizacji młodzieżowych i społecznych na wsi w województwie łódzkim w latach 1919–1939. Aktywność fizyczną na wsi w województwie łódzkim rozwijały głównie organizacje młodzieży wiejskiej, a także inne organizacje i towarzystwa prowadzące działalność sportową.

Spośród organizacji młodzieży wiejskiej wychowanie fizyczne i sport realizowały: Centralny Związek Młodzieży Wiejskiej, Centralny Związek Młodzieży Wiejskiej „Siew” i Centralny Związek Młodej Wsi oraz Związek Młodzieży Ludowej i Związek Młodzieży Wiejskiej Rzeczypospolitej Polski „Wici”. Oprócz tych organizacji aktywność fizyczną na wsi rozwijały m.in.: Katolickie Stowarzyszenia Młodzieży Męskiej i Żeńskiej, Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół”, Związek Strzelecki.

Wśród powiatów województwa łódzkiego stosunkowo najprężniej aktywność fizyczną na wsi rozwijały organizacje działające w powiecie piotrkowskim i radomszczańskim.

Słowa kluczowe: wychowanie fizyczne, sport, wieś, województwo łódzkie.

Po zakończeniu I wojny światowej i odzyskaniu niepodległości przez Rzeczpospolitą Polską tworzone polskie władze administracyjne. Najwcześniej, bo już w 1919 r., dokonano podziału administracyjnego byłego Królestwa Polskiego¹. Utworzono pięć województw, w tym województwo łódzkie. W następnych latach utworzone dalsze województwa na obszarze ziem polskich zaboru austriackiego i pruskiego oraz na Kresach Wschodnich. Według stanu na 1931 r., obszar województwa łódzkiego wynosił 20 446 km² i liczył 2 650 100 miesz-

* Dr hab. prof. AJD, Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie, Instytut Kultury Fizycznej i Turystyki.

¹ E. Małolepszy, *Kultura fizyczna i przysposobienie wojskowe w Częstochowie i w powiecie częstochowskim w latach 1918–1939*, Częstochowa 1996, s. 9.

kańców². W skład województwa łódzkiego wchodziły następujące powiaty: brzeziński, kaliski, kolski, konecki, koniński, kutnowski, łaski, łęczycki, łowicki, łódzki (grodzki i ziemski), opoczyński, piotrkowski, radomszczański, rawski, sieradzki, skierniewicki, wieluński, turecki³.

Celem pracy jest przedstawienie wychowania fizycznego i sportu w działalności organizacji młodzieżowych i społecznych na wsi w województwie łódzkim w latach 1919–1939. W zakresie stanu badań największe znaczenie poznawcze – w odniesieniu do wychowania fizycznego i sportu na wsi w Polsce – posiadają publikacje E. Małolepszego⁴. W artykule nie przedstawiono problematyki infrastruktury sportowej na wsi, czy też działalności powiatowych i gminnych Komitetów Wychowania Fizycznego i Przystosowania Wojskowego (po 1927 r.). Aspekty te przedstawiono w dotychczasowych publikacjach E. Małolepszego⁵.

² „Mały Rocznik Statystyczny” 1939, Warszawa 1939, s. 12; L. Gradowski (red.), *Polska 1918–1988*, Warszawa 1989, s. 16.

³ Powiaty konecki i opoczyński wchodziły do 31 marca 1939 r. w skład województwa kieleckiego; powiaty kutnowski, łowicki, rawski i skierniewicki wchodziły do 31 marca 1939 r. w skład województwa warszawskiego; powiaty kaliski, kolski, koniński i turecki wchodziły do 31 marca 1938 r. w skład województwa łódzkiego, a następnie przeniesione zostały administracyjnie do województwa poznańskiego; 1 kwietnia 1932 r. zniesiono powiat słupecki, a jego terytorium włączono do powiatu konińskiego.

⁴ M.in.: E. Małolepszy, *Kultura fizyczna w działalności wiejskich organizacji młodzieżowych II Rzeczypospolitej*, Częstochowa 2004, ss. 242; tegoż, *Kultura fizyczna w działalności Katolickich Stowarzyszeń Młodzieży Męskiej i Żeńskiej na wsi w II Rzeczypospolitej*, [w:] Z. Dziubiński (red.), *Antropologia sportu*, Warszawa 2002, s. 426–435; tegoż, *Wychowanie fizyczne i sport w działalności Związku Strzeleckiego na wsi w latach 1919–1939. Zarys problematyki*, [w:] J. Urniaż (red.), *Szkiele z historii sportu i sprawności fizycznej*, Olsztyn 2009, s. 65–76; tegoż, *Rola i działalność Towarzystwa Gimnastycznego na wsi w Polsce w okresie międzywojennym*, [w:] A. Łopata, J. Fall (red.), *100-lecie V Ogólnopolskiego Zlotu Sokółów w Krakowie – Zlotu Grunwaldzkiego*, Kraków 2010, s. 55–66. Zob. też: M. Słoniewski, *Wychowanie fizyczne i sport w działalności polskich organizacji młodzieżowych związanych z prawicą społeczną*, Warszawa 1984, ss. 192.

⁵ E. Małolepszy, *Działalność Powiatowego Komitetu Wychowania Fizycznego i Przystosowania Wojskowego w Wieluniu w latach 1927–1939 w zakresie propagowania i popularyzacji kultury fizycznej na wsi*, „Prace Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie. Seria: Kultura Fizyczna” 2001, z. 4, s. 31–39; tegoż, *Działalność lokalnych struktur Państwowego Urzędu Wychowania Fizycznego i Przystosowania Wojskowego w województwie łódzkim (1927–1939)*, [w:] E.A. Mierzwa (red.), *Dzieje kształtowania się Polskich Instytucji Oświatowych*, Piotrków Trybunalski 2002, s. 265–276; tegoż, *Działalność powiatowych i gminnych komitetów wychowania fizycznego i przystosowania wojskowego w Polsce w latach 1927–1939 w zakresie propagowania i upowszechniania wychowania fizycznego i sportu na wsi (zarys problematyki)*, [w:] M. Orlewicz-Musiał, R. Wasztyl (red.), *Przeszłość polskiej kultury fizycznej*, Kraków 2004, s. 211–220; tegoż, *Rozwój infrastruktury dla potrzeb wychowania fizycznego i sportu na wsi w Polsce w II połowie lat trzydziestych XX wieku*, [w:] L. Nowak (red.), *Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce*, t. 8, Gorzów Wlkp. 2008, s. 381–391; tegoż, *Infrastruktura sportowa, a rozwój wychowania fizycznego i sportu na wsi w powiecie piotrkowskim w II połowie*

W pracy wykorzystano następujące metody badawcze: analizę źródeł historycznych, metodę indukcji, dedukcji, syntezy oraz metodę porównawczą. Postawiono problemy badawcze:

1. Jakie organizacje młodzieżowe i społeczne prowadziły aktywność fizyczną wśród społeczności wiejskiej?
2. Jak kształtowało się wychowanie fizyczne i sport w działalności organizacji młodzieżowych i społecznych na wsi w województwie łódzkim w latach 1919–1939?

Znaczącą rolę w rozwoju wychowania fizycznego i sportu na wsi w województwie łódzkim odegrały wiejskie organizacje młodzieżowe. Warto zaznaczyć, iż pierwsze Koła Młodzieży Wiejskiej (KMW) na ziemiach polskich powstały przed wybuchem I wojny światowej (w latach 1912–1913)⁶. W 1918 r. na ziemi kaliskiej w 5 KMW prowadzono zespoły wychowania fizycznego (wf.) liczące 105 członków, natomiast na ziemi piotrkowskiej istniały 3 KMW realizujące wf., które liczyły 47 osób⁷.

W 1919 r. został założony Centralny Związek Młodzieży Wiejskiej (CZMW). Ważnym elementem na polu rozwoju aktywności było kształcenie kadr. W dniach 1–15 lutego 1928 r. odbył się w Warszawie kurs wf. dla instruktorów wojewódzkich Związku Młodzieży Wiejskiej (ZMW)⁸. Wśród uczestników kursu byli przedstawiciele Zarządu Wojewódzkiego ZMW w Łodzi. Program kursu przewidywał wykłady i ćwiczenia wf. Codziennie realizowano 9 godzin zajęć dydaktycznych.

Z okazji „Dożynek Prezydenckich” w 1928 r., KMW w Radomsku zorganizowało sztafetę kolarską z Radomska do Spały⁹. Zadaniem kolarzy radomskich było zawiezenie życzeń dla Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej – Ignacego Mościckiego, od młodzieży wiejskiej i Spółdzielni Handlowo-Rolniczej „Rolnik” w Radomsku. W trakcie dożynek odbyły się pokazy oraz zawody sportowe, m.in. z udziałem organizacji młodzieży wiejskiej. W ramach pokazów członkowie łódzkiego wojewódzkiego ZMW przygotowali grę ruchową „Lawina”. Reprezentacje poszczególnych związków wojewódzkich miały trudności finansowe, związane z przygotowaniem i uczestnictwem w pokazach i zawodach sportowych w Spale. Wojewódzki ZMW w Łodzi zwrócił się o subwencje do Wydziału Powiatowego w Piotrkowie Trybunalskim na zakup ubiorów i sprzętu sportowego oraz przyznanie ulgi w przejazdach kolejowych¹⁰. Brak materiałów

lat trzydziestych XX w., [w:] A. Nowakowski, W. Bajorek (red.), *Szkice z historii i współczesności zarządzania kulturą fizyczną w Polsce*, Rzeszów 2012, s. 48–65.

⁶ E. Małolepszy, *Kultura fizyczna w działalności wiejskich organizacji młodzieżowych II Rzeczypospolitej...*, s. 21.

⁷ „Drużyna” 1919, nr 47/48, s. 8.

⁸ „Siew” 1928, nr 10, s. 8.

⁹ „Siew” 1928, nr 40, s. 14.

¹⁰ Archiwum Państwowe w Piotrkowie Trybunalskim (APTT), Wydział Powiatowy w Piotrkowie Trybunalskim 1917–1950 (WPPT), sygn. 541, Pismo Wojewódzkiego ZMW do Wydziału Powiatowego w Piotrkowie Trybunalskim z dnia 5.07.1928 r., b. pag.

źródłowych nie pozwala na wyjaśnienie problemu – dotyczącego udzielenia subwencji.

W 1928 r. doszło do rozłamu CZMW na CZMW „Siew” oraz ZMW Rzeczypospolitej Polskiej (RP) „Wici”. Kontynuatorem działalności CZMW był CZMW „Siew”. Problemy aktywności fizycznej omawiano na wojewódzkich i okręgowych zjazdach ZMW. Okręgowy Zjazd ZMW w Słupcy odbył się 12 marca 1929 r.¹¹ Zagadnienia wychowania fizycznego referował instruktor wf. wojewódzkiego ZMW – Jaskólski. W 1929 r. powołano Federację ZMW, w skład której obok CZMW „Siew” weszły inne wiejskie organizacje młodzieżowe – Związek Młodzieży Ludowej (ZML) oraz Małopolski Związek Młodzieży przy Małopolskim Towarzystwie Rolniczym (MZM przy MTR)¹². W ramach Federacji ZMW powołano Komendanta Głównego Wychowania Fizycznego i Przystosowania Wojskowego (WF i PW) oraz komendantów okręgowych i powiatowych. Komendantem okręgowym został Zygmunt Matuszewski (Łódź)¹³. Wzrastała liczba członków w kołach wojewódzkiego ZMW w Łodzi. Wojewódzki ZMW w Łodzi liczył w 1931 r. – 218 kół, w 1932 r. – 307 kół i 17 000 członków; prowadził 68 sekcji wf. i pw., w których ćwiczyło 1326 osób (1150 mężczyzn i 176 kobiet)¹⁴. Praca w zakresie wf. i sportu wśród młodzieży wiejskiej najlepiej była prowadzona w powiecie piotrkowskim, m.in. silna sekcja wf. i pw. kobiet działała w KMW w Ręcznie¹⁵.

Na łamach „Siewu”, w numerze 27 z 1929 r., znajduje się artykuł pt. *Prace WF w powiecie kolskim*, w którym czytamy: „Powoli wysuwamy się w dziedzinie prac WF na czoło w województwie łódzkim. A pomyśleć tylko, że bardzo jeszcze niedawno nie śniło się [...] naszej młodzieży, że będzie skakać, rzucać, biegać. Sekcje WF i PW powstają przy kołach jak grzyby po deszczu. Odbywają się zawody sportowe, które dają sposobność porównania sprawności fizycznej członkom sekcji”¹⁶.

W ramach wojewódzkiego ZMW w Łodzi organizowano kursy wychowania fizycznego. W dniach 18–30 maja 1931 r. z inicjatywy Kazimierza Bartkiewicza Okręgowy ZMW urządził w Dobryszycach kurs wf.¹⁷ W kursie wzięło udział 16 osób z KMW i Związku Strzeleckiego. Kursy wychowania fizycznego dla młodzieży wiejskiej organizowano z inicjatywy Państwowego Urzędu Wychowania Fizycznego i Przystosowania Wojskowego (PUWF i PW) oraz okręgowych urzędów WF i PW. Okręgowy Urząd WF i PW nr 1 zorganizował 4-tygodniowy

¹¹ „Siew” 1929, nr 16.

¹² Tamże.

¹³ E. Małolepszy, *Kultura fizyczna w działalności wiejskich organizacji młodzieżowych II Rzeczypospolitej...*, s. 86.

¹⁴ „Siew” 1932, nr 24, s. 6–7.

¹⁵ E. Małolepszy, *Kultura fizyczna w działalności wiejskich organizacji młodzieżowych II Rzeczypospolitej...*, s. 90–91.

¹⁶ „Siew” 1929, nr 27.

¹⁷ „Siew” 1931, nr 23–24, s. 346.

kurs wf. dla 25 kobiet, w tym z województwa łódzkiego¹⁸. W zakresie zawodów sportowych KMW organizowane były próby na zdobycie „Brązowej Odznaki Sprawności Fizycznej FZMW”. Zawody takie przeprowadzono w 1931 r. w Woli Rakowej. KMW w Sycewie (powiat kolski) wzięło udział 3 czerwca 1929 r. w zawodach sportowych zorganizowanych przez Powiatowy Komitet WF i PW w Kole¹⁹.

CZMW „Siew” w 1934 r. połączył się z częścią ZML i z częścią Małopolskiego ZML. W wyniku połączenia młodzieżowych organizacji wiejskich, 4 listopada 1934 r. utworzono Centralny Związek Młodej Wsi²⁰. W dniu 13 grudnia 1936 r. odbyło się w Łodzi zebranie Zarządu i Rady Wojewódzkiego Związku Młodej Wsi województwa łódzkiego, z udziałem prezesa Centralnego Związku Młodej Wsi – Stanisława Gierata²¹. Obrady były głównie poświęcone sprawom przysposobienia samorządowego i wychowania fizycznego młodzieży wiejskiej. Podjęto wnioski, iż prace w tych dziedzinach będą prowadzone intensywniej, „ze względu na zaniedbania wsi pod względem przygotowania samorządowego i wychowania fizycznego”²². Zjazd Okręgowego Związku Młodej Wsi w powiecie piotrkowskim, który odbył się 17 lutego 1935 r., nakreślił plan pracy Związku na rok 1935/1936²³. W dziale wf. i pw. przewidziano: propagowanie Państwowej Odznaki Sportowej (POS) i Odznaki Strzeleckiej (OS); urządzenie zawodów sportowych między kołami, związkami sąsiedzkimi i w okręgu; zorganizowanie sekcji wf. i pw. przy Okręgowym Związku Młodej Wsi²⁴. Na zjeździe KMW Związku Młodej Wsi powiatu sieradzkiego 17 marca 1935 r. dział wf. w kołach omówił Teofil Kaczor²⁵. Pomoc KMW przyrzekł obecny na zjeździe delegat Powiatowego Komitetu WF i PW w Sieradzu – Kowalczyk. Centralny Związek Młodej Wsi na terenie powiatu piotrkowskiego w 1937 r. liczył 96 KMW i 2150 członków. Praca w KMW prowadzona była w 3 działach (sekcjach): rolniczej, wf. i kulturalno-oświatowej²⁶.

Kurs gier sportowych zorganizował Związek Młodej Wsi województwa łódzkiego w 1937 r.²⁷ W kursie wzięło udział 30 członków związku z 10 powiatów (na kurs nie zgłosiły swoich przedstawicieli KMW z powiatu brzezińskiego

¹⁸ „Siew” 1929, nr 3; 1929, nr 10; 1929, nr 13.

¹⁹ „Siew” 1929, nr 27.

²⁰ M. Słoniewski, *Wychowanie fizyczne i sport w działalności polskich organizacji młodzieżowych związanych z prawicą społeczną w latach 1918–1939*, Warszawa 1984, s. 97.

²¹ „Siew Młodej Wsi” 1937, nr 1, s. 12.

²² Tamże.

²³ APPT, WPPT, sygn. 1252, Plan pracy Okręgowego Związku Młodzieży Wiejskiej w Piotrkowie Trybunalskim na rok 1935/1936, b. pag.

²⁴ Tamże.

²⁵ „Siew Młodej Wsi” 1935, nr 14, s. 222.

²⁶ E. Małolepszy, *Kultura fizyczna w działalności wiejskich organizacji młodzieżowych II Rzeczypospolitej...*, s. 108.

²⁷ „Siew Młodej Wsi” 1937, nr 15, s. 234–235.

i kolskiego). Świadczenia ukończenia kursu otrzymali: Anuszczyk, Bartuzel, Czyżewski, Fałek, Giermaziak, Graczyk, Jabłoński, Jagodziński, Janikowski, Jankowski, Kamiński, Karolewski, Kidula, Kryczkowski, Kryst, Odważny, Pęcherzewski, Szymczyk, Siła, Spaleniak, Szklarek, Szymański, Sitek, Tomczyk, Walisiak, Woźny, Zatoń, Zieliński²⁸. Jeden z uczestników kursu – Władysław Szymański – założył w KMW w Silnicy sekcję wf.

Nieodłączną formą popularyzacji, upowszechniania i propagowania aktywności fizycznej wśród młodzieży wiejskiej były zawody sportowe. W Wichertowie zorganizowano 3 maja 1935 r. zawody sportowe Związku Młodej Wsi powiatu tureckiego²⁹. Młodzież wiejska z 5 kół (Aleksandrowa, Ewinowa, Przykony, Radczyna i Smulska) rywalizowała w pięcioboju lekkoatletycznym (bieg na dystansie 100 m, pchnięcie kulą, rzut dyskiem, skok w dal i skok wzwyż) oraz w kolarstwie (wyścig kolarski na dystansie 15 km).

Koordinowaniem pracy wf. i sportu w obrębie kilku KMW zajmowały się związki sąsiedzkie. Kierownikiem wf. w Związku Sąsiedzkim KMW w Zawadzie (w skład związku wchodziły KMW w Gowarzowie, Jackowie, Pustkowie Jackowskim, Zawadzie, Zberecze i Zdrowie – powiat radomszczański) był Musiał³⁰. Zawody sportowe przewidziano w programie wojewódzkich uroczystości dożynkowych w Łodzi, które miały zostać przeprowadzone 25–26 września 1937 r.³¹ W programie zawodów były konkurencje lekkoatletyczne i gry sportowe (hazena, koszykówka, siatkówka).

Związek Młodzieży Ludowej powstał w 1926 r. z inicjatywy działaczy Polskiego Stronnictwa Ludowego (PSL) „Piast”. W statucie ZML w zakresie celów i zadań zamieszczono m.in. następujący zapis: „rozszerzenie i pogłębienie prac przysposobienia wojskowego i wychowania fizycznego”³². Wśród 5 sekcji, które powołał Zarząd Główny w 1927 r., znalazła się sekcja wychowania fizycznego i sportu. Sprawy programowe i organizacyjne były omawiane na zjazdach ZML. Na Zjeździe Delegatów Okręgu Kaliskiego ZML w dniu 25 września 1927 r. referat organizacyjny na temat wychowania fizycznego przedstawił Aleksander Bartecki³³. Zagadnienia wf. i pw. omówił Józef Musiał – powiatowy kierownik ZML – na Zjeździe Prezesów i Delegatów Kół ZML powiatu wieluńskiego – 21 grudnia 1930 r.³⁴ W trakcie Zjazdu Powiatowego ZML powiatu brzezińskiego, odbytego w 1936 r., prezes Jan Lewandowski w wystąpieniu zjazdowym

²⁸ „Siew Młodej Wsi” 1937, nr 32, s. 517.

²⁹ „Siew Młodej Wsi” 1935, nr 22, s. 357–358.

³⁰ „Siew Młodej Wsi” 1938, nr 20, s. 325.

³¹ APPT, Starostwo Powiatowe Piotrkowskie (SPP), sygn. 1988, Program Wojewódzkich uroczystości dożynkowych w dniu 25 i 26.09.1937 r., b. pag.

³² Centralne Archiwum Wojskowe (CAW), Państwowy Urząd Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego (PUWF i PW), sygn. I.300.69.13, Statut ZML, s. 70. Pierwszy statut ZML został zatwierdzony 3.03.1927 r.

³³ „Młoda Polska” (Poznań) 15.09.1927, s. 4.

³⁴ „Młoda Wieś” (Warszawa) 1931, nr 1, s. 11.

stwierdził: „Pomimo ciężkich warunków, w jakich żyjemy, pracę swoją posuwamy naprzód, dowodem naszej pracy jest kurs społeczno-wychowawczy, który własnymi siłami zorganizowaliśmy, prowadzimy we wszystkich kołach system sprawności, sekcje wychowania fizycznego”³⁵.

Członkowie ZML uczestniczyli w kursach, w programie których występowały zajęcia wychowania fizycznego i sportu. Zajęcia z praktyki i teorii wychowania fizycznego realizowano na kursach społeczno-oświatowych ZML, m.in. kursy społeczno-oświatowe odbyły się w 1936 r. w powiecie piotrkowskim i sieradzkim³⁶. Koła ZML wychodziły „na zewnątrz” z ćwiczeniami w ramach aktywności fizycznej. „Dzień WF i Pieśni” zorganizowano 6 czerwca 1937 r. w Szydłowie przez ZML powiatu piotrkowskiego³⁷. Uroczystość składała się z defilady oddziałów, popisów i pokazów dzieci szkolnych i organizacji społecznych, zawodów sportowych (konkurencje lekkoatletyczne i wyścig kolarski na dystansie 14 km). W imprezie uczestniczyło 8 kół ZML z gminy Szydłów: Grabica, Kamocin, Kamocinek, Majków Duży, Michałów, Papieże, Szydłów i Wola Kamocka.

Staraniem kierownika Powiatowej Sekcji WF ZML na powiat turecki – Józefa Malczyka, odbyły się 3 maja 1933 r. w Kawęczynie eliminacyjne zawody sportowe³⁸. W punktacji drużynowej zwyciężyło koło ZML z Tokar, wyprzedzając Marianów, Kowale Pańskie, Marcjanów i Kawęczyn. Sportowcy ZML z województwa łódzkiego uczestniczyli w powiatowych i gminnych „Świętach Wychowania Fizycznego i Przynależności Wojskowej”, m.in. koła ZML brały udział w tego typu imprezie w powiecie łączyckim³⁹. Jednym z wyróżniających się sportowców ZML był Seweryn Szusterowski (Wolbórz), który zwyciężył w biegu przełajowym zorganizowanym przez Miejski Komitet WF i PW w Piotrkowie Trybunalskim w 1934 r.⁴⁰

W ostatnim okresie przed wybuchem II wojny (1938–1939) ZML działał jako sekcja wiejska Związku Młodej Polski (ZMP). Koła sekcji wiejskiej ZMP w województwie łódzkim realizowały wf. i sport. Członkowie koła ZMP w Krężnej przygotowali 3 tańce (walc angielski, kujawiak, walczyk figurowy), ćwiczyli lekkoatletykę, 6 członków zdobyło POS; członkowie koła ZMP w Grabicy zdobyli 7 POS⁴¹. Wychowanie fizyczne i pw. prowadziły koła ZMP w powiecie opoczyńskim. Młodzież wiejska z tych kół uczestniczyła w Narodowym Biegu na przełaj⁴². Mimo to, członkowie ZMP odczuwali niedosyt w realizacji

³⁵ „Młoda Wieś” (Warszawa) 1936, nr 9, s. 9.

³⁶ „Młoda Wieś” (Warszawa) 1937, nr 1–2, s. 14; 1937, nr 15–18, s. 14.

³⁷ „Młoda Wieś” (Warszawa) 1937, nr 11–14, s. 12.

³⁸ „Młoda Wieś” (Warszawa) 1933, nr 11, s. 16.

³⁹ E. Małolepszy, *Kultura fizyczna w działalności wiejskich organizacji młodzieżowych II Rzeczypospolitej*..., s. 122.

⁴⁰ „Młoda Wieś” (Warszawa), 1934, nr 7, s. 13.

⁴¹ „Młoda Wieś” (Warszawa) 1938, nr 10–11, s. 14.

⁴² „Młoda Wieś” (Warszawa) 1939, nr 9, s. 15.

aktywności fizycznej. Na odprawie kursu kierowników grup i działaczy wiejskich w Piotrkowie Trybunalskim, w dniu 16 kwietnia 1939 r. stwierdzono, że „młodzież wiejska bardzo odczuwa brak prowadzenia Przystosobienia Wojskowego i że nadchodzi konieczność nacisku na władze PW i WF, aby w przyszłym roku szkolnym zwerbowały dostateczną ilość instruktorów i przyjęły zgłoszenia ZMP w powiecie”⁴³.

Organizacją młodzieży wiejskiej, która także działała na polu wf. i sportu na wsi, był ZMW RP „Wici”. W statucie Łódzkiego ZMW (wchodzącego w skład ZMW RP „Wici”), w artykule 5 znajdujemy następujący zapis: Związek „organizuje i prowadzi zawody sportowe; buduje, organizuje i prowadzi sale gimnastyczne i sportowe”⁴⁴. ZMW RP „Wici” posiadał w 1929 r. w województwie łódzkim 10 zespołów sportowych i około 200 ćwiczących⁴⁵. W podsumowaniu prac w zakresie wf. i sportu w ZMW RP „Wici”, redakcja „Wici” uznała, iż najlepiej działalność w tych dziedzinach prowadzona była w województwie warszawskim. Kolejne miejsca zajęły województwa: lubelskie, kieleckie, łódzkie, lwowskie i nowogródzkie⁴⁶. W numerze 35 „Wici” z 1938 r. ukazało się sprawozdanie z działalności Łódzkiego ZMW za 1937 r., w którym czytamy m.in.: „Zespołów wychowania fizycznego było 18, każdy liczył przeciętnie po 17 osób. Do zespołów tych należało 220 kolegów i 91 koleżanek. Ćwiczenia odbyły się 214 razy (na każdy zespół przypada 12 ćwiczeń). Zawody sportowe odbyły się 26 razy. Ćwiczenia wojskowe odbyły się 16 razy. Brało w nich udział 90 członków. Na kursach lub w obozach przystosobienia wojskowego było 5 osób. Zabaw i gier ruchowych urządzono 206 razy”⁴⁷. Dobrze w zakresie wf. i sportu działały KMW w powiecie piotrkowskim⁴⁸.

Sekcje kolarskie posiadały KMW z powiatu sieradzkiego i radomszczańskie⁴⁹. Powiatowy Komitet WF i PW w Sieradzu ufundował nagrody w wyścigu kolarskim urządzonym przez KMW w Zduńskiej Woli w wysokości 50 zł. W czerwcu 1929 r. zawody lekkoatletyczne zorganizowano w Karsznicach⁵⁰. W zawodach uczestniczyły KMW z powiatu sieradzkiego: Izabelów, Karsznice, Krobanów, Suchoczas, Osmolin i Zduny. Program zawodów składał się z następujących konkurencji: bieg na dystansie 100 m, skok w dal, skok wzwyż, rzut dyskiem, rzut oszczepem, pchnięcie kulą i bieg na dystansie 800 m. W Ralewicach (powiat sieradzki) rozegrano 18 września 1932 r. zawody rejonowe, w któ-

⁴³ Tamże.

⁴⁴ Archiwum Państwowe w Poznaniu (APP), Urząd Wojewódzki Poznański 1919–1939 (UWP), sygn. 5950, Statut Łódzkiego ZMW, s. 10–17. Statut Łódzkiego ZMW został zatwierdzony przez Wojewodę Łódzkiego w dniu 21.11.1928 r.

⁴⁵ „Wici” 1929, nr 25, s. 12.

⁴⁶ „Wici” 1929, nr 45, s. 11.

⁴⁷ „Wici” 1938, nr 35.

⁴⁸ „Wici” 1939, nr 32, s. 10.

⁴⁹ „Wici” 1929, nr 47, s. 11; 1930, nr 4, s. 12.

⁵⁰ „Wici” 1929, nr 34, s. 9; 1929, nr 47, s. 11.

rych brali udział sportowcy z KMW z Dzierżąni, Grabina, Izabelowa, Pudła, Ralewic, Suchoczas i Zarębów⁵¹. Rywalizowano w lekkoatletyce i kolarstwie. Podobne zawody sportowe (o zasięgu rejonowym) przeprowadzono w Studziankach (powiat piotrkowski)⁵².

Pierwsze zawody ZMW RP „Wici” w łucznictwie odbyły się w styczniu 1929 r. w Łowiczu z okazji przeprowadzenia kursu rolniczego⁵³. W zawodach uczestniczyło 36 osób (5 kobiet i 31 mężczyzn). Trzecie miejsce wśród kobiet zajęła W. Wieleńborkówna (Grabca, powiat łąski), natomiast wśród mężczyzn zwyciężył Łukasz Pietryka (Bychlew, powiat łąski). Koło Młodzieży Wiejskiej w Retkini przeprowadziło 7 sierpnia 1938 r. zawody lekkoatletyczne⁵⁴. Najlepszym zawodnikiem okazał się Czesław Redzyna, II miejsce zajął Leon Witek, natomiast III – Bronisław Strycharski. Członkowie KMW w Retkini wystąpili z apelem do innych KMW o większe zaangażowanie w wf. i sport. Jeden z członków KMW w Retkini – Szczęsny – opublikował na łamach „Wici” materiał o trudnościach we wdrażaniu aktywności fizycznej w środowisku wiejskim: „Słabość prawidłowego sportu na wsi polega na tym, że wieś własnych form sportowych nie stworzyła sobie, zaś formy przeszczepiane z miasta nie mają na wsi odpowiednich warunków rozwojowych. Wieś nie ma czasu na skomplikowane przepisy i treningi”⁵⁵. Z uwagami autora artykułu należy się tylko częściowo zgodzić. W okresie międzywojennym zauważalny rozwój aktywności fizycznej nastąpił po utworzeniu Państwowego Urzędu Wychowania Fizycznego i Przeprosobienia Wojskowego i jego struktur administracyjnych.

Wśród organizacji, które przyczyniły się do rozwoju aktywności fizycznej na wsi, należy wymienić Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Męskiej i Żeńskiej (KSMMiŻ) i Związek Strzelecki (ZS)⁵⁶. Na obszarze województwa łódzkiego działalność prowadziły m.in. Związki Diecezjalne KSMMiŻ Diecezji Częstochowskiej i Łódzkiej. Z ich inicjatywy organizowano kursy i obozy wychowania fizycznego przeważnie w środowisku wiejskim, m.in. KSMM Diecezji Łódzkiej w Kaszewicach; KSMMiŻ Diecezji Częstochowskiej – w Działoszynie, Leśniewie, Olsztynie, Przyrowie, w Wąsosz n. Wartą i Woli Grzymalnej⁵⁷.

⁵¹ „Wici” 1932, nr 40–41, s. 8–9.

⁵² Tamże, s. 9–10.

⁵³ „Wici” 1929, nr 8, s. 12. W programie kursu rolniczego znalazły się zajęcia z łucznictwa i innych działów wf. i sportu.

⁵⁴ „Wici” 1938, nr 38.

⁵⁵ „Wici” 1934, nr 14–15, s. 9. Działacz KMW w Retkini – Szczęsny – był autorem artykułu pt. *O wychowaniu fizycznym na wsi – uwag kilka*.

⁵⁶ Zob. M. Ponczek, *Kultura fizyczna w Polskich Katolickich Organizacjach Młodzieżowych II Rzeczypospolitej*, Katowice 1997, ss. 211. Katolickie Stowarzyszenia Młodzieży Męskiej i Żeńskiej powołano w 1934 r. KSMMiŻ przekształcono ze Zjednoczenia Stowarzyszeń Młodzieży Polskiej.

⁵⁷ E. Małolepszy, *Kultura fizyczna w działalności Katolickich Stowarzyszeń Młodzieży Męskiej i Żeńskiej na wsi w II Rzeczypospolitej...*, s. 432.

Uczestniczki kursu wf., przeprowadzonego w maju 1937 r. w Olsztynie pochodziły m.in. z Dąbrowy Zielonej, Dziatrzniak, Gidel, Lututowa, Rozprzy, Wielgomłynów⁵⁸. Kadra instruktorska KSMM i KSMŻ kształciła na kursach swoich następców, m.in. na obozie wf. w Działoszynie 16 druhow – naczelników z powiatów częstochowskiego (województwo kieleckie), radomszczańskiego i wieluńskiego⁵⁹.

W ramach rozgrywek sportowych KSMM i KSMŻ odbywały się zawody parafialne, okręgowe i diecezjalne. Np. w zawodach diecezji częstochowskiej uczestniczyły wyłonione wcześniej reprezentacje okręgów: częstochowskiego, sosnowieckiego, zawierciańskiego (województwo kieleckie), gorzkowickiego, radomszczańskiego i wieluńskiego (okręg obejmował jeden lub kilka dekanatów). Program zawodów obejmował następujące dyscypliny: gry sportowe (piłka koszykowa, piłka siatkowa, piłka nożna), lekkoatletyka. Jak napisano w czerwcowym numerze „Czynu Katolickiego” z 1938 r., „Najlepiej wypadły zawody okręgowe w Częstochowie i Sosnowcu. Najślabsze zainteresowanie wykazały okręgi wieluński i gorzkowicki”⁶⁰. W 1934 r. młodzież wiejska z oddziałów KSMM i KSMŻ Diecezji Częstochowskiej (wchodzących w skład województwa łódzkiego) zdobyła POS: Czajków – 3 osoby, Dąbrowa Zielona – 2, Gidle – 6, Kleszczów – 11, Kobbie Wielkie – 1, Kraszewice – 21, Lututów – 30, Łękińsko – 19, Radziechowice – 24, Ręczno – 12, Sokolniki – 9, Walichnowy – 1, Wielgomłynny – 12, Żłobnica – 2, Żyto – 12⁶¹.

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości, oficjalnej rejestracji Związku Strzeleckiego dokonano w 1919 r. W latach trzydziestych XX w. około 80% członków ZS wywodziło się ze wsi⁶². W strukturze organizacyjnej ZS wyodrębniono okręgi i podokręgi, m. in. okręg IV – Łódź. Jednym z przejawów propagowania i popularyzowania kultury fizycznej w ZS, także w odniesieniu do członków pochodzących ze wsi, było przeprowadzanie prób zdobywania POS. Prawo do przeprowadzania prób na POS posiadały: Komenda Główna ZS, Komendy Okręgów i Podokręgów oraz Komendy Powiatów m.in. dla okręgu IV – Końskie, Łask, Łowicz, Łódź – powiat, Radomsko, Sieradz, Wieluń, Włoszczowa⁶³.

⁵⁸ „Czyn Katolicki” 1937, nr 7–8.

⁵⁹ „Czyn Katolicki” 1934, nr 13.

⁶⁰ „Czyn Katolicki” 1938, nr 8.

⁶¹ „Młodzież Katolicka” 1934, nr 23.

⁶² E. Małolepszy, *Kultura fizyczna na wsi w województwie kieleckim w latach 1919–1939 (zarys problematyki)*, „Zeszyty Wszechnicy Świętokrzyskiej” 2001, z. 13, s. 134; zob. też: M. Ponczek, *Przyczynek do dziejów Związku Strzeleckiego „Strzelec” w Kieleckiem w okresie II Rzeczypospolitej*, „Zeszyty Metodyczno-Naukowe” 2000, nr 10, s. 15–28; A. Zakrzewska, *Związek Strzelecki 1919–1939. Wychowanie obywatelskie młodzieży*, Kraków 2007, s. 65–66.

⁶³ Archiwum Państwowe w Katowicach (APKat.), Starostwo Powiatowe w Zawierciu 1927–1939 (SPZ), sygn. 757, pismo Ministerstwa Spraw Wojskowych, Państwowy Urząd Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego z dnia 22.04.1933 r., s. 6–77; zob. też: E. Małolepszy, *Wychowanie fizyczne i sport w działalności Związku Strzeleckiego na wsi w latach 1919–1939. Zarys problematyki...*, s. 65–76.

Związek Strzelecki liczył w 1927 r. na terenie powiatu piotrkowskiego 32 oddziały i 910 ćwiczących członków⁶⁴. Obok oddziałów ZS, prace w zakresie wf. i pw. (oprócz Piotrkowa Trybunalskiego) prowadziły 2 oddziały straży pożarnej i 2 gniazda TG „Sokół”. W 1926 r. oddano w powiecie boiska sportowe w Gogolinie, natomiast place pod boiska zostały wydzielone w Gościmowicach, Milejowie i Szydłowie. Na posiedzeniu Komisji Propagandowej PKWF i PW w Piotrkowie Trybunalskim, w dniu 14 grudnia 1932 r. postanowiono, aby obszar powiatu podzielić na 7 rejonów, w których prace wf. i pw. miały być realizowane przez referentów wychowania obywatelskiego ZS⁶⁵. W skład I rejonu wchodziły gminy: Bełchatów, Bełchatówek, Bujny Szlacheckie, Łękawa, Chabielice, Kluki, Wadlew, Woźniki; w skład II rejonu – Gorzkowice i Ręczno; w skład III rejonu – Kamięnsk i Kleszczów; w skład IV rejonu – Krzyżanów, Parzniewice i Rozprza; w skład V rejonu – Łęczno, Sulejów i Uszczyn; w skład VI rejonu – Bogusławie, Golesze i Podolin; w skład VII rejonu – Grabica i Szydłów. W 1933 r. w powiecie piotrkowskim istniały 22 oddziały ZS. Z inicjatywy ZS w powiecie piotrkowskim zorganizowano w 1932 r. w 3 miejscowościach Święta WF i PW (Bełchatów, Gorzkowice, Moszczenica); zarządy gminne urządziły 16 świetlic oraz strzelnicę małokalibrową w Klukach⁶⁶. Z inicjatywy zarządu i komendy ZS powiatu (obwodu) piotrkowskiego organizowano „obwodowe zawody marszowe”, jako zawody eliminacyjne do „Marszu Szlakiem Kadrowki”⁶⁷. Start do drugich, kolejnych zawodów nastąpił 24 czerwca 1928 r. Trasa marszu wynosiła 35 km i przebiegała przez następujące miejscowości: Bujny, Wolę Krzysztoporską, Kacprów, Bogdanów, Mąkolice, Piekary, Woźniki, Gomulin, Majków, Twardosławice, Szczekaninę, Piotrków Trybunalski.

Zarząd i Komenda ZS powiatu piotrkowskiego zamierzały w okresie wiosennym i letnim 1938 r. przeprowadzenie koncentracji oddziałów ZS w celu spopularyzowania na terenie wiejskim hasel strzeleckich i celów ZS⁶⁸. Funkcję prezesa ZS w powiecie piotrkowskim pełnił Stefan Mucha, zaś komendantem powiatu ZS był Mieczysław Michalak.

Działalność na terenach wiejskich w województwie łódzkim zaznaczyło Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół”. W latach dwudziestych XX w. istniały gniazda „Sokoła” w Brzeźnicy, Galonkach, Gidlach, Koniecpolu, Kruszynie, Młodzonym, Płoszowie, Radziechowicach, Sulmierzycach, Widzowie i Wierz-

⁶⁴ APPT, WPPT, sygn. 4736, pismo prezesa ZS w Piotrkowie Trybunalskim do Wydziału Powiatowego w Piotrkowie Trybunalskim z dnia 14.02.1927 r., b. pag.

⁶⁵ APPT, SPT, sygn. 47, protokół z posiedzenia Komisji Propagandowej PKWF i PW w Piotrkowie Trybunalskim, odbytego w dniu 14.12.1932 r., b. pag.

⁶⁶ Tamże, pismo przewodniczącego PKWF i PW w Piotrkowie Trybunalskim do Wojewódzkiego Komitetu WF i PW w Łodzi z dnia 1.06.1933 r., b. pag.

⁶⁷ APPT, WPPT, Regulamin II obwodowych zawodów marszowych ZS w Piotrkowie Trybunalskim, jako zawodów eliminacyjnych do „V Marszu Szlakiem Kadrowki”, b. pag.

⁶⁸ APPT, Akta Gminy Krzyżanów (AGK), sygn. 519, pismo Zarządu i Komendy ZS powiatu piotrkowskiego do Starosty Powiatowego w Piotrkowie Trybunalskim z dnia 12.03.1938 r., b. pag.

bicy (powiat radomszczański); Dzierzkowicach, Konopnicy, Osjakowie, Rudnikach, Rudzie, Skomlinie i Wierzchlesie (powiat wieluński)⁶⁹. Z wymienionych gniazd tylko Towarzystwa w Dzierzkowicach, Gidlach i Osjakowie prowadziły działalność w latach trzydziestych okresu międzywojennego.

Aktywność fizyczną na wsi w województwie łódzkim rozwijały głównie organizacje młodzieży wiejskiej, a także inne organizacje i towarzystwa prowadzące działalność sportową. Wśród organizacji młodzieży wiejskiej, wychowanie fizyczne i sport realizowały: Centralny Związek Młodzieży Wiejskiej, Centralny Związek Młodzieży Wiejskiej „Siew” i Centralny Związek Młodej Wsi oraz Związek Młodzieży Ludowej i Związek Młodzieży Wiejskiej Rzeczypospolitej Polskiej „Wici”. Oprócz tych organizacji aktywność fizyczną na wsi rozwijały m.in.: Katolickie Stowarzyszenia Młodzieży Męskiej i Żeńskiej, Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół”, Związek Strzelecki.

Dziedziny wychowania fizycznego i sportu obecne były w programowej działalności organizacji młodzieżowych i społecznych na wsi. Wśród młodzieży tworzone drużyny i sekcje uczestniczące systematycznie w ćwiczeniach fizycznych. Młodzież wiejska uczestniczyła w kursach i obozach wychowania fizycznego oraz sportu. Brała udział w zdobywaniu odznak sportowych. Wśród dziedzin sportu najpopularniejszą była lekkoatletyka. Oprócz wymienionych dziedzin, młodzież wiejska uczestniczyła w zajęciach przysposobienia wojskowego. Stosunkowo najprężniej aktywność fizyczna rozwijała się w powiecie piotrkowskim i radomszczańskim.

Bibliografia

A. Źródła

I. Źródła archiwalne

Centralne Archiwum Wojskowe

— Państwowy Urząd Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego (1927–1939)

Archiwum Państwowe w Katowicach

— Starostwo Powiatowe w Zawierciu 1927–1939

Archiwum Państwowe w Piotrkowie Trybunalskim

⁶⁹ T. Drozdek-Małolepsza, *Dzieje Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” okręgu częstochowskiego w latach 1906–1939 (praca doktorska)*, AWF Gdańsk 1998, s. 48–107; T. Drozdek-Małolepsza, *Z dziejów Towarzystw Gimnastycznych „Sokół” w powiecie wieluńskim w latach 1922–1939*, [w:] B. Woltmann (red.), *Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce*, t. 3, Gorzów Wlkp. 1998, s. 38–44; T. Drozdek-Małolepsza, *Działalność Towarzystw Gimnastycznych „Sokół” w Radomsku i w powiecie radomszczańskim w latach 1921–1939*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie. Seria: Kultura Fizyczna” 2001, z. 4, s. 9–29.

- Akta Gminy Krzyżanów
- Starostwo Powiatowe Piotrkowskie
- Wydział Powiatowy w Piotrkowie Trybunalskim 1917–1950
- Archiwum Państwowe w Poznaniu
- Urząd Wojewódzki Poznański 1919–1939

II. Źródła drukowane

- „Mały Rocznik Statystyczny” 1939, Warszawa 1939
Statut Łódzkiego Związku Młodzieży Wiejskiej
Statut Związku Młodzieży Ludowej

III. Prasa

- „Czyn Katolicki” (Częstochowa) 1934–1939
„Drużyna” (Warszawa) 1919
„Młoda Polska” (Poznań) 1927
„Młoda Wieś” (Warszawa) 1931–1937
„Młodzież Katolicka” (Częstochowa) 1934
„Siew” (Warszawa) 1928–1932
„Siew Młodej Wsi” (Warszawa) 1935–1939
„Wici” (Warszawa) 1929–1939

B. Literatura

- Drozdek-Małolepsza T., *Działalność Towarzystw Gimnastycznych „Sokół” w Radomsku i w powiecie radomszczańskim w latach 1921–1939*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie. Seria: Kultura Fizyczna” 2001, z. 4, s. 9–29.
- Drozdek-Małolepsza T., *Dzieje Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” okręgu częstochowskiego w latach 1906–1939 (praca doktorska)*, AWF Gdańsk 1998.
- Drozdek-Małolepsza T., *Z dziejów Towarzystw Gimnastycznych „Sokół” w powiecie wieluńskim w latach 1922–1939*, [w:] B. Woltmann (red.), *Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce*, t. 3, Gorzów Wlkp. 1998, s. 38–44.
- Gradowski L. (red.), *Polska 1918–1988*, Warszawa 1989.
- Małolepszy E., *Działalność lokalnych struktur Państwowego Urzędu Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego w województwie łódzkim (1927–1939)*, [w:] E. A. Mierzwa (red.), *Dzieje kształtowania się Polskich Instytucji Oświatowych*, Piotrków Trybunalski 2002, s. 265–276.
- Małolepszy E., *Działalność powiatowych i gminnych komitetów wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego w Polsce w latach 1927–1939 w zakresie propagowania i upowszechniania wychowania fizycznego i sportu na wsi (zarys problematyki)*, [w:] M. Orlewicz-Musiał, R. Wasztyl (red.), *Przeźsłość polskiej kultury fizycznej*, Kraków 2004, s. 211–220.

- Małolepszy E., *Działalność Powiatowego Komitetu Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego w Wieluniu w latach 1927–1939 w zakresie propagowania i popularyzacji kultury fizycznej na wsi*, „Prace Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie. Seria: Kultura Fizyczna”, 2001, z. 4, s. 31–39.
- Małolepszy E., *Infrastruktura sportowa, a rozwój wychowania fizycznego i sportu na wsi w powiecie piotrkowskim w II połowie lat trzydziestych XX w.*, [w:] A. Nowakowski, W. Bajorek (red.), *Szkice z historii i współczesności zarządzania kulturą fizyczną w Polsce*, Rzeszów 2012, s. 48–65.
- Małolepszy E., *Kultura fizyczna i przysposobienie wojskowe w Częstochowie i w powiecie częstochowskim w latach 1918–1939*, Częstochowa 1996.
- Małolepszy E., *Kultura fizyczna na wsi w województwie kieleckim w latach 1919–1939 (zarys problematyki)*, „Zeszyty Wszechnicy Świętokrzyskiej” 2001, z. 13, s. 127–137.
- Małolepszy E., *Kultura fizyczna w działalności Katolickich Stowarzyszeń Młodzieży Męskiej i Żeńskiej na wsi w II Rzeczypospolitej*, [w:] Z. Dziubiński (red.), *Antropologia sportu*, Warszawa 2002, s. 426–435.
- Małolepszy E., *Kultura fizyczna w działalności wiejskich organizacji młodzieżowych II Rzeczypospolitej*, Częstochowa 2004.
- Małolepszy E., *Rola i działalność Towarzystwa Gimnastycznego na wsi w Polsce w okresie międzywojennym*, [w:] A. Łopata, J. Fall (red.), *100-lecie V Ogólnopolskiego Zlotu Sokolów w Krakowie – Zlotu Grunwaldzkiego*, Kraków 2010, s. 55–66.
- Małolepszy E., *Rozwój infrastruktury dla potrzeb wychowania fizycznego i sportu na wsi w Polsce w II połowie lat trzydziestych XX wieku*, [w:] L. Nowak (red.), *Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce*, t. 8, Gorzów Wlkp. 2008, s. 381–391.
- Małolepszy E., *Wychowanie fizyczne i sport w działalności Związku Strzeleckiego na wsi w latach 1919–1939. Zarys problematyki*, [w:] J. Urniaż (red.), *Szkice z historii sportu i sprawności fizycznej*, Olsztyn 2009, s. 65–76.
- Ponczek M., *Kultura fizyczna w Polskich Katolickich Organizacjach Młodzieżowych II Rzeczypospolitej*, Katowice 1997.
- Ponczek M., *Przyczynek do dziejów Związku Strzeleckiego „Strzelec” w Kielc-kiem w okresie II Rzeczypospolitej*, „Zeszyty Metodyczno-Naukowe” 2000, nr 10, s. 15–28.
- Słoniewski M., *Wychowanie fizyczne i sport w działalności polskich organizacji młodzieżowych związanych z prawicą społeczną*, Warszawa 1984.
- Zakrzewska A., *Związek Strzelecki 1919–1939. Wychowanie obywatelskie młodzieży*, Kraków 2007.

Abstract

Physical Education and Sport in Activity of Youth and Social Organizations in Rural Areas in the Lodzkie Voivodeship in the Years 1919–1939

The paper presents physical education and sport in Activity of Youth and Social Organizations in rural areas in the Lodzkie Voivodeship in the years 1919–1939. Physical activity in the rural areas of the Lodzkie Voivodeship was developed mainly by rural youth organizations, and other organizations and associations engaged in sport.

Among the organizations of rural youth, physical education and sport were pursued by: Central Association of Rural Youth, Central Association of Rural Youth “Siew” and Central Association of Young Countryside, as well as Rural Youth Association and Association of Rural Youth of the Republic of Poland “Wici”. In addition to these organizations physical activity in the country was developed, among others, by: Catholic Associations of Male and Female Youth, Gymnastic Society “Sokół” and Shooting Association. Among the the Lodzkie Voivodeship, physical activity developed relatively fast in piotrkowski and radomszczanski counties.

Keywords: physical education, sport, village, Lodzkie Voivodeship.

Teresa DROZDEK-MAŁOLEPSZA*

Women's World Games (1922–1934)

Abstract

After the World War I, women took action to have broader rights to do sports and participate in the Olympics. In 1921 they established International Women's Sports Federation. On the initiative of International Women's Sports Federation the first Women's Olympic Games were held in Paris in 1922. The next ones – under the name of Women's World Games – were held in 1926 (Gothenburg), in 1930 (Prague) and in 1934 (London). The greatest achievement of the Women's World Games was promoting women's sports and obtaining the consent of the International Olympic Committee for inclusion of track and field events for women in the programme of the Olympic Games.

The programme of the Women's World Games consisted of the following disciplines: sports games (Czech handball, basketball, volleyball, handball), athletics and fencing. In the 1922 competition sportswomen from the following 5 countries participated: Czechoslovakia, France, Switzerland, the USA and the United Kingdom. In the next – Women's World Games – the participation of countries and athletes was on the increase. In team classification of the Women's World Games, the best national teams included those of: France, Germany, Poland, Sweden, the USA and the United Kingdom.

Keywords: Women's World Games, sport, athletics, sports games, fencing.

Aim of the paper

The paper will discuss the competition of women during the Women's World Games (WWG) in the years 1922–1934. The first games – under the name Women's Olympic Games – were held in 1922 in Paris. The programme of the games included competitions in sports games, athletics and fencing. As far as the present state of research is concerned – in the light of Polish publications – the issue of the Women's World Games has been treated in a fairly fragmentary way. The most important informative works are those by T. Drozdek-

* Dr, Institute of Physical Culture and Tourism, Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie.

-Małolepsza, T. Socha and M. Rotkiewicz¹. Superficial information on the Women's World Games can be found in the works of Slovak and Belorussian historians of physical education and sports². The paper has been prepared on the basis of the preliminary research into the Polish sporting press of the interwar period³.

Methods and research problems

The paper uses the following research methods: analysis of historical sources, the methods of synthesis, induction, deduction, and a comparative method. The following research areas have been put forward:

1. What role did the Women's World Games play in the promotion and popularization of women's sports activities?
2. Did the years 1922–1934 see the development of women's sports level?
3. What were the greatest sporting achievements of women from individual countries participating in the Women's World Games?

Research results

In the interwar period women endeavoured to build international structures of women's sport. In 1921 the 1st International Congress of Women's Sport was held which established the International Women's Sports Federation (IWSF)⁴.

¹ T. Drozdek-Małolepsza, *Wychowanie fizyczne i sport kobiet w krajach słowiańskich w świetle czasopisma "Start" (1927–1936). Zarys dziejów*. [Women's Physical Education And Sport In Slavic Countries In The Light Of The "Start" Magazine (1927–1936). Outline History] [in Polish], [in:] *Спортивные и подвижные игры и единоборства в современной системе физического воспитания. Сборник научных статей*, Гродно 2012, s. 66–71; T. Drozdek-Małolepsza, *Women's Sport in Czechoslovakia as Commented on by the "Start" Magazine (1927–1936)*, [in:] J. Oborny, F. Seman (ed.), *Estetika tela, telesnosti a športového pohybu*, Bratislava 2013, pp. 41–47; T. Socha, *Sport kobiet. Historia. Teoria. Praktyka [Women's Sport. History. Theory. Practice]*, Warsaw 2002 [in Polish]; M. Rotkiewicz, *Rozwój sportu kobiet w Polsce okresu międzywojennego [Development Of Women's Sport In The Interwar Period]*, „Sport Wyczynowy” [Professional Sport] 1979, No. 3–4, pp. 3–21 [in Polish]; M. Rotkiewicz, *Igrzyska Nordyckie [Nordic Games]*, „Sport Wyczynowy” [Professional Sport], 2005 no. 11–12, pp. 53–63 [in Polish].

² J. Perutka, J. Marek, J. Grexa, J. Kossl, L. Reitmayer, *Dejiny telesnej kultury*, Bratislava 1988, pp. 125–126; В.В. Григоревич, *Всеобщая история физической культуры и спорта*, Москва 2008, с.147.

³ „Przegląd Sportowy” [Sports Review] 1922–1934; „Start” 1927–1936 [in Polish].

⁴ T. Socha, *Sport kobiet. Historia. Teoria. Praktyka [Women's Sport. History. Theory. Practice]*, Warsaw 2002, p. 10 [in Polish]; T. Drozdek-Małolepsza, *Uwarunkowania rozwoju ruchu sportowego kobiet w Polsce w latach 1919–1939. Zarys problematyki [Determinants Of The Deve-*

As M. Rotkiewicz writes, “The purpose of the Federation was to: popularize sport among women – maintain continuous contact between sportswomen of all countries – create sports centres in countries that had not had independent women’s sports organizations yet; develop rules and regulations of sports competitions; determine and approve records and every 4 years organize «Women’s Olympic Games», which were to be the equivalent of the Olympic Games”⁵. Starting from 1922, on the initiative of the federation – in the four-year cycle – Women’s World Games were held. The first competition of this kind took place in Paris. The event was called Women’s Olympic Games. It should be noted, however, that the International Olympic Committee (IOC), opposed to the organization of women’s games under the name Women’s Olympic Games⁶. The official ban on the use of the name “Olympic Games” in relation to the international women’s games was issued by International Federation of Athletics⁷. Polish Association of Athletics (PAA) received a circular prohibiting players of the Association from participating, among others, in the so-called “Students’ Olympic Games” and “Women’s Olympic Games”. The editors of “Przegląd Sportowy” [Sports Review] magazine in a commentary on this decision wrote: “This is because the Olympic Games are in fact only one, and the ones that are held by the International Committee every four years, not dividing the athletes according to races, social classes, scientific census, age or sex [...]. This is precisely the power of the idea of the Olympics”⁸. From 1926, women’s games used the name Women’s World Games.

IWSF was initially composed of: Czechoslovakia, France, the USA, Switzerland and the United Kingdom. In 1928, the following countries were members of IWSF: Belgium, Estonia, France, Japan, Luxembourg, the USA, Switzerland, the United Kingdom, Italy – in these countries there were independent state federations of women; Argentina, Austria, Czechoslovakia, Greece, the Netherlands, Yugoslavia, Canada, Lithuania, Latvia, Germany, Poland, South Africa, Sweden – were represented by men’s national athletics associations⁹.

lopment Of Women's Sports Movement In Poland In The Years 1919–1939. Outline Of The Issues, [in:] T. Drozdek-Małołepsza (ed.), *Z najnowszych dziejów kultury fizycznej i turystyki w Polsce [Recent History Of Physical Education And Tourism In Poland]*, vol. 1: *Dzieje kultury fizycznej i turystyki w Polsce w końcu XIX i XX w. [History Of Physical Culture And Tourism In Poland In The Late 19th And Early 20th Centuries]*, Częstochowa 2011, pp. 150–151 [in Polish].

⁵ M. Rotkiewicz, *Rozwój sportu kobiet w Polsce okresu międzywojennego [Development Of Women's Sport In The Interwar Poland]*, „Sport Wyczynowy” [Professional Sport], 1979 No. 3–4, p. 3 [in Polish].

⁶ T. Socha, op. cit., p.10.

⁷ „Przegląd Sportowy” [Sports Review] 1926, No. 1, p. 8 [in Polish].

⁸ Ibidem.

⁹ T. Drozdek-Małołepsza, *Women's physical education and sport in Slavic countries in the light of the magazine "Start" (1927–1936). Outline history*, [in:] *Спортивные и подвижные игры*

Sportswomen from the following 5 countries participated in the Women's Olympic Games held in August 1922. They were Czechoslovakia, France, Switzerland, the USA and the United Kingdom¹⁰. Only those countries were then the members of IWSF. The programme of the 1st Olympic Games included track and field events. Individual competitions were won by: in the 60-m sprint – Marie Mejzlikova (Czechoslovakia) – 7.6 s; in the 100-yard sprint (91.43 m) – Nora Callebout (United Kingdom) – 12.0 s; in the 300-m race – Mary Lines (United Kingdom) – 44.8 s; in the 1000-m race – Lucie Breard (France) – 3 min. 12 s; in the 100-yard hurdle race¹¹ – Sabie (USA) – 14.4 s.; in the high jump – Nancy Voorhees (USA) – 1 m 45 cm, in the long jump – M. Lines – 5 m 06 cm; in the standing long jump – Camille Sabie – 2 m 48 cm; in the shot put (with both hands) – Lucile Godbold (USA) – 20 m 22 cm; in the javelin throw – Francesca Pianzola (Switzerland) – 43 m 24 cm; in the 4×100 yards relay – the United Kingdom – 51.8 s.¹² Outside the women's games two competitions were played. The winner in the 100-m sprint was M. Lines, and in the 4×100 m relay – the United Kingdom (M. Lines, N. Callebout, Daisy Leach, Muriel Porter) – 51.8 s. The competitions were on the high sporting level, which resulted in the establishment of 10 world records. In team classification the United Kingdom team was the winner (50 points) ahead of the USA (31 points) and France (29 points). Further places in team classification were taken by the teams of Czechoslovakia and Switzerland.

The second Games, already under the name of Women's World Games, were held in Gothenburg on 27th – 29th August 1926. The programme of the games included 12 track and field events. The participants in the competitions were 80 female competitors from the following countries: Belgium, Czechoslovakia, France, Japan, Latvia, Poland, Sweden and the United Kingdom.

In sprints the best results were achieved by the representatives of France and the United Kingdom, among others in the 60-m sprint the 1st place was taken by Marguerite Radideau (France), the 2nd place by Florence Haynes (United Kingdom), the 3rd one – by Rose Thompson (United Kingdom); in the 100-yard sprint the winner was M. Radideau – 11.8 s. ahead of R. Thompson and Kinue Hitomi (Japan); in the 250-m run the best runner was Eillen Edwards (the United Kingdom) – 33.4 s. ahead of Vera Palmer (the United Kingdom) and M. Radideau¹³. The athlete of Czechoslovakia – Ludmila Sychrova won the 100-yard hurdle race (14.4 s), outdistancing competitors from the United Kingdom – Edith White and Hilda Hatt. In the 1000-m race Edith Trickey (the United King-

и единоборства в современной системе физического воспитания. Сборник научных статей, Гродно 2012, с. 69.

¹⁰ „Przegląd Sportowy” [Sports Review], 1930, no. 18, p. 6 [in Polish].

¹¹ In the 100-yard hurdle race 8 hurdles 76 cm high were put up.

¹² „Start”, 1928, no. 2, p. 8 [in Polish].

¹³ Ibidem.

dom) was the winner, ahead of Inga Getzel (Sweden) and Louise Bellon (France).

In competitions of the long jump and standing long jump the winner was K. Hitomi, who in the run-up long jump scored 5.50 m (world record). In the long jump competitions in addition to K. Hitomi, the competitor of Czechoslovakia – Zdena Smolova gave a good performance. Z. Smolova took the 2nd place in the standing long jump and the 3rd place in the run-up long jump. In the high jump the 1st place was taken by Helene Bons (France) – 150 cm, ahead of H. Hatt (145 cm) and Inga Broman (Sweden) – 145 cm. Female athletes from Sweden gave a good performance in throwing competitions. In the javelin throw the winner was Anne-Lise Adelskold – 49 m 15 cm, ahead of Louise Fawcett (United Kingdom) and Marta Hallgren¹⁴. Another competitor of Sweden – E. Svenson took the 2nd place in the competition of shot put with both hands and the 3rd place in the discus throw. The competitors from Slavic countries were successful in throwing competitions. The representative of Czechoslovakia – Maria Vidlakova won the shot put with both hands, while Halina Konopacka won the first medals for the Polish national team. She won the discus throw competition (37 m 71 cm) and took the 3rd place in the shot put with both hands.

The representative of the French government – present at the games Bernard, granted Konopacka an honorary award in the form of “excellent plaque”¹⁵. The result obtained by H. Konopacka in the discus throw would have been a new world record. However, the result was not recognized as the world record due to the dimensions of the discus which were incompatible with the regulations¹⁶. As we read on the pages of “Start”: “The discus was incompatible with the regulations, our delegates did not take care to examine its size before the competition and to demand a discus in accordance with the regulations. The record was not recognised. Konopacka’s work was in vain”¹⁷. In addition to H. Konopacka another Pole – Antonina Taborowicz gave a good performance in the track and field competitions. She took the 6th place in the high jump, setting a Polish record (140 cm).

At the end of the games, a showpiece competition was held of the “ball with strap” shot. The winner in this competition was H. Konopacka¹⁸. The competition organizers gave H. Konopacka a reward for obtaining the best score in the games. In an interview with the editorial of “Sports Review”, H. Konopacka said: “I felt perfectly that day. But the score of more than 37 meters was a surprise even for myself. [...] My ideal [...] is to throw the discus at 40 m”¹⁹.

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ “Przegląd Sportowy” [Sports Review] 1926, no. 36, p. 1 [in Polish].

¹⁶ “Przegląd Sportowy” [Sports Review] 1926, no. 36, p. 1; “Start” 1927 no. 6, p. 2 [in Polish].

¹⁷ “Start”, 1927, no. 6, p. 2 [in Polish].

¹⁸ “Przegląd Sportowy” [Sports Review] 1926, no. 36, p. 1 [in Polish].

¹⁹ Ibidem, p. 3.

The United Kingdom representatives won the team classification (50 points), followed by France (27 points), Sweden (20 points), Czechoslovakia (19 points) and Japan (15 points)²⁰. Polish athletes took the 6th place with 7 points scored. The German team, whose athletes represented a high sports level, did not participate in WWG.

The participants in the meeting of the 24th session of IOC in Lisbon in 1926 made a decision to extend the programme of the Olympic Games to include women's competitions in athletics and gymnastics²¹. During the Olympic Games in Amsterdam in 1928 the following women's track and field events were to be held: 100-m sprint, 800-m race, high jump, discus throw and 4 × 100 m relay²².

In May 1930, F. Sterba – a representative of Poland, was present at a meeting of the board of IWSF²³. During the meeting, it was decided by way of a resolution that Women's World Games would be held on 6th–8th September 1930 in Prague at Letenský Stadium. A committee of the Olympic referees was appointed which consisted of Messrs: Milliat (France), Bergmann (Germany), Gruss (Czechoslovakia), Karchant (United Kingdom), F. Sterba (Poland). The programme of the games in addition to athletics included finals of sports games (Czech handball, basketball). During the meeting, the board of IWSF approved the world records in athletics set by S. Walasiewicz (60 m sprint – 7.6 s) and H. Konopacka (discus throw with both hands – 66.48 m).

In the 3rd WWG, athletes from 17 countries participated, including: Austria, Belgium, Czechoslovakia, Estonia, France, the Netherlands, Japan, Yugoslavia, Lithuania, Latvia, Germany, Polish, Sweden, the United Kingdom and Italy²⁴. The programme of WWG included 12 track and field events, sports games and fencing²⁵.

One of the best competitors of the games was a representative of Poland – Stanisława Walasiewicz, who won 3 gold medals and 1 bronze medal. She took the 1st place in the 60-m sprint (7.7 s), ahead of Lisa Gelius (Germany) and K. Hitomi; she won in the 100-m sprint (12.5 s.), ahead of Tollien Schuurman (the Netherlands) and L. Gelius, as well as in the 200-m sprint (25.7 s.), ahead of T. Schuurman and Nellie Halstead (United Kingdom)²⁶. S. Walasiewicz won the bronze medal in the 4 × 100 m relay together with Alina Hulanicka, Maryla

²⁰ "Start" 1930, no. 18, p. 6 [in Polish].

²¹ Z. Porada, *Starożytne i Nowożytne Igrzyska Olimpijskie [Ancient And Modern Olympic Games]*, Cracow n.d., p. 97 [in Polish].

²² "Start" 1928, no. 2, p. 8 [in Polish].

²³ "Start" 1930, no. 9, p. 10 [in Polish].

²⁴ "Start" 1930, no. 18, p. 7 [in Polish].

²⁵ Track and field events: 60-m run, 100-m run, 200-m run, 800-m run, 80-m hurdle race, 4 × 100 m relay, shot put, discus throw, javelin throw, long jump, high jump, athletic triathlon; sports games: basketball, handball, Czech handball. Organizers of the games did not include results of sports games and fencing in team classification.

²⁶ "Przegląd Sportowy" [Sports Review] 1926, no. 73, p.1; 1930, no. 74, p. 2 [in Polish].

Freiwald and Felicja Schabińska (50.80 s.). The German relay team (49.90 s.) the 2nd place was taken by the United Kingdom (50.50 s.). In the 800-m run the winner was Gladys Lunn from the United Kingdom (2 minutes 21.9 s.), the 2nd place was taken by Marie Dollinger (Germany), the 3rd – by Brita Loden (Sweden), and the 4th – by Gertruda Kilos (Poland)²⁷. In the competition of the 80-m hurdle race, the best was Maj Jacobson from Sweden (12.4 s.), ahead of Gerda Pirch and Ursula Birkholz from Germany and Maryla Freiwald from Poland.

Photo. 1. III World Women's Olympics in Prague (1930). Medalists of 100-metre sprint, Stanisława Walasiewicz (Poland) – gold medal, Tollien Schuurman (Netherlands) – silver medal, Lisa Gelius (Germany) – bronze medal.

Source: National Digital Archive (NAC), Ref. 1-M-1163-3.

H. Konopacka (36.80 m) won the fourth title of the world champion for the national colours of Poland in the discus throw competition, ahead of Tilly Fleischer from Germany (35.82 m) and Vittorina Vivenza from Italy (35.23 m). The German competitors triumphed in the shot put and the javelin throw. In the shot put the winner was Grete Heublein (12.49 m) ahead of Gustel Herman and the representative of Austria – Liesl Perkaus. The 4th place was taken by Sonia Lewin, and the 5th by Wanda Jasińska. In the javelin throw competition the 1st place was taken by Liesel Schumann (42.32 m), ahead of Augustine Argus (Germany) and K. Hitomi from Japan²⁸. The result achieved by L. Schumann was a new world record.

²⁷ "Start" 1930, no. 18, pp. 8–9 [in Polish].

²⁸ Ibidem.

In the high jump competition the winner was Inge Braumuller (Germany) – 157 cm, ahead of Carolina Gisolf (the Netherlands) and Helma Notte (Germany). In the long jump competition the winner was K. Hitomi from Japan with her 590 cm, ahead of Muriel Cornell from the United Kingdom and Selma Grieme from Germany²⁹. For the first time during the WWG the track and field triathlon (100-m sprint, high jump, javelin throw) was held. I. Braumuller appeared to be the best track and field athlete, the 2nd place was taken by K. Hitomi, the 3rd – by Ruth Svedberg (Sweden).

The representations of Czechoslovakia, France, Poland, Sweden, Italy signed in for the basketball tournament in the European zone³⁰. The team of Czechoslovakia presented the following players: Brabcova, Capova, Houskova, Jandourkova, Topolcanova, Ulbrichova; the team of France: Lunet, Marinat, Moreau, Radideau, Rocle; the team of Poland: Helena Czerska, Celina Gapińska, Irena Jaśnikowska („Jasna”), Maria Kwaśniewska, Bogumiła Połomska, Jadwiga Wolicka, Helena Woynarowska³¹. The teams of Canada and the USA competed in the American zone. In the first qualifying match the basketball players from France defeated the team from Italy 34:8. In the second match, played on 29th June 1930 in Cracow, Polish team defeated Sweden 30:13³². In the next match in Strasbourg (played on 12th July 1930) Poland won against the team of Czechoslovakia (14:8). On the next day – 13th July 1930 – in the European zone finals Polish players were beaten by France (17:33)³³. The team of Canada reached the finals in the American zone. During the WWG in Prague, In the final match of the WWG in Prague, Canada defeated France (18:14). A commentary on the final match, published in “Start”, reads: “The basketball game made an excellent impression. [...] Both teams played very well tactically and technically speaking. An excellent accuracy of “shots” to the basket, demonstrated by the Canadians with great precision, was striking [...]. Speed, harmony and accuracy – these are supreme qualities of the Canadians. But technically weaker French players dominated with ambition and devotion”³⁴.

²⁹ Ibidem.

³⁰ “Start” 1930, No. 9, p. 11 [in Polish].

³¹ “Start” 1930, No. 14, p. 11 [in Polish]; Rotkiewicz M., Latek A., op. cit., pp. 83–84.

³² T. Drozdek-Małolepsza, *Gry sportowe kobiet w Polsce w latach 1919–1939* [*Women's Sports Games in Poland In The Years 1919–1939*], [in:] D. Dudek (ed.), *Polska kultura fizyczna i turystyka w czasach zaborów i II Rzeczypospolitej* [*Polish Physical Culture And Tourism In The Time Of Partitions Of Poland And The Second Republic*], Kraków 2009, p. 243 [in Polish]; M. Rotkiewicz, A. Latek, *Maria Germanówna i początki koszykówki kobiet w Polsce (do 1939 r.)*, [*Maria Germanówna And The Beginnings Of Women's Basketball In Poland (Until 1939)*]. “Sport Wyczynowy” [Professional Sport] 1995, No. 3–4, pp. 83–84 [in Polish]; B. Woltmann, J. Gaj, *Sport w Polsce 1919–1939* [*Sport In Poland 1919–1939*], Gorzów Wielkopolski 1997, p. 44 [in Polish].

³³ “Start” 1930, No. 16, p. 9 [in Polish].

³⁴ “Start” 1930, No. 19, p. 2 [in Polish].

With these results the title of world champions went to Canada, France became vice-champions, and the 3rd place was taken by the Polish national team. France won the European Championship rivalry ahead of Poland.

The Czech handball competition involved the teams of: Czechoslovakia, Yugoslavia and Poland. In the tournament, Polish players lost to Czechoslovakia (0:17) and to Yugoslavia (2:9)³⁵. In the competition the Polish team was represented by: Krodowska (goalkeeper), C. Gapińska (defender), J. Spirit and Zdzisława Wiszniewska (halfback), H. Czerska, B. Połomska and Janina Wencel (forwards), Jaszczak and H. Grotowska (reserve players). In the decisive match the team of Czechoslovakia defeated Yugoslavia (9:5) and took the 1st place³⁶.

As Kazimiera Muszałówna writes in "Start", "The Czech handball tournament was a big disappointment to us (Poland). Our players slightly spoiled the great impression made by the great shape of our athletes. Not so embarrassing defeat in the match with Yugoslavians turned into an embarrassing defeat in the match with the Czech players"³⁷. K. Muszałówna was right pointing out that causes for a weaker performance of the Polish players were objective. The Czech handball traditions were significantly longer in Czechoslovakia and Yugoslavia than in Poland. In addition, the level of Polish sports teams differed significantly from that of clubs of Czechoslovakia and Yugoslavia³⁸.

In the final handball match the team of Austria defeated Germany (5:4)³⁹. Competitors from Czechoslovakia, Germany and Hungary participated in the fencing tournament. The best turned out to be the representative of Germany – Erna Sondheim, ahead of Ilona Elek (Hungary) and Kathe Cassel (Germany). The then world champion – Helene Mayer from Germany did not participate in the competition.

As regards the team classification (the team score included the results of track and field events), the winners were the athletes from Germany (57 points), ahead of Poland (26 points), the United Kingdom (19 points), Japan (13 points), Sweden (10 points), the Netherlands (9 points), Italy (2 points), Austria (2 points), Latvia (1 pt), France (1 pt)⁴⁰.

³⁵ "Start" 1930, No. 19, p. 2 [in Polish].

³⁶ "Przegląd Sportowy" [Sports Review] 1930, No. 37, p. 2 [in Polish].

³⁷ "Start" 1930, No. 19, p. 2 [in Polish].

³⁸ T. Drozdek-Małolepsza, *Women's Sport in Czechoslovakia as Commented on by the "Start" Magazine (1927–1936)*, [in:] J. Oborny, F. Seman (ed.): *Estetika tela, telesnosti a športového pohybu*. Bratislava 2013, p. 45.

³⁹ "Przegląd Sportowy" [Sports Review], 1930 No. 73, p. 2 [in Polish].

⁴⁰ "Start" 1930, No. 18, p. 10 [in Polish]. In each event the first four places were scored as follows: for taking the 1st place – 5 points, for taking the 2nd place – 3 points, 3rd place – 2 points, 4th place – 1 point; with the exception of the relay race, where the score was as follows: for taking the 1st place – 9 points, for taking the 2nd place – 6 points, for the 3rd place – 3 points, for the 4th place – 1 point.

Photo. 2. IV Women's World Olympics in London (1934). 60-metre race. First on the left – Stanisława Walasiewicz.

Source: NAC, Ref.1-M-1168-4.

The fourth edition of Women's World Games was held on 9th – 11th August 1934 in London. The track and field events included 12 competitions. In two women's sprint competitions the winner was an athlete from Germany, Kathe Krauss. In the 100-m sprint and in the 200-m sprint she came ahead of S. Walasiewicz and Eillen Hiscock (United Kingdom)⁴¹. In another women's sprint competition, in the 60-m sprint, the 1st place was taken by S. Walasiewicz (7.6 s), ahead of Grete Kuhlmann (Germany) and Ethel Johnson (United Kingdom). The world record in the 800-m run was set by an athlete of Czechoslovakia – Zdena Koubkova, with her time of 2 minutes 12.4 s. The second place in the competition was taken by Martha Wretman (Sweden), and the third – by Gladys Lunn (the United Kingdom). In another running competition – the 80-m hurdle race – an athlete of Germany – Ruth Engelhard (11.6 s) turned out to be the best, setting a new world record. The 4 × 100 m relay race was won by the German team (48.6 s), who defeated the Netherlands and Austria.

⁴¹ "Przegląd Sportowy" [Sports Review] 1934, No. 65, p. 3 [in Polish]; See also: B. Woltmann, J. Gaj, op. cit., p. 29.

Photo. 3. IV Women's World Olympics in London (1934). Gold medalist of 80-metres hurdles – Ruth Engelhard (Germany).

Source: NAC, Ref.1-M-1168-8.

Another world record during the WWG was set by Jadwiga Wajs in the discus throw competition (43.79 meters)⁴². The next places in the competition were taken by German competitors – Gisela Mauermayer and Kathe Krauss. In other throwing and jumping competitions the first places were granted to the representatives of Germany; in the javelin throw competition the winner was Lisa Gelius (42.33 m); in the high jump – Selma Grieme (153 cm); in the long jump – Trute Goppner (581 cm); in the shot put – Gisela Mauermayer (13 m 61 cm)⁴³. The most versatile participant of the track and field events proved to be a German, Gisela Mauermayer, who won the pentathlon (100-m sprint, shot put, javelin throw, long jump, high jump). The second place in the pentathlon was taken by Grete Busch (Germany), the 3rd – by Stepanka Pekarova (Czechoslovakia). The track and field events were dominated by Germans, who won 9 of 12 com-

⁴² “Przegląd Sportowy” [Sports Review] 1934, No. 65, pp. 2–3 [in Polish].

⁴³ *Ibidem*, p. 3.

petition games played. Two competitions were won by Poles, and one – by an athlete of Czechoslovakia.

Photo. 4. IV Women's World Olympics in Prague (1934). Medalists of discus throw, Jadwiga Wajs (Poland) – gold medal, Gisel Mauemayer (Germany) – silver medal, Kathe Krauss (Germany) – bronze medal.

Source: NAC, Ref. 1-M-1168-1.

The best player in the Polish athletics team proved to be S. Walasiewicz, who won 16 points for Poland (for the team classification). Within 2 days of the events she competed 9 times⁴⁴. Moreover, during the period before the WWG she had a one-month break in training due to a leg injury.

In sports games, as four years ago before the WWG in Prague, competitions rounds were organized. "Traditionally" three teams signed in for the Czech handball competition: Czechoslovakia, Yugoslavia and Poland. The Polish team

⁴⁴ On the first day she participated in: qualifying runs at distances of 60 m, 100 m and 200 m, and a semi-final 60-m run (4 starts); On the second day: in semi-final runs at distances of 100 m and 200 m, finals run at distances of 60 m, 100 m and 200 m.

lost the qualifying match in Zagreb against Yugoslavia (3:10) and was eliminated from further competition⁴⁵. Polish players included: B. Cegielska, Z. Filipiak, Głazewska, Gruszczyńska, B. Połomska, Stefańska, Z. Wiszniewska. The Czech handball final match was played during WWG in London. It ended with a sensational victory of Yugoslavian players. In the final match Yugoslavians defeated the team of Czechoslovakia (6:4)⁴⁶. The final match was refereed by Lipiński (from Poland).

3 teams participated in basketball competitions during WWG in London: France, Poland and USA. On 8th August 1934, Poland played a semi-final match against the team of France. They suffered a defeat of 20:36 and were eventually classified in the 3rd place. The Polish team was represented by: B. Cegielska, H. Gruszczyńska, Zofia Filipiak, Irena Kamecka, H. Olczak i Z. Wiszniewska⁴⁷. Such an important meeting at WWG was refereed by a Frenchman, which met with the Polish team's protest. In the finals, the basketball players from France defeated the USA team 34:23. Similarly as in the previous match the competition was refereed by a referee from France.

The team classification was won by the German team (95 points), before Poland (33 points), United Kingdom (31 points), Canada (22 points), Czechoslovakia (18 points), South Africa (14 p), Sweden (11 points), Japan (10 points), Austria (9 points), the Netherlands (6 points), France (2 points)⁴⁸.

On 12th August 1934 an IWSF Congress was held; it was chaired by the president of the Federation, Alice Milliat⁴⁹. Among the representatives of 12 countries, the Polish delegation was present and represented by: H. Konopacka-Matuszewska, Maria Miłobędzka and Col. Mysłowski. In terms of "Polish affairs", the Congress took a decision on the Polish Association of Sports Games withdrawing from IWSF. The reason for this decision was a dispute concerning refereeing a basketball game between France and Poland by a referee from France. The Austrian Handball Association acted in a similar way. IWSF authorities were selected. A. Milliat was re-elected President of IWSF, while Major Sterba became one of the four vice-presidents; H. Konopacka-Matuszewska was elected member of the Technical Committee. During the congress session a motion was proposed and addressed to the International Olympic Committee (IOC) to extend the Olympic Games programme with regard to track and field competitions. A condition was imposed: a negative answer by IOC would lead to the organization of the WWG in 1938. In addition, the Congress approved new world records in the women's athletics, which included: the 80-m sprint world

⁴⁵ "Start" 1934, No. 14, p. 6 [in Polish].

⁴⁶ "Przegląd Sportowy" [Sports Review] 1934, No. 65, p. 3 [in Polish].

⁴⁷ M. Rotkiewicz, A. Latek, op. cit., p. 85.

⁴⁸ "Przegląd Sportowy" [Sports Review] 1934, No. 65, p. 3 [in Polish]. Only track and field events were included in team classification.

⁴⁹ "Przegląd Sportowy" [Sports Review] 1934, No. 65, p. 2 [in Polish].

record belonging to S. Walasiewicz (9.8 s); the 800-m race – to Zdenka Koubkova (2 minutes 12.4 s); the 80-m hurdle race – to Ruth Engelhard (11.6 s); in the discus throw – to J. Wajs (43.79 m)⁵⁰.

Bibliography

A. Sources

I. Press

„Przegląd Sportowy” [Sports Review] 1922–1934

„Start” 1927–1934

B. Literature

Drozdek-Małolepsza T., *Gry sportowe kobiet w Polsce w latach 1919–1939* [*Women's Sports Games In Poland In The Years 1919–1939*], [in:] D. Dudek (ed.), *Polska kultura fizyczna i turystyka w czasach zaborów i II Rzeczypospolitej* [*Polish Physical Culture And Tourism In The Time Of Partitions Of Poland And The Second Republic*], Cracow 2009, pp. 239–250 [in Polish].

Drozdek-Małolepsza T., *Uwarunkowania rozwoju ruchu sportowego kobiet w Polsce w latach 1919–1939. Zarys problematyki* [*Determinants Of The Development Of Women's Sports Movement In Poland In The Years 1919–1939. Outline Of The Issues*], [in:] T. Drozdek-Małolepsza (ed.), *Z najnowszych dziejów kultury fizycznej i turystyki w Polsce* [*Recent History Of Physical Education And Tourism In Poland*], vol. 1: *Dzieje kultury fizycznej i turystyki w Polsce w końcu XIX i XX w.* [*History Of Physical Culture And Tourism In Poland In The Late 19th And Early 20th Centuries*], Częstochowa 2011, pp. 149–163 [in Polish].

Drozdek-Małolepsza T., *Women's Sports in Czechoslovakia as Commented on by the "Start" Magazine (1927–1936)*, [in:] J. Oborny, F. Seman (ed.), *Estetika tela, telesnosti a športového pohybu*, Bratislava 2013, pp. 41–47.

Drozdek-Małolepsza T., *Wychowanie fizyczne i sport kobiet w krajach słowiańskich w świetle czasopisma „Start” (1927–1936). Zarys dziejów.* [*Women's Physical Education And Sport In Slavic Countries In The Light Of The "Start" Magazine (1927–1936). Outline History*] [in Polish], [in:] *Спортивные и подвижные игры и единоборства в современной системе физического воспитания. Сборник научных статей*, Гродно 2012, c. 66–71.

Gaj J., Woltmann B. (ed.): *Zarys historii sportu w Polsce (1867–1996)* [*An Outline Of The History Of Sport In Poland (1867–1996)*], Gorzów Wielkopolski 1999 [in Polish].

⁵⁰ Ibidem, p. 2.

- Григоревич В.В., *Всеобщая история физической культуры и спорта*, Москва 2008.
- Pawluczuk Z., *Miejsce sokolic w polskiej lekkoatletyce kobiecej w latach 1919–1939* [*Female Falcons' Place In The Polish Women's Athletics In The Years 1919–1939*], [in:] B. Woltmann (ed.), *Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce* [*On The Recent History Of Physical Culture In Poland*], vol. 3, Gorzów Wielkopolski 1998, pp. 25–33 [in Polish].
- Perutka J., Marek J., Grexa J., Kossl J., Reitmayer L., *Dejiny telesnej kultury*, Bratislava 1988.
- Rotkiewicz M., Latek A.: *Maria Germanówna i początki koszykówki kobiet w Polsce (do 1939 r.)* [*Maria Germanówna And The Beginnings Of Women's Basketball In Poland (Until 1939)*], "Sport Wyczynowy" [Professional Sport] 1995, No. 3–4, pp. 71–86 [in Polish].
- Rotkiewicz M., *Igrzyska Nordyckie* [*Nordic Games*], "Sport Wyczynowy" [Professional Sport] 2005, No. 11–12, pp. 53–63 [in Polish].
- Rotkiewicz M., *Rozwój sportu kobiet w Polsce okresu międzywojennego* [*Development Of Women's Sport In The Interwar Poland*], "Sport Wyczynowy" [Professional Sport] 1979, No. 3–4, pp. 3–21 [in Polish].
- Socha T., *Sport kobiet. Historia. Teoria. Praktyka* [*Women's Sport. History. Theory. Practice*], Warsaw 2002 [in Polish].
- Woltmann B., Gaj J., *Sport w Polsce 1919–1939* [*Sport in Poland 1919–1939*], Gorzów Wielkopolski 1997 [in Polish].

Streszczenie

Światowe Igrzyska Kobiecte (1922–1934)

Po I wojnie światowej kobiety podjęły starania o szersze prawa do uprawiania sportu i uczestnictwa w igrzyskach olimpijskich. Powołały w 1921 r. Międzynarodową Sportową Federację Kobiet. Z inicjatywy Federacji w Paryżu w 1922 r. odbyły się po raz pierwszy Kobiecte Igrzyska Olimpijskie. Kolejne – pod nazwą Światowe Igrzyska Kobiecte – zostały przeprowadzone w 1926 r. (Goeteborg), w 1930 r. (Praga), w 1934 r. (Londyn). Największym osiągnięciem Światowych Igrzysk Kobiectych była propaganda sportu kobiecego oraz uzyskanie zgody Międzynarodowego Komitetu Olimpijskiego na zamieszczenie w programie igrzysk olimpijskich konkurencji lekkoatletycznych dla kobiet.

Program Światowych Igrzysk Kobiectych składał się z następujących dyscyplin: gry sportowe (hazena, koszykówka, piłka siatkowa, piłka ręczna), lekkoatletyka, szermierka. W zawodach rozegranych w 1922 r. uczestniczyły sportsmenki z 5 krajów: Czechosłowacji, Francji, Szwajcarii, USA, Wielkiej Brytanii. W kolejnych – Światowych Igrzyskach Kobiectych – udział państw oraz zawodniczek był coraz większy. W klasyfikacji drużynowej Światowych Igrzysk Kobiectych, do najlepszych reprezentacji należy zaliczyć: Francję, Niemcy, Polskę, Szwecję, USA, Wielką Brytanię.

Słowa kluczowe: Światowe Igrzyska Kobiecte, sport, lekkoatletyka, gry sportowe, szermierka.

Maciej ŁUCZAK*
Julian JAROSZEWSKI**

Zbigniew Czajkowski – praktyk i teoretyk szermierki

*Sławę ludzi winno się mierzyć zawsze
środkami, których używali do jej zdobycia.*
François de La Rochefoucauld¹

*Szczęście piękne jest w rzeczywistości,
jeszcze piękniejsze w marzeniach, ale
najpiękniejsze we wspomnieniach.*
Zbigniew Czajkowski²

Streszczenie

Profesor Zbigniew Czajkowski jest cenionym trenerem szermierki i nauczycielem akademickim znanym nie tylko w Polsce, ale też poza jej granicami. Posiada ogromny dorobek metodyczno-szkoleniowy i naukowy z zakresu szeroko pojętych nauk o kulturze fizycznej. Wyjątkowej bystrości umysłu zawdzięcza sukcesy w rywalizacji sportowej. Jako zawodnik wywalczył brązowy medal drużynowych mistrzostw świata w szabli w 1953 r., a w pracy trenerskiej m.in. jego wychowanek Egon Franke zdobył pierwszy w historii polskiego floretu tytuł mistrza olimpijskiego.

W czasie kierowania Zakładem Szermierki znacznie pomnożył dorobek naukowy, zapoczątkowany już w 1951 r. Wydał ponad trzydzieści książek zarówno w kraju, jak i poza jego granicami, np. w USA i w Niemczech, dotyczących teorii i metodyki szermierki, psychologii, pedagogiki,

* Dr hab. prof. AWF, Wydział Wychowania Fizycznego, Sportu i Rehabilitacji, Akademia Wychowania Fizycznego w Poznaniu.

** Dr, Wydział Kultury Fizycznej i Ochrony Zdrowia, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Koninie.

¹ http://www.staff.amu.edu.pl/~vetulani/tadeusz/life/kopia_prezentacja_popielno_TV.pdf; Motto użyte przez Jerzego Zwolińskiego w biogramie zamieszczonym w tomie *Karty z dziejów zootechniki polskiej*, Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne, Warszawa 1973.

² Zbigniew Czajkowski, *Wielki jubileusz szermierki w Gliwicach*, motto, maszynopis w zbiorach M. Łuczaka.

teorii treningu, itp. Opracował podział reakcji psycho-motorycznych (odpowiedzi czuciowo-ruchowe proste, złożone, tzn. z wyborem, różnicowe, intuicyjne, przewidziane, nieświadomione itp.).

Prowadził liczne kursy, wykłady i seminaria na zagranicznych uczelniach i w ośrodkach sportowych, m.in. w USA, Wielkiej Brytanii, Irlandii, Szwajcarii, Holandii, Czechach, Austrii, Rosji, na Ukrainie. Wyszkolił stu kilkudziesięciu trenerów szermierki, którzy z powodzeniem pracują w kraju i za granicą.

W 1991 r. Zbigniew Czajkowski przeszedł na emeryturę. Nadal jednak pracuje w AWF w Katowicach. Prowadzi zespół szermierki, studium trenerskie, liczne kursy trenerskie i instruktorskie oraz wykłady w formie konwersatorium dla studentów AWF.

Profesor interesuje się wieloma dziedzinami niezwiązanymi z szermierką – historią mundurów i broni, dziejami ziemi przemyskiej, muzyką orientálną, fotografią, polityką, dziełami Moliera itd. Jest zapalonym turystą i miłośnikiem przyrody.

Do dziś Profesor tryska humorem i dowcipem. Wyznaje zasadę, że ten się starzeje, kto ma na to czas i ochotę.

Słowa kluczowe: historia sportu, szermierka, biografia, szermierz.

Uwagi wstępne

Celem pracy jest ukazanie życia i działalności oraz znalezienie motywów aktywności Zbigniewa Czajkowskiego. Przywołując ważne wydarzenia związane z działalnością sportową, zawodową, społeczną profesora Z. Czajkowskiego, na podstawie wybranych dokumentów osobistych, wywiadów, relacji pisemnych, literatury popularnonaukowej, opublikowanych przez niego monografii, autorzy starali się uzupełnić wątki skrótowo przedstawiane w innych opracowaniach.

Wśród wybitnych szablistów i florecistów, trenerów i badaczy szermierki, którzy w sposób wybitny przysłużyli się do rozwijania i propagowania sportowego fechtunku na szable, florety i szpady, na czołowym miejscu powszechnie wymienia się prof. dra, dra honoris causa, fechtmistrza Zbigniewa Czajkowskiego, nauczyciela o szerokich horyzontach i wszechstronnych zainteresowaniach, pamiętając, że był on także autorem wielu książek poświęconych teorii i metodyce szermierki, nauczaniu techniki sportowej, motywacji, psychologii i pedagogice, nawykowi czuciowo-ruchowym, unowocześnieniu nazewnictwa i podziałowi działań szermierczych, organizatorem wielu kursów szkoleniowych, orędownikiem wprowadzania nowej broni w szermierce kobiet (szpady), animatorem życia sportowego i społecznikiem wykraczającym swymi działaniami poza teren Śląska.

Na temat życia i działalności Zbigniewa Czajkowskiego napisano wiele prac naukowych i popularnonaukowych. Są wśród nich nie tylko artykuły zamieszczone w różnych czasopismach, folderach, programach zawodów, ale także masyneopisy prac magisterskich etc. Wśród autorów opracowań przydatnych do ukazania postaci Z. Czajkowskiego – wybitnego praktyka i teoretyka – wymienić należy Zbigniewa Borysiuka, Wacława Petryńskiego, Henryka Marca, Kazimierza Marcinka, Ryszarda Szustera, Zbigniewa Koerbera, Anitę Horbac, Wojciecha Marczaka, Macieja Tomczaka, Macieja Łuczaka i innych. Ten ostatni

na temat działalności naukowo-badawczej i pracy w sporcie Z. Czajkowskiego opublikował kilkanaście prac, m.in. w czasopiśmie „Szermierz”, adresowanym do zawodniczek i zawodników uprawiających szermierkę, trenerów, działaczy, sympatyków, miłośników dziejów białej broni i wybitnych postaci tego sportu³. Dokonania dydaktyczno-naukowe opisywał także w czasopismach naukowych poświęconych problematyce związanej z naukami o kulturze fizycznej. Były to „Człowiek i Ruch – Human Movement” wydawany we Wrocławiu⁴, „Zeszyty Metodyczno-Naukowe” Akademii Wychowania Fizycznego w Katowicach⁵, „Rocznik Naukowy” AWF i S w Gdańsku⁶, warszawski „Sport Wyczynowy”⁷, „Antropomotoryka” redagowana przez ośrodek krakowski⁸. Skrótowe biografie o Z. Czajkowskim zamieszczono też w kilku pracach anglojęzycznych i niemieckojęzycznych. Są to monografie autorstwa Z. Czajkowskiego wydane w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej⁹, Niemczech¹⁰ i w Polsce¹¹. Ponadto M. Łuczak pokusił się o kilka recenzji książek Z. Czajkowskiego¹². Z. Bo-

³ M. Łuczak, *Jubileusz Profesora Zbigniewa Czajkowskiego w 80 rocznicę urodzin*, „Szermierz” 2001, nr 1–2, s. 4–7.

⁴ Tenże, *Jubileusz Profesora Zbigniewa Czajkowskiego – w 80 rocznicę urodzin*, „Człowiek i Ruch – Human Movement” 2001, nr 2, s. 5–8.

⁵ Tenże, *Jubileusz 80-lecia dr Zbigniewa Czajkowskiego*, „Zeszyty Metodyczno-Naukowe AWF w Katowicach” 2001, s. 5–19.

⁶ Tenże, *Profesor dr Zbigniew Czajkowski – wybitny szermierz, trener, teoretyk, działacz i człowiek*, „Rocznik Naukowy” AWF i S w Gdańsku, 2002, t. 13, s. 167–172.

⁷ Tenże, *Profesor Zbigniew Czajkowski 80. rocznica urodzin*, „Sport Wyczynowy” 2000, nr 11–12, s. 123–128.

⁸ Tenże, *Siedemdziesiąt lat działalności szermierczej Zbigniewa Czajkowskiego*, „Antropomotoryka” 2005, vol. 15, nr 32, s. 117–118.

⁹ Tenże, *His Colourful, Adventurous and Successful Life*, [w:] Z. Czajkowski, *Understanding Fencing. The Unity of Theory and Practice*, Staten Island: SKA SwordPly Books, 2005, s. 8–11; tegoż, *His Colourful, Adventurous and Successful Life*, [w:] Z. Czajkowski, *Understanding Fencing. The Unity of Theory and Practice*, SKA SwordPlay Books, New York 2006, s. 8–11.

¹⁰ Tenże, *70 Jahre im Fechtsport aktiv – Das bunte, abenteuerliche und erfolgreiche Leben des Zbigniew Czajkowski*, [w:] Z. Czajkowski, *Fechten Ferstehen – in die Einheit von Theorie und Praxis*, Verlag Antiquariat Bergische Bücherstube 2010, s. 13–18. von J. Mewes, Z. Czajkowski, R. Donke und S. Isbanner von Antiquariat Bergische Bücherstube.

¹¹ M. Łuczak, *Zbigniew Czajkowski: 80 Year Jubilee – The Colourful, Adventurous and Successful Life*, [w:] *Teoria, praktyka i metodyka szermierki: wybrane zagadnienia (Theory, practice and methodology of fencing: chosen aspects)*, Wydawnictwo Akademii Wychowania Fizycznego w Katowicach, Katowice 2001, s. 240–243.

¹² M. Łuczak, *Recenzja podręcznika „Teoria, praktyka i metodyka szermierki: wybrane zagadnienia (Theory, practice and methodology of fencing: chosen aspects)” Zbigniewa Czajkowskiego*, „Antropomotoryka” 2002, nr 23, s. 77–83; tegoż, *Recenzja podręcznika Zbigniewa Czajkowskiego pt. „Teoria, praktyka i metodyka szermierki: wybrane zagadnienia (Theory, practice and methodology of fencing: chosen aspects)”*, „Człowiek i Ruch – Human Movement”, Akademia Wychowania Fizycznego we Wrocławiu, Polskie Towarzystwo Naukowe Kultury Fizycznej, Wrocław 2002, nr 6; tegoż, *Recenzja książki Zbigniewa Czajkowskiego: „Taktyka i psychologia w szermierce”*, „Studies in Physical Culture and Tourism” 2009, vol. 16, nr 4, s. 449–453.

rysiuk¹³, promując sylwetkę Z. Czajkowskiego, swoje artykuły zamieścił w wydawnictwie jubileuszowym poświęconym 40-leciu Akademii Wychowania Fizycznego w Katowicach oraz w kwartalniku Klubu Szermierczego „Wrocławianie” „Szermierz”¹⁴ – popularyzującym fechtunek na białą broń i dokumentującym sukcesy sportowe szermierzy z Wrocławia oraz ważne wydarzenia polskiej szermierki¹⁵. Również Waław Petryński ukazał w ciekawym świetle postać Z. Czajkowskiego, w formie artykułów i recenzji jego książek. Wśród nich zasługuje na uwagę wydrukowany w „Antropomotoryce” pt. *Zbigniew Czajkowski: fechtmistrz, profesor*¹⁶ oraz recenzja pracy *Zrozumieć szermierkę*¹⁷. Postać Z. Czajkowskiego przedstawiali też znani dziennikarze związani m.in. z dziennikiem „Sport” wydawanym w Katowicach. Ryszard Szuster zaprezentował wywiad¹⁸, a Henryk Marzec zamieścił biogramy Z. Czajkowskiego w swoich monografiach związanych z jubileuszami śląskiej szermierki¹⁹. Krótką biografie Z. Czajkowskiego przygotował także Kazimierz Marcinek w *Leksykonie polskiej szermierki*²⁰ oraz Z. Koerber²¹. Wiele ciekawych wątków z życia Z. Czajkowskiego zawarł w swym artykule Z. Borysiuk. Jednak cechą charakterystyczną pozostałych opracowań wymienionych autorów jest ich syntetyczny depozyt faktograficzny, dotyczący życia i działalności Profesora. Skróty życiorysu można znaleźć także w broszurach wydanych w kraju, jak np. Grzegorza Muzi pt. *GKS „Piast” Gliwice – złota sekcja. 65 lat historii*²², i w książkach zagranicznych autorów, m.in. Brytyjczyka Richarda Cohena²³, autora monografii *By the Sword, Gladiators, Musketeers, Samurai, Warriors, Swashbucklers, and Olym-*

¹³ Z. Borysiuk, *Wielki jubileusz Profesora Zbigniewa Czajkowskiego*, [w:] M. Ponczek (red.), *Czterdziestolecie Akademii Wychowania Fizycznego w Katowicach*, Katowice 2010, s. 463–474.

¹⁴ *O Klubie i kwartalniku Szermierz*, „Szermierz” 2011, nr 1.

¹⁵ Z. Borysiuk, *Jubileusz doktora honoris causa Profesora Zbigniewa Czajkowskiego*, „Szermierz” 2011, nr 1.

¹⁶ W. Petryński, *Zbigniew Czajkowski: fechtmistrz, profesor*, „Antropomotoryka” 2005, vol. 15, nr 32, s. 119–122.

¹⁷ W. Petryński, *Zrozumieć szermierkę. Understanding Fencing*, „Antropomotoryka” 2005, vol. 15, nr 32, s. 111–114.

¹⁸ R. Szuster, *Profesor niezwykajny. Życiorys klingą kreślony*, „Sport” z 7.01.1986, nr 4, s. 4.

¹⁹ H. Marzec, *Historia medalami pisana. 75 lat śląskiej szermierki*, Śląski Okręgowy Związek Szermierczy, Katowice 2002; tegoż, *Medalowe riposty. 80 lat śląskiej szermierki*, Śląski Związek Szermierczy, Katowice 2007; tegoż, *85 lat śląskiej szermierki*, Wydawnictwo Naukowe „Śląsk”, Katowice 2012; *60 lat Szermierki w Gliwicach*, [b.m.r.w.].

²⁰ K. Marcinek, *Leksykon polskiej szermierki, historia – ludzie – medale*, Warszawa 2012, s. 132–133.

²¹ Z. Koerber, *Sześćdziesiąt lat działalności w szermierce Zbigniewa Czajkowskiego*, „Refleks” 1995, nr 2–3, s. 6.

²² Książka ta zawiera dzieje szermierki i wiele ciekawych zdjęć ze Zbigniewem Czajkowskim. Autor podkreśla w niej zasługi Antoniego Franza w tworzeniu sekcji oraz wielokrotnie wspomina o Z. Czajkowskim.

²³ R. Cohen, *By the Sword, Gladiators, Musketeers, Samurai, Warriors, Swashbucklers, and Olympians*, Modern Library Paperbacks, Pan Books 2002, s. 421–422; [http://en.wikipedia.org/wiki/Richard_Cohen_\(fencer\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Richard_Cohen_(fencer)).

pians, oraz szwedzkiego fechtmistrza Claudiusa Wackermanna, twórcy *Histoire des Maîtres d'Armes, Préface de Maître Gérard Six*²⁴.

Zdecydowanie szerszy zakres treściowy i faktograficzny zawarty jest w pracach magisterskich poświęconych aktywności profesora Z. Czajkowskiego w różnych sferach życia i działalności. Napisali je studenci Anita Horbacz²⁵ i Wojciech Marczak – z AWF w Katowicach²⁶, oraz Maciej Tomczak – z AWF w Poznaniu²⁷.

Ważną podstawę źródłową do przygotowania artykułu stanowiły źródła narracyjne (historiograficzne), a wśród nich autobiografie, notatki, laudacje, fotografie, dokumentacja dokonań na niwie naukowej, sportowej, trenerskiej, oraz czasopisma. Posiłkując się metodami indukcyjną i dedukcyjną, w niniejszym artykule podjęto też próbę dokonania charakterystyki monografii napisanych przez Z. Czajkowskiego.

Młode lata i edukacja szkolna

Zbigniew Czajkowski urodził się 5 lutego 1921 r. w Modlinie, jako syn Bolesława i Władysławy Schreibert pochodzącej z rodziny austriackiej²⁸. Ojciec był oficerem Wojska Polskiego. Podczas pierwszej wojny światowej walczył w I Brygadzie Legionów, a później brał udział w walkach z bolszewikami i Ukraińcami. Po wojnie powierzono mu funkcję oficera X Pułku Saperów w Dowództwie Okręgu Korpusu nr 10 w Przemyślu²⁹, a następnie komendanta fortyfikacji w Przemyślu³⁰.

Po 1918 r. rodzina Czajkowskich parokrotnie zmieniała miejsce zamieszkania (z uwagi na służbę ojca), toteż Zbigniew Czajkowski do szkoły powszechnej uczęszczał w kilku miastach. Naukę rozpoczął w Przemyślu, w Nowym Targu uczył się przez okres dwóch lat, a w Chorzowie na Śląsku ukończył szkołę na poziomie podstawowym³¹. Atmosfera domu rodzinnego wpływała pobudzająco

²⁴ C. Wackermann, *Histoire des Maîtres d'Armes, Préface de Maître Gérard Six*, Académie d'Armes de Suède, Plein Chant 2009, s. 147.

²⁵ A. Horbacz, *Profesor Zbigniew Czajkowski, jego metody treningowe i wychowanie*, AWF Katowice, Katowice 1989.

²⁶ W. Marczak, *Zbigniew Czajkowski, życie prywatne, działalność zawodnicza, trenerska i dydaktyczno-naukowa*, praca magisterska, AWF Katowice, Katowice 2008.

²⁷ M. Tomczak, *Życie i działalność (sportowa i naukowa) Zbigniewa Czajkowskiego*, praca magisterska, AWF Poznań, Poznań 2002.

²⁸ Zbigniew Czajkowski był drugim z synów B. i W. Czajkowskich. Starszy brat Zbigniewa urodził się w 1916 r. i miał na imię Stanisław. Zbigniew Czajkowski miał też siostrę.

²⁹ http://officersdatabase.appspot.com/officer/Czajkowski_Boles%C5%82aw_I_1893_mjr._st._spocz._Czajkowski_Boles%C5%82aw_ur._24.8.1893_10_p._saper%C3%B3w_Zarz._Fort._Przemy%C5%9BVM_5_KW_4.

³⁰ Relacja ustana Zbigniewa Czajkowskiego z dnia 16 marca 2014 r.; M. Tomczak, dz. cyt., s. 10.

³¹ W. Marczak, dz. cyt., s. 8.

na młody umysł i odegrała istotną rolę w kształtowaniu osobowości Zbigniewa Czajkowskiego³². Jego zainteresowanie różnymi dyscyplinami sportu (biegami, skokami i innymi formami współzawodnictwa), a zwłaszcza szermierką na szable, wpłynęło na wybór dalszej ścieżki edukacyjnej. W 1934 r., mając 13 lat, rozpoczął naukę w Korpusie Kadetów nr 1 im. Marszałka Józefa Piłsudskiego. Szkoła charakteryzowała się wysokim poziomem nauczania w zakresie gimnazjum i liceum³³. Korpus Kadetów ukończył jako prymus w 1939 r., uzyskując równocześnie świadectwo maturalne.

Trudne lata wojenne

Wojna zastała Zbigniewa Czajkowskiego pod Baranowiczami, gdzie przebywał na obowiązkowym miesięcznym obozie junackich hufców pracy. We wrześniu 1939 r., po agresji hitlerowskiej, gdy do Baranowicz zbliżali się Niemcy, wraz kolegami rozpoczął ucieczkę przed wrogiem. Jednak po napadzie Sowietów na Polskę, w dniu 17 września, znalazł się w potrzasku. Rozpoczął wędrówkę z kolegami przez bagna, lasy, doświadczając ostrzałów i bombardowań zarówno ze strony Niemców, jak i Sowietów oraz białoruskich komunistów. Wstąpił więc do oddziału składającego się z młodzieży i marynarzy Floty Pińskiej i na Polesiu podjął walkę z okupantem radzieckim z zamiarem przedostania się na zachód, celem dołączenia do polskich oddziałów. Oddział otoczono i rozbito, a Z. Czajkowski razem z czterema kolegami trafił do niewoli białoruskich partyzantów, którzy chcieli ich powiesić. Wkrótce jednak wszystkich uwolniono³⁴.

W październiku 1939 r. przedostał się do Lwowa. Tam do kwietnia 1940 r. wraz z grupą Polaków oczekiwał na przerzut do Rumunii³⁵. Gdy tylko nadarzył się odpowiedni moment, wraz pięcioma kolegami i przewodnikiem próbował przekroczyć granicę rumuńską. Po całonocnej jeździe pociągiem do Śniatynia³⁶ (w którym stacjonowały oddziały Narodniego Komissariatu Wnutriennych Dieł – Ludowego Komisarjatu Spraw Wewnętrznych) musieli wyskoczyć z jadącego pociągu, a dalej w strugach deszczu przez kilka godzin przedzierali się do rzeki Czeremosz, wytyczającej granicę Polski z Rumunią. Kilkadziesiąt metrów od posterunków rumuńskich wraz kolegami został otoczony i pojmany przez żoł-

³² Relacja ustna Zbigniewa Czajkowskiego.

³³ A. Horbacz, dz. cyt., s. 5. Program szkoły miał profil ogólnokształcący. W nurcie wojskowym realizowane były ćwiczenia i wyszkolenie wojskowe. Program sportowy zawierał wychowanie fizyczne i sport (m.in. lekką atletykę, gry, szermierkę, narciarstwo, łyżwiarstwo i boks).

³⁴ R. Cohen, dz. cyt., s. 421–422.

³⁵ W domu państwa Czajkowskich znajdował się punkt kontaktowy ułatwiający przerzut przez granicę rumuńską. Termin przerzutu wyznaczono za sześć miesięcy.

³⁶ Śniatyn – miejscowość w pobliżu Kołomyi, w powiecie stanisławowskim (województwo stanisławowskie).

nierzy sowieckich (28 kwietnia 1940 r.), ponieważ przewodnik okazał się agentem NKWD. Tak więc próba dotarcia do Polskich Sił Zbrojnych we Francji (których dowódcą był Władysław Sikorski) zakończyła się aresztowaniem i uciążliwym śledztwem. Do czerwca 1941 r. przebywał kolejno w więzieniach NKWD w Kołomyi, Stanisławowie, Lwowie, Złoczowie i w obozie – więzieniu w Starobielsku³⁷. Na koniec (w czerwcu 1941 r.) trafił – bez wyroku – do osławionego łagru w Workucie³⁸, za kręgiem polarnym. Po ataku Niemców na Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich (22 czerwca 1941 r.) i podpisaniu układu pomiędzy ZSRR a Polską (premierem rządu RP na uchodźstwie generałem Władysławem Sikorskim a Iwanem Majskim – ambasadorem ZSRR w Londynie) 30 lipca 1941 r. oraz zagwarantowaniu amnestii dla obywateli polskich – więźniów politycznych, zesłańców przebywających w więzieniach i przymusowych obozach pracy (w łagrach) na terenie ZSRR, Zbigniew Czajkowski został zwolniony 11 września 1941 r. z obozu pracy w Workucie. Stąd kierował się do Stacji Zbornej Polskich Sił Zbrojnych. Wkrótce przedostał się do Uzbekistanu, gdzie pracował w kołchozach w Karakałpakstanie na plantacjach ryżu i bawełny³⁹. Następnie jako ochotnik zgłosił się do Komisariatu Wojennego w Giźduwanie (Uzbecka SRR). Zaewidencjonowanego w dniu jego urodzin (5 lutego) w 1942 r. skierowano do Stacji Zbornej Polskich Sił Zbrojnych w Kermine (ZSRR), gdzie organizowano II korpus wojsk polskich⁴⁰. Tu znajdowała się stacja zborna dla lotnictwa i marynarki wojennej. Dzięki znajomemu ojca, Zbigniewa Czajkowskiego przyjęto do marynarki wojennej. Wspólna przeprawa z grupą marynarzy i lotników do Wielkiej Brytanii przez Persję, Indie, Afrykę Południową i Atlantyk zakończyła się w Plymouth⁴¹ zaokrętowaniem na słynnym niszczycielu Okręcie Rzeczypospolitej Polskiej „Ślązak”⁴². W latach 1942–1943 Czajkowski uczestniczył w walkach na kanale La Manche⁴³ (w okresie wzmożonej działalności ścigaczy niemieckich i lotnictwa), a następnie ponad

³⁷ A. Horbacz, dz. cyt., s. 6. W obozie w Starobielsku Z. Czajkowski odbywał ciekawe rozmowy ze współwięźniami. Tam też uczył się z nimi języków obcych. Z. Czajkowski w Starobielsku uczył języka francuskiego późniejszego Andrzeja Wohla (ideowego komunistę), u którego w latach 80. XX w. zdawał jeden z egzaminów na stopień doktora.

³⁸ Workuta położona jest w odległości 160 km od koła podbiegunowego. Nazwa miasta w tłumaczeniu z języka niemieckiego oznacza „dużo niedźwiedzi”. <http://pl.wikipedia.org/wiki/Workuta>.

³⁹ Tam nauczył się języka uzbeckiego.

⁴⁰ Kermine – miasto w Uzbekistanie, 150 km na północny zachód od Samarkandy, w dolinie Zarasfzanu. W 1942 r. formowano tam polską 7 Dywizję Piechoty. <http://pl.wikipedia.org/wiki/Nawoi>.

⁴¹ A. Horbacz, dz. cyt., s. 7. W Plymouth znajdowała się baza morska marynarki wojennej. Po odbyciu krótkiego szkolenia Z. Czajkowski został zaokrętowany na ORP „Ślązak”. Dowódcą okrętu był komandor Romuald Nałęcz-Tymiński, który lubił sport, a zwłaszcza żeglarstwo, pływanie, pięciobój nowoczesny, lekkoatletykę i strzelectwo.

⁴² Okręt ten przeznaczony był do niszczenia okrętów podwodnych i samolotów.

⁴³ Na kanale La Manche pływał przez 6 miesięcy.

rok pływał po Morzu Śródziemnym i Atlantyku, ochraniając konwoje. Brał udział m.in. w wyprawie na Dieppe⁴⁴, lądowaniu aliantów na Sycylii i we Włoszech, w bitwie pod Salerno. W tym czasie załoga ORP „Ślązak” wslawiła się nie tylko rekordową liczbą zestrzeleń samolotów niemieckich, wziętych do niewoli jeńców, ale również uratowanych rozbitków⁴⁵.

W czerwcu 1944 r., gdy wojska sprzymierzone lądowały w Normandii, Zbigniew Czajkowski wespół z załogą innego słynnego naszego niszczyciela – ORP „Błyskawica”, walczył pod Le Havre⁴⁶.

Po koniec wojny, urlopowany z marynarki wojennej, udał się do Edynburga na studia na tamtejszym uniwersytecie.

Studia medyczne, trenerskie i wychowania fizycznego

Na wydziale lekarskim miejscowego uniwersytetu zgłębiał tajniki medycyny w latach 1945–1948. Obok znanych luminarzy nauki wykładał tam polski fizjolog Włodzimierz Missiuro z Wilna. Równolegle podjął treningi w sekcji sportowej Zrzeszenia Studentów Polaków w Wielkiej Brytanii (Polish Students Association in Great Britain) oraz założonej przez siebie sekcji szermierczej AZS Edinborough (Edinburg University Fencing Club), należał ponadto do Scottish Fencing Club – ekskluzywnego klubu szermierczego⁴⁷. Treningi odbywał w trzech broniach pod kierunkiem francuskiego fechtmistrza Rene (Leona) Paula. W uniwersyteckim klubie szermierczym pełnił funkcję kapitana. Do Edynburga pozyskał nawet majora Władysława Segdę – wielokrotnego olimpijczyka, dwukrotnego brązowego medalistę igrzysk olimpijskich w szabli drużynowej (1928, 1932), 13-krotnego medalistę mistrzostw Polski (6 we florecie, 5 w szabli, 2 w szpadzie)⁴⁸.

Do kraju wrócił pod koniec 1949 r.⁴⁹ Kontynuował naukę na wydziale lekarskim Akademii Medycznej w Krakowie. Absolutorium uzyskał w 1951 r. Jednocześnie rozpoczął działalność szermierczą w Związkowym Klubie Sportowym

⁴⁴ Wyprawa na Dieppe była próbą inwazji – lądowania na kontynencie europejskim oraz współdziałania marynarki, lotnictwa i wojsk lądowych, szczególnie oddziałów desantowych. Na okręcie pełnił wówczas funkcję pokładowego artylerzysty.

⁴⁵ R. Cohen, dz. cyt., s. 421–422.

⁴⁶ Z. Koerber, dz. cyt., s. 6.

⁴⁷ *A Short History of Modern Fencing in Scotland – Scottish Fencing* <http://www.scottish-fencing.com/sites/default/files/A%20Short%20History%20of%20Modern%20Fencing%20in%20Scotland%20-%20Edition%201.pdf>; Z. Czajkowski, *Zbigniew Czajkowski*, 2000 r., s. 1. Ćwiczenia odbywały się codziennie.

⁴⁸ M. Łuczak, *Fencing in Poland up to 1939*, „Studies in the Physical and Tourism” 2001, vol. 8, s. 66.

⁴⁹ Po II wojnie światowej rodzice Z. Czajkowskiego zamieszkali w Chorzowie.

„Budowlani” Kraków⁵⁰. W 1953 r. został trenerem I klasy. W 1971 r. otrzymał stopień trenera klasy mistrzowskiej za osiągnięcia w pracy trenerskiej oraz łączenie w pracy szkoleniowej teorii z praktyką. Rozpoczął eksternistycznie studia w Akademii Wychowania Fizycznego w Katowicach, gdyż „próba uwiarygodnienia własnych kwalifikacji przez podjęcie studiów zaocznych w jednym z AWF skończyła się szybko niepowodzeniem, bowiem nie znajdował czasu na odbycie letniego obozu przewidzianego programem I roku studiów”⁵¹. W 1981 r. ukończył studia i otrzymał tytuł zawodowy magistra wychowania fizycznego na podstawie pracy magisterskiej *Osobowość zawodnika a indywidualizacja treningu i walki szermierczej*. Stopień doktora nauk o kulturze fizycznej uzyskał w 1984 r. na podstawie rozprawy pt. *Ewolucja szermierki kolnej w Europie od czasów średniowiecza do przełomu XIX i XX wieku*.

Praca zawodowa

W 1953 r. przez kilka miesięcy pracował w ambulatorium Huty „Kościuszko” w Chorzowie. Dzięki poparciu Polskiego Komitetu Olimpijskiego i Głównego Komitetu Kultury Fizycznej został zwolniony ze służby zdrowia, w zawodzie lekarza pracował zatem krótko, bardziej od leczenia interesowało go bowiem uczenie szermierki, zgłębianie jej tajników, odkrywanie historii fechtunku, tworzenie nowych koncepcji w sportowej szermierce oraz sama walka. W 1953 r. od Federacji Budowlanych otrzymał skierowanie do gliwickiego klubu „Budowlani” (późniejszy Gliwicki Klub Sportowy, a następnie GKS „Piast” Gliwice). Pracował tam z przerwami do 1980 r.⁵²

Gdy na początku lat pięćdziesiątych działalność Janosa Keveya szkolącego polskich szermierzy zaczęła wzbudzać coraz większe niezadowolenie wśród zawodników, co doprowadziło w konsekwencji do zwolnienia go z funkcji trenera kadry, obowiązki szkolenia kadry przejął wówczas Zbigniew Czajkowski. Pełnił on także funkcje kierownika komisji szkolenia. Był też członkiem Polskiego Komitetu Olimpijskiego i Międzynarodowej Federacji Szermierczej (Fédération Internationale d’Escrime). Zwłaszcza w kontaktach międzynarodowych cenna była jego płynna znajomość kilku języków.

⁵⁰ W Związkowym Klubie Sportowym „Budowlani” funkcje trenerów pełnili: Adam Papée – dwukrotny brązowy medalista igrzysk olimpijskich w szabli drużynowej (1928, 1932), czterokrotny olimpijczyk (1924–1936), Tadeusz Friedrich – dwukrotny brązowy medalista igrzysk olimpijskich w szabli drużynowej (1928, 1932) oraz Stanisław Sołtan.

⁵¹ S. Socha, *Laudacja dr Zbigniewa Czajkowskiego z okazji godności doktora honoris causa Akademii Wychowania Fizycznego w Katowicach*, [w:] *Dr Zbigniew Czajkowski Doktor honoris causa Akademii Wychowania Fizycznego w Katowicach*, Wyd. Akademii Wychowania Fizycznego w Katowicach, Katowice 2004, s. 15.

⁵² H. Marzec, *Z klingą i fajką*, „Sport” 1996, nr 45, s. 3.

Począwszy od drugiej połowy lat pięćdziesiątych i w pierwszej połowie lat sześćdziesiątych polscy szermierze odnieśli wiele cennych sukcesów na arenie światowej. Wówczas Egon Franke, uczeń Zbigniewa Czajkowskiego, zdobył złoty medal na Igrzyskach Olimpijskich w Tokio w 1964 r., a kolejnych latach uczniowie Czajkowskiego na mistrzostwach świata, mistrzostwach Europy i mistrzostwach Polski wywalczyli wiele medali. Ponadto w okresie swej działalności trenerskiej prowadził wykłady i ćwiczenia niemal na całym świecie.

W 1970 r. tuż po powołaniu do życia Akademii Wychowania Fizycznego w Katowicach związał się z tą uczelnią⁵³. Jednak dopiero w październiku 1980 r., dzięki inicjatywie ówczesnego rektora AWF w Katowicach doc. dr. Włodzimierza Reczka i prorektora doc. dr. Stanisława Sochy, podjął pracę w AWF w Katowicach. Zorganizował pracownię szermierki (przekształconą wkrótce w zakład) oraz sekcję szermierczą w Akademickim Związku Sportowym.

W październiku 1985 r. powołany został na stanowisko profesora kontraktowego w AWF w Katowicach. Na prowadzonym przez niego seminarium magisterskim prace napisało i obroniło ponad 100 absolwentów. Wyszkolił też stu kilkudziesięciu trenerów szermierki, którzy z powodzeniem pracują w kraju i za granicą⁵⁴.

W 1991 r. Zbigniew Czajkowski przeszedł na emeryturę. Nadal jednak pracuje w AWF w Katowicach. Prowadzi zespół szermierki, studium trenerskie, liczne kursy trenerskie i instruktorskie oraz wykłady w formie konwersatorium dla IV rocznika AWF. Na staże trenerskie do AWF w Katowicach przyjeżdżali szkoleniowcy z wielu krajów, m.in. USA, Australii, Japonii, Wielkiej Brytanii, Palestyny i innych.

W 2001 r. z AZS AWF Katowice przeniósł się ponownie do sekcji szermierczej GKS „Piast” Gliwice. Prowadzi tam szkolenie w szpadzie.

W uznaniu pracy trenerskiej i naukowej Zbigniewa Czajkowskiego słynny szwedzki fechtmistrz Claudius Wackermann w swym dziele *Histoire des Maîtres d'Armes* poświęcił mu cały rozdział. „Pomimo niewłaściwych metod stosowanych przez mistrza Keveya, Polsce udało się wykształcić nauczyciela na bardzo wysokim poziomie jak Czajkowski”⁵⁵. W kraju postrzegany jest jako ekspert w psychologii szermierki.

Działalność zawodnicza

Od dzieciństwa marzył o szermierce, a szczególnie o walce na szable. Już w garnizonie przemyskim z dużym zainteresowaniem oglądał ćwiczenia wojskowe w walce na bagnety i władaniu szablą przez ułanów⁵⁶. Uprawiał różne

⁵³ Autoportret Zbigniew Czajkowskiego z 15 grudnia 2013 r.

⁵⁴ Z. Czajkowski, *Autoportret*, marzec 1990, s. 2–6.

⁵⁵ C. Wackermann, dz. cyt., s. 146–147.

⁵⁶ W. Marczak, dz. cyt., s. 8.

sporty (biegi, skoki i inne formy współzawodnictwa). W Korpusie Kadetów nr 1 im. Marszałka J. Piłsudskiego obowiązywały przedmioty wojskowe i zajęcia z szermierki. Zbigniew Czajkowski uczęszczał też dodatkowo na tzw. koło szermiercze, prowadzone przez cenionego dyplomowanego fechtmistrza Jana Pieczyńskiego, profesjonalistę nie tylko w szabli, ale także we florecie i szpadzie⁵⁷. Dla młodego Zbigniewa decyzja ta okazała się istotna, wpływająca na jego dalszą drogę życiową. Już wtedy szermierkę pojmował nie tylko jako dyscyplinę, w której występuje czysty wysiłek fizyczny, ale również skupienie uwagi i emocja walki. Wiele lat później, wdzięczny za ukazanie piękna tego sportu, nauczanie metodyki i rozumienia sztuki walki, zadedykował fechtmistrzowi Pieczyńskiemu książkę pt. *Teoria i metodyka współczesnej szermierki* (1968). Będąc kadetem, uprawiał poza szermierką inne dyscypliny – lekkoatletykę, sporty zimowe, pięściarstwo, grał w piłkę ręczną i pływał. Przygotowywany we wszystkich broniach Zbigniew uczestniczył w mistrzostwach m.in. Korpusu Kadetów, szkół kadetów oraz w mistrzostwach Lwowa o „Puchar Janiny Derkacz”⁵⁸. W tych ostatnich na 80 szermierzy zajął drugie miejsce. Krótko przed wybuchem II wojny światowej ukończył Korpus Kadetów z najwyższą lokatą w dziejach tej placówki.

Szermierkę uprawiał też w czasie wojny. We Lwowie w klubie „Dynamo”, zlokalizowanym przy ulicy Jabłonowskich. Od jesieni 1939 r. do kwietnia 1940 r. pilnie trenował dwa razy w ciągu dnia pod okiem fechtmistrza Władysława Łabędziewskiego. Ze Zbigniewem Czajkowskim trenowali też czekający na transport do Rumunii. Wkrótce po opanowaniu podstaw techniki walki w trzech broniach zaczął pomagać W. Łabędziewskiemu w prowadzeniu podstaw szkolenia w szermierze. Ćwiczył nawet w trakcie odbywania kary w sowieckich łagrach (walcząc w celi drewnianymi łyżkami) i podczas służby na ORP „Ślązak”, dowodzonym przez Romualda Tymińskiego, przed wojną – mistrza marynarki wojennej w szpadzie. Ćwiczenia szermiercze odbywał też w Ośrodku Sportowym „Royal Navy” w Plymouth, gdzie walczył na szable z komandorem Romualdem Tymińskim, marynarzem Krzysztofem Miszewskim i innymi szermierzami polskimi i brytyjskimi⁵⁹. W trakcie pobytu w porcie w Gibraltarze szermierze z „Royal Navy” wygrali zawody na pokładzie największego pancernika brytyjskiego HMS „Nelson”.

Po wojnie będąc członkiem sekcji sportowej Zrzeszenia Studentów Polaków w Wielkiej Brytanii, założył sekcję szermierczą AZS Edinburgh, której człon-

⁵⁷ O życiu, sporcie, trenerstwie i nauce rozmowa z prof. Zbigniewem Czajkowskim w 60-lecie Jego działalności w szermierze, „Sport Wyczynowy” 1995, nr 7–8, s. 54–55.

⁵⁸ W. Marczak, dz. cyt., s. 8.

⁵⁹ Komandor Romuald Tymiński w trakcie postojów w portach zabierał byłych kadetów do ośrodka sportowego bazy morskiej „Royal Navy” w Plymouth. Ćwiczenia szermiercze skłaniały młodych zawodników do częstszego odwiedzania ośrodka w wolnym czasie. To wpływało na poprawę umiejętności szermierczych.

kowie uczestniczyli z powodzeniem w zawodach w Wielkiej Brytanii. Zdobył mistrzostwo Szkocji w szpadzie, w szabli i we florecie. Zwyciężył w Akademickich Mistrzostwach Szkocji w szabli i szpadzie. Uczestniczył też w zawodach w Londynie. Wygrał dwa duże turnieje we florecie „Setton Cup” oraz w szabli „Leveson Power Cup”. Wywalczył też trzecie miejsce w szabli w Akademickich Mistrzostwach Wielkiej Brytanii. Zwyciężył również w turnieju w Glasgow zorganizowanym z jego inicjatywy „O Puchar Polskiego Konsula Stanisława Teligi”.

Pod koniec 1949 r., po powrocie do kraju, kontynuował działalność szermierczą w ZKS „Budowlani” Kraków. W klubie tym ćwiczyli późniejsi medaliści mistrzostw Polski, mistrzostw świata i medaliści igrzysk olimpijskich: Wojciech „Kajtek” Zabłocki, Leszek Suski, Jerzy Twardokens, Jerzy Zawadzki, Maria Soltanowa, Tadeusz Mroczek, Zbigniew Przędziecki i inni. Z. Czajkowski był zawodnikiem wszechstronnym. Przez wiele lat zdobywał medale we florecie i w szabli w turniejach indywidualnych i drużynowych. Na przykład w 1949 r. w pierwszych powojennych zawodach „O Puchar Miasta Warszawy” zajął drugie miejsce, wygrywając we wcześniejszych walkach m.in. z Antonim Sobikiem – finalistą Igrzysk Olimpijskich w Berlinie (1936 r.). Pierwszy tytuł mistrza Polski wywalczył we florecie w 1950 r. w Hali Ludowej we Wrocławiu⁶⁰. Dobra postawa w meczu Polska – Węgry w Warszawie oraz w zawodach w ZSRR i w Rumunii w 1952 r. sprawiły, że został powołany do reprezentacji olimpijskiej w szabli i we florecie. Kilka godzin przed odjazdem na Igrzyska Olimpijskie w Helsinkach dowiedział się, że nie otrzymał paszportu⁶¹. Zapewne zaważył w życiorysie pobyt na Zachodzie. Po tym incydencie napisał do Bolesława Bieruta, stwierdzając, „że jest sportowcem i chce uczestniczyć w zawodach szermierczych i nie po to walczył na ORP «Ślązak», aby teraz być szykanowanym”. Po odzyskaniu paszportów, w 1953 r. wyjechał na mistrzostwa świata w Brukseli, gdzie zdobył w drużynie brązowy medal⁶². Wcześniej w trakcie meczu drużynowego w Moskwie zaprotestował przeciwko tendencyjnemu sędziowaniu przez arbitrow sowieckich. Tak oto przytacza jego relację R. Cohen, „Na początku 1953 r., gdy przebywał w Moskwie, Rosjanie oszukiwali jak «szaleni»”⁶³. Było to w trakcie spotkania ZSRR – Polska. Po chwili, gdy oszustwa były tak rażące, Czajkowski zdegustowany absurdalnymi werdyktami sędziów podniósł maskę i zaczął się uśmiechać, zanim spojrzał na sędziego prowadzącego walkę i bocznych sędziów sowieckich. Jeden z działaczy zapytał go, co on robi? „Czajkowski odpowiedział: to jest moja reakcja na wasze ciągłe oszustwa. Sędzia główny prowadzący mecz poczerwieniał i zanim zaczął krzyczeć, Z. Czajkowski podsumował z humorem: «nie wolno się uśmiechać»”⁶⁴.

⁶⁰ W. Marczak, dz. cyt., s. 13–14.

⁶¹ Z. Borysiuk, dz. cyt., s. 467.

⁶² Życiorys Zbigniewa Czajkowskiego z dnia 15 grudnia 2013 r.

⁶³ R. Cohen, dz. cyt., s. 457.

⁶⁴ C. Wackermann, dz. cyt., s. 148. „To podkreśla, do jakiego stopnia kierownictwu i organizatorom sowieckim brakowało wiedzy, na temat regulaminu FIE, bo jeśli regulamin przewiduje ka-

Wielokrotnie był zespołowym i indywidualnym medalistą mistrzostw Polski w barwach różnych klubów (m.in. „Budowlanych” Kraków, CRZZ, „Piasta” Gliwice). W 1950 r. w turnieju indywidualnym wywalczył tytuł mistrza kraju we florecie, w 1952 r. – trzecie miejsce we florecie i w 1965 r. zdobył brązowy medal w szabli. We florecie zespołowym wywalczył mistrzostwo Polski w 1951, 1952 i 1960 r., w 1953 r. zajął miejsce drugie, w 1955, 1956, 1958 i 1960 – trzecie miejsce. W szabli w turnieju drużynowym zdobył złoto w 1951 r., srebro w 1953 i 1955 r., a brąz w 1950 i 1966 r. Warto dodać, że jeszcze w wieku 45 lat (w 1967 r.) już jako trener wystartował w turnieju „Semana Preolimpica” w Meksyku z udziałem światowej czołówki, wystąpił w finale turnieju w szabli. Zwyciężył w „Pucharze Jagiellonii” z udziałem krajowej czołówki szablistów, którzy również reprezentowali najwyższy poziom światowy.

Osiągnięcia trenerskie

Przez wiele lat, oprócz pracy trenerskiej w Gliwicach (w latach 1953–1980), Zbigniew Czajkowski pełnił różne funkcje, m.in. kierownika wyszkolenia Polskiego Związku Szermierczego i trenera kadry olimpijskiej (1959–1966), trenera kadry floretu (1966–1969), kierownika wyszkolenia i trenera kadry (1973–1977). W tych latach bezpośrednio kierował przygotowaniem do mistrzostw świata i igrzysk olimpijskich oraz całokształtem spraw sportowo-szkoleniowych PZS. Była to działalność teoretyczna (przygotowanie kalendarza sportowego, materiałów szkoleniowych, planów, programów, sprawozdań z zawodów) i praktyczna (prowadzenie zgrupowań kadry, szkolenie juniorów, szkolenie trenerów i instruktorów).

Jako trener kadry szkolił zarówno swoich uczniów, jak i innych zawodników kadry olimpijskiej, np. Ryszarda Parulskiego, Emila Ochyrę, Zbigniewa Skrudlika, Adama Lisewskiego, Janusza Różyckiego, Mariana Zakrzewskiego, Jerzego Janikowskiego, Marcelego Wiecha i innych. W okresie sukcesów polskich szermierzy na arenie międzynarodowej kierował Komisją Sportowo-Szkoleniową PZS, organizując kursy i prowadząc szkolenie kadry narodowej w czasie zgrupowań. Wniósł dużo nowości do organizacji i metodyki treningu szermierczego. Był też trenerem kadry narodowej w trzech broniach: florecie mężczyzn, szpadzie kobiet i mężczyzn. To się raczej rzadko zdarzało⁶⁵. Jako trener i szef wyszkolenia z ramienia Polskiego Związku Szermierczego uczestniczył w pięciu igrzyskach olimpijskich (1960, 1964, 1968, 1976, 1980) oraz w wielu mistrzostwach świata seniorów, mistrzostwach świata młodzieżowców, pucharach świata i uniwersjadach, prowadząc reprezentacje w szpadzie kobiet i mężczyzn.

ry dotyczące aktów przemocy, to uśmiech nie znalazł się w spisie międzynarodowego regulaminu”.
Zob. *Règlement pour les Epreuves, Fédération Internationale d' Escrime (FIE)*, Edition 1959, s. 11.

⁶⁵ Z. Borysiuk, dz. cyt., s. 468.

Pracując od 1953 r. w gliwickim klubie „Budowlani” (późniejszym Gliwickim Klubie Sportowym), a następnie w GKS „Piaś” Gliwice, wychował wielu czołowych szermierzy, medalistów igrzysk olimpijskich, mistrzów świata i kraju, m.in. Egon Frankego, Elżbietę Salbach-Zielińską, Elżbietę Cymerman-Franke, Bogdana Gonsiora, Jacka Bierkowskiego, Zbigniewa Matwiejewa, Ludmiłę Bortnowską oraz późniejszych znanych trenerów – Albina Majewskiego, Mikołaja Pomarnackiego, Tadeusza Majewskiego, Sławomira Kobylańskiego, Macieja Chudzikiewicza.

Szczególnie cennym sukcesem w pracy trenerskiej Zbigniewa Czajkowskiego było wyszkolenie Egon Frankego, pierwszego polskiego mistrza olimpijskiego we florecie (Tokio 1964), który w tej broni zdobył jeszcze wiele medali indywidualnie i zespołowo na igrzyskach olimpijskich i mistrzostwach świata. Ponadto był członkiem drużyny szablowej, która wywalczyła mistrzostwo świata w Buenos Aires (1962).

Zbigniew Czajkowski jest jednym z prekursorów szpady kobiet w Polsce. Wprowadził tę dyscyplinę w latach osiemdziesiątych w AZS AWF Katowice. W 1985 r. szpadę kobiet po raz pierwszy włączono do programu Akademickich Mistrzostw Polski. Początkowo w rywalizacji dominowały zawodniczki AZS Katowice. W 1988 r. zdobyły mistrzostwo Polski, w 1989 r. srebrny medal na Uniwersjadzie oraz wiele medali na mistrzostwach Polski indywidualnie i drużynowo, a Magdalena Jeziorowska w 1996 r. została mistrzynią Europy, natomiast w 1994 r. wraz z zespołem narodowym wywalczyła brązowy medal. Zdobyła też brązowy medal w drużynie na mistrzostwach świata.

Bardzo owocna okazała się praca Zbigniewa Czajkowskiego na stanowisku trenera kadry uniwersjadowej szpady, a ostatnio szpady mężczyzn. Szpadzistki AZS zdobyły srebrny medal drużynowo na Uniwersjadzie w Duisburgu (1989), a szpadziści zdobyli medal brązowy na Sycylii (1997) oraz srebrny w Palma de Maiorca (1999), a Bartłomiej Kurowski na ostatniej Uniwersjadzie wywalczył ponadto brązowy medal indywidualnie. Zbigniew Czajkowski przez kilka lat społecznie opiekował się kadrą szpady kobiet Polskiego Związku Szermierczego. Szkolone przez niego szpadzistki w tym okresie odniosły zespołowo i indywidualnie wiele sukcesów, m.in. godnym podkreślenia jest złoty medal w konkurencji drużynowej na Turnieju Krajów Demokracji Ludowej w Leningradzie (1988).

Praca społeczna

Zbigniew Czajkowski był członkiem zarządu PZS (1950–1969; 1997–2000; 2000–) i należał do władz Międzynarodowej Federacji Szermierczej (FIE). Działał także w Radzie Kultury Fizycznej KMikF, jako konsultant Zespołu Szkoleniowego PZS, oraz w Resortowym Zespole Ekspertów przy Centrum Metodycz-

no-Szkoleniowym KFiS. Prowadził liczne kursy trenerskie i instruktorskie w kraju i za granicą, m.in. w Wielkiej Brytanii (1970, 1971, 1972), Jugosławii (1978, 1979), Holandii, Irlandii, USA, Bułgarii. Był kierownikiem i wykładowcą na kursach trenerskich, instruktorskich i sędziowskich organizowanych przez PZS, Śląski OZS, niekiedy firmowanych przez MKOl.

W Polskim Związku Szermierczym odpowiada za szkolenie kadr trenerskich i przewodniczy komisji sportowo-szkoleniowej (od roku 1997).

Współorganizował turnieje krajowe i zawody, np. od 1988 r. – turniej o Puchar „Stalexportu” i Rektora AWF w Katowicach, mający rangę pucharu świata.

W ostatnich latach korzystał z licznych zaproszeń, np. w 2005 r. profesor Czajkowski jako gość Związku Szermierczego USA i Zrzeszenia Trenerów Szermierki USA przebywał z szermierzami amerykańskimi jako obserwator i doradca na Mistrzostwach Świata w Lipsku. Przez dwa tygodnie przed otwarciem Mistrzostw prowadził z ekipą amerykańską ćwiczenia zbiorowe, lekcje indywidualne, lekcje pokazowe. Współpracował też z polskim trenerem pochodzącym z Poznania Zbigniewem Cyganowskim, który od lat mieszka i pracuje w Pradze. Zbigniew Cyganowski przetłumaczył na język czeski liczne artykuły Z. Czajkowskiego i wydał w postaci książki zatytułowanej: *... jen pár slov o šermu*. W lipcu 2006 r. profesor Czajkowski spędził kilka tygodni w Nowym Jorku w „New Amsterdam Fencing Academy”. Prowadził tam ćwiczenia i wykłady dla zawodników i trenerów, wyświetlił swój film *Szermierka na szpady kobiet*. W 2008 r. w grudniu wygłosił kilka wykładów na konferencji „Dla Sportu i Zdrowia” w Głucholazach (organizowanej przez Politechnikę Opolską). Na jubileuszu wspomnianej uczelni wygłosił także ciekawy referat. 27 listopada 2009 r. brał udział i prowadził wykłady na konferencji „Sporty Indywidualne”. Prowadził też w AWF Katowice kurs z trenerami z Palestyny. Pod koniec tego samego roku, jako obywatel honorowy Nowego Dworu Mazowieckiego, był honorowym gościem oraz prowadził wykłady i oglądał ćwiczenia, pokazy, walki i zawody w szermierce na drewniane szable.

Dorobek naukowy i popularnonaukowy

Zbigniew Czajkowski wiele wysiłku i pracy poświęcił rozwojowi teorii i metodyki szermierki. Opierając się na wstępnym podziale działań szermierczych z 1951 r. opracowanym przez Kazimierza Laskowskiego, rozwinął i nadal rozwija polskie nazewnictwo oraz różne rodzaje klasyfikacji działań szermierczych. Profesor Dawid Tyszler z Moskwy, ongiś znakomity szablista i trener, powiedział: „Wprowadzone przez Zbigniewa Czajkowskiego dokładne nazewnictwo i podział działań szermierczych jest bardzo logiczne, nowoczesne oraz nader przydatne w praktyce”. Do piśmiennictwa polskiego Profesor wprowadził i dokładnie uzasadnił pojęcia nawyków czuciowo-ruchowych zamkniętych (we-

wewnętrznych) oraz otwartych (zewnętrznych). Podzielił wszystkie dziedziny sportu na trzy główne grupy, zależnie od rodzaju istoty nawyku ruchowego w danej gałęzi sportu. Opracował podział reakcji psycho-motorycznych (odpowiedzi czuciowo-ruchowe proste, złożone, z wyborem, różnicowe, intuicyjne, przewidziane, nieuświadomione itp.). Opisał to w wielu podręcznikach i materiałach szkoleniowych, poradnikach, sprawozdaniach z zawodów.

W czasie kierowania Zakładem Szermierki znacznie pomnożył dorobek naukowy zapoczątkowany już w 1951 r. Nadal brał czynny udział w konferencjach w kraju i poza jego granicami. Prowadził liczne kursy, wykłady i seminaria na zagranicznych uczelniach i w ośrodkach sportowych, m.in. w USA, Wielkiej Brytanii, Irlandii, Szwajcarii, Holandii, Czechach, Austrii, Rosji, na Ukrainie. Na stażach szkoleniowych podejmował trenerów i zawodników z wielu krajów.

Jako pierwszy w piśmiennictwie szermierczym wprowadził ćwiczenia poświęcone specjalistycznemu kształtowaniu procesów psychicznych (właściwości uwagi, postrzegania, myślenia operacyjnego i myślenia taktycznego). W latach osiemdziesiątych współpracował z Zakładem Psychologii Instytutu Kultury Fizycznej we Lwowie. Szczegółowe analizy poświęcił istocie, nauczaniu i stosowaniu nawyków czuciowo-ruchowych w walce. Profesor Wiesław Osiński w swej ostatniej książce napisał: „W ostatnich latach szczególnie wkład w rozumienie istoty uczenia się i nauczania wniosły liczne publikacje Z. Czajkowskiego”⁶⁶.

Od początku lat osiemdziesiątych prace seminarzystów profesora Czajkowskiego w Zakładzie Szermierki w AWF w Katowicach dotyczyły wielu zagadnień, m.in. teorii i metodyki treningu, historii szermierki, pedagogiki, psychologii, fizjologii, rehabilitacji. Wartość prac magisterskich dostrzeżono i uhonorowano nagrodami w konkursie organizowanym przez GKFiS i redakcję „Tempa”⁶⁷.

Z zagadnień, jakimi zajmował się profesor Zbigniew Czajkowski po 1985 r., wymienić należy: wpływ zdolności psychoruchowych na trening i walkę szermierczą; wpływ wybranych wymiarów osobowości na wyniki sportowe szermierzy; znaczenie motywacji wewnętrznej i zewnętrznej w działalności sportowej; sprawność treningu i wyniki sportowe; opracowanie nowych metod nauczania czynności ruchowych; wpływ różnych rodzajów ćwiczeń szermierczych na układ krążenia dzieci; wykorzystywanie aparatu krzyżowego i pomiarów reakcji w procesie szkolenia; prace nad wyróżnianiem i charakterystyką typów psychologiczno-taktycznych zawodników; indywidualizacja treningu; dzieje szermierki i rozwój metodyki nauczania; rola i znaczenie sprawności ukierunkowanej w działalności sportowej szermierzy. Do dziś Zbigniew Czajkowski stale współpracuje z czasopismami teoretyczno-metodycznymi, np. „Sport Wyczynowy” (od 1964 r.), „Fencing Master”, „News Bullerin-Britich Academy of Fencing”, „Bulletin-Academie der Fecht kunst Österreich” oraz brytyjskim „The Sword” i „American Fencing Magazine”.

⁶⁶ W. Osiński, *Antropomotoryka*, AWF w Poznaniu, Poznań 2000, s. 13–14.

⁶⁷ Z. Czajkowski, *Autoportret*, marzec 1990, s. 2–6.

W ciągu 80 lat działalności w szermierce napisał ponad 30 książek, kilkaset artykułów i opracowań szkoleniowych. Najważniejsze publikacje: *Nowa szermierka* (1951, 1954)⁶⁸, *Szermierka na florety* (1954)⁶⁹, *Szermiercze mistrzostwa świata Gdańsk 1963* (1964)⁷⁰, *Teoria i metodyka współczesnej szermierki* (1968)⁷¹, *Taktyka – ważny czynnik treningu i walki szermierczej* (1968)⁷², *A modern conception of fencers training* (1974), *Szermierka na szpady* (1977)⁷³, *Taktyka szermierki* (1982)⁷⁴, *Taktyka i psychologia w szermierce* (1984)⁷⁵, *Nauczanie nawyków i odpowiedzi ruchowych w treningu sportowym* (1985)⁷⁶, *Zasady dydaktyczne w treningu sportowym* (1986)⁷⁷, *Szermierka – floret* (1987)⁷⁸, *Motywacja w działalności sportowej* (1987)⁷⁹, *Trening szermierza (Wybrane zagadnienia)* (t. 1–2, 1988)⁸⁰, *Motywacja w sporcie* (1989)⁸¹, *Nauczanie techniki sportowej* (1991)⁸², *Poradnik trenera* (1994)⁸³, *Nawyki czuciowo-ruchowe w działalności sportowej* (1995)⁸⁴, *Pierwszy etap szkolenia sportowego* (1995)⁸⁵, *Istota i znaczenie nawyków czuciowo-ruchowych w działalności sportowej oraz ich współzależności ze sprawnością czynnościowo-ruchową* (1995)⁸⁶, *Rozważania o treningu i pracy trenera w pierwszym etapie szkolenia (na przykładzie szermierki)* (1995)⁸⁷, *Psychologia sprzymierzeńcem trenera* (1997)⁸⁸, *Teoria, praktyka i metodyka szermierki: wybrane zagadnienia – Theory, practice and methodology of fencing: chosen aspects* (2001)⁸⁹, *Nauczanie techniki sportowej*

⁶⁸ Tenże, *Nowa szermierka*, Warszawa 1951; II wyd. – Warszawa 1954).

⁶⁹ Tenże, *Szermierka na florety*, Warszawa 1954.

⁷⁰ Tenże, *Szermiercze mistrzostwa świata Gdańsk 1963*, Warszawa 1964.

⁷¹ Tenże, *Teoria i metodyka współczesnej szermierki*, Warszawa 1968.

⁷² Tenże, *Taktyka – ważny czynnik treningu i walki szermierczej*, Biblioteka Trenera Specjalisty – Szermierka, nr 2, 1968.

⁷³ Tenże, *Szermierka na szpady*, Warszawa 1977.

⁷⁴ Tenże, *Taktyka szermierki*, Katowice 1982.

⁷⁵ Tenże, *Taktyka i psychologia w szermierce*, Katowice 1984.

⁷⁶ Tenże, *Nauczanie nawyków i odpowiedzi ruchowych w treningu sportowym*, Katowice 1985.

⁷⁷ Tenże, *Zasady dydaktyczne w treningu sportowym*, Katowice 1986.

⁷⁸ Tenże, *Szermierka – floret*, Warszawa 1987.

⁷⁹ Tenże, *Motywacja w działalności sportowej*, Katowice 1987.

⁸⁰ Tenże, *Trening szermierza (Wybrane zagadnienia)*, t. 1–2, Katowice 1988.

⁸¹ Tenże, *Motywacja w sporcie*, wyd. II, Warszawa 1989.

⁸² Tenże, *Nauczanie techniki sportowej*.

⁸³ Tenże, *Poradnik trenera*, Warszawa 1994.

⁸⁴ Tenże, *Nawyki czuciowo-ruchowe w działalności sportowej*, Katowice 1995.

⁸⁵ Tenże, *Pierwszy etap szkolenia sportowego*, Katowice 1995.

⁸⁶ Tenże, *Istota i znaczenie nawyków czuciowo-ruchowych w działalności sportowej oraz ich współzależności ze sprawnością czynnościowo-ruchową*, Katowice 1986.

⁸⁷ Tenże, *Rozważania o treningu i pracy trenera w pierwszym etapie szkolenia (na przykładzie szermierki)*, Katowice 1995.

⁸⁸ Tenże, *Psychologia sprzymierzeńcem trenera*, Warszawa 1996.

⁸⁹ Tenże, *Teoria, praktyka i metodyka szermierki: wybrane zagadnienia – Theory, practice and methodology of fencing: chosen aspects*, Katowice 2001.

(2004)⁹⁰, *Taktyka i psychologia w szermierce*, wyd. II zmien. i poszerzone (2007)⁹¹, *Understanding Fencing. The Unity of Theory and Practice (Zrozumieć szermierkę. Lekcje teorii i praktyki)*, (dwa wydania: w 2005 i 2006 r., pierwsze uzyskało miano najlepszej książki z zakresu szermierki w USA), *Fechten Ferstehen – in die Einheit von Theorie und Praxis (Zrozumieć szermierkę. Lekcje teorii i praktyki; 2011)*⁹². Wśród broszur ważne miejsce zajmuje publikacja *Nawyki i odpowiedzi czuciowo-ruchowe oraz taktyka w szermierce* (2011)⁹³.

W. Petryński stwierdził: Profesor „opisuje w swoich książkach, co podkreślają czytelnicy, nie tylko jak wykonywać i uczyć wykonywania poszczególnych działań (nawyków ruchowych), ale również jak stosować i nauczać stosowania tych działań w walce (znaczenie postrzegania, wycucia zaskoczenia, trafności i szybkości reagowania, wyboru i działania)”⁹⁴. Profesor publikował też w krakowskim czasopiśmie „Antropomotoryka”, „Wychowaniu Fizycznym i Sporcie” (czasopismo Komisji PAN o Kulturze Fizycznej), w „Roczniku Naukowym AWF Katowice”, „Zeszytach Metodyczno-Naukowych AWF w Katowicach”, „Studiach i Monografiach AWF we Wrocławiu”, „Człowiek i Ruch – Human Movement” we Wrocławiu, „Zeszytach Naukowych AWF w Gdańsku”, „Rocznikach Naukowych AWF w Poznaniu” „Studies in the Physical and Tourism” w Poznaniu, „Roczniku Naukowym Ruch dla Kultury IDO”, „Forum Trenera”, „Trening” oraz w zagranicznych czasopismach metodycznych, np. „The Swordmaster” (oficjalnym piśmie trenerów szermierki w USA), „Fencing Master”, „The Swordman”, „Fencing”. Prace te są napisane wyśmienicie nie tylko pod względem merytorycznym, ale i językowym – czyta się je lekko i przyjemnie⁹⁵. Zawarta w nich treść przybliży trenerom i naukowcom prace Nikołaja Bernsztajna, Barbary Knapp, Roberta Nideffera, Richarda Schmidta i wielu innych. Profesor podkreśla, że jest przede wszystkim trenerem, a w drugiej kolejności naukowcem⁹⁶.

⁹⁰ Tenże, *Nauczanie techniki sportowej*, wyd. II zmien. i poszerzone, seria wyd. Biblioteka Trenera, Warszawa 2004. Nowa wersja zawiera 166 wydawnictw źródłowych, a pierwsza 91. Została podzielona na więcej podrozdziałów. Na przykład w rozdziale I Autor wyjaśnia różnice między nawykiem a czynnością czuciowo-ruchową. Tego zagadnienia nie było w wersji pierwotnej, Z. Petryński, *Nauczanie (fecht) Mistrza Czajkowskiego*, „Sport Wyczynowy” 2005, nr 3–4, s. 93–95.

⁹¹ *Taktyka i psychologia w szermierce*, wyd. II zmien. i poszerzone, Katowice 2007. Monografia tłumaczona jest na język angielski w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej.

⁹² Z. Czajkowski, *Understanding Fencing. The Unity of Theory and Practice*, SKA SwordPlay Books, New York 2006, ss. 378; tegoż, *Fechten Ferstehen – in die Einheit von Theorie und Praxis*. Wymienione książki zawierają niemal identyczną treść co *Taktyka i psychologia w szermierce*.

⁹³ Z. Czajkowski, *Nawyki i odpowiedzi czuciowo-ruchowe oraz taktyka w szermierce*, broszura wydana przez Polski Związek Szermierczy w 2011 r.

⁹⁴ W. Petryński, *Zbigniew Czajkowski: fechtmistrz, profesor*, „Antropomotryka” 2005, vol. 15, nr 32, s. 120.

⁹⁵ M. Łuczak, dz. cyt., s. 123–128.

⁹⁶ W. Petryński, dz. cyt., s. 120.

Profesor interesuje się wieloma dziedzinami niezwiązanymi z szermierką – historią mundurów i broni, dziejami ziemi przemyskiej, muzyką orientalną, fotografią, polityką, dziełami Moliera itd. Jest zapalonym turystą i miłośnikiem przyrody. Dzięki biegłej znajomości kilku języków (angielskiego, rosyjskiego, francuskiego, ukraińskiego, uzbeckiego) nie ma kłopotów z nawiązywaniem kontaktów na zawodach międzynarodowych oraz z analizą literatury fachowej. Redakcja amerykańskiego wydawnictwa „Human Kinetics” doceniając autorytet i działalność wydawniczą Profesora oraz jego teoretyczną koncepcję nawyków ruchowych, podziału odpowiedzi czuciowo-ruchowych z wyraźnym wyodrębnieniem okresu przygotowawczego i utajonego, wysłała mu jeden z pierwszych egzemplarzy dzieła Richarda Schmidta pt. *Motor Control and Learning*⁹⁷. Jak podkreśla W. Petryński, „to nie tylko uczoney, nie tylko trener – to Samodzielna Instytucja Szermiercza światowego formatu!”⁹⁸.

W uznaniu zasług Profesora

Doktorowi nauk o kulturze fizycznej Zbigniewowi Czajkowskiemu w uznaniu dokonań w dziedzinie szermierki, wybitnych dokonań w pracy trenerskiej, dorobku naukowego oraz autorytetu moralnego w czerwcu 2004 r. nadano tytuł doktora honoris causa Akademii Wychowania Fizycznego w Katowicach.

Za działalność zawodową i społeczną Zbigniew Czajkowski otrzymał liczne wyróżnienia i odznaczenia, m.in. Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski (1964), Krzyż Oficerski Orderu Odrodzenia Polski (1982), Krzyż Komandorski Orderu Odrodzenia Polski (1997), tytuł Honorowego Członka Polskiego Związku Szermierczego, tytuł Zasłużonego Mistrza Sportu, Zasłużonego Działacza Kultury Fizycznej, Zasłużonego Trenera, nagrody przewodniczącego GKKFiT (I i III stopnia), nagrody rektora AWF w Katowicach, liczne medale, dyplomy i nagrody resortowe, wojewódzkie, Polskiego Związku Szermierczego, Polskiego Komitetu Olimpijskiego, Złotym Medalem FIE, oraz wielu innych związków. Brytyjska Akademia Szermierki nadała mu tytuł honorowego profesora, włoska Akademia Szermierki przyznała złoty medal, a Zarząd Główny Akademickiego Związku Sportowego – Medal im. Eugeniusza Piaseckiego. Otrzymał też złoty medal Irlandzkiego Związku Szermierczego (Irish Fencing Federation) – 1985 r., honorowe członkostwo Zrzeszenia Trenerów Stanów Zjednoczonych (United States Coaches Association) – 2006 r., honorowe członkostwo Centrum Szermierki w Pradze, oraz stowarzyszenia Idokan (2009).

Doceniony został też jego wysiłek w trakcie II wojny światowej w Polskiej Marynarce Wojennej, służba na ORP „Ślązak” i ORP „Błyskawica”, Profesor

⁹⁷ Z. Borysiuk, dz. cyt., s. 470.

⁹⁸ W. Petryński, dz. cyt., s. 120.

otrzymał medal morski ze srebrnym okuciem, 4 medale brytyjskie, medal „Pro Patria”. Ponadto w 1970 r. nadano mu honorowy tytuł profesora Brytyjskiej Akademii Fechtunku w Londynie. Natomiast prezydent FIE przesłał mu list gratulacyjny za wspieranie idei wprowadzenia szpady kobiet do programu igrzysk olimpijskich i mistrzostw świata.

Natomiast 17 grudnia 2005 roku przed finałem Pucharu Polski w szpadzie kobiet prezes Adam Lisewski wręczył Zbigniewowi Czajkowskiemu piękną figurkę szermierza z napisem „Profesorowi Zbigniewowi Czajkowskiemu z okazji jubileuszu 70-lecia działalności w szermierce z wyrazami wdzięczności oraz najlepszymi życzeniami Zarząd Polskiego Związku Szermierczego, Warszawa, 17.12.2005 r.”. Podczas zawodów w GKS „Piast” Gliwice w 2013 r. otrzymał od Zarządu Polskiego Związku Szermierczego estetycznie wykonaną plakietkę z okazji jubileuszu 75-lecia działalności w szermierce. Plakietkę tę wręczył jego były uczeń i wicemistrz świata w szabli Jacek Bierkowski. Na 40-lecie klubu sportowego AZS AWF Katowice wręczono mu szklany postument z napisem „40 lat KS AZS AWF Katowice, 1971–2011, Zbigniew Czajkowski”. Nagrody takie wręczono jedynie trzem osobom. 5 września 2011 z okazji 90 urodzin otrzymał ładną plakietkę od trenerów, działaczy i zawodników z Sosnowca, plakietkę od Czesława Wojciechowskiego, od Dolnośląskiego Związku Szermierczego, a podczas gali AWF otrzymał dyplom i życzenia od Polskiego Komitetu Olimpijskiego oraz od Polskiego Związku Szermierczego.

2 października 2009 r. Profesor został nominowany do Złotego Kręgu Wybitnych Osobowości – ludzi sportu o wyjątkowych przymiotach ducha i charakteru oraz niezłomnego patriotyzmu – „Gloria Optimis”⁹⁹ w kategorii wybitny trener. Na pamiątkowej tablicy wmurowanej na dziedzińcu Akademii Wychowania Fizycznego im. Józefa Piłsudskiego w Warszawie widnieje napis „Zbigniew Czajkowski – trener”. Znalazł się wśród sportowców uhonorowanych pamiątkowymi gwiazdami, takich jak: major Henryk Dobrzański „Hubal”, prof. Halina Szwarz, oraz mistrzów olimpijskich: Egon Frankego, Józefa Zapędzkiego, Józefa Szmidta, a także dziennikarzy sportowych i ludzi kultury, jak Bogdan Tomaszewski, czy aktor Daniel Olbrychski.

W 2011 r. Hali szermierczej AWF w Katowicach nadano imię profesora Zbigniewa Czajkowskiego. Patron obiektu osobiście odsłonił pamiątkową tablicę. W czasie ceremonii odsłonięcia tablicy Zbigniew Czajkowski powiedział: „Każdy człowiek działający z pasją, niezależnie od tego, czym się zajmuje, musi czuć się zaszczycony i doceniony w takim momencie. Takie chwile nie zdarzają się często. Bywa zresztą, że jesteśmy bardziej cenieni za granicą niż we wła-

⁹⁹ W 2005 roku powołano Kapitułę „Gloria Optimis”. Głównym jej celem jest uhonorowanie wybitnych ludzi za „osiągnięcia sportowe, karierę zawodową, patriotyzm, niezłomny charakter”. Statut Akademii Wychowania Fizycznego im. Józefa Piłsudskiego w Warszawie uchwalony przez Senat Akademii 21 lutego 2012 roku https://www.awf.edu.pl/page1_5_5_5.html.

snym kraju. A ta tablica mobilizuje mnie do dalszej pracy”¹⁰⁰. 14 marca 2013 r. Profesorowi Kapituła Medalu Kalos Kagathos przyznał Medal Kalos Kagathos 2013. Uroczyste wręczenie miało miejsce 21 maja 2013 r. w Auli Collegium Maius Uniwersytetu Jagiellońskiego¹⁰¹.

Mimo ukończenia 93 lat Profesor jest nadal czynny, prowadzi ciekawe i barwne wykłady w AWF Katowice, okraszone anegdotami i powiedzonkami m.in. Rabbi Jehudy „Wiele uczyłem się od swych nauczycieli, daleko więcej od kolegów, najwięcej zaś od uczniów”. W „Piaście” Gliwice prowadzi ćwiczenia społecznie raz w tygodniu z Darkiem Zielińskim, mistrzem Europy weteranów w szpadzie.

Nadal zachowuje lotny umysł, ponieważ dużo czyta, dużo pracuje i dużo pisze. Jego dewizą są słowa Ambroise’a Parégo słynnego chirurga francuskiego z XVI wieku: „Żaden wysiłek nie jest zbyt duży dla człowieka, który kocha swoją sztukę”¹⁰². Nadal twierdzi, że trener musi kochać swoją dziedzinę sportu w sobie, a nie siebie w sporcie. Dlatego swoje mieszkanie zamienił w istne muzeum. W trzech pokojach znajdują się liczne puchary, plakety, odznaczenia oraz 72 albumy zapisków i notatek z różnych zawodów i ważnych wydarzeń z jego życia. Uważa, że „długowieczność trenerów w szermierce wiąże się z dodatnim wpływem działalności poznawczej (wiedza, myśli, postrzeganie, skupienie uwagi), uczuć (pobudzenie, motyw powodzenia, emocje) i ruchu (sprawność wysiłkowa i zbornościowa)”.

Profesor nadal błyszczy dowcipem i nadal emanuje z niego ogromna radość i chęć do twórczego życia, obfitującego w liczne spotkania, w trakcie których dzieli się chętnie swym niemałym bądź co bądź doświadczeniem¹⁰³.

Warto dodać, że Profesor został przez naturę wyposażony w dobrą pamięć, a na dalszych etapach życia rozwinął sprawne i logiczne myślenie, umiejętność trafnej oceny ludzi i podejmowania decyzji oraz chęć zdobywania i przyswajania wiedzy, motywację do osiągnięć zarówno sportowych, jak i intelektualnych. Dzięki rozwojowi intelektualnemu posiadał on niespotykaną umiejętność zyskiwania słuchaczy i czytelników chłonących przekazywane im treści wskazówki praktyczne nie tylko na planie szermierczej, ale również poza nią. Jego aktywność w różnych dziedzinach została doceniona w aspekcie prestiżu i uwagi wśród społeczności w kraju i na kontynencie europejskim, a także na trudnym rynku amerykańskim i azjatyckim.

¹⁰⁰ *Legenda polskiej szermierki, prof. Zbigniew Czajkowski patronem hali katowickiej AWF*, „Dziennik Zachodni” z 4.02. 2011.

¹⁰¹ Rektor Universitatis Jagellonicae Cracoviensis, Zaproszenie dla Zbigniewa Czajkowskiego na uroczystość wręczenia medalu Kalos Kagathos w dniu 21 maja 2013 r., Kraków 6 maja 2013 r.

¹⁰² Z. Czajkowski, *Zbigniew Czajkowski*, 2000, s. 2–3.

¹⁰³ A. Pac-Pomarnacki, *Jak stać się dobrym trenerem, rozmowa z profesorem Zbigniewem Czajkowskim*, s. 82, 85, 87.

Bibliografia

A. Źródła

I. Źródła archiwalne

Archiwum prywatne Zbigniewa Czajkowskiego

Dr Zbigniew Czajkowski Doktor Honoris Causa Akademii Wychowania Fizycznego w Katowicach, Wyd. Akademii Wychowania Fizycznego w Katowicach 2004 r.

Règlement pour les Epreuves, Fédération Internationale d' Escrime (FIE), Edition 1959.

II. Prasa i czasopisma

„Antropomotoryka” 2002, 2005.

„Człowiek i Ruch – Human Movement” 2001, 2002.

„Dziennik Zachodni” 2011.

„Refleks” 1995.

„Sport” 1986, 1996.

„Sport Wyczynowy” 1995, 2000.

„Studies in Physical Culture and Tourism” 2009.

„Szermierz” 2001, 2011.

III. Relacje ustne i pisemne

Autoportret Zbigniewa Czajkowskiego z 15 grudnia 2013 r.

Relacja ustna Zbigniewa Czajkowskiego z 16 marca 2014 r.

Z. Czajkowski, *Autoportret*, marzec 1990 r.

IV. Źródła internetowe

[http://en.wikipedia.org/wiki/Richard_Cohen_\(fencer\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Richard_Cohen_(fencer))

<http://pl.wikipedia.org/wiki/Workuta>

<http://pl.wikipedia.org/wiki/Nawoi>

<http://www.scottishfencing.com/sites/default/files/A%20Short%20History%20of%20Modern%20Fencing%20in%20Scotland%20-%20Edition%201.pdf>;

https://www.awf.edu.pl/page1_5_5_5.html

B. Literatura

I. Prace zwarte

Cohen R., *By the Sword, Gladiators, Musketeers, Samurai, Warriors, Swash-bucklers, and Olympians*, Modern Library Paperbacks, Pan Books 2002.

Marcinek K., *Leksykon polskiej szermierki, historia – ludzie – medale*, Warszawa 2012.

Marzec H., *Historia medalami pisana. 75 lat śląskiej szermierki*, Wyd. Śląski Okręgowy Związek Szermierczy, Katowice 2002.

- Marzec H., *Medalowe riposty. 80 lat śląskiej szermierki*, Wyd. Śląski Związek Szermierczy, Katowice 2007.
- Marzec H., *85 lat śląskiej szermierki*, Wydawnictwo Naukowe „Śląsk”, Katowice 2012.
- Marzec H., *60 lat szermierki w Gliwicach* [b.r.m.w.].
- Osiński W., *Antropomotoryka*, AWF w Poznaniu, Poznań 2000.
- Wackermann C., *Histoire des Maîtres d'Armes*, Préface de Maître Gérard Six, Académie d'Armes de Suède, Plein Chant 2009.

II. Artykuły

- Borsiuk Z., *Wielki jubileusz Profesora Zbigniewa Czajkowskiego*, [w:] M. Ponczek (red.), *Czterdziestolecie Akademii Wychowania Fizycznego w Katowicach*, Katowice 2010.
- Łuczak M., *70 Jahre im Fechtsport aktiv – Das bunte, abenteuerliche und erfolgreiche Leben des Zbigniew Czajkowski*, [w:] Z. Czajkowski, *Fechten Ferstehen – in die Einheit von Theorie und Praxis*, Verlag Antiquariat Bergische Bücherstube 201. von Jörg Mewes, Zbigniew Czajkowski, Richard Donke und Sabine Isbanner von Antiquariat Bergische Bücherstube (1. November 2010).
- Łuczak M., *Fencing in Poland up to 1939*, „Studies in the Physical and Tourism” 2001.
- Łuczak M., *His Colourful, Adventurous and Successful Life*, [w:] Z. Czajkowski, *Understanding Fencing. The Unity of Theory and Practice*, Staten Island: SKA SwordPly Books, 2005.
- Łuczak M., *His Colourful, Adventurous and Successful Life*, [w:] Z. Czajkowski, *Understanding Fencing, The Unity of Theory and Practice*, SKA SwordPlay Books, New York 2006.
- Łuczak M., *Jubileusz 80-lecia dr Zbigniewa Czajkowskiego*, „Zeszyty Metodyczno-Naukowe AWF w Katowicach”, Katowice 2001.
- Łuczak M., *Profesor dr Zbigniew Czajkowski – wybitny szermierz, trener, teoretyk, działacz i człowiek*, „Rocznik Naukowy” AWFIS w Gdańsku, t. 13, Gdańsk 2002.
- Łuczak M., *Zbigniew Czajkowski: 80 Year Jubilee – The Colourful, Adventurous and Successful Life*, [w:] *Teoria, praktyka i metodyka szermierki: wybrane zagadnienia (Theory, practice and methodology of Fencing: chosen aspects)*, Wydawnictwo Akademii Wychowania Fizycznego w Katowicach, Katowice 2001.
- Pac-Pomarnacki A., *Jak stać się dobrym trenerem, rozmowa ze Zbigniewem Czajkowskim* „Sport Wyczynowy” 2006.
- Pac-Pomarnacki A., *O życiu, sporcie, trenerstwie i nauce rozmowa z prof. Zbigniewem Czajkowskim w 60-lecie Jego działalności w szermierce*, „Sport Wyczynowy” 1995, nr 7–8.

Petryński Z., *Nauczanie (fecht) Mistrza Czajkowskiego*, „Sport Wyczynowy” 2005.

III. Prace niepublikowane

Prace magisterskie

- A. Horbacz, *Profesor Zbigniew Czajkowski, jego metody treningowe i wychowanie*, AWF Katowice 1989.
- W. Marczak, *Zbigniew Czajkowski, życie prywatne, działalność zawodnicza, trenerska i dydaktyczno-naukowa*, AWF Katowice 2008.
- M. Tomczak, *Życie i działalność (sportowa i naukowa) Zbigniewa Czajkowskiego*, AWF Poznań 2002.

Abstract

Zbigniew Czajkowski – Fencing Coach and Academic Teacher

Profesor Zbigniew Czajkowski is an internationally renowned Polish fencing coach and academic teacher. His contributions to sports training and research in the area of physical culture sciences have been tremendous. Czajkowski's sharpness of mind has yielded his greatest sports successes. In his fencing career he won the bronze medal in the team saber event at the Fencing World Championships in 1953. His famous disciple, Egon Franke, became later the first ever Olympic fencing champion in Poland.

As the Head of the Department of Fencing of the Academy of Physical Education in Katowice founded in 1951, Czajkowski has greatly expanded his scientific output and published more than thirty books in Poland, Germany and the United States on fencing theory and methodology, psychology, pedagogy and training theory. It was Czajkowski who introduced the classification of psychomotor responses (simple, complex, with choice, intuitive, foreseen and unforeseen).

Zbigniew Czajkowski has also delivered numerous lectures and seminars in universities and sports centers in the USA, UK, Ireland, Switzerland, the Netherlands, Czech Republic, Austria, Russia and Ukraine. His students include more than one hundred internationally famous fencing coaches.

In 1991 Zbigniew Czajkowski retired, but he is still active at the Katowice academy. He manages a fencing team, coaching center and numerous courses for trainers and instructors as well as gives tutorials for students.

Professor Zbigniew Czajkowski takes interest in multiple areas unrelated to competitive fencing, such as history of arms and military uniforms, Przemysł regional history, oriental music, photography, politics, Molier and many more. He is an enthusiastic tourist and nature lover. Bursting with humor and stamina, Zbigniew Czajkowski, follows the rule that the one who ages has time for it and wishes it.

Keywords: history of sport, fencing sport, biography, swordsman.

Jerzy URNIAŻ*
Marzena JURGIELEWICZ-URNIAŻ**

Studium o początkach rozwoju piłki nożnej na Warmii i Mazurach (1945–1956)

Streszczenie

Celem artykułu jest zwrócenie uwagi na kwestie szkoleniowe i uprzywilejowanej pozycji piłki nożnej na Warmii i Mazurach w latach 1945–1956. Do gry w piłkę nożną zachęcały liczne poniemieckie obiekty sportowe oraz niewielkie umiejętności piłkarskie osadników. Organizowano drużyny piłkarskie przy instytucjach i przedsiębiorstwach. Niewiele działośano w sprawach szkoleniowych, natomiast wytworzył się swoisty partykularyzm branżowy, mający wpływ na faworyzowanie piłkarzy, co sprzyjało występowaniu problemów wychowawczych.

Zamiana systemu organizacyjnego kultury fizycznej w kraju spowodowała, iż po 1950 r. nastąpił gwałtowny rozwój piłki nożnej w Olsztyńskim. Rozwój organizacyjny nie szedł w parze ze szkoleniem kadry instruktorskiej i trenerskiej. Wojewódzki Komitet Kultury Fizycznej nie potrafił skutecznie zachęcić sympatyków piłki nożnej do zdobywania umiejętności instruktorskich. Ponadto nie potrafił zainteresować pracujących już instruktorów kwalifikacjami trenerskimi. Nie było większej woli do tworzenia warunków, które zachęciłyby zarówno trenerów z innych województw do podjęcia pracy w Olsztyńskim, jak i absolwentów wyższych szkół wychowania fizycznego ze specjalnością piłki nożnej.

Słowa kluczowe: piłka nożna, szkolenie, poziom sportowy, Warmia i Mazury.

Piłka nożna od samego początku zdominowała większość dyscyplin sportowych i do dziś budzi ogromne zainteresowanie społeczne. W tej sytuacji interesujące wydają się pytania: jak przebiegało szkolenie sportowe w tej dyscyplinie sportu na Warmii i Mazurach oraz co decydowało o wysokiej pozycji piłki nożnej na tle innych dyscyplin sportowych w latach 1945–1956.

Przyłączenie Warmii i Mazur do Polski po II wojnie światowej spowodowało, iż po zakończeniu działań wojennych na te tereny skierowano przedstawicieli

* Dr hab. prof. OSW, Olsztyńska Szkoła Wyższa im. Józefa Rusieckiego.

** Dr, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski.

rządu i grupy pracownicze, których zadaniem było ustanowienie ładu i odbudowa życia gospodarczego. Wysiedlano Niemców, tworzone polską administrację, przyjmowano polskich osadników, wśród których pojawili się także sympatycy sportu. Osiedlali się oni głównie w Olsztynie i większych miastach województwa, gdzie podejmowali działalność sportową. Niewiele w tej dziedzinie mieli do zaoferowania Warmiacy i Mazurzy, zamieszkujący przeważnie tereny wiejskie. Mimo pozytywnej weryfikacji co do swojej polskości, nie zawsze byli akceptowani przez polskie władze, a co za tym idzie, nie mieli oni większego wpływu na rozwój życia społecznego i gospodarczego w tych pierwszych powojennych latach. O rozwoju tych ziem decydowała polska administracja i przybywający na te tereny osadnicy¹.

Już w połowie marca 1945 r., niezwłocznie po zakończeniu działań wojennych, sympatycy sportu utworzyli Wojewódzki Komitet Sportowy (WKS) w Olsztynie, społeczną placówkę, która miała propagować i koordynować działalność sportową. Początkowo sympatyków sportu było niewielu. Wywodzili się oni głównie z grup przybyłych tu kolejarzy i pracowników spółdzielczości oraz wojska i milicji. Po pracy spotykali się w remontowanych obiektach sportowych, traktując to bardziej jako okazję do spotkań towarzyskich. Sprzyjały temu stosunkowo liczne pozostawione przez Niemców w dobrym stanie obiekty sportowe, które po krótkich remontach nadawały się do użytku². Najchętniej grano w piłkę nożną. Grali zarówno wojskowi ze stacjonujących na tych terenach polskich i radzieckich jednostek wojskowych, jak i pracownicy organizujących się polskich instytucji. Mecze – mimo rywalizacji – stanowiły rozrywkę, podobnie jak każda inna ówczesna działalność sportowa. Sprzyjały odprężeniu i wypoczynkowi po pracy, a głównie integracji tworzącego się środowiska sportowego. Sympatycy sportu – mimo dość dużej wszechstronności – na ogół prezentowali niewielkie umiejętności, ponadto nie znali przepisów sportowych. Nie miało to jednak większego znaczenia, zwłaszcza gdy na boiskach pojawiali się zapraszani koledzy z pracy, mający do tej pory niewielki lub żaden kontakt ze sportem. Pionierzy sportu wywodzili się w większości z przybywającej na te tereny inteligencji wileńskiej. Byli jednocześnie zawodnikami, sędziami i organizatorami spotkań; grali w piłkę nożną, rywalizowali w wybranych konkurencjach lekkoatletycznych, np. w biegach na 60 i 100 m, skakali w dal, pchali kulą, grali w siatkówkę lub w koszykówkę – gry uznawane za element rozgrzewki przydatnej do gry w piłkę nożną³. Dla wielu z nich sport łączył się z – przerwana przez wojnę – szkolną i pozaszkolną działalnością sportową.

¹ T. Baryła, *Okręg Mazurski w raportach Jakuba Prawina. Wybór dokumentów 1945 r.*, Olsztyn 1996.

² *Statistisches Hnadbuch für die Provinz Ostpreussen*, Leipzig – Schlossberg 1938, s. 309.

³ J. Urniaż, *Wkład zawodników wileńskich w rozwój sportu na Warmii i Mazurach po 1945 roku*, [w:] *Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce*, t. 5, red. B. Woltmann, PTNKF Gorzów Wlkp. 2002, s. 401–411.

Wiosną 1945 r. spółdzielcy i kolejarze w Olsztynie oraz kolejarze z pobliskiej Ostródy mogli już pochwalić się drużynami piłkarskimi. Jednak dopiero mecz olsztyńskich drużyn spółdzielców i kolejarzy, rozegrany 15 lipca 1945 r. na stadionie miejskim (Leśnym) w Olsztynie w ramach centralnych obchodów z okazji 535 rocznicy bitwy pod Grunwaldem, zapoczątkował formalne współzawodnictwo sportowe. Zwycięstwo kolejarzy w tym meczu 2:1 dało również początek działalności klubowej. Powołano wówczas kilkusekcyjny Olsztyński Klub Sportowy (OKS) „Warmiak”, zrzeszający pracowników spółdzielczości „Społem” (który wkrótce zmienił nazwę na KS „Społem”, a następnie na SKS „Społem”), a w ślad za tym również kilkusekcyjny Kolejowy Klub Sportowy (KKS) Olsztyn, w którym grali tylko kolejarze. Lipcowy mecz sędziował Edmund Kosman, ówczesny wiceprezes WKS. Pierwsze drużyny i kluby pokazały jednocześnie odrębność zawodową i swoisty pracowniczy partykularyzm, związany z organizacją życia sportowego wśród pracowników. Wkrótce po tym wydarzeniu pojawiły się w Olsztynie wojskowe kluby sportowe (WKS) Oficerskiej Szkoły Artylerii (OSA) i WKS oraz klub sportowy (KS) „Zryw”, utworzony przez Związek Walki Młodych (ZWM)⁴. Równoległe powstawały – składające się także z kilku sekcji – kluby sportowe w miastach powiatowych: Związek Zawodowy Kolejarzy (ZZK) w Ostródzie, Wojskowy Klub Sportowy w Lidzbarku, Powiatowy Klub Sportowy (PKS) w Morągu, w których głównie grano w piłkę nożną.

Jesienią 1945 r. zorganizowano pierwsze piłkarskie mistrzostwa okręgu z udziałem 7 zespołów piłki nożnej, w których tryumfował zespół WKS OSA przed KS „Społem” i KKS Olsztyn. Dalsze miejsca w kolejności zajęły drużyny ZZK Ostróda, PKS Morąg, „Zryw” ZWM Olsztyn i WKS Olsztyn⁵. Od tego momentu na terenie województwa olsztyńskiego systematycznie rozgrywano mecze piłkarskie, o których informowały każdorazowo codzienne „Wiadomości Mazurskie”. Informacje i ogłoszenia ukazujące się na łamach tej gazety ułatwiały pracę całemu środowisku sportowemu.

Mistrzostwa zachęciły sympatyków piłki nożnej do utworzenia 28 grudnia 1945 r. Okręgowego Związku Piłki Nożnej (OZPN) w Olsztynie. W skład zarządu weszli: Zygmunt Górnicki – prezes, Stanisław Angerman i Bohdan Wilamowski – wiceprezesi, Józef Bakowski i Adam Muchlewicz – skarbnicy, Wacław Świeżawski, Stanisław Molawik – członkowie zarządu, Edmund Kosman – kapitan związkowy⁶. W kwietniu następnego roku OZPN przyjął nazwę Mazurski Okręgowy Związek Piłki Nożnej (MOZPN). Był to pierwszy na Warmii

⁴ Archiwum Państwowe w Olsztynie (dalej APO), Komitet Wojewódzki Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (dalej KW PZPR), Materiały sprawozdawcze b. organizacji młodzieżowych ZWM, OMTUR, „Wici”, ZHP, ZMP 1945–1948, sygn. 1073/111, k. 44. Sprawozdanie z II Zjazdu Aktywu ZWM z 30 III 1946.

⁵ *I sezon sportowy. Mistrzostwa piłkarskie okręgu*, „Wiadomości Mazurskie” 1945, nr 3 z 18 XII.

⁶ *20 lat piłkarstwa Warmii i Mazur*, „Piłka Nożna” 1966, nr 3, s. 13–14.

i Mazurach okręgowy związek, co świadczyło nie tylko o prężności sympatyków piłki nożnej, ale także o zainteresowaniu tą dyscypliną sportową. Sprzyjały temu boiska piłkarskie, które znajdowały się we wszystkich większych miejscowościach województwa. Spis obiektów sportowych z 3 października 1947 r. wykazał m.in., iż województwo olsztyńskie dysponowało 4 stadionami, 38 boiskami dużymi i 88 boiskami małymi⁷, które po drobnych remontach nadawały się do użytku. W najlepszej sytuacji był Olsztyn, gdzie piłkarze mieli do dyspozycji stadiony miejski i wojskowy (GWKS). Zawodnicy ówczesnych olsztyńskich klubów spotykali się na nich według ustalonego wspólnie grafiku.

MOZPN wspólnie z utworzonym w kwietniu 1946 r. Wojewódzkim Urzędem Wychowania Fizycznego i Przynależenia Wojskowego (WUWFIPW) w Olsztynie podejmował starania mające na celu promowanie piłki nożnej wśród osadników. Miały temu sprzyjać mecze z udziałem miejscowych drużyn oraz drużyn zapraszanych z innych dużych miast kraju. W maju gościła w Olsztynie piłkarska reprezentacja Warszawy, natomiast we wrześniu – czołowa wówczas w kraju drużyna warszawskiej „Legii”. Drużynę olsztyńską stanowili najlepsi wówczas w ocenie MOZPN piłkarze klubów KKS Olsztyn i KS „Spolem”. Mimo dużego wsparcia ze strony kibiców, jak oceniali pionierzy sportu, prawie wszystkich mieszkańców Olsztyna⁸, mecze zakończyły się porażkami, m.in. z „Legią” wynikiem 3:1. We wrześniu olsztyńska reprezentacja piłkarska rozegrała mecze towarzyskie z drużynami z Lublina i Torunia, w ramach trójmeczów sportowego, m.in. w lekkoatletyce i tenisie stołowym, zorganizowanego wówczas w Olsztynie. We wszystkich meczach olsztyńscy piłkarze wykazywali niewielkie umiejętności sportowe.

Był to okres dużej spontaniczności sympatyków sportu w organizowaniu imprez sportowych. Tworzono sport od podstaw, a w tej sytuacji umiejętności schodziły na dalszy plan. Brakowało instruktorów piłki nożnej, którzy mogliby podjąć specjalistyczne szkolenie. Piłkarze szkolili się nawzajem, co nie pozostawało bez wpływu na ich umiejętności piłkarskie. Podobnie rzecz się miała z umiejętnościami sędziowskimi. W pierwszych latach po wojnie spotkania piłkarskie prowadzili sędziowie nieposiadający uprawnień oraz pełnej znajomości przepisów gry w piłkę nożną, co powodowało wiele incydentów i nieporozumień na boisku, zwłaszcza że z każdym rokiem przybywało drużyn, a tym samym rosła liczba organizowanych meczów piłkarskich. Starania o zmianę takiego stanu rzeczy zaowocowały uzyskaniem formalnych uprawnień sędziowskich. W 1946 r. takie uprawnienia nadane przez Polski Związek Piłki Nożnej (PZPN)

⁷ APO, Sprawozdanie Wydziału Wojskowego, t. I, 1946–1947, sygn. 391/88, k. 3030–309. Sumaryczne zestawienie znajdujących się na terenie województwa olsztyńskiego w stanie użyteczności urządzeń sportowych, sporządzone przez J. Grębockiego 3 X 1947 r.

⁸ Wywiad z Kazimierzem Troickim, pionierem sportu, piłkarzem KKS Olsztyn, byłym sportowcem i pracownikiem WUWFIPW, WUKF, WKKF oraz działaczem sportowym, przeprowadzony 14 X 1995 (w posiadaniu autora).

uzyskali działacze MOZPN: Tytus Gielig, Tadeusz Kraus, Włodzimierz Sekuła i Zdzisław Uryn⁹. Pozwoliło to na bardziej profesjonalne sędziowanie, przynajmniej tych spotkań piłkarskich, które prowadzili wymienieni wyżej sędziowie.

Do gry w piłkę nożną zachęcała osiedleńców powszechna opinia o rzekomej łatwości tej gry (z którą można spotkać się także i dzisiaj). W piłkę nożną mógł grać każdy, zwłaszcza iż do udziału w grze zachęcano wszystkich chętnych bez względu na umiejętności. Stosunkowo szybko piłkarze, a szczególnie ci wyróżniający się w grze, stawali się lokalnymi bohaterami sportowymi. Sprzyjało to tworzeniu się mitu o ich uprzywilejowanej pozycji, a co za tym idzie, pewnych korzyściach mających ułatwiać im życie. Wymownym tego przykładem był KS „Zeom” w Olsztynie, powołany przez pracowników olsztyńskiej energetyki. Utworzony w maju 1947 r., już w lipcu został rozwiązany. Szczegóły tej sprawy zarząd klubu wyjaśniał na łamach „Życia Olsztyńskiego”, pisząc m.in.: „Trudności te były spowodowane niemal tylko przez samych zawodników, którzy udział w rozgrywkach chcieli zdyskontować dla celów osobistych i łatwiejszego życia. Klub nie może patrzeć na hodowlę zawodników typu primadonna”¹⁰. Do takiej postawy zachęcało duże zainteresowanie mieszkańców meczami, a głównie wspomniany partykularyzm i ambicje instytucji posiadania własnej i do tego wygrywającej mecze drużyny. Podobnie działo się i w innych drużynach piłkarskich, dochodziły do tego także kłopoty – jak to określano – natury wychowawczej, mianowicie picie alkoholu nawet podczas meczów i krytykowanie orzeczeń sędziowskich. Zwróciła na to uwagę Wojewódzka Rada Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego, która w powyższej kwestii wystosowała okólnik do powiatowych rad WF i PW, okręgowego związku i klubów z prośbą o podjęcie działań mających zmienić taki stan rzeczy¹¹.

MOZPN – jak należy sądzić – zgadzał się z powyższym okólnikiem, jednak nie zajął w tej sprawie zdecydowanego stanowiska. Należy się tylko domyślać, iż alkohol dla wielu osób, także członków związku, nie był niczym nagannym, zaś uprzywilejowana pozycja piłkarzy w środowisku sympatyków piłki nożnej była czymś naturalnym. Dla MOZPN najważniejszą sprawą była sprawna organizacja mistrzostw okręgu, które stanowiły zarówno dla związku, jak i lokalnych drużyn najważniejsze wyzwanie sportowe, dawały bowiem zwycięzcy szansę wzięcia udziału w rozgrywkach na szczeblu krajowym. Sprzyjały temu działania PZPN, zainteresowanego tworzeniem systemu ogólnokrajowych rozgrywek ligowych, w tym I ligi, ówczesnej ekstraklasy. Podstawowym jednak warunkiem dostania się do I ligi była dodatkowa udana rywalizacja ze zwycięzcami z in-

⁹ Archiwum Olsztyńskiego Muzeum Sportu w Olsztynie, Bibliografia Kolegium Sędziów Piłki Nożnej na Warmii i Mazurach, s. 2 (maszynopis).

¹⁰ KS „Zeom” został rozwiązany – krótki żywot beniaminka naszego piłkarstwa, „Życie Olsztyńskie” 1947, nr 71 z 11 VII.

¹¹ APO, Urząd Wojewódzki, sygn. 391/88, k. 268. Sprawozdanie Z. Bandrowskiego z działalności Wojewódzkiej Rady WFiPW za lipiec z 1 VIII 1947 r.

nych okręgów kraju¹². Niestety piłkarze klubów olsztyńskich w tych meczach ponosili porażki¹³. Podobnie było w meczach towarzyskich olsztyńskiej reprezentacji z innymi miastami, a także w rozgrywanym Pucharze Ziem Odzyskanych. Po zakończeniu piłkarskich rozgrywek w październiku 1947 r. w „Życiu Olsztyńskim” napisano: „Żaden z prawie 20 klubów piłkarskich nie potrafił nad sobą popracować [...]. Ani jeden klub nie potrafił zdobyć się na wykwalifikowanego trenera i w rezultacie na systematyczną pracę”¹⁴. Ten komentarz nie pozostawia złudzeń co do poziomu sportowego miejscowych piłkarzy.

Brak umiejętności był efektem braku fachowego szkolenia. Od piłkarzy oczekiwano zdecydowanie więcej, podobnie więcej oczekiwano od MOZPN i WUWFiPW. Rzecz ciekawa, że w przytoczonym komentarzu prasowym nie próbowano tłumaczyć problemu słabych wyników krótkim powojennym czasem rozwoju sportu na Warmii i Mazurach, brakiem nauczycieli wychowania fizycznego i fachowców od szkolenia piłkarskiego oraz ówczesną sytuacją demograficzną. Zamiast tego skupiono się na kwestiach organizacyjnych i dość niefrasobliwym podejściu piłkarzy oraz klubów do swoich umiejętności, będących rezultatem braku fachowego szkolenia i treningów, w których uczestniczono dwa lub trzy razy w tygodniu, w zależności od własnych chęci i czasu wolnego.

Dopiero w kwietniu 1948 r., na prośbę MOZPN, przybył na tydzień do Olsztyna trener Ryszard Koncewicz z PZPN. Miał on poprowadzić pokazowe treningi z piłkarzami Olsztyna i Ostródy. „Życie Olsztyńskie” tak skomentowało przyjazd znanego trenera: „Nasi piłkarze samoucy po większej części będą mieli możliwość ukończenia prawdziwej szkoły piłkarskiej”¹⁵. Zadaniem trenera Koncewicza było poprawienie techniki gry wspomnianych zespołów oraz szkolenie instruktazowe osób zainteresowanych szkoleniem piłkarzy na terenie całego województwa. Z pewnością krótki pobyt R. Koncewicza przyczynił się do poprawy umiejętności piłkarskich, nie na tyle jednak, aby mogły nastąpić w regionie istotne zmiany w tym zakresie.

Wejście w życie ustawy z 28 września 1949 r. *W sprawie kultury fizycznej i sportu* nadało sportowi wysoką rangę w życiu społecznym kraju. Z inicjatywy Biura Politycznego Komitetu Centralnego PZPR wprowadzono system rozwoju kultury fizycznej, w tym sportu, w oparciu o wzory radzieckie, zrywając całkowicie z tradycjami II Rzeczypospolitej. Wytoczną stały się pryncypia ideowe, obowiązujące w radzieckim modelu kultury fizycznej i sportu: powszechność i ludowość oraz służebna rola sportu wobec budownictwa komunistycznego. Powszechność i ludowość wiązały się, najogólniej rzecz biorąc, z uprawianiem

¹² *Liga gra po pięćdziesiątce*, Warszawa 1987, s. 65.

¹³ J. Hałys, *Almanach Polska Piłka Nożna*, Kraków 1986, s. 112.

¹⁴ *Bilansujemy sezon piłkarski. Brak trenera zaważył na naszych wynikach*, „Życie Olsztyńskie” 1947, nr 182 z 30 X.

¹⁵ *Trener PZPN Koncewicz przybył na 1 tydzień do Olsztyna i Ostródy*, „Życie Olsztyńskie” 1948, nr 95 z 7 IV.

sportu przez młodzież ze wszystkich grup społecznych i zawodowych¹⁶. Miało to sprzyjać rozwojowi i sprawności fizycznej młodzieży, pracy, i obronie państwa oraz wspierać rozwój sportu wyczynowego, od którego oczekiwano wysokich wyników w rywalizacji krajowej, a zwłaszcza międzynarodowej. Zwycięstwa miały podkreślać wyższość systemu komunistycznego, narzuconego państwu satelickim przez Związek Radziecki. Owa ranga sportu powodowała potrzebę rozwoju uczelni i szkół wychowania fizycznego, które miały dbać o szkolenie sportowe i rozwój nauki w tej dziedzinie. Przystąpiono do budowy bazy sportowej, niezbędnej do realizowania wytycznych uchwały¹⁷. Nowy system opierał się na biurokratycznych zasadach. Za rozwój sportu odpowiadały urzędy oraz osoby podejmujące pracę w tych urzędach. Podstawę stanowił sport szkolny, a w dalszej perspektywie liczne branżowe zrzeszenia sportowe. Państwo wzięło na siebie obowiązek zarówno w zakresie finansowania, jak i kontroli szkolenia i rywalizacji sportowej na wszystkich szczeblach, od wieku dziecięcego, poprzez młodzików, juniorów – po dorosłych sportowców (seniorów). Ponadto dawano sportowcom gwarancję wykształcenia i pracy. Odpowiedzialność za tak zorganizowany system sportu w kraju ponosił Główny Komitet Kultury Fizycznej (GKKF), któremu podlegały wojewódzkie komitety kultury fizycznej (WKKF) oraz podległe im powiatowe komitety kultury fizycznej (PKKF). Pieczę nad całością sprawowały centralne władze partyjne, wspierane przez wojewódzkie i powiatowe zarządy partii.

Gwałtowny rozwój sportu związany z dokonującymi się zmianami w życiu społecznym i gospodarczym kraju budził w mieszkańcach województwa wiele emocji – od akceptacji po krytykę. Nie bez znaczenia był tu zróżnicowany stosunek do systemu komunistycznego oraz duże zróżnicowanie edukacyjne, cywilizacyjne i kulturowe osadników. Podobnie było w środowisku sportowym.

Przykładem tempa wprowadzanych zmian może być rok 1950 w województwie olsztyńskim. Przeprowadzono wówczas 462 imprezy sportowe z udziałem ponad 70 tysięcy uczestników, w Olsztynie zaś na 33 kursach zorganizowanych przez WKKF i zrzeszenia sportowe przeszkolono 811 osób, które w swoich środowiskach miały prowadzić w miarę fachową działalność sportową¹⁸. Z podobnym rozmachem wprowadzano sport w szkołach, o czym świadczyły liczne szkolne koła sportowe, dające szerokie możliwości uprawiania sportu. Wyróżniający się szkolni zawodnicy reprezentowali swoje szkoły w rywalizacji międzyszkolnej w różnych dyscyplinach sportowych, a w dalszej kolejności mieli możliwość reprezentowania województwa w ogólnopolskich spartakiadach szkolnych kół sportowych.

¹⁶ L. Szymański, *Próba syntezy dziejów kultury fizycznej w Polsce Ludowej*, [w:] L. Szymański, Z. Szwarzer (red.), *Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce*, t. 2, Wrocław 1996, s. 29–30.

¹⁷ Tamże, s. 34.

¹⁸ J. Urniaż, *Sport na Warmii i Mazurach w latach 1945–1975*, Olsztyn 2000, s. 45–46.

Mimo widocznych korzystnych zmian, lokalna prasa stosunkowo szybko, bo już we wrześniu 1950 r. negatywnie oceniła pracę miejscowego środowiska sportowego. Gazeta miała na uwadze działania wszystkich ówczesnych zrzeszeń sportowych, które – jak pisała – nie potrafiły często zadbać o wyszkolenie instruktorów nawet na potrzeby własnych sekcji sportowych¹⁹. Być może artykuł ten został napisany na zamówienie wojewódzkich władz partyjnych i miał uzasadnić konieczność zmian we władzach WKKF. Z drugiej jednak strony (mimo tak dużej liczby przeszkolonych instruktorów sportu) dawał się odczuć brak instruktorów przygotowanych do specjalistycznych treningów z grupami wyczynowymi, z czym nie potrafiło sobie poradzić.

Sposób wdrażania nowego systemu sportu w województwie olsztyńskim pokazał zarówno brak osób przygotowanych do pracy w sporcie, jak i ogólną słabość organizacyjną wprowadzanego przedsięwzięcia. Rozwiązanie tych problemów sprawiało trudności przez długie lata. O ile potrzeby sportu masowego w miarę szybko zabezpieczono krótkimi i pobieżnymi kursami instruktorskimi, na których uczestnicy poznawali podstawy wiedzy sportowej i szkolili się w organizacji imprez masowych, o tyle takie szkolenie nie wystarczało na potrzeby sportu wyczynowego. Takiej wiedzy z pewnością dostarczyłyby lepiej zorganizowane kursy instruktorskie; być może dłuższe i z udziałem dobrych fachowców. Nieliczni pionierzy sporu i nauczyciele wychowania fizycznego tu nie wystarczali i należało się zwrócić do GKKF o wsparcie w tym zakresie. Trudno w powyższej kwestii zająć dziś jednoznaczne stanowisko, bowiem materiały archiwalne na ten temat są dość skąpe i głównie odnoszą się do osiągnięć sportowych, niemniej można przyjąć, iż lokalna „Gazeta Olsztyńska”, obligatoryjnie włączona w działania sportowe w województwie, widziała słabość fachową i organizacyjną osób odpowiedzialnych za szkolenie sportowe w zrzeszeniach i dlatego tak ostro reagowała.

Brak instruktorów ze specjalistycznym przygotowaniem sportowym był wyjątkowo dotkliwy w środowisku sympatyków piłki nożnej, zwłaszcza przy dużej dynamice jej rozwoju organizacyjnego. Przykładowo, w 1950 r. 109 drużyn z Warmii i Mazur uczestniczyło w rozgrywkach Pucharu Polski, samych zaś zawodników zarejestrowano 782. Dwa lata później w Pucharze Polski uczestniczyło 137 drużyn²⁰. Czołowa drużyna ZS „Kolejarz” (poprzednio KKS) z Olsztyna, zwycięzca w wiodącej lokalnej A-klasowej rywalizacji, zakwalifikowała się do udziału w rozgrywkach II ligi. Okazało się, iż poza „Kolejarzem” umożliwiono podobną rywalizację innym czołowym drużynom z A klasy, mianowicie ZS „Gwardia” i GWKS z Olsztyna. Stało się tak nie z powodu umiejętności piłkarskich olsztyńskich drużyn, ale centralnie wprowadzonych zmian w organiza-

¹⁹ *O pełnowartościowe kadry sportowe. Z obrad IV plenum WKKF*, „Życie Olsztyńskie” 1950, nr 240 z 1 IX, s. 6.

²⁰ W. Linow, *Warunki organizacyjno-szkoleniowe rozwoju piłki nożnej w województwie olsztyńskim*, AWF Warszawa 1973, s. 21–24 (praca magisterska).

cji rozgrywek w kraju (1953). Jednak zakwalifikowanie się do II ligi władze sportowe, administracyjne i partyjne uznały za duży lokalny sukces, zwłaszcza że w 1952 r. piłkarską kadrę szkoleniową stanowiło tylko 4 instruktorów i 4 pomocników instruktora, zaś po dwóch latach liczba szkoleniowców wzrosła o 13 pomocników instruktora²¹. Sukces ów przyćmił wówczas osiągnięcia sportowców w innych dyscyplinach, takich jak: lekkoatletyka, żeglarstwo czy sporty motorowe (motocross), których czołowi zawodnicy osiągnęli już wysokie rezultaty w kraju. Rosnące liczby drużyn piłkarskich oraz perspektywa rywalizacji drużyn olsztyńskich w II lidze pokazały, jak dużą popularnością cieszyła się piłka nożna, przy czym w odbiorze społecznym i władz wojewódzkich nie miały większego znaczenia zarówno umiejętności sportowe piłkarzy, jak i brak osób fachowo przygotowanych do szkolenia drużyn.

Przy tak dużym zainteresowaniu piłką nożną w województwie wydawać by się mogło, że dużym wsparciem powinny być miejscowe szkoły; z racji dynamicznego rozwoju sportu szkolnego, rosnącej liczby nauczycieli po studiach wychowania fizycznego podejmujących pracę, a przede wszystkim wspomnianego zainteresowania młodzieży piłką nożną. Okazało się jednak, iż szkoły – przynajmniej w Olsztynie – nie wykazywały większego zainteresowania tą dyscypliną sportową, co więcej, gra w piłkę nożną w szkołach była krytykowana i nawet zakazywana przez środowiska nauczycielskie. Było to – jak należy sądzić – następstwem nie tyle programów szkolnego wychowania fizycznego, ile raczej zainteresowań sportowych przybywających na tereny Warmii i Mazur nauczycieli wychowania fizycznego z nakazami pracy. Z reguły w szkolnych kołach sportowych prowadzili oni treningi wynikające z ich własnych zainteresowań, jak np. koszykówka, lekkoatletyka, piłka siatkowa, piłka ręczna czy szermierka, co można było zauważyć w Olsztynie²². Nauczyciele ze specjalnością w dyscyplinie piłka nożna w tych latach w Olsztynie się nie pojawili, podobnie – jak należy sądzić – było też w innych miastach województwa.

Również Rada Okręgowa Szkolnictwa Zawodowego „Zryw” w Olsztynie nie podjęła zdecydowanych kroków w rozwoju piłki nożnej w szkołach. Po ogólnie słabych wynikach wojewódzkiej reprezentacji na Ogólnopolskiej Spartakiadzie „Zryw” w 1954 r. (ostatnie miejsce), zaleciła jedynie powołanie sekcji specjalistycznych w różnych dyscyplinach sportu, m.in. piłce nożnej, w której mieli trenować najzdolniejsi piłkarsko uczniowie olsztyńskich szkół²³. Głównym

²¹ Tamże, s. 25 i 55.

²² Np. Jerzy Moralewicz, nauczyciel Technikum Samochodowego, prowadził z powodzeniem treningi koszykówki, dzięki którym szkolna drużyna koszykówki zdobyła wicemistrzostwo Polski zrzeszenia „Zryw” (1955); Mieczysław Doroszuk, nauczyciel Technikum Budowlanego, specjalizował się w piłce siatkowej; Jarosław Monkiewicz nauczyciel LO nr 1, specjalizował się w szermierce.

²³ Wywiad z Jerzym Moralewiczem, nauczycielem, trenerem koszykówki i działaczem, przeprowadzony 11 XII 1995 r. (w posiadaniu autora).

problemem w realizacji tego pomysłu okazał się brak przygotowanego fachowo do pracy w tej dyscyplinie nauczyciela. Ponadto szybko się okazało, że inne sekcje specjalistyczne, m.in.: lekkoatletyki, koszykówki, piłki siatkowej czy tenisa stołowego, dokonywały wszelkich starań, aby przyciągnąć do siebie uzdolnioną sportowo młodzież. W tej sytuacji piłka nożna na ogół przegrywała.

W najbliższych latach umiejętności lokalnych drużyn piłkarskich nie uległy większej poprawie. W dalszym ciągu brakowało fachowo przygotowanych szkoleniowców, a ci nieliczni, którzy posiadali uprawnienia instruktorskie, nie byli zainteresowani podnoszeniem swoich kwalifikacji. Wbrew takim – wydawać by się mogło – niesprzyjającym warunkom, piłka nożna miała się w województwie coraz lepiej. Świadczyły o tym liczne drużyny piłkarskie zakładane w środowiskach małomiasteczkowych i wiejskich w ramach zrzeszenia sportowego Ludowe Zespoły Sportowe (LZS). Z reguły rywalizowały one o prymat w ustalonych przez GKKF najniższych klasach krajowego współzawodnictwa piłkarskiego. Udział w mistrzostwach powiatu często stanowił szczyt piłkarskich możliwości. Natomiast posiadanie „własnej drużyny” świadczyło o prężności miejscowych władz, a dla mieszkańców był to wystarczający powód do dumy. Drużyny głównie rywalizowały między sobą. Zwycięstwa i porażki miały tu lokalną wymowę, a wspieranie „swojej” drużyny w praktyce okazało się ważnym czynnikiem integracyjnym. Jednoczyło nie tylko kibiców, ale również osiedleńców z nowym miejscem zamieszkania. Dlatego też drużyny piłkarskie stały się istotnym elementem życia lokalnych społeczności i sportową wizytówką miejscowości. Dawało to piłkarzom poczucie pewnego rodzaju wyjątkowości, co często było przyczyną niesportowych zachowań piłkarzy, tj. awantur i nadużyć alkoholu na boisku, jak i poza nim²⁴.

O ile problem alkoholu i awantur nie był czymś nowym wśród osiedleńców, o tyle od zawodników władze sportowe i partyjne oczekiwały zdecydowanie więcej. Popularne wówczas hasło „sport to zdrowie” miało w odbiorze społecznym łączyć uprawianie sportu nie tylko z dużą sprawnością fizyczną, wynikami i zdrowiem, ale także symbolizować zmiany cywilizacyjne i społeczne, jakie zachodziły w kraju. Sportowcy mieli być tu przykładem i wzorem osobowym dla innych.

Było to trudne, gdyż głównym powodem niesportowych zachowań były pewne wzory osobowe wyniesione ze środowiska, w którym wyrastali. Dochodził do tego z reguły ich niski poziom edukacyjny oraz wspomniane już słabe wyszkolenie sportowe piłkarzy. Wszystko to razem sprzyjało takim zachowaniom, sprzyjało także licznym faulom podczas meczów, a co za tym idzie, licznym urazom zagrażającym zdrowiu oraz powodowało częste wykluczenia zawodników z gry. Dochodziły do tego spory o wiarygodność decyzji sędziów

²⁴ APO, KW PZPR, sygn. 1141/2140, k. 83. Notatka z narady aktywu sportowego KW PZPR w Nidzicy z 18 VI 1955 r.

prowadzących spotkania. W opinii zarówno kierownictw drużyn, piłkarzy oraz kibiców (będących w takich sytuacjach stroną), takie zachowania graczy nie były niczym nagannym, co więcej, liczne niejasne sytuacje meczowe zachęcały do takich zachowań. Zmuszało to władze sportowe do zajęcia zdecydowanego stanowiska²⁵.

Aby zaradzić powyższym problemom, z początkiem 1954 r. Sekcja Piłki Nożnej WKKF w Olsztynie przystąpiła do organizowania tzw. czwartków piłkarskich. Ustalono, iż w każdy czwartek sekcja będzie organizowała spotkania z piłkarzami. Program spotkań obejmował wykłady z przepisów, techniki i taktyki gry oraz spraw dotyczących etyki i godności sportowca²⁶. Uznano, iż takie spotkania korzystnie wpłyną na poprawę umiejętności drużyn piłkarskich oraz przyczynią się do oczekiwanych zmian w zachowaniach piłkarzy. Spotkania nie były obowiązkowe i miały odbywać się po zakończeniu pracy, dlatego też liczono na duże zainteresowanie, zwłaszcza osób zajmujących się szkoleniem swoich drużyn. Okazało się jednak, iż owe czwartki piłkarskie zakończyły się po kilku spotkaniach. Być może stało się tak z powodu zbyt krótkiego programu owych szkoleń, bardziej prawdopodobną przyczyną był jednak brak większego zainteresowania środowiska. W chwili obecnej nie sposób dotrzeć do materiałów na temat tej inicjatywy i dowiedzieć się, ile osób faktycznie uczestniczyło w zajęciach i jakie drużyny reprezentowali. Można jedynie sądzić, iż byli to głównie przedstawiciele drużyn z Olsztyna i Ostródy. Dość powiedzieć, iż w 1955 r. fachowym szkoleniem drużyn w województwie zajmowało się 2 trenerów (pracowali tylko jeden sezon), sprowadzonych do ZS „Kolejarz” i „ZS „Gwardia” w Olsztynie oraz 8 lokalnych instruktorów i 5 pomocników instruktora²⁷.

Było to o tyle niezrozumiałe, iż z początkiem lat 50. w kraju ukształtowała się specjalność trenera. Początkowo ten tytuł nadawały polskie związki sportowe. Z czasem jednak tryb zdobywania uprawnień trenerskich regulowały odpowiednie przepisy, wydane przez GKKF²⁸. Tytuł zawodowy trenera II i I klasy ustanawiała instrukcja GKKF z dnia 4 czerwca 1951 r.²⁹ Przepisy te jeszcze przez wiele lat nie przyczyniły się do poprawy w tym zakresie, zarówno w piłce nożnej, jak i w innych dyscyplinach sportowych w województwie olsztyńskim³⁰. Jak widać, nie było chętnych do podnoszenia kwalifikacji wśród instruktorów piłki nożnej, zaś WKKF nie podejmował w tej kwestii widocznych starań.

²⁵ Tamże, k. 83.

²⁶ *Tydzień w sporcie*, „Głos Olsztyński” 1954, nr 23 z 28 I.

²⁷ W. Linow, *Warunki...*, s. 50, 55.

²⁸ J. Łysakowski, *Zawód trenera w Polsce w świetle przepisów legislacyjnych*, [w:], *Kadry i nauka w dziedzinie kultury fizycznej*, Warszawa 1972, s. 44.

²⁹ „Biuletyn Urzędowy GKKF” 1951, nr 2, poz. 12.

³⁰ Marian Rapacki w dniu 29 X 1955 r., jako pierwszy w województwie ukończył kurs trenera II klasy w kajakarstwie. AOMS – Dział – ludzie sportu. M. Rapacki, *Dyplom ukończenia kursu trenerskiego, książeczka trenerska*, s. 7.

Październik 1956 r. przyniósł ważne zmiany w życiu społecznym kraju, które spowodowały pewne zmiany także w systemie organizacyjnym sportu³¹. W miejsce zrzeszeń i kół sportowych, powrócono do związków i klubów sportowych i przywrócono znaczenie działalności społecznej.

Rekapitułując, należy podkreślić, iż rozwój piłki nożnej w latach 1945–1956 na Warmii i Mazurach nie szedł w parze z wiedzą o tej dyscyplinie sportu. Lata te pokazały także, iż nie było większej woli do tworzenia warunków, które skutecznie mogłyby zachęcić środowisko piłkarskie, zwłaszcza po 1950 r., do osiągnięcia umiejętności instruktorów piłki nożnej, jak i zainteresować pracujących już instruktorów kwalifikacjami trenerskimi. Natomiast duże zainteresowanie społeczne piłką nożną sprzyjało tworzeniu uprzywilejowanej pozycji drużyn piłkarskich wobec innych dyscyplin sportowych.

Bibliografia

A. Źródła

I. Źródła archiwalne

- a) Archiwum Państwowe w Olsztynie
Komitet Wojewódzki Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej
Urząd Wojewódzki
Wydział Wojskowy
- b) Archiwum Olsztyńskiego Muzeum Sportu w Olsztynie

II. Źródła instytucjonalne

Biuletyn Urzędowy GK KF , 1951, nr 2, poz. 12.

III. Źródła rękopiśmienne i maszynopisy

Linow W., *Warunki organizacyjno-szkoleniowe rozwoju piłki nożnej w województwie olsztyńskim*, AWF Warszawa 1973 (praca magisterska).

IV. Źródła drukowane

- a) Druki normatywne i urzędowe
Statistisches Handbuch für die Provinz Ostpreussen. Leipzig-Schlossberg 1938.
- b) Prasa codzienna i czasopisma
„Wiadomości Mazurskie”, 1945.
„Życie Olsztyńskie”, 1947–1950.
„Głos Olsztyński”, 1954.
„Piłka Nożna”, 1966.

³¹ L. Szymański, *Ze studiów nad modelem kultury fizycznej w Polsce Ludowej 1944–1980*, Wrocław 1984, s. 157.

V. Źródła wspomnieniowe

Relacje ustne i wywiady:

Troicki Kazimierz (14 X 1995).

Moralewicz Jerzy (11 XII 1995).

B. Literatura

I. Publikacje

a) Prace zwarte

Baryła T., *Okręg Mazurski w raportach Jakuba Prawina. Wybór dokumentów 1945 r.*, Olsztyn 1996.

Hałys J., *Almanach Polska Piłka Nożna*, Kraków 1986.

Liga gra po pięćdziesiątce, Warszawa 1987.

Szymański L., *Ze studiów nad modelem kultury fizycznej w Polsce Ludowej 1944–1980*, Wrocław 1984.

Urniał J., *Sport na Warmii i Mazurach w latach 1945–1975*, Olsztyn 2000.

b) Artykuły w pracach zbiorowych

Łysakowski J., *Zawód trenera w Polsce w świetle przepisów legislacyjnych*, [w:] *Kadry i nauka w dziedzinie kultury fizycznej*, Warszawa 1972.

Szymański L., *Próba syntezy dziejów kultury fizycznej w Polsce Ludowej*, [w:] L. Szymański, Z. Szwarzer (red.), *Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce*, t. 2, Wrocław 1996.

Urniał J., *Wkład zawodników wileńskich w rozwój sportu na Warmii i Mazurach po 1945 roku*, [w:] B. Woltmann (red.), *Z najnowszej historii kultury fizycznej w Polsce*, t. 5, PTNKF Gorzów Wlkp. 2002.

Abstract

Study of the Beginnings of Football in the Warmia and Masuria (1945–1956)

The purpose of this article is to draw attention to issues of training and the privileged position of football in the Warmia and Masuria 1945–1956. Many old German sports facilities and small soccer skills of the settlers encourage to play football. Soccer teams were organized at institutions and enterprises. There was not much work accomplished in matters of training, however a kind of particularism industry was created, having an impact on favoring the players, which contributed to the occurrence of educational and social problems.

Replacement of the organizational system of physical culture in the country has caused, that after 1950 there has been a rapid development of football in the Olsztyn. Organizational development did not keep pace with the instructors and coaches training. Provincial Committee of Physical Culture could not effectively encourage football fans to acquire the instructor skills. Moreover, it could not interest already working instructors to acquire coaching qualifications. There was no a greater will to create conditions that would encourage both coaches and graduates of schools of physical education with a specialization in football from other provinces to work in Olsztyn.

Keywords: football, training, sports level, Warmia and Masuria.

Daniel BAKOTA*
Arkadiusz PŁOMIŃSKI**

Sport w działalności Zrzeszenia Ludowe Zespoły Sportowe w Polsce w latach 1975–1998. Zarys problematyki

Streszczenie

Sport (obok rekreacji fizycznej i turystyki) był jedną z najważniejszych dziedzin podejmowanych i realizowanych przez Krajowe Zrzeszenie Ludowe Zespoły Sportowe (LZS) oraz wojewódzkie, powiatowe i gminne Zrzeszenia LZS w Polsce. Ramy czasowe pracy obejmują lata 1975–1998. W pracy omówiono uwarunkowania finansowe, kadrowe i infrastrukturę sportową oraz ich wpływ na rozwój sportu w działalności Krajowego Zrzeszenia LZS. Uwagę poświęcono także najważniejszym imprezom sportowo-rekreacyjnym, które cieszyły się największym zainteresowaniem środowisk wiejskich i małomiasteczkowych.

Słowa kluczowe: Ludowe Zespoły Sportowe, sport, wieś.

Celem pracy jest ukazanie rozwoju sportu w działalności Krajowego Zrzeszenia Ludowe Zespoły Sportowe (LZS). Ramy czasowe obejmują lata 1975–1998. Cezurę początkową stanowi 1975 r. – na mocy Ustawy Sejmu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (PRL) z dnia 28 maja 1975 r. o reformie administracyjnej kraju, utworzono 49 województw, w miejsce dotychczasowych 17¹. Kończącą cezurę wyznacza 1998 r. – wprowadzono reformę administracyjną kraju, w wyniku której od 1 stycznia 1999 r. zaczął obowiązywać trójstopniowy podział administracyjny (województwa, powiaty i gminy).

Na temat sportu (jak również turystyki) w działalności Zrzeszenia LZS w Polsce, biorąc pod uwagę omawiany okres, powstały dotąd prace Eligiusza Małolepszego i Artura Kity².

* Dr, Instytut Kultury Fizycznej i Turystyki, Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie.

** Mgr, Instytut Kultury Fizycznej i Turystyki, Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie.

¹ K. Łabędź, M. Mikołajczyk, *Wielka historia Polski po 1956*, t. 15, Kraków 2001, s. 132.

² E. Małolepszy, *Kultura fizyczna i turystyka na wsi w Polsce w latach 1989–2008. Zarys problematyki*, [w:] J. Chelmecki (red.): *Spoleczno-edukacyjne oblicza współczesnego sportu*

Przy pisaniu niniejszej pracy podstawową metodą badawczą, którą wykorzystano była analiza źródeł historycznych. Ponadto posłużono się metodą indukcyjną, dedukcyjną, statystyczną i komparatystyczną. Wysunięto następujące problemy badawcze:

1. Jaki był wpływ uwarunkowań finansowych, kadrowych i infrastruktury sportowej na możliwości rozwoju sportu w działalności Krajowego Zrzeszenia LZS w latach 1975–1998?
2. Które imprezy organizowane pod patronatem Krajowego Zrzeszenia LZS cieszyły się w latach 1975–1998 największym zainteresowaniem środowisk wiejskich i małomiasteczkowych?

Reorganizacja administracji państwowej (z 1 czerwca 1975 r.) stworzyła dla działalności Zrzeszenia LZS odmienne warunki. Funkcje programowe, które przed podziałem administracyjnym kraju spełniały Rady Powiatowe Zrzeszenia LZS, zostały przejęte przez Wojewódzkie Zrzeszenia LZS³.

Przewodniczącymi Krajowego Zrzeszenia LZS w latach 1975–1998 byli kolejno: Tadeusz Haładaj (czerwiec 1972 r. – maj 1979 r.), Leon Kłonica (maj 1979 r. – czerwiec 1981 r.), Waldemar Świrgoń (czerwiec 1981 r. – kwiecień 1990 r.), Waclaw Hurko (kwiecień 1990 r. – maj 1996 r.) i Roman Jagieliński (od maja 1996 r.)⁴.

Największa liczba ogniw działających pod szyldem Zrzeszenia LZS (jak i liczba należących do nich członków) istniała w II połowie lat siedemdziesiątych XX w. Natomiast stopniowy spadek liczby ogniw, który zaznaczył się w latach osiemdziesiątych XX w. (najmniej ogniw, biorąc pod uwagę okres lat 1980–1989, zanotowano w 1989 r.), swoje apogeum osiągnął po 1989 r. Czynnikiem pozytywnym w latach 1976–1998 był wzrost liczby ogniw i członków

i olimpiзму. Sprawność fizyczna dzieci i młodzieży, t. 2, Warszawa 2009, s. 207–216; tegoż, *Rola Zrzeszenia Ludowe Zespoły Sportowe w rozwoju kultury fizycznej i turystyki w środowisku wiejskim w Polsce w latach 1989–2008*, J. Rodziewicz-Gruhn, E. Małolepszy (red.), „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Seria: Kultura Fizyczna”, z. 9, Częstochowa 2010, s. 121–136; tegoż, *Ruch sportowy w działalności Zrzeszenia Ludowe Zespoły Sportowe w Polsce w latach 1989–2009*, [w:] F. Kampka, S. Stępka (red.), *Wies i ruch ludowy w Polsce i Europie*, t. 2: *Idee, organizacje, środowisko*, Warszawa 2012, s. 439–457; tegoż, *Sport i turystyka w działalności Zrzeszenia Ludowe Zespoły Sportowe w Polsce w latach 1989–2009*, [w:] R. Muszkiet, W. Żukow, M. Napierała, E. Saks (red.), *Stan i rozwój regionalnego sportu i rekreacji*, Bydgoszcz 2010, s. 6–21; tegoż *Sporty zimowe w działalności Zrzeszenia Ludowe Zespoły Sportowe w Polsce w latach 1989–2010 – zarys dziejów*, [w:] L. Rak (red.), *Sporty zimowe w tradycji polskiej kultury fizycznej*, Częstochowa 2011, s. 187–195; A. Kita, *Piłka nożna kobiet w strukturach Zrzeszenia Ludowe Zespoły Sportowe w latach 1989–2009*, [w:] T. Drozdek-Małolepsza, J. Rodziewicz-Gruhn (red.), *Z najnowszych dziejów kultury fizycznej i turystyki w Polsce*, t. 2: *Kultura fizyczna i turystyka w Polsce w latach 1989–2010. Teoretyczne i praktyczne uwarunkowania kultury fizycznej i turystyki*, Częstochowa 2011, s. 37–50.

³ Składnica Akt Krajowego Zrzeszenia Ludowe Zespoły Sportowe w Warszawie (dalej: SA KZ LZSwW), Sprawozdanie na IX Krajowy Zjazd Delegatów Zrzeszenia Ludowe Zespoły Sportowe za lata 1975–1978, Warszawa 1979, s. 14–15.

⁴ www.lzs.pl/o-nas/historia-lzs [stan z 22.08.2013].

Ludowych Klubów Sportowych (LKS). Rozwój liczebny LKS nastąpił w latach osiemdziesiątych i można przypuszczać, że również w latach dziewięćdziesiątych XX w. (niepełne dane z lat 1992–1995 i zupełny brak danych z lat 1996–1998 nie pozwalają jednoznacznie ocenić, ile istniało LKS) (tabela 1).

Tabela 1. Liczba ogniw i członków LZS/LKS w Polsce w latach 1975–1998

Rok	Liczba ogniw			Liczba członków		
	Ogółem	W tym		Ogółem	W tym	
		LZS	LKS		LZS	LKS
1975	16 544	—	—	914 488	—	—
1976	16 765	16 254	511	910 652	848 307	62 345
1977	16 977	16 392	585	946 424	842 498	103 926
1978	17 393	16 761	632	988 406	866 874	121 612
1979	17 351	16 706	645	988 768	863 555	125 213
1980	16 547	15 901	646	907 923	786 645	121 878
1981	15 707	15 063	644	821 381	712 251	109 130
1982	15 656	15 022	634	801 698	697 531	104 167
1983	15 538	14 876	662	778 171	668 061	110 170
1984	15 532	14 824	708	768 978	660 104	108 874
1985	15 668	14 923	745	779 002	659 579	119 323
1986	15 865	15 086	779	788 435	663 862	124 573
1987	15 823	15 014	809	803 052	667 146	135 906
1988	15 788	14 948	853	808 891	667 001	141 890
1989	14 693	13 833	860	744 922	607 976	136 946
1990	12 914	12 057	857	634 902	524 135	110 767
1991	11 743	10 857	884	566 342	463 310	103 032
1992 ¹⁾	9 355	8 547	808	444 263	363 142	81 121
1993 ²⁾	8 344	7 586	758	393 989	323 311	70 678
1994 ³⁾	7 824	7 093	731	363 870	300 979	62 891
1995 ⁴⁾	8 410	7 426	984	395 723	319 607	76 116
1996	8 331	—	—	380 492	—	—
1997	8 516	—	—	361 932	—	—
1998	8 813	—	—	357 576	—	—

¹⁾ Bez danych z 4 Wojewódzkich Zrzeszeń LZS.

²⁾ Bez danych z 7 Wojewódzkich Zrzeszeń LZS.

³⁾ Bez danych z 8 Wojewódzkich Zrzeszeń LZS.

⁴⁾ Bez danych z 2 Wojewódzkich Zrzeszeń LZS.

Źródło: SA KZ LZSwW, Sprawozdanie na XIII Krajowy Zjazd Delegatów Zrzeszenia Ludowe Zespoły Sportowe za lata 1991–1995, Warszawa 1996, s. 96–97.

Fundusze na działalność Zrzeszenia LZS, opierając się na danych z 1978 r., pochodziły z takich źródeł, jak: składki członkowskie, dotacja państwowa, dotacje celowe, dochody własne z pracy społecznej, dobrowolne wpłaty organizacji związkowych, spółdzielczych, produkcyjnych i handlowych, dobrowolne świadczenia rzeczowe oraz darowizny w postaci sprzętu sportowego. Finansowo Zrzeszenie LZS wspierał także Totalizator Sportowy⁵.

Dla przykładu, w 1977 r. wydatki jednego LZS w kraju (średnioroczne) wyniosły 5400 zł. Należy jednak zaznaczyć, że różnice w warunkach materialnych poszczególnych LZS – w skali kraju – były ogromne. Od 355 zł na 1 LZS w województwie białostockim i 540 zł w łomżyńskim do aż 30 000 zł w bielskim, 20 000 zł w bydgoskim i 10 000 zł w opolskim (rocznie)⁶. Dochody (a wzięto dla przykładu 1979 r.), w przeliczeniu na jednego członka LZS, w poszczególnych wojewódzkich zrzeszeniach kształtowały się następująco: od 72 zł w Ostrołęce, 94 zł w Suwałkach i Zielonej Górze do 292 zł w Krakowie, 325 zł w Legnicy i 369 zł w Łodzi⁷. Z kolei 4 lata później (w 1983 r.) dochody te były wyższe⁸. Od 223 zł w Zielonej Górze, 294 zł w Ostrołęce do 1248 zł w Koszalinie, 1567 zł w Katowicach i Zamościu oraz 2972 zł w Warszawie⁹.

Wojewódzkie Zrzeszenia LZS, Rady Gminne LZS, jak również ogniwa podstawowe, by łączyć „dziury” w budżecie, podejmowały działania, które zmierzały do wypracowania własnych środków materialnych na działalność statutową. Dodatkowe środki pozyskiwano np. z odpłatnej pracy członków w zakładach, z wypożyczalni sprzętu, jak również z nauki jazdy konnej¹⁰. W latach osiemdziesiątych XX w. podstawę materialną Zrzeszenia LZS stanowiła w głównej mierze dotacja z budżetu państwa oraz środki, które Zrzeszenie wypracowało w ramach usług sportowo-turystycznych i w ramach działalności gospodarczej¹¹.

W latach dziewięćdziesiątych XX w. głównymi środkami finansowymi Zrzeszenia LZS były: dotacja Urzędu Kultury Fizycznej i Turystyki (UKFiT) na zadania zlecone z zakresu sportu, jak i turystyki oraz środki, które Zrzeszenie wypracowało w ramach usług sportowo-turystycznych. Dotacje przekazane na działalność Zrzeszenia LZS w latach 1991–1998, przez UKFiT, przedstawiały się następująco: 1991 r. – 446 072 zł, 1992 r. – 306 400 zł, 1993 r. – 493 000 zł,

⁵ SA KZ LZSwW, Sprawozdanie na IX Krajowy Zjazd Delegatów Zrzeszenia Ludowe Zespoły Sportowe za lata 1975–1978, Warszawa 1979, s. 60.

⁶ Tamże, s. 61.

⁷ SA KZ LZSwW, Sprawozdanie na X Krajowy Zjazd Delegatów Zrzeszenia LZS za okres 1979–1983, Warszawa 1984, s. 78.

⁸ W 1982 r. doszło do wysokiej inflacji, po czym do 1985 r. jej stopa uległa sukcesywnej redukcji.

⁹ SA KZ LZSwW, Sprawozdanie na X Krajowy Zjazd Delegatów Zrzeszenia LZS za okres 1979–1983, Warszawa 1984, s. 78.

¹⁰ SA KZ LZSwW, Sprawozdanie na IX Krajowy Zjazd Delegatów Zrzeszenia Ludowe Zespoły Sportowe za lata 1975–1978, Warszawa 1979, s. 62.

¹¹ SA KZ LZSwW, XI Krajowy Zjazd LZS. Sprawozdanie na XI Krajowy Zjazd Delegatów Zrzeszenia LZS za okres 1984–1987, Warszawa 1988, s. 76.

1994 r. – 789 755 zł, 1995 r. – 1 053 000 zł, 1996 r. – 1 782 880 zł, 1997 r. – 13 017 550 zł i 1998 r. – 13 932 810 zł¹². Na uwagę zasługuje również fakt, że od 1997 r. Zrzeszenie LZS otrzymywało z budżetu państwa dodatkowe środki na dofinansowanie tzw. Wiodących Ludowych Klubów Sportowych (WLKS). W 1997 r. istniały 74 WLKS (prowadziły szkolenie w 12 dyscyplinach sportowych)¹³.

Pomimo że sukcesywnie zwiększano dotacje na masową kulturę fizyczną, to sytuacja ta nie była zadowalająca. Duży wpływ na sytuację materialną Zrzeszenia LZS miała gospodarka wolnorynkowa. Wzrost kosztów wyżywienia, transportu i zakwaterowania ograniczał działalność. Poza tym, od 1990 r. Zrzeszenie przeszło z działalności podmiotowej na przedmiotową (czyli z finansowania przez budżet państwa całej działalności statutowej Zrzeszenia LZS na finansowanie wyłącznie działalności zadań zleconych)¹⁴.

Ważnym punktem działalności Zrzeszenia LZS było szkolenie kadry specjalistycznej (m.in. instruktorów sportu). To od nich zależała treść, poziom i jakość realizacji programu Zrzeszenia LZS w środowisku i gminie (tabela 2).

Tabela 2. Szkolenie kadr dla potrzeb sportu w działalności Zrzeszenia LZS w latach 1975–1987

Rok	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987
Liczba osób, które ukończyły kurs instruktora sportu	301	521	601	538	357	266	—	115	209	399	318	271	282

Źródło: SA KZ LZSwW, Sprawozdanie na IX Krajowy Zjazd Delegatów Zrzeszenia Ludowe Zespoły Sportowe za lata 1975–1978, Warszawa 1979, s. 85; Sprawozdanie na X Krajowy Zjazd Delegatów Zrzeszenia LZS za okres 1979–1983, Warszawa 1984, s. 62; XI Krajowy Zjazd LZS. Sprawozdanie na XI Krajowy Zjazd Delegatów Zrzeszenia LZS za okres 1984–1987, Warszawa 1988, s. 65.

W II połowie lat siedemdziesiątych i w latach osiemdziesiątych XX w. stan liczebny instruktorów sportu wykazywał znaczne zróżnicowanie. Najwięcej osób uprawnienia instruktorskie uzyskało w latach 1976–1978 (1976 r. – 521 osób, 1977 r. – 601, 1978 r. – 538), a najmniej w 1982 r. – 115 osób.

W latach 1991–1995 zorganizowano 21 kursów instruktorskich. Ukończyło je 649 osób. Część ogólną kursu instruktora ukończyły 354 osoby, a części specjalistyczne – 295 osób (z lekkoatletyki – 79 osób, piłki nożnej – 101, podnoszenia ciężarów – 11, rekreacji fizycznej – 38 i tenisa stołowego – 66)¹⁵. Z kolei

¹² E. Małolepszy, *Kultura fizyczna i turystyka na wsi...*, s. 211.

¹³ Tenże, *Rola Zrzeszenia Ludowe Zespoły Sportowe...*, s. 128.

¹⁴ SA KZ LZSwW, Sprawozdanie na XIII Krajowy Zjazd Delegatów Zrzeszenia Ludowe Zespoły Sportowe za lata 1991–1995, Warszawa 1996, s. 75.

¹⁵ Tamże, s. 36–37.

w latach 1996–1998 w 14 kursach zorganizowanych przez Radę Główną Zrzeszenia LZS uczestniczyło 536 osób. Część ogólną ukończyło 308 osób, a części specjalistyczne – 228 (z lekkoatletyki – 20 osób, piłki nożnej – 94, piłki siatkowej – 31, podnoszenia ciężarów – 20 i tenisa stołowego – 63)¹⁶.

W środowisku wiejskim i małomiasteczkowym rozwój sportu warunkowała infrastruktura sportowa. Dlatego też budowa, rozbudowa i modernizacja obiektów i urządzeń sportowych zajmowała ważne miejsce w programie działania Zrzeszenia LZS. Według danych z 31 grudnia 1978 r. Zrzeszenie LZS dysponowało tylko 10 952 boiskami do piłki nożnej (niewielka ilość spośród tych boisk posiadała zaplecze sanitarne i była zweryfikowana do rozgrywek związkowych). Poza tym większość boisk nie była zlokalizowana na terenach prawnie na ten cel przeznaczonych. Niezadowalająca była także liczba innych obiektów: 12 654 boiska do piłki siatkowej, 2077 sal gimnastycznych (z czego 2000 sal nie było własnością Zrzeszenia LZS, tylko było udostępnianych dla potrzeb prowadzonych zajęć) i 3404 urządzenia do lekkoatletyki¹⁷. Nieco gorzej sytuacja przedstawiała się w latach 1979–1983. Na bazę sportową, według danych z 30 czerwca 1983 r., składało się 8998 boisk do piłki nożnej (w tym 5224 boiska zweryfikowane przez Okręgowe Związki Piłki Nożnej) i 10 238 boisk do zespołowych gier sportowych (w tym 1852 boiska zweryfikowane przez okręgowe związki sportowe)¹⁸. Z kolei, biorąc pod uwagę dane z 1 stycznia 1988 r., stan własnej bazy sportowej (również i turystycznej) Zrzeszenia LZS przedstawiał się następująco: 7207 boisk (w tym 4624 do piłki nożnej), 223 hale sportowe, 23 pływalnie (w tym 1 kryta), 251 kortów tenisowych, 1545 szatni, 1143 świetlice, 77 przystani i campingów oraz 629 innych obiektów. Oprócz tego Zrzeszenie LZS korzystało z bazy sportowo-turystycznej, która nie była jego własnością¹⁹. Natomiast w latach dziewięćdziesiątych XX w. Zrzeszenie LZS miało do dyspozycji ok. 25 000 obiektów sportowych (ok. 40% stanowiło własność LZS)²⁰.

Trafną inicjatywą, której podjęło się Zrzeszenie LZS (a która przyczyniła się do zwiększenia infrastruktury sportowo-rekreacyjnej), był konkurs pt. „Boisko w każdej wsi – ośrodek sportu i rekreacji w każdej gminie”. W latach 1975–1977 uczestniczyło w nim łącznie ponad 4000 środowisk. Wartość wybudowanych obiektów i urządzeń sportowych wyniosła 959 mln zł²¹. Z kolei w okresie

¹⁶ SA KZ LZSwW, XIV Krajowy Zjazd Delegatów Zrzeszenia LZS. Sprawozdanie z działalności za lata 1996–1999, Warszawa 2000, s. 36.

¹⁷ SA KZ LZSwW, Sprawozdanie na IX Krajowy Zjazd Delegatów Zrzeszenia Ludowe Zespoły Sportowe za lata 1975–1978, Warszawa 1979, s. 57.

¹⁸ SA KZ LZSwW, Sprawozdanie na X Krajowy Zjazd Delegatów Zrzeszenia LZS za okres 1979–1983, Warszawa 1984, s. 69.

¹⁹ SA KZ LZSwW, XI Krajowy Zjazd LZS. Sprawozdanie na XI Krajowy Zjazd Delegatów Zrzeszenia LZS za okres 1984–1987, Warszawa 1988, s. 73–74.

²⁰ E. Małolepszy: *Sport i turystyka w działalności Zrzeszenia Ludowe Zespoły Sportowe...*, s. 9.

²¹ SA KZ LZSwW, Sprawozdanie na IX Krajowy Zjazd Delegatów Zrzeszenia Ludowe Zespoły Sportowe za lata 1975–1978, Warszawa 1979, s. 58.

lat 1979–1982 wartość wybudowanych obiektów wyniosła prawie 2 mld zł. Do konkursu przystąpiło nieco mniej środowisk niż w latach 1975–1977 (ok. 4000). Obiekty te budowano głównie w czynie społecznym mieszkańców wsi, załóg przedsiębiorstw, zakładów i spółdzielni, które działały w środowisku wiejskim. W latach 1979–1982 konkurs „Boisko w każdej wsi – ośrodek sportu i rekreacji w każdej gminie” największą popularność (mając na uwadze także efektywność) osiągnął w województwach: bielskim, katowickim, miejskim krakowskim, olsztyńskim i zamojskim. Natomiast najmniejszą w: ciechanowskim, legnickim, łomżyńskim, lubelskim i suwalskim²². Z kolei od 1984 do 1987 r. w ramach konkursu wybudowano 1407 obiektów²³. Na początku lat dziewięćdziesiątych XX w. głównym fundatorem nagród dla laureatów konkursu przestał być UKFiT, a stało się nim Ministerstwo Edukacji Narodowej. Dlatego też po zmianie fundatora konkurs organizowano jedynie w kategorii obiektów szkolnych (były to obiekty wybudowane na terenach szkolnych albo użytkowane przez szkoły)²⁴. W 1997 r. laureatami konkursu „Boisko w każdej wsi – ośrodek sportu i rekreacji w każdej gminie” zostały: Szkoła Podstawowa (SP) w Suchej Koszalińskiej (województwo koszalińskie) – 1 miejsce, SP w Cekcynie (woj. bydgoskie) – 2 miejsce i Zasadnicza Szkoła Mechanizacji Rolnictwa w Stoczku Łukowskim (woj. siedleckie) – 3 miejsce. Natomiast w 1998 r. pierwsze trzy miejsca w konkursie zajęły: SP w Zaborowie (woj. warszawskie), SP w Chalinie (woj. wrocławskie) i SP w Bystrzycy Oławskiej (woj. wrocławskie)²⁵.

Podstawowym ogniwem Zrzeszenia LZS, działającym w systemie sportu kwalifikowanego, był LKS²⁶. Warto nadmienić, że decyzją władz Zrzeszenia LZS każdy LKS miał obowiązek udziału w państwowym systemie imprez organizowanych przez poszczególne związki sportowe. Poza tym, Rada Główna Zrzeszenia LZS prowadziła rokrocznie własny system imprez sportowych. Był on konsultowany i zatwierdzany przez resort państwowy odpowiedzialny za sprawy kultury fizycznej. System ten obejmował Mistrzostwa Zrzeszenia LZS w akrobatyce sportowej, kolarstwie, lekkoatletyce, łucznictwie, narciarstwie i podnoszeniu ciężarów.

²² SA KZ LZSwW, Sprawozdanie na X Krajowy Zjazd Delegatów Zrzeszenia LZS za okres 1979–1983, Warszawa 1984, s. 70–71.

²³ SA KZ LZSwW, XI Krajowy Zjazd LZS. Sprawozdanie na XI Krajowy Zjazd Delegatów Zrzeszenia LZS za okres 1984–1987, Warszawa 1988, s. 75.

²⁴ SA KZ LZSwW, XIV Krajowy Zjazd Delegatów Zrzeszenia LZS. Sprawozdanie z działalności za lata 1996–1999, Warszawa 2000, s. 73.

²⁵ Tamże, s. 74.

²⁶ W 1973 r., po powołaniu Polskiej Federacji Sportu (PFS), pozbawiono Zrzeszenie LZS możliwości zajmowania się sportem kwalifikowanym. Jednakże negatywne skutki wprowadzonych zmian przyczyniły się do tego, że w 1976 r. PFS zwróciła się do władz Zrzeszenia LZS, by organizacja ponownie zajęła się sportem wyczynowym. Zob. SA KZ LZSwW, Sprawozdanie na IX Krajowy Zjazd Delegatów Zrzeszenia Ludowe Zespoły Sportowe za lata 1975–1978, Warszawa 1979, s. 20.

W 1976 r. do programu działalności Zrzeszenia LZS wprowadzono Igrzyska Rekreacyjno-Sportowe LZS Pracowników Resortu Rolnictwa. Natomiast od 1977 r., dzięki uchwale Biura Politycznego Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej z dnia 17 kwietnia 1977 r., impreza ta objęła swym zasięgiem wszystkich pracowników gospodarki żywnościowej (zaczęła obowiązywać nazwa: Igrzyska Sportowo-Rekreacyjne LZS Pracowników Gospodarki Żywnościowej). Organizacją Igrzysk zajmowały się: Zrzeszenie LZS, Ministerstwo Rolnictwa, Związek Socjalistycznej Młodzieży Polskiej, Związek Zawodowy Pracowników Rolnych, Związek Zawodowy Pracowników Handlu i Spółdzielczości, Kółka Rolnicze, Związek Rolniczych Spółdzielni Produkcyjnych, Związek Rolniczych Spółdzielni „Samopomoc Chłopska” i Bank Gospodarki Żywnościowej²⁷. Co dwa lata w ramach Igrzysk rywalizowano w kolarstwie, lekkoatletyce, podnoszeniu ciężarów i zapasach.

Najbardziej powszechnymi, i cieszącymi się największą popularnością wśród mieszkańców środowisk wiejskich i małomiasteczkowych, imprezami sportowymi w ramach „masowej kultury fizycznej” były m.in.: Ogólnopolski Turniej Szachowy „O Złotą Wieżę”, Ogólnopolski Turniej „Piłkarska Kadra Czeką” (od 1985 r.) i Ogólnopolskie Masowe Biegi Przełajowe Zrzeszenia LZS²⁸.

Finały centralne Ogólnopolskiego Turnieju Szachowego „O Złotą Wieżę” w latach 1975–1998 odbywały się w: Augustowie (1996 r.), Bytowie (1988 r.), Głogowie (1986 r.), Kołobrzegu (1990 r.), Koszęcinie (1998 r.), Kruszwicy (1997 r.), Książu (1977 r.), Legnicy (1992 i 1993 r.), Lublinie (1980 r.), Łańcucie (1987 r.), Opinogórze (1982 r.), Piotrkowie Trybunalskim (1979 r.), Piotrowicach k. Chojnowa (1991 r.), Rydzynie (1981 r.), Słupsku (1976 r.), Starej Wsi (1985 r.), Sulejowie (1984 r.), Szczyrku (1995 r.), Uniejowie (1975 r.), Warszawie (1978 i 1983 r.), Zagórzu Śląskim (1989 r.) i Żaganiu (1994 r.)²⁹.

Zrzeszenie LZS przywiązywało sporo uwagi do współpracy ze szkołami rolniczymi. Dlatego też w latach parzystych, z inicjatywy Zrzeszenia LZS, organizowano Mistrzostwa Polski Szkół Rolniczych, a w latach nieparzystych – Ogólnopolskie Igrzyska LZS Młodzieży Szkół Rolniczych (Igrzyska LZS Młodzieży Szkół Rolniczych rozgrywano od 1965 r.)³⁰.

Liczba imprez sportowych w latach 1975–1979, jak również liczba uczestników biorących udział w tych imprezach, wykazywały tendencję wzrostową. Największą liczbę imprez zorganizowano w okresie 1977–1979. Wtedy też liczba uczestników tychże imprez przekroczyła 10–11 mln. W latach 1980–1981 zaznaczył się stopniowy regres. Dopiero od 1982 r. (do 1987 r.) zaczęła się zwiększać liczba imprez sportowych i ich uczestników. Z kolei w latach dziewięćdzie-

²⁷ SA KZ LZSwW, Sprawozdanie na IX Krajowy Zjazd Delegatów Zrzeszenia Ludowe Zespoły Sportowe za lata 1975–1978, Warszawa 1979, s. 14–15.

²⁸ E. Małolepszy, *Sport i turystyka w działalności Zrzeszenia Ludowe Zespoły Sportowe...*, s. 10.

²⁹ T. Nycz, S. Witkowski, *40 lat Turnieju Szachowego „O Złotą Wieżę”*, Warszawa 1998, s. 26–108.

³⁰ E. Małolepszy, *Sport i turystyka w działalności Zrzeszenia Ludowe Zespoły Sportowe...*, s. 11.

siątych XX w., opierając się jedynie na okresie lat 1996–1998, można zauważyć diametralny spadek liczby imprez sportowych (najmniej imprez zorganizowano w 1996 r. – 137 536).

Tabela 3. Liczba imprez sportowych (wraz z uczestnikami) w działalności Krajowego Zrzeszenia LZS w latach 1975–1987 i 1996–1998

Rok	Liczba imprez sportowych	Liczba uczestników imprez sportowych
1975	262 611	7 301 482
1976	282 027	8 127 434
1977	316 553	10 019 484
1978	337 801	11 116 006
1979	338 721	11 299 360
1980	278 032	9 836 110
1981	239 385	8 894 001
1982	238 100	7 776 709
1983	244 247	8 012 187
1984	253 749	8 433 775
1985	265 904	8 764 746
1986	274 234	9 263 581
1987	283 320	9 671 719
1996	137 536	5 192 245
1997	140 385	5 411 381
1998	143 167	5 705 824

Źródło: SA KZ LZSwW, Sprawozdanie na IX Krajowy Zjazd Delegatów Zrzeszenia Ludowe Zespoły Sportowe za lata 1975–1978, Warszawa 1979, s. 70–79; Sprawozdanie na X Krajowy Zjazd Delegatów Zrzeszenia LZS za okres 1979–1983, Warszawa 1984, b. pag.; Tabele do Sprawozdania Rady Głównej na XI Krajowy Zjazd Delegatów Zrzeszenia LZS. Warszawa, brak roku wydania, b. pag.; XIV Krajowy Zjazd Delegatów Zrzeszenia LZS. Sprawozdanie z działalności za lata 1996–1999, Warszawa 2000, s. 89, 91.

Reasumując, należy stwierdzić, iż okres lat 1975–1989 był najbardziej owocny w działalności Zrzeszenia LZS, pomimo trudności natury organizacyjnej (np. braki w zakresie urządzeń sportowo-turystycznych) i finansowej. Mimo spadku liczby ogniw LZS/LKS z 16 544 (1975 r.) do 14 693 (1989 r.) na wysokim poziomie utrzymywała się liczebność organizowanych imprez sportowych. Największą frekwencję zanotowano w latach 1977–1979. Liczebność uczestników w imprezach sportowych przekroczyła 10–11 mln. Najtrudniejszy jednak okres w działalności Zrzeszenia LZS to lata 1990–1998. Liczba ogniw i członków wyraźnie uległa zmniejszeniu. Dla przykładu, w 1975 r. było 16 544 LZS/LKS, a w 1996 r. prawie o połowę mniej – 8331 ogniw. Poza tym okres transformacji ustrojowej wpłynął na zmniejszenie nakładów finansowych na

działalność Zrzeszenia LZS. Należy także wspomnieć, że w latach 1990–1998 organizowano zdecydowanie mniej kursów instruktorskich niż w II połowie lat siedemdziesiątych i w latach osiemdziesiątych XX w.

Warto jednak nadmienić, że niesłabnącą popularnością w działalności Zrzeszenia LZS w latach 1975–1998 cieszyły się zarówno imprezy sportowe organizowane w ramach „masowej kultury fizycznej”, jak i Mistrzostwa Polski Szkół Rolniczych (lata parzyste) i Ogólnopolskie Igrzyska LZS Młodzieży Szkół Rolniczych (lata nieparzyste).

Bibliografia

A. Źródła

I. Źródła archiwalne

Składnica Akt Krajowego Zrzeszenia Ludowe Zespoły Sportowe w Warszawie

II. Źródła drukowane

a) Druki urzędowe i normatywne

XIV Krajowy Zjazd Delegatów Zrzeszenia LZS. Sprawozdanie z działalności za lata 1996–1999, Warszawa 2000.

XI Krajowy Zjazd LZS. Sprawozdanie na XI Krajowy Zjazd Delegatów Zrzeszenia LZS za okres 1984–1987, Warszawa 1988.

Sprawozdanie na IX Krajowy Zjazd Delegatów Zrzeszenia Ludowe Zespoły Sportowe za lata 1975–1978, Warszawa 1979.

Sprawozdanie na X Krajowy Zjazd Delegatów Zrzeszenia LZS za okres 1979–1983, Warszawa 1984.

Sprawozdanie na XIII Krajowy Zjazd Delegatów Zrzeszenia Ludowe Zespoły Sportowe za lata 1991–1995, Warszawa 1996.

Tabele do Sprawozdania Rady Głównej na XI Krajowy Zjazd Delegatów Zrzeszenia LZS, Warszawa [b.r.w.].

III. Strony internetowe

www.lzs.pl/o-nas/historia-lzs [stan z 22.08.2013]

B. Literatura

I. Publikacje

Kita A., *Piłka nożna kobiet w strukturach Zrzeszenia Ludowe Zespoły Sportowe w latach 1989–2009*, [w:] T. Drozdek-Małolepsza, J. Rodziewicz-Gruhn (red.), *Z najnowszych dziejów kultury fizycznej i turystyki w Polsce*, t. 2: *Kultura fizyczna i turystyka w Polsce w latach 1989–2010. Teoretyczne i praktyczne uwarunkowania kultury fizycznej i turystyki*, Częstochowa 2011, s. 37–50.

- Łabędź K., Mikołajczyk M., *Wielka historia Polski po 1956*, t. 15, Kraków 2001.
- Małolepszy E., *Kultura fizyczna i turystyka na wsi w Polsce w latach 1989–2008. Zarys problematyki*, [w:] J. Chelmecki (red.), *Spoleczno-edukacyjne oblicza współczesnego sportu i olimpizmu. Sprawność fizyczna dzieci i młodzieży*, t. 2, Warszawa 2009, s. 207–216.
- Małolepszy E., *Rola Zrzeszenia Ludowe Zespoły Sportowe w rozwoju kultury fizycznej i turystyki w środowisku wiejskim w Polsce w latach 1989–2008*, J. Rodziewicz-Gruhn, E. Małolepszy (red.), „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Seria: Kultura Fizyczna”, z. 9, Częstochowa 2010, s. 121–136.
- Małolepszy E., *Ruch sportowy w działalności Zrzeszenia Ludowe Zespoły Sportowe w Polsce w latach 1989–2009*, [w:] F. Kampka, S. Stępka (red.), *Wieś i ruch ludowy w Polsce i Europie*, t. 2: *Idee, organizacje, środowisko*, Warszawa 2012, s. 439–457.
- Małolepszy E., *Sport i turystyka w działalności Zrzeszenia Ludowe Zespoły Sportowe w Polsce w latach 1989–2009*, [w:] R. Muszkieta, W. Żukow, M. Napierała, E. Saks (red.), *Stan i rozwój regionalnego sportu i rekreacji*, Bydgoszcz 2010, s. 6–21.
- Małolepszy E., *Sporty zimowe w działalności Zrzeszenia Ludowe Zespoły Sportowe w Polsce w latach 1989–2010 – zarys dziejów*, [w:] L. Rak (red.), *Sporty zimowe w tradycji polskiej kultury fizycznej*, Częstochowa 2011, s. 187–195.
- Nycz T., Witkowski S., *40 lat Turnieju Szachowego „O Złotą Wieżę”*, Warszawa 1998.

Abstract

Sport in the Activities of the Association of Rural Sports Teams in Poland in the Years 1975–1998. Outline of the Issues

Sport (next to physical recreation and tourism) was one of the most important areas to be addressed and implemented by the National Association of Rural Sports Teams (LZS) and Provincial, District and Communal Associations of LZS in Poland. The time periods of the paper cover the years 1975–1998. The paper discusses financial and staff-related conditions as well as sports facilities and their impact on the development of sport in the activities of the National Association of LZS. Attention has also been paid to the most important sports and recreation events which were most popular among rural and small town communities.

Keywords: Rural Sports Teams, sport, countryside.

Arkadiusz PŁOMIŃSKI*
Daniel BAKOTA**

Wybrane uwarunkowania rozwoju kultury fizycznej w województwie sieradzkim w latach 1975–1998

Streszczenie

1 czerwca 1975 r. wprowadzono nowy dwustopniowy podział administracyjny kraju, tworząc 49 nowych województw. Jednym z nowo powstałych było województwo sieradzkie. Na obszarze województwa sieradzkiego rozwój kultury fizycznej koordynował i nadzorował wydział ds. kultury fizycznej i turystyki (nazwa wydziału w omawianym okresie wielokrotnie ulegała zmianom). Do głównych czynników warunkujących rozwój kultury fizycznej w województwie sieradzkim należały: wielkość środków finansowych przeznaczanych na zadania związane z kulturą fizyczną, infrastruktura sportowa oraz wykwalifikowane kadry trenersko-instruktorskie

Słowa kluczowe: kultura fizyczna, województwo sieradzkie, infrastruktura sportowa.

Celem pracy jest przedstawienie wybranych uwarunkowań rozwoju kultury fizycznej w województwie sieradzkim w latach 1975–1998. Cezurę początkową pracy wyznacza 1975 r., w którym weszła w życie reforma administracyjna o dwustopniowym podziale terytorialnym kraju. W wyniku reformy zostało utworzone województwo sieradzkie. Cezurę końcową wyznacza 1998 r., w którym województwo sieradzkie zostało zlikwidowane, a jego ziemie ponownie zostały włączone do województwa łódzkiego.

W pracy zastosowano metody badawcze: analizę źródeł historycznych, indukcję, dedukcję, syntezę oraz metodę porównawczą. Kwerenda archiwalnych materiałów źródłowych została przeprowadzona w Archiwum Państwowym w Łodzi – Oddział w Sieradzu. Szczególnie cenne okazały się: Zespół Akt Urzędu Statystycznego w Sieradzu z lat 1975–1998 oraz Zespół Akt Urzędu Wojewódzkiego w Sieradzu z lat 1975–1998. Ponadto do przygotowania pracy zostały wykorzystane źródła drukowane, prasa oraz literatura przedmiotu.

* Mgr, Instytut Kultury Fizycznej i Turystyki, Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie.

** Dr, Instytut Kultury Fizycznej i Turystyki, Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie.

W dniu wejścia w życie dwustopniowego podziału terytorialnego kraju (1 czerwca 1975 r.) nadzór nad rozwojem kultury fizycznej w Polsce sprawował powołany w 1960 r. Główny Komitet Kultury Fizycznej i Turystyki (GKKFiT)¹. Zasadnicze zmiany w strukturach zarządzających kulturą fizyczną w Polsce, po wejściu w życie reformy administracyjnej z 1975 r., wprowadziły dwie ustawy z 26 maja 1978 r.² Na ich mocy w miejsce GKKFiT utworzono Główny Komitet Kultury Fizycznej i Sportu (GKKFiS) oraz Główny Komitet Turystyki (GKT)³. W latach 1985–1987 dwukrotnie dokonano reorganizacji w zarządzaniu kulturą fizyczną na szczeblu centralnym. Na mocy ustawy z 12 listopada 1985 r. zniesiono dwa resorty GKKFiS oraz GKT. W ich miejsce powołano GKKFiT, czym powrócono do struktury organizacyjnej z lat 1960–1978⁴. Następnie postanowiono połączyć sprawy kultury fizycznej i młodzieży, powołując 23 października 1987 r. Komitet do Spraw Młodzieży i Kultury Fizycznej (KdSMiKF). Tym samym likwidacji uległ istniejący dwa lata GKKFiT. Transformacja ustrojowa, a w szczególności związane z nią przemiany społeczno-gospodarcze miały duży wpływ na kształt rozwoju kultury fizycznej w Polsce w latach dziewięćdziesiątych XX wieku⁵. W tym okresie zlikwidowano KdSMiKF, a w jego miejsce 25 stycznia 1991 r. utworzono Urząd Kultury Fizycznej i Turystyki (UKFiT)⁶.

Kształt centralnych organów administracji państwowej odpowiedzialnych za sprawy związane z kulturą fizyczną miał przemożny wpływ na strukturę organizacyjną zarządzającą kulturą fizyczną na poziomie wojewódzkim. W 1975 r. w sieradzkim Urzędzie Wojewódzkim utworzono Wydział Kultury Fizycznej i Turystyki. Do zadań wydziału w zakresie kultury fizycznej należało:

- prognozowanie, programowanie oraz planowanie rozwoju wszystkich form kultury fizycznej;
- współdziałanie w rozwoju wychowania fizycznego dzieci i młodzieży w placówkach oświaty i wychowania;
- opracowywanie planów w zakresie inwestycji, modernizacji i remontów obiektów oraz urządzeń sportowo-rekreacyjnych;
- dokonywanie analiz i ocen wykonania przyjętych planów, uchwał i zadań programowych;

¹ J. Gaj, *Wychowanie fizyczne i sport w Polsce Ludowej*, Poznań 1987, s. 24.

² J. Gaj, K. Hądzelek, *Dzieje kultury fizycznej w Polsce*, Poznań 1997, s. 190.

³ E. Małolepszy, *Z dziejów organizacji i zarządzania kulturą fizyczną w Polsce w latach 1918–1998*, J. Rodziewicz-Gruhn, E. Małolepszy (red.): „Prace Naukowe AJD w Częstochowie. Kultura Fizyczna”, z. 4, Częstochowa 2001, s. 94.

⁴ T. Dubrawski, *Zmiany w organizacji kierowania przez państwo kulturą fizyczną w Polsce w okresie od 1984 do 2000 roku*, J. Rodziewicz-Gruhn, E. Małolepszy (red.): „Prace Naukowe AJD w Częstochowie. Seria: Kultura Fizyczna”, z. 5, Częstochowa 2003, s. 130.

⁵ J. Gaj, P. Pieczyński, R. Urban, *Sport w Polsce w okresie transformacji ustrojowej*, [w:] J. Gaj, B. Woltman (red.): *Zarys historii sportu w Polsce 1867–1997*, Gorzów Wlkp. 1999, s. 205.

⁶ A. Nowakowski, *Zarządzanie kulturą fizyczną w Polsce w latach 1944–2001. Studium historyczno-porównawcze*, Rzeszów 2005, s. 173.

- inicjowanie, popieranie i upowszechnianie kultury fizycznej we wszystkich jej formach i środowiskach społecznych oraz stwarzanie warunków do rozwoju ruchu społecznego w kulturze fizycznej;
- finansowanie kultury fizycznej, a w szczególności planowanie, rozdział i kontrola wydatkowanych na ten cel środków budżetowych oraz środków z wojewódzkiego funduszu rozwoju kultury fizycznej;
- ustalanie potrzeb w zakresie wykwalifikowanej kadry szkoleniowej oraz współdziałanie z właściwymi jednostkami w zakresie szkolenia i doskonalenia kadr kultury fizycznej;
- rejestracja stowarzyszeń kultury fizycznej;
- sprawowanie nadzoru i kontroli nad organizacjami społecznymi, zakładami budżetowymi i jednostkami budżetowymi działającymi w zakresie kultury fizycznej⁷.

Adekwatnie do zmian na szczeblu centralnym w 1979 r. nazwę wydziału zmieniono na Wydział Kultury Fizycznej, Sportu i Turystyki, a następnie w 1989 r. na Wydział ds. Młodzieży, Kultury Fizycznej i Turystyki. W latach 1975–1989 pracami wydziału kierowali: Tadeusz Rozwens (w latach 1975–1981) i Sławomir Tralewski (w latach 1982–1989)⁸. W pierwszych latach okresu transformacji ustrojowej (1990–1998) sprawy kultury fizycznej zostały włączone do Wydziału Spraw Społecznych, w strukturach którego utworzono oddział ds. kultury fizycznej i turystyki (1990 r.). Funkcję kierownika oddziału powierzono Edwardowi Krawczykowi⁹. Następnie w 1991 r. utworzono Wydział Infrastruktury Społecznej i Technicznej, w ramach którego sprawami kultury fizycznej miał się zająć oddział ds. kultury¹⁰. Ostatnią zmianą w strukturach zarządzających turystyką na obszarze województwa sieradzkiego było utworzenie 15 listopada 1994 r. Wydziału Kultury, Sportu i Turystyki. Dyrektorami wydziału w tym okresie byli: Jerzy Kowalski (w latach 1994–1997) i Andrzej Tomaszewicz (1998 r.)¹¹.

Rozwój sportu wyczynowego na obszarze województwa sieradzkiego nadzorowała i koordynowała utworzona 5 czerwca 1976 r. Wojewódzka Federacja Sportu (WFS) w Sieradzu¹². Członkami – założycielami WFS byli przedstawi-

⁷ J. Gaj, K. Hądzelek, *Dzieje kultury...*, s. 191.

⁸ Archiwum Państwowe w Łodzi, Oddział w Sieradzu (dalej: APŁOS), Urząd Wojewódzki w Sieradzu z lat 1975 – 1998 (dalej: UWS), sygn. 1721, Protokół sporządzony w dniu 31 grudnia 1981 roku w sprawie przekazania obowiązków Dyrektora Wydziału kultury Fizycznej, Sportu i Turystyki UW w Sieradzu ob. Sławomirowi Tralewskiemu, b. pag.

⁹ APŁOS, UWS, sygn. 53, Zarządzenie nr 31 Wojewody Sieradzkiego z dnia 1 sierpnia 1990 roku, w sprawie ustalenia regulaminu wewnętrznego UW w Sieradzu, s. 1, 4, 42.

¹⁰ APŁOS, UWS, sygn. 53, Zarządzenie nr 40 Wojewody Sieradzkiego z dnia 19 czerwca 1991 roku, w sprawie ustalenia regulaminu wewnętrznego UW w Sieradzu, b. pag.

¹¹ APŁOS, UWS, sygn. 54, Zarządzenie nr 53 Wojewody Sieradzkiego z dnia 15 listopada 1994 roku, w sprawie ustalenia regulaminu wewnętrznego UW w Sieradzu, b. pag.

¹² „Głos Robotniczy” 1976, nr 129, s. 2.

ciele 15 klubów sportowych z województwa sieradzkiego. Reprezentowali oni: Ludowy Klub Sportowy (LKS) „Piaś” Sieradz, Międzyzakładowy Robotniczy Klub Sportowy „Budowlani” Zduńska Wola, Wieluński Klub Sportowy, Zakładowy Klub Sportowy „Warta” Sieradz, Klub Sportowy „Żeglina” Sieradz, Spółdzielczy Klub Sportowy „Resursa” Zduńska Wola, Klub Sportowy „Budowlani” Łask, Klub Sportowy „Budowlani” Działoszyn, Kolejowy Klub Sportowy „Olimpia” Zduńska Wola, LKS „Złoczewia” Złoczew, LKS „Piaś” Błaszki, LKS „Burza” Burzenin, LKS „Ner” Poddębice, LKS „Grabia” Łask, Ludowy Klub Sportowy i Turystyczny „Warta” Osjaków¹³. Wojewódzka Federacja Sportu w Sieradzu została zlikwidowana po 15 latach działalności 29 czerwca 1991 r.¹⁴ W okresie tym nadrzędnym celem działalności Federacji był rozwój sportu kwalifikowanego na obszarze województwa sieradzkiego realizowany przez:

- zrzeszanie stowarzyszeń i okręgowych związków sportowych działających w zakresie sportu kwalifikowanego,
- tworzenie warunków do udziału klubów sportowych w państwowym systemie rozgrywek w grach sportowych i mistrzostwach w dyscyplinach indywidualnych,
- organizowanie szkoleń trenerów, instruktorów i zawodników oraz szkolenie i doszkalanie sędziów,
- tworzenie i doskonalenie metod obsługi organizacyjno-finansowej Okręgowych Związków Sportowych i klubów oraz sprawowanie nadzoru nad ich działalnością,
- organizowanie i finansowanie przygotowań reprezentacji województwa do udziału w rozgrywkach szczebla centralnego,
- współudział w organizacji imprez sportowych wojewódzkich, ogólnopolskich i międzynarodowych¹⁵.

Członkami WFS w Sieradzu były Okręgowe Związki Sportowe (OZS), jak również kluby sportowe posiadające osobowość prawną. W ramach Federacji na obszarze województwa sieradzkiego działało 9 OZS i 2 Komisje. Były to: Okręgowy Związek Piłki Nożnej, Okręgowy Związek Lekkiej Atletyki, Okręgowy Związek Piłki Siatkowej, Okręgowy Związek Kolarski, Okręgowy Związek Zapasniczy, Okręgowy Związek Podnoszenia Ciężarów, Okręgowy Związek Tenisa Stołowego, Okręgowy Związek Kajakowy, Okręgowy Związek Szachowy, Komisja Boks i Komisja Tenisa Ziemnego¹⁶. Przyjęcie klubu sportowego na członka następowało na podstawie pisemnego zgłoszenia wnioskodawcy i pozy-

¹³ APŁOS, UWS, sygn. 1818, Deklaracja Założycielska WFS w Sieradzu, s. 21.

¹⁴ APŁOS, UWS, sygn. 1818, Decyzja Wojewody Sieradzkiego o wykreśleniu z Rejestru Stowarzyszeń i Związków Urzędu Wojewódzkiego w Sieradzu – stowarzyszenia pod nazwą Wojewódzka Federacja Sportu w Sieradzu z dnia 29 czerwca 1991 r., s. 167, 168.

¹⁵ APŁOS, UWS, Statut Wojewódzkiej Federacji Sportu w Sieradzu zatwierdzony na spotkaniu założycielskim odbytym 5 czerwca 1976 roku, Statut Wojewódzkiej Federacji Sportu w Sieradzu wraz ze zmianami zatwierdzonymi przez Walny Zjazd Delegatów odbyty w dniu 30 maja 1981 roku.

¹⁶ „Głos Robotniczy” 1976, nr 152, s. 2; „Głos Robotniczy” 1976, nr 212, s. 2; „Głos Robotniczy” 1976, nr 247, s. 2; „Głos Robotniczy” 1976, nr 264, s. 2; „Głos Robotniczy” 1976, nr 273, s. 2; „Głos Robotniczy” 1980, nr 131, s. 2.

tywnej uchwały Zarządu Federacji. W 1976 r. WFS zrzeszała 16 klubów sportowych. Liczba ta co roku wzrastała: 1977 r. – 20, 1978 – 21, 1979 – 22, osiągając w 1980 – 23 kluby¹⁷. Natomiast na początku 1991 r. do Federacji należały 22 kluby sportowe: „Bizon” Sędziejowice, „Budowlani” Wieluń, „Burza” Burzemin, „Jutrzenka” Warta, „Korab” Łask, LKS Dobroń, LKS Konopnica, LKS Osjaków, LKS Widawa, LKS Wojsławice, „Ner” Poddębice, „Olimpia” Karsznice, „Piaś” Błaszki, „Piaś” Sieradz, „Pogoń” Zduńska Wola, „Resursa” Zduńska Wola, „Sokół” Lutomiersk, „Warta” Działoszyn, „Warta” Sieradz, „Wiktoria” Szadek, WKS Wieluń i „Żeglina” Sieradz¹⁸.

Zarząd WFS w Sieradzu od początku swojego istnienia dużo uwagi poświęcał rozwojowi kadry trenersko-instruktorskiej. W 1975 r. na terenie województwa było zatrudnionych tylko 5 trenerów i 78 instruktorów¹⁹. W celu rozwoju kadr WFS zorganizowała w 1976 r. kurs instruktorski (część ogólną), który ukończyło 56 osób. Część specjalistyczna została zorganizowana tylko z piłki siatkowej. Ukończyło ją 12 osób, z czego 6 podjęło pracę na terenie województwa sieradzkiego²⁰. Część specjalistyczna dla pozostałych dyscyplin nie była organizowana z uwagi na małą ilość kandydatów. Z początkiem 1977 r. WFS nawiązała współpracę z Federacjami z innych województw, które organizowały kursy specjalistyczne. W ten sposób osoby, które ukończyły część ogólną kursu instruktorów, mogły kontynuować szkolenie. Z tej możliwości skorzystało pięciu instruktorów (3 osoby zapasy, 2 – podnoszenie ciężarów)²¹. Kolejnym etapem rozwoju kadr i podnoszenia poziomu szkolenia była Uchwała Zarządu WFS o zatrudnianiu trenerów i instruktorów na etatach w Federacji i oddelegowywania ich do pracy w klubach²². Udział w organizowaniu szkoleń i kursów instruktorskich miały też OZS, niejednokrotnie tworząc w swoich strukturach osobne wydziały ds. szkolenia. W celu skoordynowania działań na rzecz rozwoju kadry szkoleniowej WFS powołała Wojewódzki Zespół Szkoleniowy (WZS), do zadań którego należało: weryfikacja kadry instruktorskiej, organizacja kursów instruktorskich, ocena pracy trenerów i instruktorów, gromadzenie materiałów szkoleniowych dla potrzeb kadry trenersko-instruktorskiej, analiza działalności szkole-

¹⁷ „Nad Wartą” 1980, nr 21, s. 12; APŁOS, UWS, sygn. 1818, Protokół z kontroli przeprowadzonej w WFS w Sieradzu w dniach 27, 28 i 29 grudnia 1979 r., s. 13–18.

¹⁸ APŁOS, UWS, sygn. 1816, Sprawozdanie z działalności WFS w Sieradzu za lata 1986–1991, b. pag.

¹⁹ Archiwum Akt Nowych w Warszawie (dalej: AAN), Zespół Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (dalej: ZKC PZPR), Polska Federacja Sportu (dalej: PFS), sygn. 2/17, Sprawozdanie z działalności organów statutowych Polskiej Federacji Sportu za okres od 19 grudnia 1973 do 31 grudnia 1977 r. oraz z działalności Biura Zarządu PFS w okresie 1.09.1973 r. – 31.12.1977 r., s. 29.

²⁰ APŁOS, UWS, sygn. 1816, Protokół z kontroli problemowej Wojewódzkiej Federacji Sportu w Sieradzu przeprowadzonej w okresie od 26.09.1977 r. do 22.10.1977 r. przez st. rewidenta Wojewódzkiej Federacji Sportu w Kielcach mgr Zbigniewa Zalewskiego, b. pag.

²¹ Tamże.

²² „Głos Robotniczy” 1980, nr 10, s. 7.

niowej oraz systemu kontroli²³. Wojewódzki Zespół Szkoleniowy ściśle współpracował z PZS i OZS, przeprowadzając kursy instruktorskie (podnoszenie ciężarów, lekka atletyka, kajakarstwo, zapasy, piłka siatkowa, piłka nożna) oraz sędziowskie (zapasy, podnoszenie ciężarów, kajakarstwo, zapasy, piłka siatkowa, piłka nożna, tenis stołowy)²⁴. Nawiązał również współpracę z Akademiami Wychowania Fizycznego (AWF) we Wrocławiu i Warszawie, czego efektem były cykliczne konferencje naukowo-szkoleniowe. Staraniem WZS została również utworzona biblioteka wyposażona w zestawy filmów szkoleniowych (tabela 1)²⁵.

Tabela 1. Kadra szkoleniowa w klubach sportowych województwa sieradzkiego w latach 1975–1998

Rok	Kadra szkoleniowa		
	Trenerzy	Instruktorzy	Razem
1975	11	74	85
1976	5	78	83
1978	23	115	138
1980	30	94	124
1981	24	87	111
1982	24	92	106
1983	27	86	113
1984	27	100	127
1985	34	102	136
1986	31	129	160
1987	32	102	134
1988	30	108	138
1989	30	103	133
1990	31	92	123
1991	23	74	97
1992	24	85	109
1993	31	80	111
1994	80	93	173
1995	40	106	146
1996	9	58	67
1997	17	47	64
1998	14	39	53

Źródło: opracowanie na podstawie Roczników Statystycznych Województwa Sieradzkiego z lat 1977–1998.

²³ APŁOS, UWS, sygn. 1818, Materiały na III Zjazd Sprawozdawczo-Wyborczy WFS w Sieradzu, b. pag.

²⁴ „Nad Wartą” 1980, nr 15, s. 12; 1981, nr 10, s. 12; 1981, nr 24, s. 12.

²⁵ APŁOS, UWS, sygn. 1818, Materiały na III Zjazd Sprawozdawczo-Wyborczy WFS w Sieradzu, b. pag.

Istotną rolę w rozwoju kultury fizycznej odgrywała infrastruktura sportowa. W 1975 r. na obszarze województwa sieradzkiego znajdowało się: 39 boisk do siatkówki, 18 boisk do koszykówki, 82 boiska do 7-osobowej piłki ręcznej, 2 boiska tenisowe, 61 boisk do gier wielkich – w tym 10 z bieżnią okólną, 5 boisk sportowych z widownią do 3 tys. miejsc, 2 stadiony z widownią do 10 tys. miejsc, 6 kąpielisk, 4 pływalnie sztuczne, 1 pływalnia kryta i 47 sal gimnastycznych²⁶. Znaczenie infrastruktury sportowej w rozwoju kultury fizycznej doceniały również władze wojewódzkie. W dniu 12 grudnia 1979 r. Uchwałą Wojewódzkiej Rady Narodowej w Sieradzu przyjęto *Program rozwoju kultury fizycznej i turystyki w województwie sieradzkim do roku 1985*, a w lipcu 1986 r. *Program rozwoju kultury fizycznej i turystyki w województwie sieradzkim do roku 1990*²⁷. W latach 1975–1998 na obszarze województwa sieradzkiego w zakresie rozwoju infrastruktury sportowej zrealizowano inwestycje m.in.: Gminny Ośrodek Sportu i Rekreacji w Lututowie (płyta piłkarska, pawilon sportowy, bieżnia okólna o nawierzchni żużlowej), obiekt sportowo-rekreacyjny w Konopnicy (korty tenisowe, pawilon socjalny), pawilon sportowy w Sieradzu (siedziba organizacji społecznych), sala gimnastyczna o wymiarach 30×18 m przy Zbiorczej Szkole Gminnej w Ruścu, pawilony sportowe typu „Pilawa” w Mokrym, Słomkowie, Woli Łaskiej i Złoczewie, Gminny Ośrodek Sportu i Rekreacji w Dalikowie (płyta piłkarska, bieżnia okólna, boisko do gier małych o nawierzchni żużlowej, widownia, urządzenia lekkoatletyczne), pływalnia kryta o wymiarach niecki 25×12,5 m przy Zespole Szkół Budowlanych w Wieluniu, Gminny Ośrodek Sportu i Rekreacji w Ruścu (pawilon socjalno-sportowy, płyta piłkarska, bieżnia okólna o nawierzchni żużlowej, widownia, plac zabaw dla dzieci), Gminny Ośrodek Sportu i Rekreacji w Widawie (pawilon sportowy, płyta piłkarska, bieżnia okólna, kort tenisowy, boisko do gier małych o nawierzchni mineralnej, urządzenia lekkoatletyczne), sala gimnastyczna w Chotowie (gmina Mokrosko), sala gimnastyczna w Sieradzu, kąpielisko naturalne w Łasku, pawilon typu „Pilawa” w Brzeźniu, sala gimnastyczna w Zduńskiej Woli, Gminny Ośrodek Sportu i Rekreacji w Osjakowie (bieżnia okólna, urządzenia lekkoatletyczne), pływalnia kryta w Sieradzu, pawilon sportowy w Rychłowicach, stadion sportowy w Łasku, hala sportowa przy Zespole Szkół Ogrodnich w Sędziejowicach, sala gimnastyczna w Zadzimiu, uniwersalne boisko do gier małych w Złoczewie²⁸. Ponadto w celu rozwoju masowej kultury fizycznej wybudowano

²⁶ APŁOS, Urząd Statystyczny w Sieradzu z lat 1975–1998 (dalej: USS), sygn. 185, Sprawozdanie jednostkowo-zbiorcze o ilościowym stanie urządzeń na dzień 31 grudnia 1975 roku, s. 1.

²⁷ APŁOS, UWS, sygn. 1811, Uchwała Nr XXIII/77/79 Wojewódzkiej Rady Narodowej w Sieradzu z dnia 12 grudnia 1979 roku w sprawie „Programu Rozwoju Kultury Fizycznej, Sportu i Turystyki do 1985 roku”, b. pag.

²⁸ APŁOS, UWS, sygn. 1735, Informacja o rozliczeniu wydatków zbiorczego budżetu województwa z tytułu opóźnień w planowanym uruchomieniu nowych jednostek lub obiektów i urządzeń w istniejących jednostkach w okresie od 1 stycznia do 31 grudnia 1980 roku, b. pag.; APŁOS,

10 urządzeń (uniwersalne boiska oraz place do gier i zabaw) na osiedlach mieszkalnych i terenach rekreacyjnych w Sieradzu, Zduńskiej Woli, Wieluniu, Łasku i Poddębicach.

Dużą rolę w rozwoju infrastruktury sportowej na obszarze województwa sieradzkiego odegrało Wojewódzkie Zrzeszenie LZS, w strukturach którego działała Społeczna Sekcja Budownictwa. W latach 1975–1989 wybudowano m.in.: wielofunkcyjny stadion sportowy w Warcie (1979 r.), wyciąg narciarski w Strońsku (31 stycznia 1980 r.), pawilon sportowy typu „Pilawa” LKS „Złoczewia” Złoczew (25 października 1980 r.) oraz boisko sportowe LZS Rychnówice (wyróżnione w ogólnopolskim konkursie „Boisko w każdej wsi” za lata 1985/86)²⁹. Ponadto 1 czerwca 1982 r. oddano do użytku Wojewódzki Ośrodek Szkoleniowy LZS w Burzeninie³⁰. Ośrodek w części sportowej dysponował: pełnowymiarowym boiskiem do piłki nożnej, uniwersalnym boiskiem do gier małych, kortem do tenisa ziemnego, bieżnią sześciotorową (na prostej osiem torów) o nawierzchni kortowej, urządzeniami lekkoatletycznymi oraz pawilonem siłownią do podnoszenia ciężarów z pięcioma pomostami. Natomiast w części noclegowej dysponował 22 pokojami z ponad 70 miejscami noclegowymi. Wojewódzki Ośrodek Szkoleniowy był również wyposażony w wypożyczalnię sprzętu sportowo-rekreacyjnego oraz w strzeżone pole biwakowe³¹. Po zrealizowaniu większości planowanych inwestycji w 1998 r. na obszarze województwa sieradzkiego znajdowały się: 4 pływalnie kryte (w tym 3 o wymiarach 25×12,5 m), 9 pływalni otwartych (5 o wymiarach poniżej 25×12,5 m, 1 o wymiarach 25×12,5 m i 3 o wymiarach 50×20 m), 4 hale sportowe (1 wielofunkcyjna o wymiarach 44×22 m i 3 o wymiarach od 36×18 m do 44×22 m), 108 sal sportowych (51 uniwersalnych, 55 pomocniczych i 2 specjalistyczne), 97 boisk do gier małych (35 do piłki ręcznej, 32 do koszykówki i 30 do siatkówki), 98 boisk uniwersalnych, 23 korty tenisowe, 19 stadionów (w tym 17 z widownią do 3000 miejsc), 42 boiska do gier wielkich (w tym 12 z bieżnią okólną i 10 z bieżnią prostą) i 6 strzelnic (w tym 1 do broni pneumatycznej)³².

UWS, sygn. 1811, Sprawozdanie z wykonania Uchwały Nr XXIII/77/79 Wojewódzkiej Rady Narodowej w Sieradzu z dnia 12 grudnia 1979 roku w sprawie „Programu Rozwoju Kultury Fizycznej, Sportu i Turystyki do 1985 roku”, b. pag.; APŁOS, UWS, sygn. 1811, Egzekutywa Komitetu Wojewódzkiego PZPR w Sieradzu, 29 października 1987 rok, b. pag.; APŁOS, UWS, sygn. 1742, Informacja o wykorzystaniu środków Wojewódzkiego Funduszu Rozwoju Kultury Fizycznej i Sportu za rok 1987, b. pag.; „Głos Robotniczy” 1989, nr 247, s. 6; „Nad Wartą” 1989, nr 43, s. 12.

²⁹ „Nad Wartą” 1980, nr 16, s. 12; „Wiadomości Sportowe” 1986, nr 9, s. 7; Kronika Rady Wojewódzkiej Zrzeszenia Ludowe Zespoły Sportowe (LZS) w Sieradzu 1975–1989, b. pag.

³⁰ „Nad Wartą” 1982, nr 16, s. 12.

³¹ APŁOS, UWS, sygn. 1737, Informacja RW Zrzeszenia LZS w Sieradzu dotycząca Wojewódzkiego Ośrodka Szkoleniowego LZS w Burzeninie z dnia 26 maja 1982 roku, b. pag.; Kronika Rady Wojewódzkiej Zrzeszenia w Sieradzu 1975–1989, b. pag.

³² Główny Urząd Statystyczny, *Kultura fizyczna w latach 1990–1998*, Warszawa 1999, s. 172–177.

Rozwój kultury fizycznej na obszarze województwa sieradzkiego był nieodzwrotnie uwarunkowany wysokością posiadanych środków finansowych. Coroczny budżet cząstkowy województwa na finansowanie zadań z zakresu kultury fizycznej i turystyki składał się z budżetu jednostkowego Wydziału Kultury Fizycznej i Turystyki (WKFiT) Urzędu Wojewódzkiego w Sieradzu oraz z budżetów miast, miast-gmin i gmin z obszaru województwa sieradzkiego. Ponadto otrzymywano dotację z Totalizatora Sportowego, Centralnego Funduszu Rozwoju Kultury Fizycznej i Sportu (CFRKFIS), Powszechnego Zakładu Ubezpieczeń, jak również z WKFSiT Urzędu Miejskiego w Łodzi³³. Stowarzyszenia, kluby i organizacje sportowe oprócz dotacji celowych uzyskiwały dochody z działalności statutowej, inicjatyw gospodarczych, jak również od patronackich zakładów pracy. Nadzór nad podziałem i wykorzystaniem środków na cele związane z kulturą fizyczną sprawował WKFiT, jak również dwa fundusze celowe: Wojewódzki Fundusz Rozwoju Kultury Fizycznej i Wojewódzki Fundusz Turystyki i Wypoczynku³⁴. Posiadane środki finansowe na rozwój kultury fizycznej w województwie sieradzkim przekazywane z budżetu województwa były przeznaczone m.in. na działalność statutową organizacji, towarzystw i stowarzyszeń społecznych: Automobilklubu Sieradzkiego, Sieradzkiego Okręgowego Związku Żeglarskiego, Szkolnego Związku Sportowego, Towarzystwa Krzewienia Kultury Fizycznej, Wodnego Ochotniczego Pogotowia Ratunkowego, Zrzeszenia Ludowe Zespoły Sportowe oraz Zrzeszenia Sportowego Spółdzielczości Pracy „Start”; finansowanie klubów sportowych realizujących podstawowe zadania w zakresie sportu masowego i kwalifikowanego; dotowano działalność ośrodków sportu i rekreacji: w Sieradzu, Poddębicach, Wieluniu i Zduńskiej Woli; finansowano zadania związane z upowszechnianiem masowej kultury fizycznej (np.: zakup sprzętu sportowego, organizacja imprez sportowo-rekreacyjnych)³⁵. Natomiast WFS posiadane środki finansowe (m.in. przekazywane z budżetu województwa) przeznaczała na zatrudnianie szkoleniowców i oddelegowywanie ich do pracy w klubach na terenie województwa; finansowanie obozów i imprez sportowych; dotowanie udziału młodzieży w finałach Ogólnopolskiej Spartakiady Młodzieży; finansowała zakup sprzętu sportowego, który był nieodpłatnie

³³ APŁOS, UWS, sygn. 1735, Pismo Dyrektora Wydziału Kultury Fizycznej i Turystyki UW w Sieradzu Tadeusza Rozwensa do Państwowego Zakładu Ubezpieczeń w Sieradzu z dnia 23 stycznia 1979 roku, s. 4; APŁOS, UWS, sygn. 1736, Pismo Zastępcy Przewodniczącego GKKFiS do Wicewojewody Sieradzkiego Józefa Kobieli z dnia 24 lutego 1981 roku, s. 29; APŁOS, UWS, sygn. 1742, Informacja o wykorzystaniu środków Wojewódzkiego Funduszu Rozwoju Kultury Fizycznej i Sportu za rok 1987, b. pag.

³⁴ APŁOS, UWS, sygn. 1735, Pismo Dyrektora Wydziału Budżetowo-Gospodarczego do Narodowego Banku Polskiego Oddział w Sieradzu z dnia 9 stycznia 1979 roku, s. 2.

³⁵ APŁOS, UWS, sygn. 1734, Analiza z wykonania dochodów i wydatków budżetowych w dziale 87 – Kultura fizyczna i sport w roku 1978, b. pag.; Analiza funduszu obrotowego w zakładach budżetowych za 1978 rok, b. pag.; APŁOS, UWS, sygn. 1741, Informacja o wykorzystaniu środków Wojewódzkiego Funduszu Rozwoju Kultury Fizycznej i Sportu za rok 1986, b. pag.

przekazywany klubom i organizacjom sportowym; przekazywała dotację dla klubów na realizację dodatkowych zadań w zakresie rozwoju sportu, jak również finansowała szkolenia i kursy dla sędziów i trenerów (tabela 2)³⁶.

Tabela 2. Środków finansowe przekazane z budżetu województwa sieradzkiego na rozwój kultury fizycznej w latach 1976–1989

Rok	Wysokość przekazanych środków
1976	15 896 000
1977	16 730 000
1978	18 074 000
1980	23 729 000
1982	38 690 000
1983	45 116 000
1984	52 894 000
1985	86 319 000
1986	129 476 000
1987	165 269 000
1988	347 913 000
1989	1 430 847 000

Źródło: opracowanie na podstawie sprawozdań budżetowych województwa sieradzkiego z lat 1976–1989.

W okresie transformacji ustrojowej decyzją wojewody sieradzkiego z dniem 1 stycznia 1991 r. likwidacji uległy dotacje dla stowarzyszeń kultury fizycznej i turystyki, których zasięg działania obejmował teren jednej gminy. Ich działalność mogła być finansowana z prowadzonej działalności gospodarczej, środków pozyskiwanych od sponsorów i zlecniodawców, jak również z budżetu samorządu terytorialnego³⁷. Zmiany te najbardziej odczuł sport wiejski. Gminy, borykając się z problemami finansowymi, nie miały środków na utrzymywanie drużyn sportowych, a na terenach wiejskich pozyskanie sponsora było wręcz niemożliwe. W omawianym okresie większość gmin utrzymywała pojedyncze sekcje piłki nożnej, które występowały w najniższych klasach rozgrywkowych. Z budżetu województwa finansowane były zadania realizowane przez zakłady budżetowe, stowarzyszenia i kluby sportowe, mające na celu upowszechnianie

³⁶ APŁOS, UWS, sygn. 1816, Sprawozdanie z działalności WFS w Sieradzu za lata 1986–1991, b. pag.

³⁷ APŁOS, UWS, sygn. 1749, Zasady finansowania stowarzyszeń kultury fizycznej i turystyki oraz udzielania pomocy samorządom terytorialnym w zakresie utrzymania obiektów sportowych wynikających z aktualnego podziału kompetencji pomiędzy administrację rządową i samorządową, zatwierdzone przez wicewojewodę sieradzkiego Andrzeja Ruszkowskiego w dniu 14 stycznia 1991 roku, b. pag.; „Nad Wartą” 1991, nr 3, s. 12.

kultury fizycznej i turystyki na terenie większym niż obszar jednej gminy, a w szczególności dotyczące: organizacji i promocji masowych imprez sportowych, rekreacyjnych i turystycznych, upowszechniania kultury fizycznej wśród dzieci i młodzieży, działalności statutowej SZS, działalności zmierzającej do rozwoju kultury fizycznej w środowisku wiejskim, wśród inwalidów i osób niepełnosprawnych, jak również realizacji programów aktywności ruchowej dla osób trzeciego wieku³⁸. Zgodnie z wytycznymi w latach 1991–1998 z budżetu województwa dofinansowanie otrzymały stowarzyszenia kultury fizycznej³⁹: WZ LZS (1991 r. – 425 mln zł, 1992 – 162 mln zł, 1993 – 132 mln zł, 1994 – 210 mln zł, 1995 – 24 000 zł, 1996 – 31 000 zł, 1997 – 39 000 zł), SZS (1991 – 470 mln zł, 1992 – 230 mln zł, 1993 – 167 mln zł, 1994 – 187,3 mln zł, 1995 – 26 406 zł, 1996 – 29 471 zł, 1997 – 45 200 zł), Zrzeszenie „Start” (1991 – 50 mln zł, 1992 – 30 mln zł, 1993 – 26 mln zł, 1994 – 50 mln zł), TKKF (1991 – 230 mln zł, 1992 – 80 mln zł, 1993 – 8 mln zł, 1994 – 16 mln zł, 1995 – 5 000 zł), KS „Resursa” Zduńska Wola (1995 – 7 000 zł, 1996 – 8 000 zł, 1997 – 10 000 zł), WOPR (1995 – 16 000 zł)⁴⁰. Ponadto finansowano zadania związane z rozwojem sportu dzieci i młodzieży (szkolenia sportowe, organizacja obozów, zakup sprzętu sportowego, promocja sportu dzieci i młodzieży)⁴¹.

W latach 1975–1998 głównymi czynnikami warunkującymi rozwój kultury fizycznej na obszarze województwa sieradzkiego były: wykwalifikowana kadra trenersko-instruktorska, infrastruktura sportowa oraz wysokość środków finansowych przekazywanych na realizację zadań z zakresu kultury fizycznej. Negatywnym czynnikiem wpływającym na rozwój kultury fizycznej był kryzys społeczno-gospodarczy kraju z przełomu lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX wieku. Jego skutkiem było wstrzymanie wielu inwestycji sportowych przeznaczonych do realizacji w latach dziewięćdziesiątych, jak również zmniejszająca się liczba klubów sportowych wraz z kadrą szkoleniową. Natomiast pozytywnym aspektem wpływającym na rozwój była struktura organizacyjna zarządzająca kulturą fizyczną, jaką tworzył Wydział Kultury Fizycznej i Turystyki wraz z WFS i organizacjami społecznymi, tj. Zrzeszenie LZS, TKKF, SZS i ZSSP „Start”.

³⁸ APŁOS, UWS, sygn. 1749, Kierunki finansowania kultury fizycznej i turystyki przez administrację rządową szczebla wojewódzkiego, s. 39.

³⁹ Począwszy od 1995 roku, kwoty zostały podane w PLN.

⁴⁰ APŁOS, UWS, sygn. 1750, Informacje o realizacji budżetu za 1992 rok, s. 1–4; APŁOS, UWS, sygn. 1751, Informacje o realizacji budżetu za 1993 rok, s. 3; APŁOS, UWS, sygn. 1752, Informacje o realizacji budżetu za 1994 rok, s. 2. APŁOS, UWS, sygn. 1753, Informacje o realizacji budżetu za 1995 rok, s. 124–126; APŁOS, UWS, sygn. 1754, Informacje o realizacji budżetu za 1996 rok, s. 172–176; APŁOS, UWS, sygn. 1755, Informacje o realizacji budżetu za 1997 rok, s. 211–216.

⁴¹ APŁOS, UWS, sygn. 1750, Informacje o realizacji budżetu za 1992 rok, s. 1.

Bibliografia

A. Źródła

I. Źródła archiwalne

- Archiwum Akt Nowych w Warszawie
- Zespół Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej
- Archiwum Państwowe w Łodzi – Oddział w Sieradzu
- Urząd Statystyczny w Sieradzu z lat 1975–1998
- Urząd Wojewódzki w Sieradzu z lat 1975–1998

II. Kroniki i księgi pamiątkowe

- Kronika Rady Wojewódzkiej Zrzeszenia Ludowe Zespoły Sportowe w Sieradzu 1975–1989.

III. Źródła drukowane

- Analiza funduszu obrotowego w zakładach budżetowych za 1978 rok.
- Analiza z wykonania dochodów i wydatków budżetowych w dziale 87 – Kultura fizyczna i sport w roku 1978.
- Decyzja Wojewody Sieradzkiego o wykreśleniu z Rejestru Stowarzyszeń i Związków Urzędu Wojewódzkiego w Sieradzu – stowarzyszenia pod nazwą Wojewódzka Federacja Sportu w Sieradzu z dnia 29 czerwca 1991 r.
- Deklaracja Założycielska WFS w Sieradzu.
- Informacja o rozliczeniu wydatków zbiorczego budżetu województwa z tytułu opóźnień w planowanym uruchomieniu nowych jednostek lub obiektów i urzędzeń w istniejących jednostkach w okresie od 1 stycznia do 31 grudnia 1980 roku.
- Informacja o wykorzystaniu środków Wojewódzkiego Funduszu Rozwoju Kultury Fizycznej i Sportu za rok 1986.
- Informacja o wykorzystaniu środków Wojewódzkiego Funduszu Rozwoju Kultury Fizycznej i Sportu za rok 1987.
- Informacja RW Zrzeszenia LZS w Sieradzu dotycząca Wojewódzkiego Ośrodka Szkoleniowego LZS w Burzeninie z dnia 26 maja 1982 roku.
- Informację o realizacji budżetu za 1992 rok.
- Informację o realizacji budżetu za 1993 rok.
- Informację o realizacji budżetu za 1994 rok.
- Informację o realizacji budżetu za 1995 rok.
- Informację o realizacji budżetu za 1996 rok.
- Informację o realizacji budżetu za 1997 rok.
- Kierunki finansowania kultury fizycznej i turystyki przez administrację rządową szczebla wojewódzkiego.
- Pismo Dyrektora Wydziału Budżetowo-Gospodarczego do Narodowego Banku Polskiego Oddział w Sieradzu z dnia 9 stycznia 1979 roku.

- Pismo Dyrektora Wydziału Kultury Fizycznej i Turystyki UW w Sieradzu Tadeusza Rozwensa do Państwowego Zakładu Ubezpieczeń w Sieradzu z dnia 23 stycznia 1979 roku.
- Pismo Zastępcy Przewodniczącego GKKFiS do Wicewojewody Sieradzkiego Józefa Kobieli z dnia 24 lutego 1981 roku.
- Protokół sporządzony w dniu 31 grudnia 1981 roku w sprawie przekazania obowiązków Dyrektora Wydziału Kultury Fizycznej, Sportu i Turystyki UW w Sieradzu OB. Sławomirowi Tralewskiemu.
- Protokół z kontroli problemowej Wojewódzkiej Federacji Sportu w Sieradzu przeprowadzonej w okresie od 26.09.1977 r. do 22.10.1977 r. przez st. rewidenta Wojewódzkiej Federacji Sportu w Kielcach mgr Zbigniewa Zalewskiego.
- Protokół z kontroli przeprowadzonej w WFS w Sieradzu w dniach 27, 28 i 29 grudnia 1979 r.
- Sprawozdanie jednostkowo-zbiorcze o ilościowym stanie urządzeń na dzień 31 grudnia 1975 roku.
- Sprawozdanie z działalności organów statutowych Polskiej Federacji Sportu za okres od 19 grudnia 1973 do 31 grudnia 1977 r. oraz z działalności Biura Zarządu PFS w okresie 1.09.1973 r. – 31.12.1977 r.
- Sprawozdanie z działalności WFS w Sieradzu za lata 1986–1991.
- Sprawozdanie z wykonania Uchwały Nr XXIII/77/79 Wojewódzkiej Rady Narodowej w Sieradzu z dnia 12 grudnia 1979 roku w sprawie „Programu Rozwoju Kultury Fizycznej, Sportu i Turystyki do 1985 roku”.
- Statut Wojewódzkiej Federacji Sportu w Sieradzu zatwierdzony na spotkaniu założycielskim odbytym 5 czerwca 1976 roku.
- Uchwała Nr XXIII/77/79 Wojewódzkiej Rady Narodowej w Sieradzu z dnia 12 grudnia 1979 roku w sprawie „Programu Rozwoju Kultury Fizycznej, Sportu i Turystyki do 1985 roku”.
- Zarządzenie nr 31 Wojewody Sieradzkiego z dnia 1 sierpnia 1990 roku, w sprawie ustalenia regulaminu wewnętrznego UW w Sieradzu.
- Zarządzenie nr 40 Wojewody Sieradzkiego z dnia 19 czerwca 1991 roku, w sprawie ustalenia regulaminu wewnętrznego UW w Sieradzu.
- Zarządzenie nr 53 Wojewody Sieradzkiego z dnia 15 listopada 1994 roku, w sprawie ustalenia regulaminu wewnętrznego UW w Sieradzu.
- Zasady finansowania stowarzyszeń kultury fizycznej i turystyki oraz udzielania pomocy samorządom terytorialnym w zakresie utrzymania obiektów sportowych wynikających z aktualnego podziału kompetencji pomiędzy administrację rządową i samorządową, zatwierdzone przez wicewojewodę sieradzkiego Andrzeja Ruszkowskiego w dniu 14 stycznia 1991 roku.

IV. Prasa

„Głos Robotniczy”, Łódź 1975–1980.

„Nad Wartą”, Sieradz 1980–1998.
„Wiadomości Sportowe”, Warszawa 1975–1998.

B. Literatura

- Dubrawski T., *Zmiany w organizacji kierowania przez państwo kulturą fizyczną w Polsce w okresie od 1984 do 2000 roku*, J. Rodziewicz-Gruhn, E. Małolepszy (red.): „Prace Naukowe AJD w Częstochowie. Seria: Kultura Fizyczna”, z. 5, Częstochowa 2003, s. 129–135.
- Gaj J., Hądzelek K., *Dzieje kultury fizycznej w Polsce*, Poznań 1997.
- Gaj J., Pieczyński P., Urban R., *Sport w Polsce w okresie transformacji ustrojowej*, [w:] J. Gaj, B. Woltman (red.), *Zarys historii sportu w Polsce 1867–1997*, Gorzów Wlkp. 1999, s. 205–260.
- Gaj J., *Wychowanie fizyczne i sport w Polsce Ludowej*, Poznań 1987.
- Główny Urząd Statystyczny, *Kultura fizyczna w latach 1990–1998*, Warszawa 1999.
- Małolepszy E., *Z dziejów organizacji i zarządzania kulturą fizyczną w Polsce w latach 1918–1998*, J. Rodziewicz-Gruhn, E. Małolepszy (red.): „Prace Naukowe WSP w Częstochowie. Seria: Kultura Fizyczna”, z. 4, Częstochowa 2001, s. 87–100.
- Nowakowski A., *Zarządzanie kulturą fizyczną w Polsce w latach 1944–2001. Studium historyczno-porównawcze*, Rzeszów 2005.

Abstract

Selected Conditions for the Development of Physical Culture in the Sieradzkie Province in the Years 1975–1998

On 1st June 1975 a new two-tier administrative division of the country was introduced creating 49 new provinces. One of the newly created provinces was sieradzkie. On the territory of the sieradzkie province the development of physical culture was coordinated and supervised by the department for physical education and tourism (the name of the department during the period changed repeatedly). The main factors for the development of physical culture in the sieradzkie province included: the amount of funding spent on tasks related to physical culture, sports infrastructure and coaching staff for the purpose of sport in the province.

Keywords: physical culture, sieradzkie province, sports infrastructure.

CZĘŚĆ II
TEORIA WYCHOWANIA FIZYCZNEGO
I SPORTU

Jacek WĄSIK*

Wpływ ilości podejmowanych działań ofensywnych i defensywnych na rezultat walki sportowej w taekwon-do

Streszczenie

Celem tej pracy jest próba poznania, jaki wpływ na wynik walki ma rodzaj aktywności zawodnika. Badania przeprowadzone zostały dla kategorii wagowej do 63 kg kobiet oraz kategorii wagowej do 71 kg mężczyzn. Walki zostały zarejestrowane podczas Mistrzostw Polski w taekwondo ITF w 2007 r. Analiza została przeprowadzona w oparciu na wtórnej obserwacji materiału zarejestrowanego kamerą. Z wykonanych obserwacji wynika, że najczęściej stosowaną przez kobiety metodą jest atak lub jego zamierzenie. Zdecydowanie rzadziej kobiety decydują się na kontratak, a zamierzenie kontrataku jest praktycznie niestosowane. U mężczyzn nie było różnic w liczbie ataków i kontrataków. Zawodnicy skuteczniejsi częściej podejmują ataki.

Słowa kluczowe: taekwon-do, akcje ofensywne, akcje defensywne, walka sportowa.

Wstęp

Pierwotne sporty i sztuki walki kształtowały umiejętności mające decydować o życiu lub śmierci wojownika. Obecnie sztuki walki stanowią istotny element aktywności fizycznej społeczeństw. Poleca się je ludziom, ponieważ kompetentne wykorzystanie sportów i sztuk walki w edukacji młodzieży wpływa na obniżenie lęku i agresji oraz na poprawę społecznego funkcjonowania i respektowania norm etycznych [3, 6, 7].

Większość bardziej znanych dalekowschodnich sportów walki wprowadziło system rywalizacji sportowej. Niektóre z nich są w programie igrzysk olimpijskich (judo, taekwondo WTF). Nastąpiła zatem zmiana celów uprawiania sztuk walki, co powoduje zmianę metod treningowych i konieczność dostosowania

* Dr hab., Instytut Kultury Fizycznej i Turystyki, Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie.

procesu treningu i programów nauczania do konwencji sportowej rywalizacji [2, 3, 8, 9]. Na rywalizację sportową w tradycyjnej wersji taekwon-do (International Taekwon-do Federation) składają się konkurencje: walka sportowa, układy formalne, testy siły i techniki specjalne, walka aranżowana [4, 13]. Początki rywalizacji sportowej w taekwon-do w naszym kraju były bardzo nieuporządkowane. Najpierw były sparingi międzyklubowe, bez ustalonych reguł, kategorii wagowych i bez protektorów. Regularna rywalizacja sportowa według regulaminu ITF rozpoczęła się od I Mistrzostw Polski w 1988 roku. Obecnie zawody rozgrywane są w czterech kategoriach wiekowych: młodzik, junior młodszy, junior i senior. Od IV Mistrzostw Polski w 1991 r. ze względu na gwałtowny wzrost osób startujących wprowadzono eliminacje do imprez głównych. Obecnie współzawodnictwo sportowe w taekwon-do ITF w Polsce stoi na bardzo wysokim poziomie. Polacy stanowią czołówkę światową. Zawodnicy walczą na różnych szczeblach rywalizacji, chcąc wygrywać i zyskiwać uznanie. Zatem trenerzy i zawodnicy podobnie jak w innych dyscyplinach [1, 15, 17, 18] poszukują nowych rozwiązań, które pozwolą sięgać po najwyższe trofea w kraju i za granicą [14].

Celem tej pracy jest próba poznania, jaki wpływ na wynik walki ma rodzaj aktywności zawodnika. Cel ten dokładniej precyzują postawione niżej pytania badawcze, na które odpowiedź dadzą wyniki analizy przeprowadzonej przez autora:

1. Ile ataków i zamierzeń ataków, kontrataków i zamierzeń kontrataków wykonuje zawodnik podczas jednej rundy i jak to wpływa na rezultat walki?
2. Czy większa ilość ataków powoduje zwycięstwo?

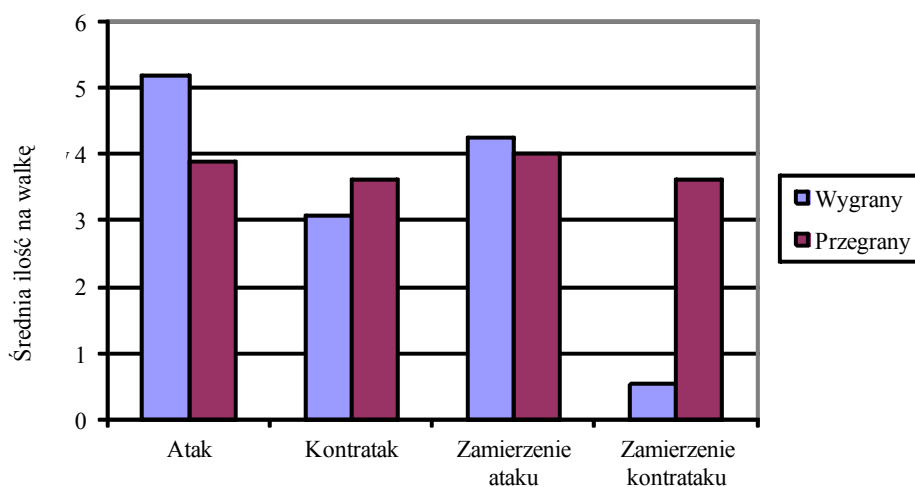
Material i metody badań

Materiału do analizy dostarczyła wtórna obserwacja zarejestrowanych walk rozegranych na Mistrzostwach Polski taekwon-do ITF (International Taekwon-do Federation) 2007 roku w Białej Podlaskiej. Badaniom poddano walki kobiet kategorii wagowej do 63 kg (7 walk) oraz walki mężczyzn do 71 kg (12 walk). Są to kategorie należące do najliczniejszych oraz najlepsze pod względem nasilenia rywalizacji i widowiskowości. Analiza struktury rzeczowej obejmowała rodzaj i efektywność stosowanych ataków i kontrataków. Na tej podstawie zliczono wszystkie ataki, kontrataki, zamierzenia ataku i zamierzenia kontrataku, z podziałem na wygranych i przegranych, obliczając ich średnie wartości. Dane zawarto na wykresach 1–3.

Wyniki badań

Z przeprowadzonych badań wynika, że podczas wszystkich walk kobiet w kat. do 63 kg zawodniczki wygrywające walkę wykonały łącznie 57 ataków

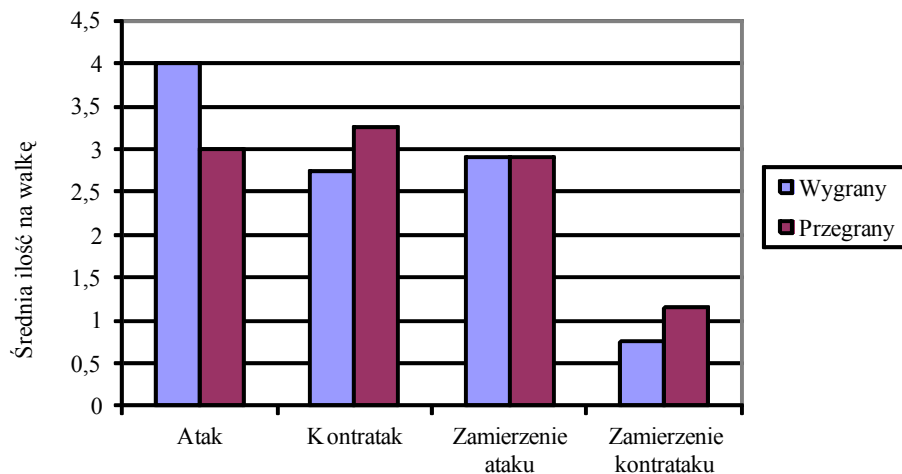
(średnio 5,18 na walkę), 34 kontrataki (średnio 3,09 na walkę), 47 zamierzeń ataków (średnio 4,27 na walkę), 6 zamierzeń kontrataku (średnio 0,54 na walkę). Zawodniczki, które przegrały walkę, wykonały łącznie 43 ataki (średnio 3,90 na walkę), 40 kontrataków (średnio 3,63 na walkę), 44 zamierzenia ataków (średnio 4,00 na walkę), 40 zamierzeń kontrataków (średnio 3,63 na walkę).

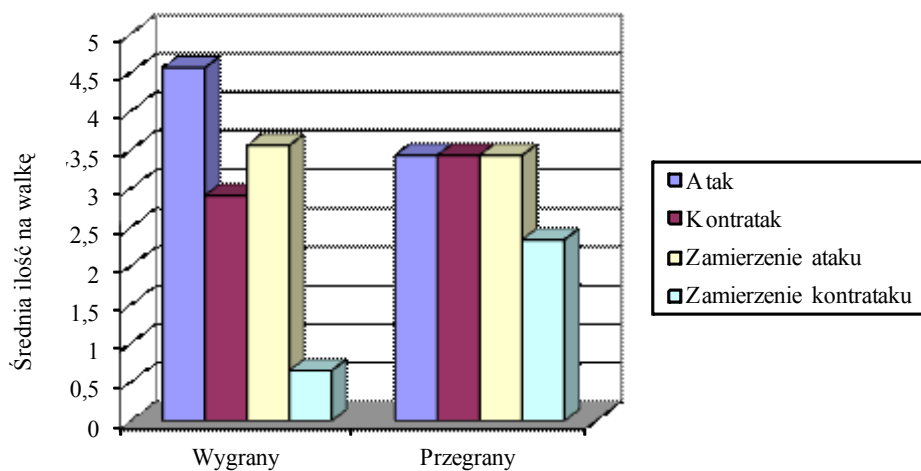
Wykres 1. Średnia liczba wykonanych ataków, kontrataków, zamierzeń ataków i zamierzeń kontrataków przez zawodniczki, które wygrały lub przegrały podczas walk kobiet do 63 kg

Podczas wszystkich walk mężczyzn w kat. do 71 kg zawodnicy wygrywający walkę wykonali łącznie 48 ataków (średnio 4 na walkę), 33 kontrataki (średnio 2,75 na walkę), 35 zamierzeń ataków (średnio 2,91 na walkę), 9 zamierzeń kontrataku (średnio 0,75 na walkę). Zawodnicy, którzy przegrali walkę, wykonali łącznie 36 ataków (średnio 3 na walkę), 39 kontrataków (średnio 3,25 na walkę), 35 zamierzeń ataków (średnio 2,91 na walkę), 14 zamierzeń kontrataków (średnio 1,16 na walkę).

Po zsumowaniu wszystkich walk okazało się, że zawodnicy wygrywający walkę wykonali łącznie 105 ataków (średnio 4,56 na walkę), 67 kontrataków (średnio 2,91 na walkę), 82 zamierzenia ataków (średnio 3,56 na walkę), 15 zamierzeń kontrataku (średnio 0,65 na walkę). Zawodnicy, którzy przegrali walkę, wykonali łącznie 79 ataków (średnio 3,43 na walkę), 79 kontrataków (średnio 3,43 na walkę), 79 zamierzeń ataków (średnio 3,43 na walkę), 54 zamierzenia kontrataków (średnio 2,34 na walkę).

Wykres 2. Średnia liczba wykonanych ataków, kontrataków, zamierzeń ataków i zamierzeń kontrataków przez zawodników wygranych i przegranych podczas walk mężczyzn do 71 kg

Wykres 3. Graficzne przedstawienie średniej liczby wszystkich wykonanych ataków, kontrataków, zamierzeń ataków i zamierzeń kontrataków przez zawodników wygranych i przegranych

Dyskusja

Z wykonanych obserwacji walk kobiet w kat. 63 kg wynika, że najczęściej stosowaną (bo średnio 9 razy na rundę) przez kobiety w tej kategorii metodą jest atak lub jego zamierzenie (średnio 8 razy). Zdecydowanie rzadziej kobiety de-

cydują się na kontratak, a zamierzenie kontrataku jest praktycznie niestosowane. Porównując te wyniki do walki finałowej tej kategorii, widać, że jest ona podobna do uzyskanych średnich: najczęściej wykonywanych jest ataków i ich zamierzeń. Z kolei walki mężczyzn pokazują, że równie ważny podczas walki jest zarówno atak, jak i obrona – podczas każdej rundy średnio wykonanych zostało 7 ataków i 7 kontrataków. Podobne wyniki uzyskane zostały podczas walki finałowej. Patrząc na wszystkie walki, najważniejszy podczas walki jest atak – wykonuje się go najczęściej, rzadziej kontratak. Zawodniczka wygrana podczas walk kat. 63 kg dużo częściej wykonuje atak niż zawodniczka przegrana, wykonuje ona też mniej kontrataków, co jest spowodowane dużym naciskiem na tzn. próbę „kierowania” walką. Analiza walk wykazała, że zarówno zawodniczka wygrana, jak i przegrana wykonuje tyle samo zamierzeń ataków – mających na celu wymuszenie reakcji u przeciwnika. Analiza walk mężczyzn wykazała, iż zawodnik, który wygrał walkę, wyróżniał się ilością wykonanych ataków. Pozostałe elementy walki były wykonywane w takiej samej ilości przez zawodnika wygrywającego, jak i przegrywającego. Wynika z tego, że aby wygrać, zawodnik musi przejmować inicjatywę walki, musi być odważny i częściej podejmować ryzyko. Walka finałowa potwierdza te słowa. Zawodnik, który wygrał całą konkurencję, dużo częściej atakował. Przegrany mimo wielu kontrataków oraz wielu prób wymuszenia ataku przegrał tę walkę. Z przeprowadzonej analizy walk kobiet i mężczyzn wynika, iż większa ilość ataków powoduje zwycięstwo. Walka finałowa potwierdza wyniki średnie. Finalista, który wygrał pojedynek, wykonał zdecydowanie więcej ataków niż finalista przegrany, który próbował się bronić, kontratakując.

Kierowanie przygotowaniem techniczno-taktycznym zawodnika należy do podstawowych czynności zawodowych trenera [16]. W uproszczeniu taktyka w sportach walki to sekwencje ruchów narzucane oponentowi, stawiające go w sytuacji ułatwiającej przeprowadzenie zwycięskiego ataku [5]. Z analizy wynika, że nasilenie ataków i zepchnięcie przeciwnika do defensywy sprawia, że rywal jest mniej skuteczny.

Praca ta nie wyczerpuje tematu, jest ona wycinkiem problemu. Przedstawione tu wyniki i rozważania mogą stanowić porównanie dla innych pomiarów i wyznaczać drogę do dalszych badań. Dokonane w tej pracy ustalenia ukazują jedynie tendencje w szkoleniu. Nie ograniczają one w żaden sposób kreowania indywidualnych rozwiązań technicznych i taktycznych. Pogłębiona analiza struktury walki pozwala na doskonalenie oraz indywidualizację metod treningowych [17].

Piśmiennictwo

- [1] Adam M., Tabakov S., Błach Ł., Smaruj M. (2013): *Charakterystyka przygotowania techniczno-taktycznego zawodników i zawodniczek uczestniczą-*

- cych w Igrzyskach Olimpijskich w Judo – Londyn 2012*. Ido Movement for Culture. Journal of Martial Arts Anthropology, 13(2), s. 75–88.
- [2] Bujak Z. (2004): *Wybrane aspekty treningu w taekwon-do*. AWF. Warszawa ZWWF Biała Podlaska.
- [3] Boguszewski D. (2011): *Relationships between the rules and the way of struggle applied by top world male judoists*. Archives of Budo, 7, s. 27–32.
- [4] Cynarski W., Momola I. (2005): *Dalekowschodnie sztuki walki – ewolucja celów i metod nauczania*. Sport Wyczynowy, 3–4, s. 48–53.
- [5] Choi Hong Hi (1995): *Taekwon-do. The Korean Art of Self-Defence*. ITF. New Zealand.
- [6] Gleeson G. (1983): *Judo Inside Out – a Cultural Reconciliation*. Lepus Books. Wekefield. West Yorkshire.
- [7] Kalina R. (2000): *Teoria sportów walki*. COS. Warszawa.
- [8] Kalina R. (2001): *Utilitarny wymiar współzawodnictwa w sportach walki*. Trening, 3, s. 90–96.
- [9] Lee K.M., Nowicki D. (1988): *Taekwondo*. Almapress. Warszawa.
- [10] Tokarski S. (1989): *Sztuki walki. Ruchowe formy ekspresji filozofii wschodu*. Glob. Szczecin.
- [11] Maroteaux R., Cynarski W. (2002): *O filozofii japońskich sztuk walki – pytania i odpowiedzi*. Ido-Ruch dla Kultury/Movement for Culture (IRK-MC), 3, s. 48–55.
- [12] Wąsik J., Ślęzak A. (2004): *The evaluation of the efficiency of various techniques in taekwon-do female sparing over 70 kg*. Sport training in interdisciplinary scientific researches, s. 320–325.
- [13] Wąsik J., Grygiel Ł. (2012): *Taekwon-do. Podstawy treningu tradycyjnego*. Projack. Częstochowa.
- [14] Wąsik J. (2013): *Walka sportowa taekwon-do. Podstawy treningu i rywalizacji*. Projack. Częstochowa.
- [15] Shishida F. (2011): *Jigoro Kano's pursuit of ideal judo and its succession: Judo's techniques performed from a distance*. Ido Movement for Culture. Journal of Martial Arts Anthropology, 11(1–4), s. 42–48.
- [16] Sterkowicz S. (red.) (2001): *Czynności zawodowe trenera i problemy badawcze w sportach walki*. Zeszyty Naukowe. AWF. Kraków 83.
- [17] Sterkowicz S., Klejda I., Błach W. (1997): *Charakterystyka sposobów walki judo w Igrzyskach Olimpijskich 1988–1996*. Trening 1(33), s. 27–43.
- [18] Sterkowicz S., Lech G., Almansba R. (2007): *The course of fight and the level of sports achievements in judo*. Archives of Budo, 3, s. 72–81.

Abstract

The Effect of Offensive and Defensive Actions on Taekwon-do Sparring

The purpose of this study was to assess the performance of selected male (–71 kg) and female (–63 kg) taekwondo athletes competing under the rules of the International Taekwon-do Federation (ITF) in terms of attacks, counter-attacks, fake attacks and fake counter-attacks. Subjects were participants at the 2007 Polish ITF Taekwondo Championships. A Sony digital video camera (Digital 8) was employed as well as a hand notation system to tabulate the data. The winning male and female taekwondo athletes attacked more. There was no difference in the number of counter-attacks between successful and less successful taekwondo athletes in males and females. Future research should include the specific techniques that were used as well as those that scored most.

Keywords: taekwon-do, offensive action, defensive action, sport sparring.

CZEŚĆ III
UWARUNKOWANIA ZDROWIA,
POSTAWY PROZDROWOTNE

Peter LOPATA *

The Impact of Compensation Exercises on the Muscle Imbalance at 15-Year-Old Students

Abstract

The aim of this work was to gain and broaden the knowledge about muscle imbalance in first year high school students and to determine the impact of compensational program on the changes in muscle imbalance. The file was comprised of 49 students from two classes aged 15 to 16 years. The classes were randomly divided into an experimental (n=25) and control (n=24) file and became a subject of a double-group concurrently ongoing experiment. We examined the students with functional tests to identify tightened and weakened muscles and abnormal motion patterns. The examination included tests of motion capabilities as well. By means of input measurements we have observed a high frequency of muscle imbalance in the entire file of students. An experimental element – the compensational exercises were incorporated into the physical education classes of the experimental file for a time period of 9 months. The compensation exercises consisted mainly of stretching exercises, exercises aimed at the activation and strengthening of the core muscles, stabilizing exercises and functional exercises. The experimental element also included theoretical blocks. We have not observed statistic changes in the individual parts of muscle imbalance in the output measurements of the control file. Statistically significant changes ($p < 0,01$), ($p < 0,05$) occurred in the experimental file in a majority of cases and compensation exercises had a great impact on the decreasing of incidence of the individual disorders.

Keywords: muscle imbalance, compensation exercises, school physical education, possibilities of influencing muscle imbalance, functional disorders, motion apparatus

Introduction

The theme of insufficient movement activity and its potential negative impact, which is unfortunately very common nowadays, has been frequently discussed in both scientific and unscientific spheres over the course of the recent years. One of the mentioned negative impacts is the muscle imbalance. Muscle

* National Sports Center, Bratislava, Slovakia.

imbalance and functional dysfunctions of the movement apparatus are along with obesity a frequent problem occurring even to the youngest students. These troubles often continue during the entire study and until adulthood. In the worst scenario, such disorders may turn into a significant health handicap in the maturity or even at an earlier age. Thurzová [22] defines the muscle imbalance as a disorder in the function of muscle balance and as a disorder in the equality of force which is applied to a relevant joint. It is an imbalance in the system of tonic (postural) and phasic muscles. We consider it the most relevant cause of the chronic pain of the movement apparatus and of spinal disorders. It negatively affects the body posture, muscle coordination, increases predisposition for injuries and restricts the range of movement in the joints [2].

The causes of muscle imbalance according to Lewit [17]:

1. hypo kinesis – insufficient burdening of the muscle system
2. chronic burdening above the border given by the quality of muscle
3. asymmetric burdening without sufficient compensation
4. the change of a movement pattern e.g. under the influence of an injury or illness

Investigation dedicated to the muscle imbalance is a subject of works of a number of authors [3, 4, 5, 7, 8, 12, 13, 14, 16, 17, 20, 21, 22 i.e.] both from Slovakia and abroad. The results of these works were approximately matching – they proved a large incidence of muscle imbalance in all age categories of population actively sporting as well as at the rest of it. Our research was dedicated to the inquiry of the impact of compensation exercises on the improvement of muscle imbalance. The compensation exercises were applied to students during the physical education classes.

Aim

The objective and purpose of this study is to broaden the knowledge about muscle imbalance and about the possibilities of its improvement by the compensation exercises applied to 15-year-old students during the physical education classes.

Research question

What will be the impact of the physical education classes modified by the compensation exercises on the changes of the muscle imbalance?

Methods

The experimental element was composed of compensation exercises which were included into the content of physical education classes of the experimental file of students. The compensation exercises themselves were performed generally in the beginning and at the end of each physical education class – 2 times a week. Except for the physical education classes the compensation exercises were applied during a block of 5 classes in each semester, which were created for the purpose of our research. These classes were dedicated solely to the compensation exercises. The complexity of exercises was gradually increased according to the accomplished progress. In the beginning, exercises using just the own body weight were applied only in the elementary positions. After achieving progress in the basic – elementary positions we have added a number of traditional exercise equipment according to the nature of each kind of exercise. The exercise utensils included long-established instruments such as medicine ball, gymnastics instruments i.e. as well as more modern ones such as: TRX, fit balls, over balls, expanders, and balance instruments, bosu, i.e. which contributed to the attractiveness of exercise.

The exercises were aimed at:

- stretching – static, dynamic, PNF and PIR
- relaxing exercises, relaxing techniques, breathing exercises
- strengthening exercises – functional training, stabilizing, balancing, gymnastic, exercises, exercises focused on the body center “core”

The inquiry of muscle imbalance was performed by the method which can be found mainly in the works of a number of authors [9, 15, 18]. We have tested the length of 9 muscles with the tendency to tighten and 5 muscles resp. groups of muscles with the tendency to grow weaker. Further, we have inquired the quality of 5 movement patterns.

The differences and changes in the muscle imbalance were compared by means of the chi – square statistic. The subject matter and practical significance was estimated via Effect size. We used the significance level $p < 0,05$ to $p < 0,10$. Data were processed in Microsoft Excel.

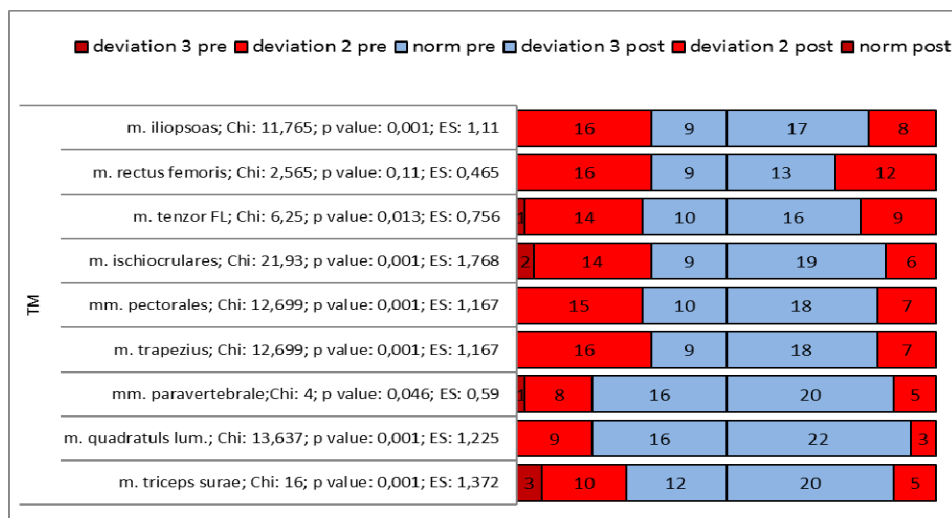
Results

The results of our research confirmed a high incidence of muscle imbalance among the age category of tested students, i.e. 15 years old. We have detected muscle imbalance in 94% of the tested file of students. A high incidence was detected in all branches of muscle imbalance which we have inquired (tightened muscles, weakened muscles, broken movement patterns).

The output measurement has shown that our experimental element – compensation exercises – have considerably influenced the individual branches of muscle imbalance. We have succeeded in reducing the incidence of muscle imbalance from 100% to 88% in the experimental group.

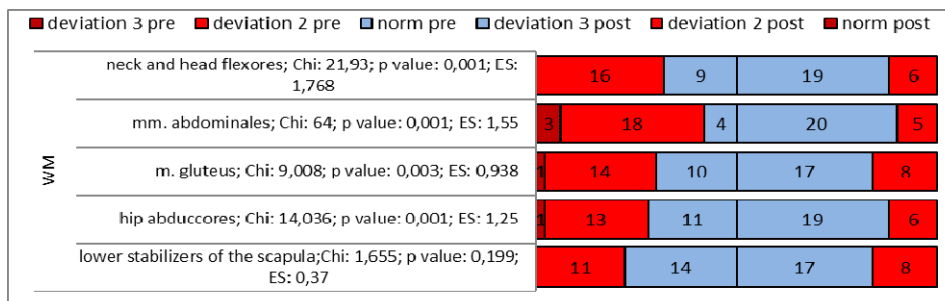
Concerning the tightened muscles (Picture 1) we have detected a decrease of muscle imbalance among all the inquired muscles. The changes weren't statistically significant only in m. rectus femoris on the right side. The changes were detected on the level of ($p < 0,01$) and ($p < 0,05$) of the statistical significance. The results were confirmed by the high value of "Effect size" (ES). The positive effect of the experiment was highlighted by the fact that during output measurement we have not detected any muscle with considerable tightness. The most frequently tightened muscle at the beginning of the experiment was the m. iliopsoas, however at the end of the experiment it was the m. rectus femoris.

The results of our research as well as the findings of other authors confirm the positive effect of compensation exercises on tightened muscles. Stretching exercises have a direct – positive impact on the tightened muscles, however they must be aimed at concrete muscle groups and they must be performed with the use of an appropriate technique and with sufficient frequency.

Picture 1. The ratio of incidence of tightened muscles on the left side – experimental group input (pre) and output (post) measurement

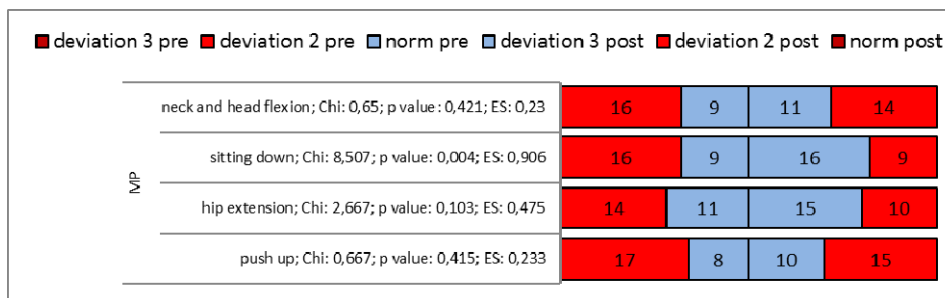
We have detected a decrease of muscle imbalance when testing all tightened muscles (picture 2). We have not detected a statistically significant change only in the inquiry of the lower stabilizers of scapula. The notably positive effect of our program was confirmed by a high value of the Effect Size. In all cases, the change was confirmed on 1% level of statistical significance ($p < 0,01$).

Picture 2. The ratio of incidence of weakened muscles on the right side – experimental group input (pre) and output (post) measurement

During the investigation of weakened muscles in the output measurement we have not detected a muscle which would be marked by degree “3”, which in the terminology of weakened muscles means major weakness. The slightest improvement was recognized in testing the lower stabilizers of scapula; however the greatest improvement – strengthening was detected at the abdominal muscles. We have paid an advanced attention to the abdominal muscles in consent with the entire “core” complex of our program.

Positive changes in the incidence of disturbed muscle patterns were detected in testing each pattern (picture 3). Statistically significant changes were confirmed in the pattern of sitting down ($p < 0,01$) and at the extension of the lumbar joint ($p < 0,05$).

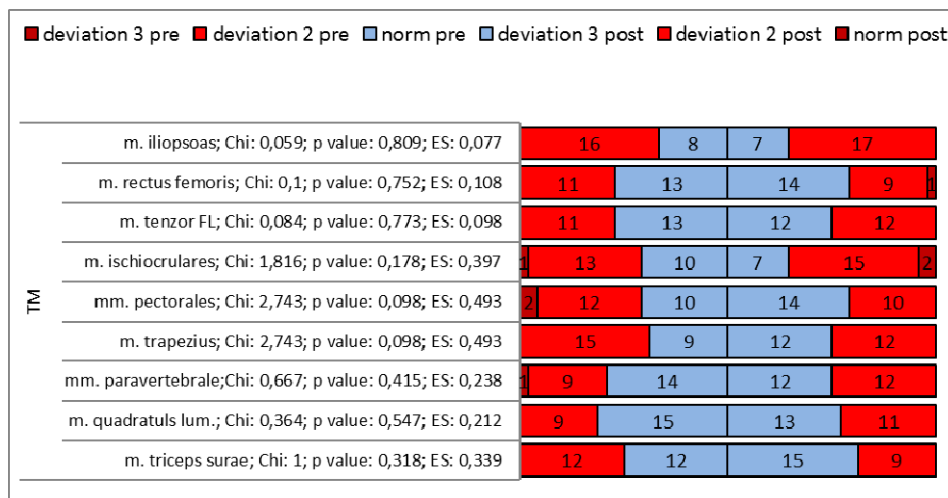

Picture 3. The ratio of incidence of disturbed patterns on the right side – experimental files input (pre) and output (post) measurement.

From the point of view of correction of the functional defects, the restitution of a disturbed movement pattern is considered the most complicated and at the same time the most important one. Over all we can state that the aimed integration of compensation program into the physical education classes have reduced the incidence of this defect in the experimental file, however a statistically significant change was not detected in all movement patterns. The most noticeably improved pattern was the pattern of sitting down. This fact is probably related to

the abdominal muscles which we have succeeded in strengthening at the majority of students. We have also accomplished to engage the abdominal muscles into the movement patterns of students in a correct movement pattern.

In the control file, where the experimental element was not present, we have not detected any improvement in the incidence of muscle imbalance. In testing the tightened muscles (picture 4) we have even noticed an increase of occurrence of this defect. In testing of the weakened and disturbed patterns we have observed a slight improvement, which however was not statistically significant.

Picture 4. The ratio of incidence of tightened muscles on the left side – the control files input (pre) and output (post) measurement

Conclusions

The integration of compensation exercises into the physical education classes had a significant impact on the incidence of muscle imbalance in the experimental file in comparison to the input measurement as well as in comparison to the control file. The muscle imbalance is according to a number of authors a defect which often results into serious health complications and limitations. The search for the possibilities of prevention of the muscle imbalance and the prevention of all functional defects of the movement apparatus is nowadays becoming more and more up to date.

On the basis of the works of other authors as well as of the results of our research we can state that the integration of compensation exercises into the classes of physical education is helpful in reducing the incidence of individual defects related to the muscle imbalance. However, an effective compensation pro-

gram demands an active cooperation between the teacher and the student, without such cooperation no positive results can be achieved.

For the compensation program to be effective, it must be performed by a pedagogue who is well – educated in the relevant field. Another important condition of success is the motivation of students. In our program we have proved the effectiveness of theoretical blocks in the form of presentations, which were dedicated to the risks related to the functional defects of the movement apparatus, unhealthy life style and to the theory of compensation exercises. Another motivation element was the variety of used equipment and tools. Compensation exercises may often be boring and monotonous and therefore it may be difficult to focus the attention of students – mainly the younger ones. However, attention is the key factor in performing all compensation exercises. The diversity and attractiveness of compensation exercises in our program was secured by the use of various tools and utensils and by using different stretching and strengthening techniques and exercises which we have previously presented to the students during the theoretical blocks.

We recommend solving the problem of muscle imbalance complexly due to the fact that the muscular system always works as a functional unit. This mechanism works through individual muscle chains and loops and it is frequently the main reason for a defect to have a number of “triggers”. It is also common that the reason for a defect is located in a completely different body segment than its effects are displayed in. The exercises aimed at the activation and strengthening of the body core in combination with the philosophy of the functional training have proved to be effective and we consider them to be the compulsory component of the compensation exercises. We recommend integrating the compensation exercises into the classes of physical education of all age groups of students instead of exercises which are aimed at isolated muscle groups and work solely with the surface muscles.

References

- [1] Bartík P. (2002): *Zdravotná telesná výchova I*. Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela. Banská Bystrica.
- [2] Bartík P. (2006): *Úroveň posturálnych svalov žiakov 5. a 9. ročníkov na vybranej základnej škole*. [in:] *Zborník: Súčasnosť a perspektívy telovýchovného procesu na školách*. Banská Bystrica: PF UMB, p. 26–46.
- [3] Bartík P. (2007): *Úroveň držania tela a svalová nerovnováha žiakov mladšieho školského veku na vybraných základných školách*. *Studia Sportiva*. 2007/1, 8–15.
- [4] Bursonová M. (2005): *Kompenzační cvičení*. Grada Publishing. Praha.
- [5] Cook G. (2003): *Athletic body in balance*. Human Kinetics.

- [6] Dlhoš M. (1997): *Ovplyvňovanie skrátенých posturálnych svalov v rámci športovej prípravy mladých volejbalistiek*. Kinantropologie 97: Nové tvárenové pohľady. Praha: FTVS UK, 107–109.
- [7] Dlhoš M. (2002): *Lateralita funkčných svalových zmien a jej ovplyvňovanie u mladých tenistov*. Bratislava. Kandidátska dizertačná práca na Fakulte telesnej výchovy a športu Univerzity Komenského v Bratislave.
- [8] Janda V. (1996): *Funkční svalový test*. Grada. Praha.
- [9] Jarkovská H. (2007): *Cvičení na velkém míči. 1. vydání*. Grada. Praha.
- [10] Jarkovská H., Jarkovská M. (2005): *Posilování s vlastním tělem 417 krát jinak*. Grada. Praha. p. 14–24.
- [11] Kanášová J. (2004): Funkčné svalové poruchy u 10–12 ročných žiakov a ich ovplyvnenie v rámci školskej telesnej výchovy. Dizertačná práca na FTVŠ UK. Bratislava.
- [12] Kanášová J. (2006): *Svalová nerovnováha u 10 až 12 – ročných žiakov a jej ovplyvnenie v rámci školskej telesnej výchovy*. Bratislava: Peter Mačura – PEEM.
- [13] Kopřivová J. (1993): *Problematika svalovej nerovnováhy u detí s astma*. Univerzita Komenského Dizertačná práca. Bratislava.
- [14] Kopřivová J. (1998): *Poruchy funkce svalového systému u dětí mladšího školního věku*. [in:] *Program zdravotně orientované tělesné výchovy pro vzdělávací programy 1.st ZŠ*. PdF MU. Brno. p. 16–20.
- [15] Kopřivová J., Beránková L. (2002): *Problematika funkčních poruch pohybového aparátu*. Medicina Sportiva Bohemica Slovakia. Praha: ČSTL. vol.11, n. 3,
- [16] Lewit K. (1996): *Manipulační léčba v myoskeletální medicíně*. J.A. Barth Verlag – ČLS JEP, Lipsko – Praha
- [17] Straková T. (2006): *Vztah tělesné stavby a funkčního stavu pohybového systému ve věku adultus*. Dizertačná práca na Fakulte sportovních studií Masarykovy univerzity v Brne.
- [18] Thurzová E. (1990): *Svalová rovnováha*. Tréner, 34, 5, 1990. p. 297–302.
- [19] Thurzová E. (1991): *Funkčné svalové poruchy u detskej populácie*. [in:] *Telesná výchova a šport*, n. 1, 23–28. Bratislava.
- [20] Thurzová E. (1992): *Svalová nerovnováha*. [in:] Labudová J., Thurzová E.: *Teória a didaktika zdravotnej telesnej výchovy*. FTVŠ UK. Bratislava. p. 7–42.
- [21] Thurzová E., Štulrajter V. (1993): *Svalová nerovnováha u mladých futbalistov*. *Telesná výchova & šport*, n.4, p. 23–26.

Streszczenie

Wpływ ćwiczeń kompensacyjnych na brak równowagi mięśniowej u 15-latków

Celem pracy było zdobycie i poszerzenie wiedzy na temat nierównowagi mięśniowej u uczniów pierwszej klasy szkoły średniej oraz określenie wpływu, jaki wywiera program kompensacyjny na zmiany nierównowagi mięśniowej. Badana grupa składała się z 49 uczniów z dwóch klas w wieku od 15 do 16 roku życia. Klasy podzielono losowo na doświadczalną grupę ($n = 25$) i kontrolną grupę ($n = 24$), które stały się przedmiotem badań w jednocześnie trwającym eksperymencie. Uczniów poddano próbie testów funkcjonalnych w celu zidentyfikowania skróconych i osłabionych mięśni oraz patologicznych stereotypów ruchowych. Badania zawierały testy dotyczące możliwości ruchu, a za pomocą pomiarów wejściowych zaobserwowaliśmy wysoką częstotliwość nierównowagi mięśni w całej grupie uczniów. Komponent eksperymentalny – ćwiczenia kompensacyjne wprowadzono do zajęć wychowania fizycznego w badanej grupie na okres 9 miesięcy. Ćwiczenia kompensacyjne – składały się głównie z ćwiczeń rozciągających, mających na celu aktywizację i wzmocnienie mięśni tułowia, ćwiczenia stabilizujące i ćwiczenia funkcjonalne. Komponent eksperymentalny obejmował również bloki teoretyczne. Nie zaobserwowano zmian statystycznych w poszczególnych grupach kontrolnych dotyczących braku równowagi mięśniowej. Statystycznie znaczące zmiany ($p < 0,01$) ($p < 0,05$) występowały w większości przypadków i ćwiczenia kompensacyjne miały większy wpływ na zmniejszenie częstości występowania poszczególnych zaburzeń.

Słowa kluczowe: zaburzenia równowagi mięśniowej, ćwiczenia kompensacyjne, szkoła wychowania fizycznego, możliwości wpływania na równowagę mięśniową, zaburzenia czynnościowe, aparaty ruchu.

Oliver RÁCZ^{*, **, ***}, Ništiar FRANTIŠEK^{*}, Peter DOMBROVSKÝ^{*},
Krzysztof JAKUBOWSKI^{**}, Zuzana KÜCHELOVÁ^{****},
Denisa MACEKOVÁ^{*}, Iveta CIMBOLÁKOVÁ^{*}, Daniela KUZMOVÁ^{*}

Obesity, the Pandemic of XXIst Century

Abstract

A comprehensive review about the current situation in obesity and its consequences. The authors in the first parts of the paper define obesity, describe the methods for assessment of obesity and the amount of fat in the body and discuss the question if obesity itself is a disease or not. According to their view obesity is not a disease but a pathological condition caused by a disturbance of appetite regulation, as well as a gateway to many diseases. In the next part they present the most important data about the epidemiology of obesity in the world and in Europe.

The consequences of obesity depend on the distribution pattern of the fat in the human body. Upper body obesity associated with visceral accumulation of fat is more dangerous as compared with mild gluteal obesity in young women. The subsequent chapters comprise a simple overview of the pathogenesis of obesity from the point of view of the energy metabolism and the genetic, epigenetic and environmental factors involved in the development of obesity.

The consequences of obesity heavily increase health care and indirect economic costs in rich countries. The most important among these are type 2 diabetes mellitus, coronary heart diseases, hypertension, stroke and gout.

The treatment of obesity is often a troublesome and frustrating process both for health-care providers and the affected people. Therefore the psychological and social aspects of overeating are of crucial importance to understand obesity and to elaborate successful ways to prevent it.

Keywords: obesity, metabolic syndrome, energy metabolism, nutrition

1. Introduction

It is one of the tragic ironies of modern civilization that while roughly one third of the population in low-income countries suffers from various forms of food shortage [1, 2], the most serious nutritional problem in the middle- and

* Institute of Pathological Physiology, Medical School, Šafárik University, Košice, Slovakia.

** Faculty of Health Care, Miskolc University, Hungary.

*** State Higher Vocational School, Institute of Medicine, Sanok, Poland.

**** Institute of Physical Education and Sport, Šafárik University, Košice, Slovakia.

high-income countries is overnutrition leading to obesity. Especially alarming is the increase of obesity in children and young adults. Obesity itself is not only a disease, but first of all a risk and causal factor of many diseases with a high rate of morbidity, invalidization and mortality [3–6].

The consequences of obesity heavily increase both the direct (health care) and indirect (social) economic costs in rich countries. According to pessimistic forecasts [7] there is a menacing danger of decrease of average lifespan in USA if the pandemic of obesity will proceed at the same rate as in the past 20 years.

2. Definition and assessment of obesity

Obesity is a condition in which the relative proportion of body fat is increased. Another term, **overweight** (sometimes used interchangeably with obesity) signifies only an increase of body weight above an arbitrary standard usually defined in relation to height. To determine whether a person is obese or simply overweight (due to increased mass of muscles in athletes or in manual workers) techniques for measuring and of body fat are necessary [8].

From anthropometrical measurements comparing weight with height (or more exactly with the body surface), the **body mass or Quetelet index (BMI)** is preferred. BMI is calculated from body weight in kilograms divided by the square of height in meters (kg/m^2). A desirable BMI for general population lies between 19 and 25. According to BMI, individuals can be classified as underweight, normal weight and three grades of obesity (Tab. 1). According to this classification persons with BMI from 25 to $30 \text{ kg}/\text{m}^2$ have a moderately increased risk of health problems, those with a BMI from 30 to $40 \text{ kg}/\text{m}^2$ have a considerably increased risk, and those with a BMI above $40 \text{ kg}/\text{m}^2$ have a very high risk. On the other side these cutoff values are arbitrary and the increased risk of consequences begins to increase around $\text{BMI } 27 \text{ kg}/\text{m}^2$. From medical point of view the main class (30–40) is too broad because in a person of 1,72 m height BMI 30 is equivalent to 88,7 kg and BMI 40 to 118,3 kg. The health risk between these two values is considerably different and therefore it is rational to speak about morbid obesity not from BMI 40 but from already from BMI 35.

Table 1. Classification of obesity according to BMI

BMI, kg/m^2	Classification
< 19,0	Undernutrition
19,0 – 25,0	Normal body weight*
25,1 – 30,0	Overweight or obesity grade I
30,0 – 40,0**	Obesity (grade II)
> 40,0	Morbid obesity (grade III)

* The correct term is “body mass” but in everyday use we prefer the incorrect term “weight”.

** This class should be divided into two because in this form is too broad (see in text).

A simple method for assessment of body fat and obesity is the **skinfold thickness** because over half of the fat in the body is deposited under the skin. The skinfold thickness is measured on four sites with Best's caliper (over the biceps and triceps muscle, in the subscapular and suprailiac region). A more exact result is achieved by measurements on 10 sites with Holtain's caliper. The proportion of body fat is estimated by applying equations derived from correlations with the reference underwater densitometric measurements.

Underwater densitometry is based on the law of Archimedes and calculates the ratio between fat tissue (density = 0,9007 g/cm³) and lean body mass (1,100 kg/cm³). Another reference method is air displacement pletysmography.

In general practice the currently most employed methods for the assessment of lean body mass and fat content are based in **bioelectric impedance (BIA)** based on different high frequency conductivity of tissues with different water content. The measurement is quick and convenient but the results of simple equipments (with one frequency, two electrodes and without calibration) are rather imprecise but useful for "home monitoring" of people on weight normalization regimens. More sophisticated equipments of this type provide more exact results.

For research purposes **Dual energy X-ray absorptiometry (DEXA), computer tomography, magnetic resonance, ⁴⁰K isotope measurements** are employed but these are expensive and time consuming.

The normal amount of fat in human body is variable. A number of factors, including age, sex, environmental temperature, and the degree of physical activity determine the relative proportion of fat in the body. By age 18, the male body contains about 15 to 18% fat, and the female about 20 to 25%. Acceptable body fat content in the adult general population is 10–20% in men and 20–30% in women [9].

Although both the basic (increased fat content) and the numerical definition (BMI, proportion of fat) of obesity are correct, there are some open questions concerning a rational, pathophysiology-based definition of obesity. The main question is if obesity is a disease or not? According to our view [10] obesity (with the exception of some monogenic, endocrine and hypothalamic diseases with morbid obesity) itself is not a disease, but

- a pathological condition caused by disturbance in appetite regulation and by positive energetic balance;
- a risk factor of many serious diseases and
- a phenotype based on combination of permissive genetic and triggering external factors.

Another good definition was presented at the congress of North American Society for the Study of Obesity [11]: where obesity was characterized as a **gateway disease** opening the door for type 2 diabetes mellitus, hypertension, coronary artery disease, and many other diseases.

3. The epidemiology of obesity

In 2008 an estimated 205 million men and 297 million women over the age of 20 were obese worldwide and the prevalence of obesity has nearly doubled between 1980 and 2008. The prevalence of overweight and obesity were highest in the regions of the Americas (36% overweight¹ and 26% obesity) In Europe the situation is better than the USA but notwithstanding serious and even more alarming are the trends and perspectives [12]. The average percentage of obese adult persons in Europe (2010) was around 17 % with significant differences among countries and in some regions between men and women. Some of these data are based on not very exact self-reports (e.g. Romania with only 8,9% prevalence of obesity). The data derived from measurements in epidemiological studies are more reliable and the worst situation is probably in Hungary (28,5%). A special situation is that of school-aged children. In the age group of 15 years old boys and girls the prevalence of obesity is already as high as 17 and 10%, respectively. These young persons should live with obesity (if they are not able to rid themselves of excess fat) the whole active period of life and suffer from its consequences around the age of 40.

Obesity is considered as a disease of affluence and this is true but on the other side the highest prevalence and incidence of obesity in high and middle-income countries is in the group of population with low level of education and income [3].

4. The distribution of the fat in the body

The pattern of fat distribution is a more important factor of morbidity and mortality associated with obesity than obesity per se. Fat distribution can be assessed simply from **waist to hip ratio (WHR)**, i.e. the ratio of circumferential measurement at the waist (midway between the iliac crest and lowest rib) to that around the hips (at the level of trochanters). In most populations normal WHR is distributed within the range 0,7 – 1,0. A WHR greater than 1.0 in men and 0.8 in women indicates upper body obesity.

Recently this relative value is replaced by the **waist circumference** and the normal values are as follows: less than 94 cm in men and less than 80 cm in women. According to our view body mass and waist circumference measurements should be standard procedures at each visit of patients and also of healthy persons at general practitioners' outpatient clinics.

According to fat distribution two basic types of obesity exist:

¹ In the source there is 62% overweight and 26% obesity, which can lead to false interpretation. We consider "overweight" as BMI between 25–30 and obesity as BMI > 30 kg/m².

1. upper body obesity, also referred to as abdominal, android or male obesity, and
2. **lower body obesity**, also known as **gluteofemoral, gynoid or female** obesity.

J.Vague was the first who in 1947 envisioned the importance of regional adipose tissue distribution as the most significant factor of the metabolic complications of obesity. He suggested that android obesity was associated with **accelerated atherosclerosis, diabetes mellitus type 2 and gout**. Vague's pioneering contribution has been confirmed by countless experimental, clinical and epidemiological studies and the condition caused by android obesity has been termed as "**X-syndrome**", "**metabolic syndrome**" or simply and correctly as "**insulin resistance syndrome**". Excellent reviews on this topic are in [13, 14] and a more detailed description in Chapter 8.

Computed tomography and the sophisticated methods described in chapter 2 allow exact measurement of visceral and subcutaneous adipose tissue amount at any site of the body and particularly in the abdominal area. Based on the precise estimation of the topography of the adipose tissue, C. Bouchard in 1991 [15] proposed four different types of human obesity:

1. **The first type** is characterized by excess total body mass or body fat without any particular regional difference.
2. **The second type** is defined as excess subcutaneous fat on the trunk, particularly in the abdominal area, and is equivalent to the **android or male** type of fat deposition.
3. **The third type** is characterized by excessive amount of fat in the abdominal visceral area and can be termed as **abdominal visceral obesity**.
4. **The fourth type** is defined as **gluteofemoral** obesity and is observed primarily in women (**gynoid obesity**).

Although this classification is more scientific as compared with the simple upper/lower classes, in public health care and general medical practice it is quite sufficient to use the simple classification because upper body obesity is always associated with visceral obesity. One should keep in mind that mild lower body obesity in young women is a positive feature of fertility but male type (abdominal + visceral) obesity is common also in women and has similar consequences as in men.

Recently modern methods allow also the estimation of fat content in different cells and according to the results [16] the accumulation of fat outside adipocytes, namely in liver and muscle cells is also an important contributor of the consequences of obesity.

5. The growth of adipose tissue

The growth of adipose in the course of positive energy balance can occur by an increase in the **number of adipocytes (hyperplasia)** and/or by an increase in

the **size of fat cells (hypertrophy)**. Although adipocyte number is partly determined in the early stages of life, the number of adipocytes formed from precursor cells (preadipocytes), may increase during later life, too.

The size of adipocytes responds to the balance between storage and release of triacylglycerols (TAG). Increased food intake and increased insulin secretion will favor lipogenesis; increased exercise and increased secretion of the lipolytic hormones (the catecholamines as the most potent regulators of lipolysis, as well as glucagon, growth hormone and ACTH) will promote fat utilization. That means that hypertrophic obesity is dynamic and reversible.

As the life span of the fat cells is very long, their size varies with the amount of stored TAG, but there is little or no change in their total number. It means that subjects with hyperplastic obesity have a lifelong increase in the total mass of fat cells and any weight loss occurs is by shrinkage of adipocytes without a decrease in their number.

Men and women with abdominal and visceral obesity (types 2 and 3) are characterized both by hyperplasia and by large fat cells. The cells have increased lipoprotein lipase (a key regulator of fat accumulation) activity, enhanced lipolysis, and low antilipolytic effect of insulin. In contrast, lower body fat deposition is the result of differentiation of fat cells from precursors (hyperplasia). This may explain the weight loss difficulties of many women with lower body obesity.

6. The etiology of obesity as viewed from the point of view of energy metabolism

Excess body fat is generated when the energy intake exceeds energy output. Output comprises of **basal metabolic rate** (usually about 75% of total energy expenditure), of **physical activity** (10–15%), and of **thermogenic response to food and cold temperature** (10–15%). The laws of physics are valid also in human physiology and **without positive energy balance the development of obesity is not possible**. Although this is true, there are at least three caveats in energy balance:

1. The ability to convert some portion of energy into heat (through mitochondrial uncoupling proteins) is strongly age-dependent. The same amount of ingested food in young people does not lead to weight gain but can cause obesity in middle aged and older adults regardless on their physical activity. Individuals with elevated function of thyroid maintain the ability to convert food-derived energy into heat also in higher age.
2. Weight gain is a slow process and already an imbalance of only 1% in energy balance represents weight gain of 1 kg every year.
3. The individual difference of basal metabolic rate is as high as 25–30%. If a difference in metabolic rate can be as high, it is clear that at a same energy

intake one individual may gain weight and another may lose it regardless on other ways of energy output.

Adipose tissue contains about 75% of fat, which is the main form of energy store. Overweight subjects store approximately 30 000 kJ (7000 kcal) energy per kilogram excess weight. Factors contributing to the energy imbalance are numerous and probably exist in different combinations among obese individuals.

Energy is required for muscular contraction connected with basic life processes and various forms of involuntary and voluntary **physical activity**. The efficiency of muscular work (the proportion of exercise-produced energy that is used for work) is about 30%, and is the same for lean and obese subjects, but obese subjects are usually less physically active as compared with lean people.

The expenditure of energy after usual food intake (former called specific dynamic action of food) and food-induced **thermogenic response** are relatively small and the differences between lean and obese individuals are small to nonexistent. However there are differences in energy expenditure after **overfeeding**. In lean people overfeeding (500 kJ extra calories daily) for 10 days or longer led to energy wastage, but no energy wastage has been found in already obese volunteers [17].

7. The genetic and epigenetic background of obesity and their association with the external factors

Variations among individuals in basal metabolic rate and fat accumulation after overfeeding are undoubtedly influenced by the **genotype**. This effect seems to be even more important for the determination of the sites of fat accumulation. The first genetic hypothesis termed as the “**thrifty genotype**” was based on the presumption that in the past starvation and famine was common and the survivors were individuals with “thrifty” genes able to cumulate as much energy from the meager sources as possible. 10–20 thousand years is a too short period to transform the genotype and in the XXth – XXIst individuals with „squandering“ genotype are those able to remain lean and healthy. According to last achievements in prehistorical anthropology the validity of this hypothesis is questionable because our most of our ancestors did not die from undernutrition but from infections and wounds.

The role of **genetic** and **epigenetic factors** in the development of obesity has been supported by experiments on animals, as well as by studies on body weight in families of obese persons, studies of twins, of adopted children and their adoptees [18, 19]. The first actual gene involved in appetite and food intake regulation secreted from adipose tissue was **leptin**, a small protein coded on the chromosome 7 [20]. If the amount of fat in adipose tissue begins to increase, more leptin is secreted into the blood, binds to its receptor in the brain and in

healthy individuals decreases the appetite. After the discovery of the leptin and its mutated gene in mice the great expectations as to its role in human obesity was a disappointment because the mutations of leptin coding OB gene in humans are extremely rare.

Recently the number of genes involved in appetite regulation and energy metabolism is around 400. This makes the interpretation of genetic polymorphism in the pathogenesis of obesity extremely difficult but one thing is clear. In the human body there is no “**obesity gene**”. All obesity-related genes are normal genes responsible for energy metabolism and energy metabolism is the basis of life. All polymorphisms and mutations of these genes are only **permissive** and without increased food intake and decreased output they do not make obesity [21].

Environmental influences are as important for the development of obesity as the genetic and epigenetic background. The difference in individuals lies only in the different speed of fat accumulation as a result of overeating and in the different ability to lose weight on a low-energy diet and in connection with increased physical activity. Some of the common sins promoting fat accumulation are as follows:

- **infant milk formulas instead weaning;**
- **eating huge amount of food once a day instead of 3–4 small servings;**
- **couch potato life-style;**
- **nibbling;**
- **fast & junk food;**
- **drinking too much sweetened beverage and beer;**
- **night eating, binge eating and many others.**

The social and psychological factors of increased food intake are summarized in Chapter 10.

Endocrine disorders and hypothalamic diseases are rare causes of obesity as well as the genetic **Prader-Willi syndrome**. In these cases the obesity is rather morbid ($BMI > 40 \text{ kg.m}^2$) but always connected with overeating. Voluntary control of food intake in these patients is not working.

8. Health risks and diseases associated with obesity

Impaired social relationships, loss of self-esteem, anxiety, anger, self-doubt, etc. are not the only problems of obese individuals [22]. Since the times of Hippocrates it has been well known that obesity is associated with premature death, and since Vague it has been obvious that upper body fat accumulation (together with increased visceral and intracellular adiposity) has significantly worse prognosis than lower body fatness.

The risk of some diseases associated with obesity is summarized in Table 2. The causes of increased mortality of obese individuals include coronary heart

disease, cerebral hemorrhage, diabetes, digestive diseases, and cancer [23]. On the other side almost all health disorders associated with obesity improve after weight loss (24Hall et al., 2014).

Table 2. Increased risk of diseases in abdominal obesity with BMI > 27 kg/m²

Disease	Relative risk *
Stroke	3,1
Hypertension	2,9
Type 2 diabetes mellitus	2,9
Myocardial infarction	1,9
Gout	2,5
Gallbladder disease **	2,0
Arthrosis	1,8
Malignancies (breast, colon)	1,2 – 1,3

* Compared to the risk of age-adjusted people with normal body weight.

** Common also in gynoid obesity.

The main pathogenetic factor behind most of the diseases caused by obesity is the **metabolic syndrome** described in 1988 by Reaven, which in addition to obesity includes

- **hyperinsulinemia and insulin resistance,**
- **impaired glucose tolerance or non-insulin dependent diabetes mellitus,**
- **dyslipidemia with elevated levels of triacylglycerols and decreased levels of HDL-cholesterol,**
- **disorder of uric acid metabolism,**
- **hypertension,**
- **accelerated atherosclerosis and its clinical consequences**
- **subclinical inflammation**
- **increased tendency to coagulation**
- **polycystic ovaries**

Although significant associations have been found between indices of abdominal obesity, insulin resistance and dyslipoproteinemia, the mechanisms underlying these interrelationships are not fully understood [25].

8. Treatment of obesity

The treatment of obese persons is one of the most troublesome and frustrating enterprises, particularly from the long-range standpoint, because the maintenance of a reduced body weight is a very difficult problem. The “success” of treatment may depend on the severity of obesity and the amount of

hypercellularity of the adipocytes in a given person. An individual who is modestly overweight with enlarged fat cells but little proliferation of extra adipocytes can more easily maintain weight loss. The adipocyte hyperplasia is a much greater problem in the maintenance of weight loss.

There is no single effective treatment for obesity [26, 27] Treatment methods include **nutritionally adequate weight loss diet, behavior modification, exercise, social support, pharmacological intervention** and in situations of marked obesity **surgical methods** [28].

9. The psychology of overeating and obesity

Not very long ago there was no big difference between the access to food between human beings and animals – it was connected with physical activity although humankind developed agriculture and animal farming instead of prey hunting and grazing. Hunger and famine was common also in Europe until the XIXth century.

In the past century it was a profound change in this situation. Food in countries with normal economic situation is easily accessible and relatively cheap. In the vast majority of population the access to food is not connected to physical work. According to our view and [28], the main factors attacking our senses to eat more than is necessary and at the same time decreasing our physical activity are as follows:

- Surplus of food in hyper- and supermarkets, together with their global advertisement and marketing policy;
- Sitting all day and watching television (advertisement and marketing once more) and/or peering on computer display instead of moving;
- Going to nearest corner by car instead of going anywhere on foot or cycling;
- Coca-colonization and Mcdonaldisation (pure energy without postprandial output);
- Full deep-freezers at home.

The result is that in the last 50 years there was a huge increase of per capita consumption of meat, fat, sweets and sugar-containing beverages with a similar decrease of physical activity.

From personal side of overeating, there is also an interesting classification of our eating habits [29]

Tranquil eating. A normal form of eating. It begins as weaning from the first hours of life and fulfills not only the nutrient needs of the baby but functions also as a very strong and important bodily and mental connection with the mother and the environment. Although later the human nutrition is more variable and not based on the bodily contact with the mother, this type of eating is the best prerequisite of normal growth of development of youngsters and in adult life the prevention of eating disorders including obesity.

Dominant eating. In the history of mankind the long periods of starvation were interrupted by occasional feasts (after successful hunts, and later – social and religious events). The head of the community was the first to take the best chomps of the goods. His big body was also a clear sign of his dominant position. This type of eating is common in animal kingdom, but in our society its role is clearly distorted. In our region, it is an outright discourtesy if the guests refuse the food offered by the host (and an impoliteness of the host not offering food immediately after the arrival of visitors).

Defensive eating. Not very common in our society, but it can occur in groups after prolonged starvation. When served enough food, people (usually children) eat all the food served on the table, because of the uncertainty about the future access to food.

Aggressive eating. Not very common, but if present, this is the first step to **bulimia**. However, its less pronounced form, the **stress eating** is very common. Most people in stress situations (e.g. before examination, having family and community problems) consume more food than is necessary, and although they usually realize that it is not healthy, they cannot stop it. In our opinion, this type of overeating is probably the basic factor of common obesity in our society.

The complex psychology of overeating is as important in the pathogenesis of obesity as its genetic and epigenetic background. However, there is a basic difference between them. Our genes are inherited and (relatively) stable. On the contrary, appetite and human eating habits are under control of the brain and therefore are amenable to reasonable arguments and education [30].

References

- [1] Vokurka M., Šulc K. (2000): *Poruchy výživy a jejich důsledky. Hladovění, malnutrice, katabolické stavy, orgánové změny při proteinovém a energetickém deficitu.* [in:] Nečas E. (ed.): *Obecná patologická fyziologie.* Karolinum Praha, p. 301–306.
- [2] Rác O., Kuzmová D. (2006): *Racionálna výživa, podvýživa a poruchy príjmu potravy.* [in:] Rác O. et al. (eds.): *Základy patologickej fyziológie,* Košice, p. 120–126.
- [3] Józán P. (2013): *Az elhízás epidemiológiájának néhány hazai és nemzetközi vonatkozása.* Magyar Tudomány, 147, p. 772–784.
- [4] Ginter E., Havelková B. (2004): *Demografické údaje o prevalencii nadváhy a obezity v detstve.* Slovensko a svet. Med. Monitor, 3, p. 12–13.
- [5] Ginter E., Havelková B. (2004): *Demografické údaje o prevalencii nadváhy a obezity u dospeljej populácie.* Slovensko a svet. Med. Monitor, 3, p. 14–16.

- [6] James W.P.T., Jackson-Leach R., Rigby N. (2004): *Celosvětová epidemie obezity: současné perspektívy v řešení problému*. [in:] Hainer V. et al. (eds.): *Základy klinické obezitologie*. Grada – Avicenum Praha, p. 327–340.
- [7] Olshansky J. (2005): *A potential decline in life expectancy in United States in the 21st century*. *N Engl J Med.*, 352, p. 1138–1145.
- [8] Kunešová M. In: Hainer V., et al. (2004): *Základy klinické obezitologie*. Grada – Avicenum Praha, p. 153–169.
- [9] Kanter R., Caballero B. (2012): *Global gender disparities in obesity*. *Adv Nutr.*, 3, p. 491–498.
- [10] RácZ O., Kuzmová D. (2006): *Obezita*. [w:] RácZ O. (ed.): *Základy patologické fyziologie*. Košice, p. 135–140.
- [11] Plodkowski R.A. (2005): *Highlights from the North American Society for the Study of Obesity*. Annual Meeting. Medscape Diab Endocrin, <http://www.medscape.com/viewarticle/503265>.
- [12] WHO Global Health Observatory 2010. http://www.who.int/gho/ncd/risk_factor/obesity
- [13] Svačina Š. (2004): *Obezita, metabolický syndrom X a diabetes 2. typu*. [in:] Hainer V. et al.: *Základy klinické obezitologie*. Grada – Avicenum Praha, p. 49–74.
- [14] Halmos T., Suba I. (2013): *Az elhízás kóréletana és klinikai következményei*. *Magyar Tudomány*, 147, p. 785–792.
- [15] Bouchard C. (1991): *Heredity and the path to overweight and obesity*. *Med Sci Sports Exerc*, 23, s. 295–291.
- [16] Chavez-Tapia N.C., Rosso N., Tiribelli C. (2012): *Effect of intracellular lipid accumulation in a new model of non-alcoholic fatty liver disease*. *BMC Gastroenterology*, 12, p. 1–20.
- [17] Laddu D., Dow C., Hingle M. et al. (2011): *A review of Evidence-Based Strategies to treat obesity in adults*. *Nutr Clin Pract.*, 26, p. 512–525.
- [18] Valley A.J., Blakemore A.I.F., Froguel P. (2013): *Genetics of obesity and the prediction of risk for health*. *Human Molec Genet.*, 15, p. R124–R130.
- [19] Martinez J.A., Milagro F.I., Claycombe K.J., Schalinske K.L. (2012): *Epigenetics in adipose tissue, obesity, weight loss, and diabetes*. *Advances Nutr.*, 5, p. 71–81.
- [20] Friedman J.M., Halaas J.L. (1998): *Leptin and the regulation of body weight in mammals*. *Nature*, 395, s. 763–770.
- [21] Campión J., Milagro F.I., Martinez J.A. (2009): *Individuality and epigenetics in obesity*. *Obesity Rev.*, 10, p. 383–392.
- [22] Ahima, R.S., Lazar, M.A. (2013): *The health risk of obesity – better metrics imperative*. *Science*, 341, p. 856–858.
- [23] Strandberg, T.E., Stenholm S., Strandberg A.Y., et al (2013): *The “obesity paradox”, frailty, disability, and mortality in older men: A prospective, longitudinal cohort study*. *Amer J Epidemiol.*, 178, p. 1452–1460.

- [24] Hill J.O., Wyatt H.R., Peters J.C. (2012): *Energy balance and obesity*. *Circulation* 126, p. 126–132.
- [25] Bremer A.A., Mietus-Snyder M., Lustig R.H. (2012): *Toward a unifying hypothesis of metabolic syndrome*. *Pediatrics*, 129, p. 557–570.
- [26] Kunešová M. (2004): *Léčba obezity dietou*. [in:] *Základy klinické obezitologie*. Grada – Avicenum Praha, p. 173–194.
- [27] Hainer V., Toplak H., Mitrakou A. (2008): *Treatment modalities of obesity*. *Diabetes Care*, 31, p. 269–277.
- [28] Goutham, R. (2010): *Office-based strategies for the management of obesity*. *Amer Family Physician*, 81, p. 1449–1455.
- [29] Forgács A., Forgács D., Forgács D. (2013): *Globesity, a tömeges elhízás pszichológiája*. *Magyar Tudomány*, 147, p. 811–819.
- [30] Kuzmová D. (2003): *Naučme sa správne jesť a zostaňme štíhli*. [in:] Kovářová M. (ed.): *Aktuálne problémy zdravotného stavu populácie*. Roven Rožňava, p. 40–44.

Streszczenie

Otyłość – pandemia XI wieku

Tragiczną ironią współczesnej cywilizacji jest sytuacja, w której jedna trzecia światowej populacji (osoby żyjące w krajach słabo rozwiniętych gospodarczo) jest zagrożona niedożywieniem z powodu braku pożywienia, a równocześnie ludność zamieszkująca bogate kraje jest otyła w związku z nadmiernym spożyciem pokarmów.

Autorzy w pierwszej części definiują i klasyfikują otyłość jako problem medyczny oraz analizują dane epidemiologiczne dotyczące występowania otyłości w Europie Środkowej. Główna część pracy zawiera krótki przegląd zewnętrznych, a także genetycznych i epigenetycznych czynników rozwoju otyłości, której zasadniczą przyczyną powstania są zaburzenia regulacji apetytu na poziomie mózgowia. W związku z tym, genetyczne, epigenetyczne oraz metaboliczne czynniki związane z otyłością można uznać za wyzwalające w patogenezie choroby. W ostatniej części artykułu opisano krążeniowe i metaboliczne skutki i powikłania otyłości oraz możliwe sposoby jej zapobiegania i leczenia.

Słowa kluczowe: otyłość, nadmierne przyjmowanie pokarmów, powikłania otyłości, profilaktyka otyłości, leczenie otyłości.

CZEŚĆ IV
BIOGRAMY, DYSKUSJE, POLEMIKI,
RECENZJE, PRZEGLĄD WYDAWNICTW

Eligiusz MAŁOLEPSZY

Biogram Mirosława Ponczka (1947–2014)

12 lutego 2014 r. zmarł w Sosnowcu prof. zw. dr hab. Mirosław Ponczek – wybitny historyk, nauczyciel akademicki Akademii Wychowania Fizycznego im. Jerzego Kukuczki w Katowicach.

Urodził się 23 lutego 1947 r. w miejscowości Siemionia k. Będzina w rodzinie inteligenckiej, jako syn Edwarda i Marianny z domu Milejska. Był absolwentem Liceum Ogólnokształcącego w Wojkowicach-Żychcicach oraz Studium Nauczycielskiego w Cieszynie (kierunek historia). W 1967 r. rozpoczął studia stacjonarne na Wydziale Filozoficzno-Historycznym Uniwersytetu Łódzkiego w Łodzi. Magisterium z historii uzyskał 24 czerwca 1972 r. na podstawie przedłożonej pracy pt. *ONZ a Polska w pierwszych latach po II wojnie światowej 1945–1947*, przygotowanej pod kierunkiem prof. zw. dr hab. Józefa Dutkiewicza. W trakcie studiów otrzymywał wielokrotnie nagrody rektora za wyniki w nauce. Był członkiem sekcji szermierczej Akademickiego Związku Sportowego (AZS) Uniwersytetu Łódzkiego w Łodzi.

Po ukończeniu studiów, w okresie od 1 września 1972 r. do 31 października 1985 r. pracował jako nauczyciel historii w Technikum Energetycznym w Sosnowcu. W tym czasie odbył studia podyplomowe w zakresie politologii na Uniwersytecie Śląskim, które ukończył w 1981 r. W okresie lat 1982–1985 był wykładowcą dydaktyki na Wydziale Nauk Społecznych Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach.

Stopień naukowy doktora nauk o kulturze fizycznej uzyskał na Akademii Wychowania Fizycznego (AWF) im. Bronisława Czecha w Krakowie w 1984 r. na podstawie pracy *Sport i wychowania fizyczne w działalności organizacji młodzieżowych Zagłębia Dąbrowskiego (1945–1979)*. Promotorem dysertacji doktorskiej był prof. zw. dr hab. Henryk Kocój.

1 września 1985 r. rozpoczął pracę jako adiunkt w Muzeum Śląskim w Katowicach, gdzie był kierownikiem Sekcji Historii Sportu i Turystyki¹. W 1988 r.

¹ W Muzeum Śląskim w Katowicach pracował w latach 1985–1986.

ukończył Studium Metodologii Pracy Naukowej (AWF w Katowicach). W latach 1986–1999 był adiunktem w Zakładzie Historii Kultury Fizycznej, wchodzącym w skład Katedry Humanistycznych Podstaw Kultury Fizycznej AWF im. Jerzego Kukuczki w Katowicach.

Stopień naukowy doktora habilitowanego nauk o kulturze fizycznej otrzymał w 1999 r. na Wydziale Wychowania Fizycznego AWF im. Eugeniusza Piaseckiego w Poznaniu na podstawie rozprawy habilitacyjnej pt. *Kultura fizyczna w polskich katolickich organizacjach młodzieżowych II Rzeczypospolitej*. Tytuł profesora nauk o kulturze fizycznej otrzymał w 2007 r., nadany przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej Lecha Kaczyńskiego.

Od 1 października 1999 r. był kierownikiem Katedry Humanistycznych Podstaw Kultury Fizycznej i Zakładu Historii Kultury Fizycznej AWF w Katowicach, natomiast od 7 lutego 2001 r. był zatrudniony na stanowisku profesora nadzwyczajnego w AWF w Katowicach. Począwszy od 1 lutego 2008 r., pracował na stanowisku profesora zwyczajnego AWF w Katowicach.

W latach 2004–2006 pracował również w Instytucie Wychowania Fizycznego i Sportu na Wydziale Zarządzania Politechniki Częstochowskiej, pełniąc funkcję kierownika Zakładu Historii Kultury Fizycznej. W okresie lat 2008–2013 był zatrudniony na stanowisku profesora zwyczajnego w Katedrze Organizacji Kultury Fizycznej na Wydziale Wychowania Fizycznego Uniwersytetu Rzeszowskiego.

Profesor Mirosław Ponczek opublikował ponad 260 prac naukowych (w języku angielskim – 20), w tym 7 broszur książkowych, 7 pozycji zwartych pod współredakcją, m.in. z E. Małolepszym: *Z dziejów kultury fizycznej w Polsce i wśród Polaków na obczyźnie w latach 1918–1939* (2001) oraz z E. Małolepszym i A. Nowakowskim: *Wybrane problemy z najnowszych dziejów kultury fizycznej w Polsce (po 1918 roku)* (1997) oraz 3 publikacje zwarte pod własną redakcją. Jest autorem 12 książek (w tym jedna we współautorstwie): *Rozwój kultury fizycznej w Zagłębiu Dąbrowskim w latach 1864–1939* (1992); *Z przeszłości ruchu sportowego w Zagłębiu Dąbrowskim do 1939 roku* (1992); *Kultura fizyczna w polskich katolickich organizacjach młodzieżowych II Rzeczypospolitej* (1997); *Męska piłka nożna w stuleciu miasta Sosnowca 1902–2002. Od Klubu Sportowego „Milowice” do Sosnowieckiego Towarzystwa Sportowego „Zagłębie”* (2002); *Kultura fizyczna a Kościół Rzymskokatolicki w Polsce po II wojnie światowej 1945–2000* (2003); *Kultura fizyczna w dokumentach papieskich i Episkopatu Polski w pierwszym dziesięcioleciu III Rzeczypospolitej 1989–1999* (2003); *Kultura fizyczna a Kościół Rzymskokatolicki. Antyk – XX wiek* (2004); *O księdzu Walerianie Adamskim – teoretyku wychowania fizycznego w Polsce (1885–1965)* (2006); *Dzieje piłki nożnej mężczyzn w Sosnowcu* (współautorstwo z Adamem Frycem) (2006); *Ksiądz Leopold Bilko, organizator kultury fizycznej w katolickich organizacjach młodzieżowych w Polsce 1892–1955* (2008); *Ze studiów nad powstaniem, rozwojem i upadkiem Górnośląskiego „Sokoła” 1945–1947* (2011); *Papieże XX wieku wobec sportu i Igrzysk Olimpijskich* (2013).

Profesor Mirosław Ponczek wypromował kilkuset (ok. 500) magistrów wychowania fizycznego i fizjoterapii oraz 9 doktorów nauk o kulturze fizycznej (w zakresie historii kultury fizycznej):

1. Wiesław Pięta, *Rozwój sportu akademickiego w Częstochowie w latach 1945–1998*, AWF Katowice, 28.05.2002 (rec. rec. Jerzy Gaj, Henryk Rechowicz);
2. Aleksander Wiecheć, *Rozwój narciarstwa w Małopolsce Zachodniej 1892–1939*, AWF Katowice, 24.05.2005 (rec. rec. Marian Stolarczyk, Bernard Woltmann);
3. Grzegorz Bielec, *Rozwój polskiej gimnastyki sportowej (1867–2000)*, AWF Katowice, 19.09.2006 (rec. rec. Leonard Nowak, Jan Ślężyński);
4. Agnieszka Litwińska-Pruciak, *Sport osób niepełnosprawnych w Górnośląskim Okręgu Przemysłowym w latach 1962–2000*, AWF Katowice, 19.02.2008 (rec. rec. Ewa Kałamacka, Eligiusz Małolepszy);
5. Małgorzata Jacko, *Katolickie Stowarzyszenie Sportowe Rzeczypospolitej Polskiej 1992–2004*, AWF Kraków, 20.02.2008 (rec. rec. Zbigniew Dziubiński, Ryszard Wasztyl);
6. Adam Fryc, *Rozwój piłki nożnej w Europie w latach 1863–1914*, AWF Katowice, 14.07.2009, (rec. rec. Wojciech Lipoński, Eligiusz Małolepszy);
7. Beata Marszałek, *Sport i wychowanie fizyczne w Zabrze w latach 1945–2000*, AWF Katowice, 15.12.2009 (rec. rec. Dobiesław Dudek, Tomasz Jurek);
8. Tomasz Dubrawski, *Stanisław Flieger – organizator polskiego życia sportowego na Górnym Śląsku (1891–1941)*, AWF Katowice, 15.12.2009 (rec. rec. Henryk Kocój, Andrzej Nowakowski);
9. Rafael Sobocki, *Koszykówka mężczyzn na Górnym Śląsku w latach 1922–1998*, AWF Katowice, 17.05.2011 (rec. rec. Eligiusz Małolepszy, Teresa Socha).

Pełnił również naukowy obowiązek recenzenta wydawniczego rozpraw habilitacyjnych oraz dorobku naukowego w przewodach habilitacyjnych (3) oraz recenzji dysertacji doktorskich (14), m.in. był recenzentem dorobku habilitantów: Piotra Godlewskiego², Jerzego Urniaża³ i Ryszarda Wryka⁴.

Uczestniczył w pracach towarzystw naukowych polskich i międzynarodowych, m.in. był członkiem Polskiego Towarzystwa Historycznego (od 1999 r.); Polskiego Towarzystwa Naukowego Kultury Fizycznej, Sekcji Historii PTNKF (od 2003 r. członek zarządu); Polskiego Towarzystwa Nauk Społecznych o Sporcie (PTNSS, członek zarządu); Międzynarodowego Towarzystwa Nauk Społecznych o Sporcie (International Society for the Social Sciences of Sport, ISSS); Międzynarodowego Stowarzyszenia Historii Wychowania Fizycznego

² AWF w Poznaniu, Wydział Wychowania Fizycznego, Poznań 2007.

³ AWF w Katowicach, Wydział Wychowania Fizycznego, Katowice 2012.

⁴ Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Wydział Historyczny, Instytut Historii, Poznań 2013.

i Sportu (International Society for the History of Physical Education and Sport – ISHPES); Międzynarodowej Komisji Badań Naukowych Stowarzyszenia IDOKAN Polska; Komisji Historycznej International Martial Arts and Combat Sports Scientific Society (IMACSSS, przewodniczący). Pełnił zaszczytną funkcję członka rad naukowych czasopism naukowych z listy ministerialnej, m.in. był członkiem Rady Naukowej czasopisma „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Kultura Fizyczna” (2012–2014).

Za działalność naukowo-dydaktyczną oraz społeczną otrzymał wiele wyróżnień i odznaczeń, m.in. Srebrny Krzyż Zasługi (1992), Złoty Krzyż Zasługi (2000), XX Lat Odrodzonego Sokolstwa Polskiego 1989–1999, Odznakę za zasługi dla Odrodzonego Sokolstwa Polskiego (2010), Zasłużony dla Kultury Polskiej (2011, Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego), Order Świętego Stanisława III Klasy (2012), Nagrodę Rektora AWF Katowice⁵. W dniu 15 lutego 2014 r. został pochowany na cmentarzu komunalnym w Sosnowcu. Pożegnali go najbliżsi – Rodzina oraz liczne grono przyjaciół, współpracowników i wychowanków.

⁵ Nagroda Rektora AWF Katowice III Stopnia (1990); Nagroda Rektora AWF Katowice I Stopnia (1999); Nagroda Rektora AWF Katowice II Stopnia (2002); Nagroda Rektora AWF Katowice II Stopnia (2004); Nagroda Rektora AWF Katowice I Stopnia (2006), Nagroda Rektora AWF Katowice III Stopnia (2010).

Tomasz JUREK

**[rec.] Wojciech Lipoński, *Historia sportu.*
Na tle rozwoju kultury fizycznej, Wydawnictwo
Naukowe PWN, Warszawa 2012, ss. 765**

Od dawna czytelnicy w Polsce oczekiwali na książkę z zakresu historii kultury fizycznej, obrazującą dzieje sportu w skali globalnej. Po Ryszardzie Wroczyńskim nie zdobył się na to żaden z polskich historyków sportu. Prace tej miary ukazywały się w innych krajach, m.in. w Niemczech, lecz z uwagi na zakres językowy nie były w Polsce praktycznie znane. Z tym większym zaciekawieniem i uznaniem należy spojrzeć na monumentalną pracę wybitnego poznańskiego historyka Wojciecha Lipońskiego, który ukoronował swoją dotychczasową bogatą twórczość wydaniem światowych dziejów sportu, ukazanego na obszernym tle wszechstronnego rozwoju kultury fizycznej.

Książka została starannie wydana przez Wydawnictwo Naukowe PWN w Warszawie i obok wersji tradycyjnej posiada także wersję elektroniczną. Daje to możliwość nie tylko całościowego, ale też krótkiego i częściowego zapoznania się z wybranymi zagadnieniami. A jest w czym wybierać, autor rozwinął bowiem narrację od czasów absolutnie najdawniejszych po rok 2012. Książka jest zatem bardzo aktualna i omawia problemy historii sportu nie tylko w dawnych epokach, ale dosłownie zawiera interesujące dane z „wczoraj”.

Nie da się ukryć, że opracowanie wymagało ogromnej wiedzy i erudycji, którymi bezsprzecznie dysponuje Wojciech Lipoński – światowego formatu badacz historii sportu w skali globalnej. Zestawienie dziejów powszechnego sportu wymagało rzeczywiście wszechstronności i pewności, że dysponujemy niezbędnym zasobem wiadomości, które potrafimy umiejętnie wykorzystać. Po analizie obszernej książki można z pewnością stwierdzić, że autor takie nietuzinkowe kwalifikacje posiada. Pracę czyta się z dużą przyjemnością i zaciekawieniem, które z każdym kolejnym podrozdziałem narasta.

Książka nie jest typowym podręcznikiem, chociaż taką rolę wyjątkowo dobrze spełnia. Została bowiem zaopatrzona we wstęp, który posiada znamiona

rozprawy naukowej. Dysponuje także przypisami dolnymi oraz zestawieniem bibliograficznym, określonym skromnie przez autora jako selektywna bibliografia. Rzeczywiście, trudno zawrzeć w niej wszystkie prace, które autor przeanalizował podczas wieloletnich, także międzynarodowych studiów z zakresu historii sportu. Książka zawiera również zakończenie, które odbiega od klasycznej formy, bowiem obok roli podsumowującej i oceniającej zawiera pytania o przyszłość sportu, zawarte w podtytule tej części publikacji.

Interesująco został skomponowany aneks, zawierający wybrane wyniki najważniejszych, zdaniem autora, wydarzeń sportowych światowego sportu. Kolejno ukazano w nim zwycięzców regat Oksford – Cambridge, igrzysk olimpijskich 1896–2012, olimpijskich konkursów literatury i sztuki 1912–1948, laureatów wawrzynów olimpijskich PKOl 1969–2008, mistrzów i medalistów mistrzostw świata w piłce nożnej 1930–2010 oraz mistrzów Polski w piłce nożnej 1920–2012. Dla czytelnika pożyteczny okazuje się indeks nazwisk, który pozwala na zapoznanie się z osiągnięciami wybranych osób, natomiast dla koneserów zamieszczono źródła umieszczonych w pracy ilustracji. Co ciekawe, indeks osób zawiera także krótkie noty biograficzne sytuujące daną osobę w epoce.

Poruszając się po kartach książki, odnosimy wrażenie, że znajdujemy kompendium wiedzy z zakresu historii sportu. Oczywiście, autor musiał dokonać licznych i trudnych wyborów oraz zamieszczać, w jego ocenie, najważniejsze informacje, które nie zawsze mogą do końca satysfakcjonować miłośników poszczególnych dziedzin sportu, zwłaszcza współczesnych dyscyplin sportowych. Jednak wówczas trudno by było ukazać światowy sport na niespełna 750 stronach.

Konstrukcja pracy bazuje na układzie chronologicznym, a wewnątrz poszczególnych części posiada układ problemowy. Dzięki takiej koncepcji poznajemy dzieje światowego sportu od czasów najdawniejszych po pierwszą dekadę XXI wieku. Taka koncepcja wydaje się optymalna i pozwala z uwagą śledzić sport na świecie w meandrach historycznych poszczególnych epok, kultur i narodów. Z jednej strony dała autorowi możliwość precyzyjnego, aczkolwiek skrótego, ukazania wszystkich zjawisk towarzyszących aktywności człowieka na tym polu. Książka jest głęboko humanistyczna, autor akcentuje bowiem sport jako wytwór myśli humanistycznej, kulturowej i estetycznej człowieka, i wychodzi tym samym poza często spotykane wąskie ramy pojmowania sportu jako wyłącznie aktu ruchowego i wysiłku, a człowieka sprowadzające do roli biomaszyny.

Ogółem praca składa się z 15 części. Obok wspomnianej wcześniej części wprowadzającej oraz wieńczących książkę części końcowych (*Zakończenie*, *Selektywna bibliografia*, *Indeks nazwisk*, *Źródła informacji*), zawiera dziewięć rozdziałów głównych, rozpościerających się na 672 stronach. Dokonany przez autora podział poszczególnych rozdziałów, ich nazwy oraz nazwy podrozdziałów należy ocenić bardzo pozytywnie. Można oczywiście dyskutować, czy przyjęta koncepcja jest właściwa, ale mając na względzie uniwersalny i głęboko humanistyczny wymiar sportu prezentowany przez W. Lipońskiego, to taka wizja wydaje się optymalna.

Po wstępie o charakterze wprowadzającym, niezbędnym w tak obszernym dziele, autor przedstawił w części pierwszej, najkrótszej w omawianej pracy, prehistoryczne korzenie kultury fizycznej, sięgając do najdawniejszych przejawów aktywności i ruchu człowieka sprzed kilkudziesięciu tysięcy lat. Kolejna partia tekstu ukazuje sport na starożytnym Bliskim Wschodzie. Autor słusznie wyeksponował sprawność fizyczną i gry starożytnego Egiptu (walki wręcz, pięściarstwo i podnoszenie ciężarów, szermierka na zwoje papirusów i kije, pływanie, wioślarstwo, biegi, rydwany i jazda konno, skok wzwyż, gry z piłką, łucznictwo, gry zręcznościowe, higiena i medycyna). Czytelnik dowiaduje się także o przejawach aktywności człowieka i praspportach w innych cywilizacjach tej części globu (Mezopotamia, Asyria i Babilonia, tauromachie, zapasy i hippika hertytów, Persja i jej zurkhaneh, Fenicja i Kartagina, łucznictwo i rydwany hyksosów, zapasy i palcaty Nubijczyków).

W kolejnej części autor przenosi czytelnika do starożytnej Europy. Kolejna część obrazuje igrzyska i kulturę cielesną wśród Celtów, temat rzadko poruszany i godny podkreślenia, wydobyty przez autora z mroku przeszłości i zapomnienia (*Celtowie – zapomniane igrzyska i etyka walki*). Następnie autor przedstawia najchętniej dotąd opiewany sport i systemy wychowania w antycznej Grecji. W 18 odsłonach tematycznych ukazuje ponad 1000 lat tradycji greckich igrzysk i sportu. Z Grecji przenosi nas autor do Imperium Rzymskiego, a następnie przedstawia medycynę i higienę w starożytnej kulturze śródziemnomorskiej, interesujące początki starożytnej turystyki oraz europejskie myślistwo europejskie.

W IV części poznajemy sport w starożytności i średniowieczu na Dalekim Wschodzie: w Chinach, Indiach, Korei oraz Japonii. Wielką zasługą autora jest zwłaszcza przywrócenie pamięci koreańskiego systemu hwarangdo. W następnej części autor omawia średniowieczne sporty rycerskie, mieszczańskie i plebejskie oraz turnieje, gry, zabawy i pielgrzymki. Spośród wielu frapujących tematów na uwagę zasługują kolejne fragmenty: gry i zabawy ludowe „ciemnych stuleci”, igrzyska bizantyjskie, kultura fizyczna wczesnej Słowiańszczyzny, gry i zabawy Wikingów, przejawy sportu w imperiach Attyli, Arpada i Czyngis-Chana. Ponadto m.in. dowiadujemy się o europejskich grach średniowiecza, kulturze rycerskiej, grach ludowych, turystyce religijnej oraz medycynie tej epoki.

Tematem kolejnej części jest kultura fizyczna w dobie Odrodzenia i XVII wieku. Za szczególnie cenne należy uznać przedstawienie nowożytnej koncepcji fair play, ukazanie gier uprawianych w Ameryce Środkowej, a zwłaszcza początków współczesnego sportu na Wyspach Brytyjskich. Ponadto poznajemy medycynę, higienę i fizjologię w XVII wieku, system Jana Komensky'ego oraz gry i zabawy odzwierciedlone w malarstwie niderlandzkim.

Wiek XVIII znalazł swoje zasłużone miejsce w części VII, w której przedstawiono wielkich pionierów gimnastyki, początki ruchu sportowego na Wyspach Brytyjskich, a także przejawy polskiej kultury fizycznej w czasach saskich i stanisławowskich, w tym zwłaszcza bardzo ciekawe, mało dotąd znane, dawne gry piłkarskie.

Stulecie pary i welocypedu 1815–1914 to tytuł VIII części omawianego dzieła. Autor ukazał sport w Anglii, ruch gimnastyczny, sokolstwo w krajach słowiańskich oraz szkolne wychowanie fizyczne na ziemiach polskich. Na osobną wzmiankę zasługuje analiza wskrzeszenia i początki nowożytnych igrzysk olimpijskich. Autor rozważa także zagadnienie obecności sportu w literaturze i sztuce XIX wieku. Ponadto dowiadujemy się o początkach alpinizmu oraz o pograniczu sportu i cyrku.

Ostatnią, zarazem najobszerniejszą, część pracy wypełnia blisko 200 stron fascynującej opowieści o sporcie w XX i na początku XXI wieku. Spośród wielu poruszonych zagadnień na uwagę zasługują igrzyska olimpijskie oraz inne mało dotąd znane przejawy igrzysk. Autor przedstawia sport w II RP i Polsce Ludowej, a także w krajach totalitarnych, w tym jego klasowe oblicze. Kreśli informacje o sporcie osób niepełnosprawnych oraz ukazuje rozwój turystyki. Ostatnie karty książki wypełniają następujące ważne zagadnienia: sporty orientalne, sport w Ameryce Południowej, rasizm i sport, medycyna a sport, przemiany polityczne i ekonomiczne po 1989 roku, okres przemian w Polsce 1990–2010, emancypacja kobiet i burzliwy pochód piłki nożnej.

Praca posiada charakter monograficzny i z natury rzeczy musiała zostać ograniczona, aby wypełnić normy wydawnicze. Z pewnością W. Lipoński dysponuje tak wszechstronną wiedzą z tego zakresu, że mógłby szczegółowo ukazać losy światowego sportu na przestrzeni kilku tysiącleci w wymiarze wielotomowym, do czego autora *Historii sportu* zachęcam.

Artur PASKO

[rec.] Daniel Bakota, *Sport w województwie częstochowskim w latach 1975–1998*, Wydawnictwo AJD, Częstochowa 2013, ss. 461

W 2013 r., nakładem wydawnictwa im. S. Podobińskiego Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie, ukazała się książka Daniela Bakoty pt. *Sport w województwie częstochowskim w latach 1975–1998*. Jak we *Wstępie* zapisał Autor, celem pracy było „przewiedzenie dziejów sportu w województwie częstochowskim”. Na dalszych stronach tej części książki Daniel Bakota przedstawił zasadniczy problem badawczy w formie pytania: „czy w latach 1975–1998 nastąpił progres czy regres sportu w województwie częstochowskim?”.

Trzeba przyznać, że cel, jaki postawił przed sobą Autor publikacji, nie był łatwy. W kręgu zainteresowania badacza musiały znaleźć się (i znalazły się) m.in. takie tematy, jak: sport szkolny, sport wyczynowy, sport osób niepełnosprawnych, problemy organizacyjne oraz działalność poszczególnych struktur sportowych w województwie. Badany okres obejmujący lata 1975–1998, chociaż – wydawałoby się – niedługi, bo dwudziestotrzyletni, nie był jednorodny. Po pierwsze, druga połowa lat siedemdziesiątych była chyba najlepszym czasem polskiego sportu, znaczącym medalami olimpijskimi w Montrealu czy sukcesami piłkarskimi. Był więc to okres bogaty w wydarzenia i aktywność sportową także na szczeblu lokalnym. Natomiast lata osiemdziesiąte to wyraźny kryzys polskiego sportu. Po drugie, ten przedział czasowy obejmował końcowe lata PRL-u i początek III Rzeczypospolitej, a więc dwa różne systemy społeczno-polityczne. Mimo to należy stwierdzić, że zarówno cezura czasowa, jak i zasięg terytorialny określone w tytule książki dobrane są trafnie i logicznie. W trakcie lektury szybko przekonamy się, że mimo różnorodności i wielowątkowości pracy Autor zapanował nad rozległym materiałem.

Omawiana publikacja składa się, poza wstępem i zakończeniem, z sześciu rozdziałów, bibliografii, indeksu nazwisk, wykazu skrótów, spisu tabel, streszczenia w języku angielskim, niemieckim i rosyjskim oraz aneksów i fotografii.

W rozdziale pierwszym wprowadzającym do tematu przedstawiona została geneza i rozwój sportu – jak to określił Autor – na ziemi częstochowskiej do 1975 r. Daniel Bakota skrupulatnie przedstawił początki sportu w regionie, sięgając do drugiej połowy XIX w. Wymienił liczne towarzystwa, kluby i działacze sportowych. Dane te uzupełnił istotnymi i interesującymi uwagami o ich aktywności. Tę część pracy słusznie podzielił na trzy podrozdziały. W pierwszym narrację kończył na wybuchu II wojny światowej w 1939 r. W drugim opisał straty i działalność konspiracyjną w czasie wojny, zaś trzeci obejmował okres lat 1945–1975. Można jedynie zwrócić uwagę, że w tym rozdziale Autor mógł precyzyjniej wyjaśnić określenie „ziemia częstochowska”. Wszak Częstochowa w okresie międzywojennym i powojennym nie była miastem wojewódzkim. Stała się nim dopiero w 1975 r.

W rozdziale drugim ukazane zostały uwarunkowania rozwoju sportu w województwie częstochowskim w latach 1975–1998. Autor przedstawił zmiany organizacyjne na gruncie sportu na szczeblu centralnym i lokalnym oraz warunki materialno-finansowe funkcjonowania sportu w regionie. Wykazał się przy tym ponadprzeciętną dociekliwością w „śledzeniu” obsady stanowisk w regionalnych strukturach sportowych. Wyczerpująco opisał też finansowe aspekty funkcjonowania sportu oraz potencjał kadrowy w województwie częstochowskim.

Krótki, ale interesujący, jest trzeci rozdział pracy poświęcony problemom sportu w szkolnictwie w województwie częstochowskim w latach 1975–1998. Daniel Bakota przedstawił w nim podstawowe ogniwa sportu szkolnego, zakres ich działalności i najważniejsze dane statystyczne.

W rozdziale czwartym, bardzo rozbudowanym, Autor opisał organizacje, towarzystwa i związki sportowe działające w województwie częstochowskim w latach 1975–1998. Znalazły się więc w nim m.in. szczegóły dotyczące tworzenia i aktywności poszczególnych okręgowych związków sportowych w województwie. Należy podkreślić, że ustalanie tych faktów było pracą iście benedyktyńską. Autor doskonale poradził sobie z tym zadaniem.

Logicznym następstwem rozdziału czwartego jest kolejny, piąty, poświęcony funkcjonowaniu poszczególnych dyscyplin sportowych w województwie. Pokażna lista tych dyscyplin przedstawionych w publikacji daje niemal pewność, że Autor nie pominął żadnej ważniejszej dziedziny sportu uprawianej w województwie częstochowskim.

W ostatnim, szóstym rozdziale Daniel Bakota podjął, często pomijane przez badaczy, zagadnienie sportu osób niepełnosprawnych w województwie częstochowskim. Przedstawił w nim tworzenie wojewódzkich struktur Zrzeszenia Sportowego Spółdzielczości Pracy „Start” oraz sukcesy sportowe osób niepełnosprawnych reprezentujących województwo częstochowskie.

Ostatecznie Autor ustalił, że lata 1975–1998 „stanowiły zróżnicowany okres w rozwoju sportu na terenie województwa częstochowskiego”. Do końca PRL-u, pomimo kryzysu gospodarczego w kraju, następował rozwój tej dziedziny życia

w województwie. Znacznie trudniejsze dla sytuacji w sporcie w województwie częstochowskim były lata 1990–1998, kiedy to likwidowano struktury organizacji społecznych i młodzieżowych. Nie oznaczało to jednak, że częstochowscy sportowcy nie odnosili wówczas sukcesów.

Interesującą i ważną częścią pracy są aneksy, w których Autor m.in. przedstawił osiągnięcia zawodników wybranych sekcji sportowych, wyniki plebiscytów na najlepszych sportowców województwa częstochowskiego, czy też biogramy sportowców z województwa częstochowskiego, którzy reprezentowali Polskę na igrzyskach olimpijskich w latach 1976–1996. Równie ważne są też zdjęcia umieszczone w książce, w części zatytułowanej *W kadrze zatrzymane*. Część z nich pochodzi ze zbiorów prywatnych. Prawdopodobnie więc zostały opublikowane po raz pierwszy.

Daniel Bakota wykorzystał w pracy źródła znajdujące się w Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Archiwum Państwowym w Częstochowie i Archiwum Państwowym w Katowicach. Należy podkreślić i docenić, że Autor dotarł także do materiałów źródłowych znajdujących się w zbiorach prywatnych, w szkołach podstawowych i ponadpodstawowych, klubach sportowych, towarzystwach oraz organizacjach sportowych. Z całą pewnością znaczną część tych materiałów Daniel Bakota ocalił przed zapomnieniem. Wszak niejednokrotnie materiały źródłowe dotyczące kultury fizycznej klasyfikowane są jako źródła kategorii „B”, a więc nadające się do zniszczenia. Ponadto, dla potrzeb pracy Autor sięgnął do dwudziestu tytułów prasowych oraz przeprowadził 27 wywiadów. Pokazny, liczący ponad 150 tytułów, jest też spis wykorzystanych w pracy opracowań.

Pracę, napisaną przystępnym i komunikatywnym językiem, czyta się z przyjemnością. Książkę należy także wysoko ocenić pod względem edytorskim. W zasadzie, szata graficzna to kwestia gustu. Jednakże, moim zdaniem, kompozycja okładki i układ tekstu zachęcają do lektury. Szkoda tylko, że nie została ona wydana w twardych okładkach. Rozumiem jednak, że zdecydowały o tym przede wszystkim względy ekonomiczne.

Książka autorstwa Daniela Bakoty jest nowatorską i udaną pozycją. Powinna ona zainteresować nie tylko historyków kultury fizycznej i pasjonatów sportu w rejonie dawnego województwa częstochowskiego, ale wszystkich, którym bliska jest historia tego regionu.

INFORMACJE DLA AUTORÓW

1. Prace Naukowe AJD w Częstochowie – seria „Kultura Fizyczna” ukazują się jako półrocznik. Publikacje powinny dotyczyć problemów badawczych, którymi zajmują się nauki o kulturze fizycznej (historia, teoria i socjologia kultury fizycznej, problemy rozwoju fizycznego, sprawności i wydolności fizycznej, zdrowia i edukacji prozdrowotnej).
2. Publikujemy prace eksperymentalne, przeglądowe, doniesienia i artykuły polemiczne – w języku polskim i językach obcych, po uzyskaniu pozytywnej recenzji.
3. Procedura recenzowania materiałów autorskich publikowanych w Pracach Naukowych Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie „Kultura Fizyczna” jest dostosowana do wytycznych MNiSW „Dobre praktyki w procedurach recenzyjnych w nauce” oraz „Kodeksu Etyki Pracownika Naukowego”. Pierwszym etapem recenzowania nadesłanych prac jest recenzja wstępna dokonywana przez redakcję czasopisma. Na tym etapie praca poddawana jest ocenie pod względem jej zgodności z profilem czasopisma, zachowania wymogów redakcyjnych obowiązujących w wydawnictwie oraz ogólnej poprawności językowej. Tekst spełniający wymogi recenzji wstępnej otrzymuje kod identyfikacyjny i zostaje skierowany do dwóch recenzentów będących specjalistami z zakresu nauk o kulturze fizycznej. Zgodnie z zasadą „double-blind review process”, recenzenci, jak i autorzy pozostają wobec siebie anonimowi. Recenzenci swoją opinię o pracy przedstawiają wypełniając formularz recenzji.
4. Redakcja „Kultury Fizycznej” dbając o rzetelność w nauce wdraża zapory „ghostwriting” oraz „guest authorship”. Autorzy są zobowiązani do przedstawienia oświadczenia dotyczącego rzetelności nadesłanych prac, a w przypadku artykułów opracowanych przez kilku autorów do ujawnienia wkładu poszczególnych osób w powstanie pracy. Wszelkie wykryte przypadki nierzetelności naukowej będą demaskowane, włącznie z powiadomieniem odpowiednich podmiotów (instytucje zatrudniające autorów, towarzystwa naukowe, stowarzyszenia edytorów naukowych itp.).
5. Autor artykułu jest zobowiązany poinformować Redakcję o źródłach finansowania publikacji, jeżeli nadesłana praca powstała dzięki dofinansowaniu instytucji naukowo-badawczych, stowarzyszeń lub innych podmiotów („financial disclosure”).
6. Objętość nadsyłanych tekstów nie może przekraczać 15 stron (w tym tabele, wykresy, przypisy, bibliografia). Dokument powinien być napisany w formacie A4 standardowego maszynopisu (1800 znaków na stronie, marginesy: górny i dolny – 25 mm, lewy – 35 mm). Zaleca się stosowanie kroju Times New Roman, 12 punktów, odstęp 1,5 wiersza.
7. Pracę należy przesłać w wersji elektronicznej w edytorze Word 6.0 lub Word 7.0 (w formacie doc) z dwoma egzemplarzami wydruku. Praca powinna zawierać: a) imię i nazwisko autora lub autorów; b) tytuł naukowy oraz afiliację; c) tytuł publikacji; d) streszczenie pracy; e) słowa kluczowe pracy; f) dodatkowo w języku angielskim: tytuł pracy, streszczenie, słowa kluczowe ($\frac{1}{2}$ strony); 7) adres kontaktowy, nr telefonu, e-mail.
8. W razie umieszczenia w pracy rycin, tabel itp. pochodzących z opracowań zamieszczanych w innych czasopismach lub publikacjach książkowych, autor ma obowiązek uzyskania zgody na ich wykorzystanie.
9. Tabele i materiał ilustracyjny (ryciny, wykresy, fotografie) należy zamieścić w osobnych plikach i dokładnie opisać. Miejsca ich wstawienia zaznaczyć na prawym marginesie wydruku tekstu.

- a) Stopień pisma w tabeli powinien wynosić 9 p, zaś szerokość tabeli nie może przekraczać 125 mm. Nie stosuje się innego formatowania tabeli niż siatka. Tytuł umieszcza się nad tabelą. Przypisy do tabeli umieszcza się bezpośrednio pod nią. W tabeli nie zostawia się pustych rubryk.

Obowiązują następujące znaki umowne:

pauza (—) – zjawisko nie występuje

zero (0) – zjawisko istnieje, jednakże w ilościach mniejszych od liczb, które mogą być wyraźnie uwidocznionymi w tabeli znakami cyfrowymi

kropka (.) – zupełny brak informacji lub brak informacji wiarygodnych

znak x – wypełnienie rubryki ze względu na układ tabeli jest niemożliwe lub niecelowe

„w tym” – oznacza, że nie podaje się wszystkich składników sumy

- b) Wykresy należy sporządzać za pomocą programów Microsoft Office (Excel, Microsoft Graph). Szerokość wykresu nie może przekraczać 125 mm. Numer i tytuł wykresu zapisuje się nad wykresem. Wykresy sporządzane innymi programami i wklejane jako rysunki, muszą spełniać następujące kryteria:

- minimalna rozdzielczość to 300 dpi,
- dane i opisy zamieszczone na wykresie muszą być zapisane Times New Roman w stopniu 9 p.
- nie należy projektować trójwymiarowych wykresów, które będą nieczytelne; zaleca się wykresy czarno-białe (desenie), jednowymiarowe,
- nie stosuje się obramowań pola wykresu, ani obramowań legendy,
- nie stosuje się tła innego niż białe,
- nie powtarza się tytułu wykresu ani zapisu „Źródło:...” na obszarze kreślenia.

- c) Wielkość ilustracji musi być dostosowana do formatu B5. Minimalna rozdzielczość ilustracji to 300 dpi.

10. Zasady opisów bibliograficznych:

- a) w części pierwszej, z zakresu humanistycznych i teoretycznych podstaw kultury fizycznej, należy stosować przypisy dolne; obowiązuje alfabetyczny układ bibliografii (pozycje bibliografii nie są numerowane);

- przykładowe przypisy: J. Nawrocki, J. Mrzyglód, *W szczęku stalowych kling*, Warszawa 1957, s. 114–119; Z. Dziubiński (red.), *Kultura somatyczna kleryków*, Warszawa 1996, s. 18; M. Ponczek, *Związki Kościoła Katolickiego z „Sokołem” Ziemi Łódzkiej do 1939 r.*, [w:] A. Nowakowski (red.), *Studia z historii i organizacji kultury fizycznej*, Częstochowa 1997; J. Konopnicki, *Wychowanie fizyczne w gimnazjum wołyńskim*, „Kultura Fizyczna” 1956, nr 3, s. 175–177.
- przykładowe opisy bibliograficzne: Barabasz S., *Wspomnienia narciarza*, Zakopane 1914; . Mroczo L. (red.), *Maków Podhalański*, Kraków 1978; Chełmecki J., Wilk S., *Wybrane czynniki społeczno-polityczne kształtowania modelu organizacyjnego kultury fizycznej w Polsce Ludowej*, [w:] *Wybrane problemy organizacji kultury fizycznej w Polsce. Z warsztatów badawczych*, Warszawa 1987; Hądzelek K., *Wychowanie fizyczne na ziemiach polskich przed odzyskaniem niepodległości*, „Wychowanie Fizyczne i Sport” 1993, nr 4.

- b) w części drugiej numer pozycji bibliograficznej podajemy w nawiasie kwadratowym wewnątrz tekstu głównego; obowiązuje alfabetyczny układ bibliografii (pozycje bibliografii są numerowane w nawiasach kwadratowych).

- [1] Wawrzyniak G. (1997): *Normy wybranych cech somatycznych kandydatów na studia wychowania fizycznego*. AWF. Poznań; [2] Tatarczuk J. (2002): *Charakterystyka porównawcza struktury somatycznej i typologicznej słuchaczy I roku kierunków pedagogicznych i wychowania fizycznego Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie*. [w:] Malinowski A., Tatarczuk J., Asienkiewicz R. (red.): *Ontogeneza i promocja zdrowia w aspekcie medycyny, antropologii i wychowania fizycznego*. Uniwersytet Zielonogórski. Zielona Góra,

s. 369–373; [3] Pilicz S. (1988): *Zmiany sekularne w rozwoju fizycznym i sprawności ruchowej studentów polskich*. Wychowanie Fizyczne i Sport, 4, s. 3–12.

11. Termin składania prac do kolejnych numerów upływa 31 stycznia (pierwszy półrocznik) i 31 maja (drugi półrocznik) 2015 r.

Prace należy nadsyłać na adres redaktora naczelnego, redaktorów naukowych i sekretarza redakcji:

Eligiusz Małolepszy (e.malolepszy@ajd.czyst.pl)

Joanna Rodziewicz-Gruhn (j.rodziewicz@ajd.czyst.pl)

Teresa Drozdek-Małolepsza (t.drozdek-malolepsza@ajd.czyst.pl)

Arkadiusz Płomiński (a.plominski@wp.pl)

Instytut Kultury Fizycznej i Turystyki

al. Armii Krajowej 13/15

42-200 Częstochowa

tel. (34) 365-59-83

Redaktor naczelny informuje, że każdy numer czasopisma będzie umieszczany również na stronie internetowej Biblioteki Głównej AJD w Częstochowie, w wersji elektronicznej.